

TERÉZA NOVÁKOVÁ

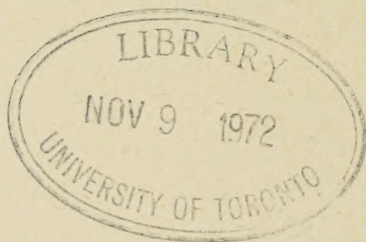
ZE ŽENSKÉHO HNUTÍ

TERÉZA NOVÁKOVÁ:

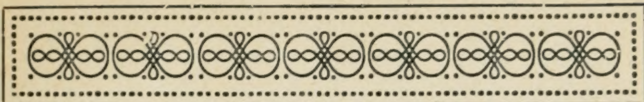
ZE ŽENSKÉHO HNUTÍ.

V PRAZE
NAKLADATEL JOS. R. VILÍMEK
Spálená ulice číslo 13 n.

Tiskem „Unie“ v Praze.

PŘEDMLUVA.

Téměř od počátku mé literární činnosti zájem o ženské hnutí a práce v jeho prospěch šla paralelně s prací mojí belletristickou, uměleckou. Z projevů písemných byly to nejprvé (v Domácí Hospodyni a Včelce, 1887—1893) články z hospodyňské podstaty ženiny, stati životopisně - historické, literární, jež podávala jsem čtenářkám. Leč čím více ženská otázka u nás rostla a se vyhraňovala, tím určitěji i já zabočovala jsem v oblast čistě feministickou, což pak přirozeně neslo v sobě již moje dlouholeté redaktorství „Ženského Světa" 1896—1907. Nejvlastnější můj ráz spisovatelský, belletrie, zaváděla mne při tom i do oblasti poesie, — odtud na př. „Ženské postavy v moderním dramatě" a stati podobné.

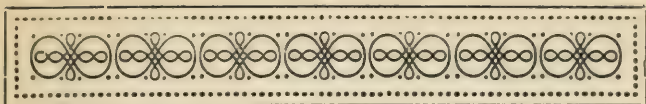
Tak povstala velmi dlouhá řada článků nejrůznějšího druhu; z nich sotva třetina v souboru zde podána, vynechány jsou, ač přesně k programmu knihy se přimykají, na př. všecky stati

psané jazykem německým pro „Čechische Revue“, nepojaty stati z domácího hospodářství, životopisy žen, stati pouze referující. Přes to články zde podané jsou druhu velmi rozmanitého a to v nejedné příčině: některé mají již význam pouze historický, poněvadž toho, čeho se domáhají, bylo zatím dosaženo, jiné jsou posud palčivě aktuelní; jedny jsou projevem mé vlastní osobnosti, jiné, čistě objektivné, upozorňují na to, co cizinou hýbe, co v ní vykonáno pronikavého, a snaží se applikovati to na naše poměry.

Myslím, že sbírka mých statí i ve výběru podává obraz, jak ženské hnutí u nás i jinde za poslední tři desetiletí se vyvíjelo. Máme u nás málo, pramálo knih, které by k přemýšlení o ženské otázce nabádaly. Snad tento soubor k tomu poněkud přispěje.

Teréza Nováková.

STATI VŠEOBECNÉ.

Johna Stuarta Milla „Poddanství žen“.

(Psáno r. 1890.)

Dotýkáme se jen nemnohými slovy, ale s velikou radostí díla, které, nežli vniklo v úzký kruh literatury české, vykonalo pout po vzdělancích všech národů, všude jsouc vítáno, ne-li dokonalým souhlasem (to pro zvláštní své stanovisko), tedy zajisté nelíčeným a hlubokým obdivem, plnou, neomezenou úctou. Jest sepsáno myslitelem věhlasným a velikým synem velikého a dávno slavného národa. Odvažuji se zmínky o něm proto, že kniha ta i ženám českým, dcerám malého napolo neznámého národa, stane se drahou, že dotýká se co nejblíže jejich bytosti a snah, že zasluhuje jimi býti čtena a studována, snad ještě více než dcerami jiných kmenů. Neboť náleží-li českým synům napínati síly a schopnosti své do krajnosti, aby intensivností nahradili množství, jest tolikéž činiti českému pokolení ženskému. A dílko anglického učence učí je poznávati správnou cestu, kterou by se k tomu cíli bráti

měly, učí je poznávati dosah jejich schopností duševních, a silným svým přesvědčením o skutečné rovnoprávnosti a ceně ženině dává jim popud a sílu, aby se ubíraly k nejvyšším a nejlepším metám životním.

Kniha Stuarta Milla dle vlastního jeho přiznání napsána jest, aby vyvrátila tisíciletý předsudek o poddanství a inferioritě žen a neméně dlouho zakořeněný zvyk tak zvané slabé pohlaví udržovati v područí. Ježto jsou protidůkazy jeho jasné a pádné jako blesk, vzácně duchaplny a původní¦ a plny oné evangelické lásky k nespravedlivě potlačovaným, bez níž všecka moudrost „jest prázdný zvuk kovový“, bylo by lze očekávati, že přesvědčí učenec anglický ihned všecky vrstvy mužů, rovnoprávnosti žen nepřející, že přiměje v brzku zákonodárce, aby učinili prospěšná opatření ve příčině vychování a veřejného postavení žen. Nevíme, jaký byl bezprostřední účinek Millova spisu v Anglii, kde sepsán byv roku 1861, vyšel osm let potom, ač popírati nelze, že Anglie učinila snad nejvíce pro vychování svých žen, a že v ní vedle Ameriky zaujaly ženy nejvíce odvětví veřejné činnosti. Jako vzácný úkaz osvícenosti vždy s radostí si připomínáme, co četly jsme kdysi, že naskytl se kdysi mecenáš, jenž při universitě, tuším v Cambridgi, zřídil na svůj náklad zvláštní „college“ pro universitní studium žen, učiniv zároveň opatření pro dočasnou jich výživu. Domníváme se tedy právem, že vzbudily výroky Millova pojednání o područí žen ve vlasti jeho ohlas mnohonásobný, zvláště když během času hloubce výroků těch více bylo porozuměno.

Zdali Stuart Mill dílkem svým obrátil na víru

svoji všecky anglické vzdělance, jakož i mužské pohlaví jiných zemí osvětou se honosících, nevíme, ale právem o tom pochybujeme: nestalť se v postavení ženy v Anglii ještě toužený Millem převrat úplný, a pokud se našich kruhů týče, zdají se nám býti obžaloby Millovy knihy právě tak místny, odůvodněny, jako by nebyly bývaly napsány před třiceti roky. Ovšem, že jest velký nepoměr mezi Anglií před třiceti lety a malými, Čechy krutě v téže době zápasícími o dovolení k životu. Tím zajisté stane se, že ještě dnes mnohému „pánu tvorstva“ budou se pravdy Millovy zdáti nesmírně smělými, a požadavky jeho nesplnitelnými.

Nedovedeme se ubrániti pomyšlení, jaký as dojem by kniha Stuarta Milla byla učinila na Čechy, ba neřekneme ani na Čechy, leč na Prahu, přede všemi městy názvem střediska duševních snah českých se honosící, kdyby byla v rouše českém vyšla ihned po svém vydání. Byli by se jí neméně zděsili než svého času Galileova slova, „že se země točí!“ Nebylať v létech padesátých a šedesátých o nějaké ženské otázce ani slechu, v té příčině vše tuze spalo; čtěme jen, jak krutě si do toho naříkala Božena Němcová. Teprve ke konci let šedesátých počalo se to alespoň v Praze trochu hýbati; první energické spolky ženské povstaly; ženy navštěvovaly čitárny, dychtivě chápaly se každé příležitosti lépe, neb odborně se vzdělati; brzy nebylo již divem, volila-li si žena určité povolání mimo kruh rodinný. Od té doby ovšem mnoho se změnilo; hojně žen vycvičilo se nám na učilištích, máme nekonečnou řadu učitelek zdárných, a nejnověji otevřely se snaživým dívkám i brány vyššího humanitního vzdělání;

mezi spisovatelkami nejsou jen básnířky a romancierky, četně zabývají se ženy literaturou odbornou: paedagogikou, krasovědou, filantropií; vedle literátek vzrostla nám četa umělkyň výtvarných, hudebních a konečně dramatických a pouze část těchto bojovnic za naši čest věnuje se umění po diletantsku, — většina jak náleží, učinila je výplní svého života. V odvětvích zcela praktických hojnost žen vede si samostatně a zdárně, — avšak jak nesmírně daleko — a dále ještě v theorii než v praxi! — jsme vzdáleni ideálu, který, jako jediné spravedlivý, jediné lidstva důstojný předvádí nám kniha „o poddanství žen!"

Byť vykonaly ženy v praxi cokoli, co by poukazovalo ke správnosti pravidla, jehož uskutečnění Mill žádá, bude se to zdáti zajisté většině mužů jako výjimkou, která (dle starého přísloví) pravidlo opačné, totiž nerovnost a područí žen, ještě více utvrzuje. Avšak byť bystroduchá velecenná úvaha Stuarta Milla nepřesvědčila dosud všech mužů, jisto jest, že stala se všem ženám, které dovedou jí porozuměti a ji oceniti vzácnou oporou na jejich pouti životem, že zasvítila jim jako pochodeň světla se strany, odkud vždy strkávány byly v propasti tmy a ponížení. A co nejlepšího při vzácném tom spisu: ani největším nepřátelům nelze říci, že jeho ideály jsou utopií, že jsou jakousi skvělou fatamorganou, kterou člověk, postřehnuv okem, přeje si přenésti do skutečného života, která však prchne, jakmile chce se jí dotknouti.

Stuart Mill zasazuje se o rovnoprávnost žen, zatracuje jejich područí, činí to z týchž důvodů, týmž právem, kterým všichni osvícenci zasazovali se za volnost otroků, za rovnoprávnost měšťan-

stva a lidu oproti šlechtě, za zrušení zhoubného militarismu, kteréžto rovněž zakořeněné zákony a útvary hověly libůstce silnějšího, mocnějšího, na škodu slabých, podřizovaly interes osob mnohých vůli osoby jedné neb osob nečetných, zdávajíce se na čas svého trvání rovněž přirozenými, jako ještě nyní zdá se mužům vlády dychtivým poddanství žen. Bude nyní odpůrcům ženského vzdělání a z něho skorem bezprostředně plynoucího důstojného postavení žen velmi za těžko, aby na novo zanotovali starou tu písničku o nižším stupni ženského umu, o menším ženském mozku, o všech těch vlastnostech, k malichernostem a nízkostem poukazujících, s nimiž prý se žena rodí, a které zřejmě k tomu ukazují, že jen k malým věcem jest ustanovena, když již předem tvrzení jejich vyvrácena byla důvody zároveň tak pádnými a tak břitkými, jakých užil St. Mill.

Tentokráte na obranu nezalkala žena, promluvil myslitel — muž v nejvznešenějších a nejnesnadnějších oborech vědy za přední auktoritu uznaný. St. Mill vůbec nepřipouští, že nynější společnost ženy zná, jakými jsou; on dále popírá, že by jen poněkud bylo lze ustanoviti, čím by ženy byly, kdyby vrácena jim byla svoboda a nejdražší lidská práva a přímo tvrdí, že rozdílů duševních mezi muži a ženami nebude, až přestane utlačování ženských schopností a nepřirozená, jednostranně jen zájmům jejich pánů sloužící výchova. Jsou věru řídké i mezi velikány duševními podobné příklady naprosté nesobeckosti, svrchované spravedlivosti, jaké podal St. Mill svou úvahou o poddanství žen. Jest v tom cosi božského; spisovatel vystoupil úplně ze svého

mužského „já“ a vystoupil na stolec přísného a osvíceného soudce, před nímž jsou všichni rovni. Neboť že i k ženám byl stejně nestranný jako k mužům, o tom svědčí mínění, jaké vyslovuje o vlivu ženině vůbec na veřejné působení mužovo, o vlivu ženy nevzdělané neb jen málo vzdělané na poměr manželský, o jejím zneužívání moci, které se jí dostalo místo svobody, o pošetilém vykonávání lidumilnosti paní takových, jimž přese všechnu laskavou snahu nedostává se pravého v té věci rozhledu.

„Poddanství žen“ (anglicky The Subjection of Women) jest kniha neveliká, rozdělená na dva oddíly, vždy po dvou kapitolách. V kapitole první stanoví spisovatel parallelu mezi područím žen a jinými zvyky a zákony, jež se vždy zdály velmi dobrými a přirozenými, za něž každý (kromě těch, již jimi trpí) velmi horlivě se zasazuje, a které proto dají se přetěžko bořiti (otroctví, privileje jednotlivých stavů). Promlouvá o tom, proč a o kolik je poměr podřízené ženy horší otroka, a jak podivně působí sama spletitost poměrů k jeho nezrušitelnosti. Dokazuje, jak velice příčí se područí žen duchu nové doby; praví̆ť St. Mill: „Společenská podřízenost žen jeví se takto osamělým faktem v moderních společenských zřízeních; osamělým průlomem v tom, co se stalo jejich základním zákonem; jediným pozůstatkem starého světa myšlénkového i praktického, jenž jest všecek nyní zavržen.“

V kapitole druhé většinou rozebrán jest poměr ženy v manželství a slabá, ba nedostatečná ochrana, které jí poskytuje zákon. Jako svrchu jest i zde despotismus jiných kruhů přirovnán k despotismu v rodině, a spisovatel přimlouvá se

za to, aby jako jinde padlo byzantinství i zde a zavládla úcta ke svobodné bytosti lidské, zavládlo uznání její vůle a spravedlivé rozdělení moci a funkcí s ní souvisících mezi oba manžely dle jejich dotyčných schopností. Kapitola třetí jedná o připustnosti žen ke všem výkonům a zaměstnáním, jež vyhrazena jsou dosud mužům. Stuart Mill zkoumá nyní schopnosti žen nejprve dle toho, jakými se nám ukázaly býti, a probíraje dále působnosti, o nichž se obyčejně praví, že jsou ženy neschopny účastniti se jich, aneb alespoň dosíci v nich vrcholu nejvyšší dokonalosti, přemítá o tom, jaké asi toho jsou příčiny. Kdežto popírá, že lze platně rozhodovati o tom, seč naprosto ženy nejsou, dříve než uvidíme, zdali náležitá průprava a dostatečně poskytnutý čas a klid učiní v duševní síle a hloubce žen změnu, velmi positivně promlouvá o vlastnostech žen, kterými již nyní (hlavně v duševní práci) vynikly. Jsou to dle Milla: praktický smysl, chápavost, živost a duševní pohyblivost.

V kapitole poslední konečně zpytuje, jaké dobro lze očekávati od zrušení poddanství ženina. A tu přichází k tomuto výsledku: předně vykonáním spravedlnosti k polovině lidstva upevní se cit spravedlnosti ve všech vrstvách společnosti a tato se mravně povznese. Za druhé zdvojnásobí se počet upotřebitelných schopností k vyšším službám lidstva; konečně neposledním, zajisté žádoucím výsledkem bude štěstí jedné polovice lidstva. V oddělení tom pojednáno také o vlivu, jaký žena mívala na lidskou společnost; vliv ten byl zjemňující, zvláště za času rytířstva, kdy stav tento jediné vztahy svými k ženě a její působením stal se poněkud oprávněným a

snesitelným. Celkem může býti žena muži vzpružinou občanských ctností, ale jen tenkráte, je-li k tomu vychována; za to žena nepřirozeně a nedostatečně vychovaná vlivem svým se mstí na muži a celé společnosti.

Účel pak a význam celého dílka Millova obsažen v jedné vysoce zajímavé větě této kapitoly: „Mravní obrození lidstva jen tehdy opravdově počne, až nejpodstatnější sociální svazek řízen bude pravidlem spravedlnosti, až lidé naučí se vypěstovati nejoddanější sympatii k rovným jak právy, tak výchovou.“ Dvě okolnosti, s obsahem knihy ovšem jen málo souvisící, tklivě zajisté dotknou se čtenářek. Po sepsání věhlasné úvahy „O svobodě“ vzpomněl anglický učenec ihned těch, jimž svobody nejméně dáno a obdařil vlast, osvícené spolubratry a všecky, vděčně mu za to žehnající ženy knížkou namířenou proti „poddanství žen“. Úvahu „O svobodě“ pracoval ve spolku se svou milovanou chotí, úvahu „o poddanství“ zajisté i posmrtně k její pobídce a památce. Sám vyznává, že k mnohému tajemství ženské mysli podala mu klíč. — Jen nepotřebnou frasí bylo by, abychom české čtenářky nabádali k horlivé četbě díla jich tak bezprostředně se týkajícího, jim tak potřebného. Nejmenované překladatelky, angličtiny patrně dokonale znalé, jež podaly překlad jasný, správný i poutavý, i nakladatelství „Vzdělávací bibliotéky“ získaly si uvedením Stuarta Milla k nám trvalou zásluhu.

L. N. Tolstého „Kreutzerova sonata" a její „Doslov" se stanoviska ženského.

(Psáno koncem r. 1890.)

Zajisté se po několik let nepamatuje nikdo, aby byla kniha, malý, prostý svazek, způsobila po celé Evropě, ba daleko za hranicemi našeho zemědílu takový rozruch, jako se to podařilo nevelikě povídce ruského filosofa-romanopisce a kratičkému její dodatku; aby byla zvířila tolik nejrůznějších citů, dala podnět tolika vzájemně si odporujícím míněním, budila posměch u těch, kteří se spisovatelem stejnou kráčejí cestou a s naprostou věrou se potkávala u těch, o nichž mohl jsi se právem domnívati, že ani nejsou s to, aby knihu takového rázu ztrávili, neřku-li o ní přemítali, ji rozebírali.

Jest tomu skorem půl druhého roku (v srpnu 1889), co dokončil hrabě Tolstoj svou knihu, (která na titul „Kreutzerova sonata" má pramalounké právo), a tři čtvrti roku, co napsán

k ní doslov, jakési vysvětlení zásad v ní obsažených, méně apologie. Od těch dob převedena „Kreutzerova sonata“ i s doslovem do všech vzdělaných jazyků, posléze i do českého a vydána Časopisem česk. studentstva jako první svazek „Vzdělávací bibliotéky“; český překlad byl v brzku konfiskován, „Doslov“, o něco později přeložený, konfiskací však nepostižen.

O „Sonatě Kreutzerově“ kolovaly nejneslýchanější pověsti, které kvapnou konfiskací nabývaly potvrzení; praveno, že jest to nejnemravnější kniha, jež kdy vyšla, obsahující výrazy a místa přímo hrozná, kniha, která na čtenáře působí otravou. Ti, kdož ji četli neb o ní slyšeli, vypravovali jen o předmětech hnusných, jež v ní jsou projednány, o zvrhlých postavách v ní zobrazených; nikdo nedotýkal se takměř zásad, na kterých kniha od Tolstého jest zbudována, ideálů, k nimž poukazuje, ani když „Doslov“ lépe je objasnil. Když pak z řad lékařů (na které „Kreutz. sonata“ doráží zle) ozvala se proti ní slavná obrana, odsouzena kniha opět mnohými, již jí nečtli, a jiní opět nepochopovali, jak ruský spisovatel-filosof, který vší silou ducha a mysli tíhne k čistému stanovisku pravé víry Kristovy, mohl spáchati podobný literární čin?

Jakmile však knihu a doslov s rozmyslem proběřeme, ihned budeme rozlišovati zásady a ideály jí hlásané a formu, totiž povídku, v jaké tak učiněno. Nutno uznati, že zásady v „Sonatě“ i v „Doslovu“ vyjádřené jsou hluboké, pravdivé a vznešené; zdají se a také jsou trpké jako radikální lék těžké nemoci, zdají se nemožnými, poněvadž vskutku jsou nové a všemu nepodobny, co dosud hlásáno. Konečně zásady ty nezaprou,

že povstaly v zátiší askety, který za podrobného studia lidské společnosti, zvláště ruské, dospěl k nejvyššímu pessimismu a uznal všecky téměř zákony špatnými a licoměrnými, že tento muž-asketa jediné v evangeliu Kristově, jediné v utlumení, ba ubíjení všeho, co je lidské, či dle něho v člověku zvířecké, vidí spásu lidstva, jeho očištění a vykoupení, vidí světlý ideál, kterého důstojno jest následovati. V této knize zvláště hlásá spisovatel nutnost odstraniti z lidské společnosti vášeň pohlavní, kterou pokládá za vášeň nejhorší; avšak nepřeje si jen, (v čem by všichni dobří lidé byli s ním za jedno), odstraniti děsnou prostopášnost, která bují ve společnosti zvláště, mužské a která — divná věc! — nijakého stínu na čest mužovu nevrhá, jako na př. krádež, podvod, křivopřísežnictví. Tolstoj zavrhuje i to, co pokládáno za korunu života a básníky všech věků opěvováno — lásku, neuznává lásky, jako čehosi krásného, jakmile překročila hranici duševních styků, zove ji „pádem" i tenkráte, když naskytuje se v manželství. Jaký je důsledek toho, lze snadno uhodnouti. Tolstoj naprostou čistotu panenskou, zdržování se lásky, ať má jméno jakékoli, doporučuje jako ideál učením Kristovým vyjádřený, v němž z větší části vidí „království Boží na zemi, království, které není z tohoto světa".

Theorie tato není zcela nová; za středověku všecky klášterní řády byly zbudovány na zákoně pravé chudoby a čistoty; katolická církev v coelibátu učinila ji požadavkem svému kněžstvu, v dávném starověku ustanovili ji Římané povinností Vestálek. S jakými výsledky to vše se potkávalo, učí historie. Námitku, že dle těchto

zásad svět pomalu vyhyne, odbývá jen úsměvným tvrzením, že všecka učení náboženská, rovněž jako vědy přírodní předpovídají konec světa, proč tedy neměl by v zájmu nejvyšší mravnosti nastati rovněž jako z příčin jiných? Připusťme konečně: cílem lidstva není stále žíti, nýbrž dosíci nejdokonalejšího blaha — Ale dosáhne-li ho v tomto „království Božím", nač by měl dále trvati? K námitce, že většina lidí, příčinou své slabosti a silného pudu, jež v ně příroda vložila, nedovede zachovati úplné čistoty, odpovídá, že každý „pád", totiž každá láska k úplnému spojení tíhnoucí, měj za vykoupení nerozlučné manželství, v němž však pád ten se již neopakuj! — To jsou asi nejhlavnější základy, na nichž „Kreutzerova sonata" jest zbudována. Jsou zde ještě mínění jiná, z těchto hlavních proudů jako praménky se rozlévající; některých dotkneme se s výhradně ženského stanoviska již dříve vytčeného.

O zásadách „Kreutzerovy sonaty" a „Doslovu" dalo by se rokovati po mnohé týdny, aniž by předmět byl vyčerpán. Pravíme o zásadách; neboť forma, v niž jsou vloženy, děj Sonaty, je praskrovný. Jest to dosti všední příběh o nevěrné ženě a žárlivém muži, jenž ji zabil, a jen způsob, jakým vylíčen duševní život tohoto žárlivce a ještě více proces, jakým dospěl k mínění, že všechen styk pohlavní, zákonný i nezákonný, jest hluboce nemravný, že jest vražedný a že potřebno jej odstraniti, zjednalo knize věhlas a rozšířilo ji po celém světě. Ovšem slavné jméno autorovo mnoho k tomu přičinilo, aby hned s počátku, ještě než obsah byl znám, byla kniha hledána; spisovatel méně světového

jména, syn méně ohromného národa mohl vysloviti podobná mínění, aniž byla více vzbudila než výsměch.

Děj je tento: V železničním voze, v němž kromě autora a jakéhosi nervosního, mlčelivého pána jede společnost skládající se z advokáta, dámy ne zcela mladé, starého kupce a kupeckého mládence, dospěje hovor k posuzování manželství a lásky. Sporu konečně súčastní se také onen nervosní pán, způsobem bezohledným, ba zuřivým, a když stane se zmínka o jistém Pozdnyševu, který ze žárlivosti zabil svou ženu, mysle, že je poznán, odhaluje své incognito. Později, když Pozdnyšev osamotní s autorem, nabídne mu, že vypoví mu svůj život. Pocházeje z vážné a zámožné rodiny šlechtické, jejíž členům nebylo se starati o výživu, pracovati, žil téměř od svého šestnáctého do třicátého roku život velmi prostopášný, jako všichni jinoši a muži jeho stavu, domnívaje se, že jest to zcela v pořádku, přirozeno a nutno, a považuje sebe při tom za velmi hodného člověka, poněvadž měl stále touhu po jakési ideální lásce, která jediné měla ho přivésti k sňatku a k založení vznešeného života rodinného. Byv při jízdě na loďce okouzlen šlechtickou, ale schudlou dívkou, mladou a krásnou, ožení se s ní, brzy je opanován nudou a někdy i nenávistí k ní, rovněž jako žena k němu. Péče úzkostlivá, kterou ona věnuje dětem, jichž rychle do domácnosti přibývá, dráždí jej neustále, ještě více však mučí jej nezkrotitelná, neodůvodněná žárlivost, plynoucí přirozeně z mysli otrávené prostopášnostmi minulého života. Konečně, když již dětí nepřibývá, a mladá žena všímá si trochu více sebe a světa, stává se žárlivost Pozdnyševa

poněkud odůvodněna. On sám seznámí manželku s hudebníkem Truchačevským, s nímž ve mládí jako sousedem se stýkal, než půvabný jinoch šel se vycvičit na pařížskou konservatoř. Truchačevskij, jsa často zván Pozdnyševem, hraje s jeho ženou, která vyniká ve hře na klavír; za takové produkce zahrají také Kreutzerovu sonatu od Beethovena, zvláště proslulé presto, pod jehož vlivem stává se Pozdnyšev na chvíli jiným člověkem, jest zbaven trapné žárlivosti a opět ženě své věří. Hned po tom odjíždí dosti daleko na okresní shromáždění, úplně jsa kliden; teprve dopis ženin, jaksi stísněný, v němž jest také zmínka, že přinesl jí Truchačevskij slíbené noty, jej opět probouzí a naplní nejstrašlivějším podezřením. Opouští shromáždění a za nevýslovných muk podniká nakvap cestu domů, nejprve povozem, pak po dráze. Přibyv v noci domů i dověděv se, že Truchačevskij vskutku ve společnosti jeho ženy trávil večer, vezme si ve svém pokoji dýku, přistihne oba v pokoji společenském a domnívaje se, že z výrazu ženiny tváře právem soudí na její provinění, bodne ji dýkou k srdci. Nešťastnice zemře druhý den v poledne, nekajíc se ze své viny, jak Pozdnyšev očekává, jen při posledním shledání vyslovuje mu svou nenávist a béře mu děti. Teprve když uvězněný Pozdnyšev přiveden jest k její ztuhlé mrtvole, stane se s ním změna, vidí v ženě své konečně člověka, sestru, kterou zbavil života, a sice ne bodnutím dýky, ale již tenkráte, když se s ní oženil.

Děj to dosti obyčejný — pravda-li? — ale děj to vlastně není, co činí „Kreutzerovu sonatu“ tím, čím je; neustálé rozebírání těchto všedních poměrů mezi mužem a ženou, ženou a dětmi

vzhledem k thesi „všecka láska je zvířeckost, nemravnost, „pád“, to jest vlastně, co tanulo spisovateli na mysli, když knihu skládal. Děj jen jako teninká nitka rudá vine se nakupenými thesemi a utvařuje je jaksi.

Způsob, jakým Tolstoj svoje zásady tenkou slupkou uměleckého díla — novelly, zaobalil, jest hodna slavného náčelníka ruské školy realistů. Počíná si až brutálně, nazývá věci a stavy pravými jmény, takže nepohlížíme-li k ideálu naprosté čistoty lidské, dosažení „království Božího“, který byl Tolstému tvůrčí hvězdou, nutno vyřknouti, že „Sonata Kreutzerova“ má ve své formě mnoho pohoršlivého, mnoho odporného, což přivodilo asi konfiskaci českého překladu. Ovšem soudný čtenář bude hleděti k jádru a nezavrhne jí; neboť Sonata nemá tendence nemravné. Nicméně bylo by si přáti, aby byl Tolstoj, konaje vznešené poslání apoštola nejvyšších ideálů mravních, apoštola pravé nauky Kristovy, byl si vedl poněkud opatrněji. „Kreutzerova sonata“ jest kniha, kterou, kdyby měla formu v některých místech méně naturalistickou ve svých líčeních, bylo by místno dáti do ruky právě odrostlých, mladých lidí. Tam konala by služby, jimiž zajisté spisovatel mínil se lidstvu učiniti užitečným, tam vzdalovala by propastí, strhávala by s nich vonně páchnoucí, krásou svou oslňující růže, jimiž jsou zakryty, ukazujíc pravou jich podstatu. Je-li láska skutečně takové zlo, jakým ji Tolstoj považuje, nutno je vykořeniti ještě, dokud příliš hluboko svoje kořeny v mladistvou mysl nezapustilo. Ne v ruce prostopášníků otrlých vykoná kniha své poslání, ti daleko ji odhodí, vidouce v ní ďábelskou svoji

podobiznu. Ne v ruce manželů se milujících, oddaných, pro druha a děti všechen klid, všecku práci, všecko žití nasazujících bude působiti tak, jak si autor přeje — ty učiní jen nešťastnými, rozervanými definicí nemravnosti, jakou Tolstoj proklel úplnou jejich a jak se jim zdálo nevinnou shodu — zde může býti „Kreutzerova sonata" nanejvýše jen pokynem vychovatelským, aby mladší pokolení, děti své uchránili podobné žaloby. Ale tam, kde růžovými sny, všemi dojmy žití nejkrásnějšími, uměním i lahodou přírody přikrádá se v mladé srdce, zvláště v srdce, řečmi soudruhů nepokažené, první tušení erotické vášně — tam nutno ukázati, kam vášeň ta povede, jak jednou bude ponížením, poutem, které dle Tolstého brání vykonávati „službu lidem a Bohu", tam nutno poskytnouti opory, aby v nátlaku mocných citů přírodou ve hruď lidskou vložených mysl vytrvala, odolala a ideálu čistoty se nevzdala. Ovšem, zdá se smělostí nesmírnou, předpisovati veleduchu jakousi cestu, třeba se to týkalo jen okolností celkem vedlejších, než, tane nám v té příčině na mysli jen poslání knihy, nikterak zděšení lidí, již často životem svým k němu nemají práva.

Nechceme rozebírati „Kreutzerovy sonaty" se stanoviska uměleckého a stanoviti, zdali objasnění a zavržení erotické vášně bylo Tolstému účelem, či vytvoření „Sonaty" jako povídky. Prvnímu by svědčilo, že setkáváme se tu skorem napořád s výkladem mínění, a kdekoli proveden přesný psychologický rozbor po způsobu romanopiseckém, čelí vždy k utvrzení základní koleje. Jen část, v níž vylíčen návrat Pozdnyševův, jeho jízda po voze a vlakem a dojmy s ní spojené,

zdá se napsána hlavně se zřetelem uměleckým. Poněkud překvapující jest neshoda, která ve člověku tak prostopášném a zuřivém, jakým dle vlastního přiznání je hrdina „Sonaty Kreutzerovy", dává vznikati, třeba po delším přemítání, myšlenkám a zásadám, jež mohly býti výsledkem úvah filosofa-askety a samotáře, jakým v pravdě nyní je Tolstoj a ke kterým se v „Doslově," jako ku vlastním také hlásí. —

Hodláme „Sonatu Kreutzerovu" rozebrati se stanoviska ženského; neboť předmět k tomu jednak takořka vybízí, a po druhé Tolstoj sám snaží se v knize své řešiti „pravou otázku ženskou", vyrozumívaje v ní „otázku, co jest nějaká bytost jiného organismu nežli jsou muži, a jak ona na sebe a muž na ni má pohlížeti".

Líčení společnosti ženské, s jakým setkáváme se v „Sonatě", vlastně ženské společnosti ruské, není příliš lichotné, ale také ne takové, že by čtenáři nebylo lze připustiti, že je pravdivo. Ovšem, že je zde vylíčena jen jistá vrstva žen ruských, ženy zámožné, šlechtické, ženy tak zvané lepší a nejlepší společnosti, jimž není ani existence si dobývati, ani muže své u zachování existence neustálou pílí, bdělostí a prací vlastních rukou podporovati. Dívky takových vrstev prohlašuje Tolstoj-Pozdnyšev většinou za čisté, nevinné, kdežto ženy stanoví porušenými, nemravnými, jelikož takovými byly učiněny muži, vesměs prostopášnostmi nasáklými. Avšak i při těchto čistých dívkách nevidí jiného zaměstnání, než loviti muže, nevidí jiného života, než jaký mužská přítomnost do nich vlévá, jiných snah, než aby byly vábné, krásné, ke kterémuž účelu zdá se mu i směřovati všechen lidský

důmysl. Ba Tolstoj i v ženském studiu vidí prostředek koketerie; nemůže-li prý vábiti ženština krásou, činí tak učeností. (Na Rusi patrně jsou poměry zcela jiné než ve střední a západní Evropě, kde před ženou učenou, aneb jen v pravdě vzdělanou všichni muži z rozličných příčin utíkají, jí nenávidí, tak že často ani krása a rozmilost nepopíratelná neuchraňují jí zuřivého záští.) Rozebíraje tuto ženskou společnost „lovením ženichů a zeťů zaměstnanou", přísně jí vyčítá, že „nejšťastnější stav člověka — bezmanželství, svoboda pokládá se za něco politování hodného, směšného. Nejvyšší ideál, nejlepší stav ženy — býti čistou, vestálkou, pannou — jest postrachem a posměchem v naší společnosti.

Pravda jest, že mnoho, řekněme většina dívek, nezabývá-li se „lovením ženichů", alespoň přeje si sňatku; neboť sňatek do nedávna byl jediným prostředkem, jak dívce uhájiti své existence a dodělati se užitečné, život vyplňující činnosti: spravovati domácnost, vychovávati děti, starati se o blahobyt bytost její péči odkázaných. Než lze přistoupiti k provedení zásady „žena zůstaniž pannou, vestálkou, čistou", nutno jí poskytnouti možnost, aby takto života svého uhájila, službu lidem a Bohu nalezla a jí ze všech sil svých věnovati se mohla, totiž jinými slovy nutno zreformovati, ba přejinačiti všechen základ, na němž život ženský nyní je zbudován. Dosud i přátelé ženské osvěty vždy na svém stáli, že nejpřiměřenějším postavením ženy přece jen jest, býti manželkou, matkou, hospodyní a i největší „emancipistky" vyhrazovaly jen ženám zvláště stkvělých schopností a neúmorné vůle a píle postavení jiné, samostatnější. Jak-

mile však manželství a důsledně i mateřství je jmenováno „nemravností“, „pádem“, tedy něčím, čemu každá žena měla by se vyhýbati, jest třeba raziti ženskému životu a jeho činnosti jiné dráhy; neboť jest vždy velmi malá část těch, jimž bohatství a péče rodičů zajistila bezstarostnou budoucnost, tak aby jim lze bylo se obejíti i bez vlastní vyživující práce i bez ochranného spojení s mužem-manželem.

Dívce jen pracem a vedení domácnosti se přiučivší nelze přece nikterak muži-nemanželu spravovati domácnost; nemluvíc ani o zákoně slušnosti ve společnosti naší panujícím (který při řešení hlubokých zásad mohl by se zdáti malicherným a směšným), mohl by tu snadno, nebyli-li by to lidé ideálu naprosté čistoty dbalí, kteří ve spojení hospodáře a hospodyně vstupují, nastati styk, který i dle pravidel Tolstého jest zavržení hodnější než „pád“ v manželství, neb než „pád“ s manželstvím v patách. Jakmile bude život ženský tak zreformován, aby každá dívka odrostlá nalezla dosti zaměstnání dle schopností svých, jež zároveň by zajišťovalo jí postavení a dalo jí dostatečnou výplň života i mysli, jakmile vzdělají se ženy jako muži v samostatné průmyslnice, obchodnice, hospodyně, učenkyně, učitelky, lékařky atd., bude splnitelný požadavek, aby ženy zůstaly po ideálu mravnosti Tolstého vestálkami, pannami. A domníváme se, že splnění toho požadavku bude jim daleko snadnější než většině mužů — což sám Tolstoj dosvědčuje, pravě: „čistá dívka nepřeje si lásky, nepřeje si muže — přeje si jediného — dětí.“

Kdybychom vnikali hluboko v mysl mnohých žen a dívek, četné bychom nalezly toho doklady,

*

že mezi ženským pokolením hojně se vyskytuje (neuvědomělých) následnic Tolstého theorie o nepřirozenosti lásky a jeho ideálu naprosté čistoty. Jsou dívky, které svoji krásnou, ideální lásku nedovedou srovnati s manželstvím; zasnoubení se s mužem milovaným považují za nemožné, za ponížení jeho a svoje a raději chtějí se provdati, aby vyhověli přání rodičů, za muže, kterého nemilují, považujíce jakési spojení manželské za nutné společenské zlo. Když moudré jejich matky, světa zkušené, prohlašují to za čirý nesmysl, nepochopí nikdy dívka, jak přání, uchrániti cit nejideálnější, skutečnou duševní lásku, všednosti, mohlo by býti pošetilým.

Kdož by nebyl poznal tak zvaných žen chladného srdce, které přes to jen k mužům byly chladny, vynikajíce jinak city nejhlubšími a nejvřelejšími! Znaly jsme paní, nejobětavější dceru a matku, která, byť milované bytosti jí srdce drásaly, nedovedla než něžností a odpuštěním je zahrnovati, která však podrobnosti manželského života připomínala si s hrůzou . . .

Takových příkladů každý skutečný psycholog ženské mysli dovedl by podati na sta.

Ovšem, že veliká část žen bude v absolutním zavrhování lásky viděti nemožnost a zbytečnost, a to nejen snad část žen rozkoší chtivých, ale nejlepších, nejryzejších. Řeknou nám, že je nerozlučné manželství mezi dvěma úplně si rozumějícími bytostmi, vzájemně nejen se milujícími, ale i vážícími, vzájemně na pouti života „ke službě Bohu i lidem“ se podporujícími, kus ideálu, který, kdyby ho bylo lidstvem úplně dosaženo, znamenitě povznesl by společnost. Jak daleka jest ona i toho relativního ideálu (jednoženství

a jednomužství mezi bytostmi vřele si nakloněnými a druh druha ctícími), tomu nasvědčuje všecko líčení současných romanopisců i essaistů, toho silným dokladem jest i líčení „Kreutzerovy sonaty“.

Dokud nepotlačí člověk v sobě, co v něm lidského, bude manželství nerozlučné z lásky a na základě obapolné úcty zbudované čímsi pro moralistu zcela snesitelným. Rozebírejme je trochu. Dvě skutečné ideální bytosti, čistý mladý muž a čistá dívka neodolatelně k sobě puzeni, vstoupí v živý duševní styk; stanou se, jak staré, dávno zapomenuté verše pravívaly, jedinou myšlenkou ve dvou duších, jedinou duší ve dvou tělech; přirozeně vzniká v nich přání, aby tak mohlo zůstati vždy, aby tvořili oba jedinou rodinu. Lásku ideální počíná provázeti důvěrnost, a oba pak v manželství více se sbližují až k tomu od Tolstého tak hrozně líčenému „pádu“. Jen že horoucně milující člověk ve své touze po nejužším spojení o jakémsi pádu, hříchu, alespoň s počátku vůbec neví. Tímto pádem však nemusí se duševní svazek přervati, nemusí nastati nuda, poněvadž manželským spojením snad neporušuje se ušlechtilost srdce, nadání ducha, živost obraznosti. Vidíme často, že takoví dva manželé tělem i duší spojení jsou nejužitečnějšími, nejneunavnějšími průkopníky pro pokrok a dobro lidstva.

Tím nikterak nechceme říci, že by čistota, panenskost nebyla ideálem zdárného manželství vyšší, alespoň absolutně vyšší; zdali i relativně, totiž zdali čistota by byla jistějším prostředkem plniti v míře nejdokonalejší službu Bohu i lidem, ukáže se teprve tenkráte, až většina mužů se jí

podrobí, a většině žen bude dána možnost se jí zasvětiti.

Kdyby pro nic jiného, mohly by ženy tak učiniti i z velikého sobectví; neboť sám Tolstoj přiznává se, že žena vykupuje svůj „pád“ dětmi. Jak velikých, třeba ne všemu světu zjevných strastí sprostila by se žena, zůstávajíc vestálkou, toho žádnému muži posuzovati nelze, zde platí jen vlastní zkušenost. Prostý lid praví, že jsou děti do nebe schůdky, a užívá-li toho rčení o rodičích obou, tedy i o otci, jenž děti pečlivě živí a vychovává, platí to o ženě obzvláštní měrou. Vždy se uznávalo, že darovati dítku neb několika dětem život, je úkol záslužný a úctyhodný, který žena, svého prospěchu nedbajíc, pro lidstvo vykonává. V jisté dosti výstřední francouzské knize o právech a emancipaci žen, sepsané damou, přiznává pisatelka, že, třeba ženy skutečně uvědomělé raději vzdaly by se styků s muži, nevzdaly by se rození dětí, kdyby v přírodě zákon příslušný přeměniti se dal. V této oběti sama sebe, svého zdraví, pohodlí, mladosti, častokráte svého života, spočívá zajisté mnoho úctyhodného; a je-li láska, řekněme — mimoduševní, skutečným hříchem, pyká žena za ten okamžik poblouzení tak jako přemnohý zločinec. Mnoho měsíců vidí před sebou popraviště, na němž bude jí snášeti známá hrozná muka, na němž snad ztratí život; někdy ortel smrti s ní jest sňat, muka však nikdy. Kdyby měla matka, dcery své upřímně milující a malicherných řečí, společnosti nedbající, mluviti a jednati po pravdě, vyvolila by pro ně jediné ideál čistoty vestálčiny; z palčivých slz, jež prolévají matky při dceřině sňatku, lze snadno skutečné jich smýšlení vyčísti.

Žena vykupuje se tedy dětmi, ale i otec obětavý, štěstí a zdaru svých dětí dbalý, vykupuje se, jen že ne tak draze. Avšak často vidíme muže nesobecké, již strasti, jež manželka pro dítky postoupila, a jichž dle přírody jsou neschopni, nahrazují nejlaskavější péčí, nočním bděním, neustálým dohledem na duševní vývoj dětí, takže i to lze nazvati vykoupením úplným.

V „Kreutzerově sonatě“ nejen s lásky pohlavní stržena květnatá spanilá rouška, ale i jiný pocit základ společnosti činící, oděn v roucho zcela nové. Tolstoj má i lásku mateřskou za cosi zvířeckého a pozastavuje se nad přehmaty, kterých ona se dopouští ze zvířeckosti ještě do nepřirozenosti vybočujíc. Bylo-li lze slavnému romanopisci-filosofu v thesi ideálu čistoty dáti za pravdu s některým vyhrazením, nelze v této příčině s ženského stanoviska s ním se spřáteliti. Nebýti odstavce v „Doslovu“, mohli bychom se domnívati, že jest to jen egoismus a žárlivost Pozdnyševova, která odsuzuje úzkostlivou mateřskou péči a oddanost k dětem churavým i zdravým, která vyluzuje mu větu, že nyní vlastně není rodinného života pravého, pro péči, jež věnuje se zdraví dětí. Než v „Doslovu“ uznal Tolstoj ta mínění za vlastní. Setkáváme se tedy v „Sonatě“ ve příčině mateřské lásky hlavně s těmito pozoruhodnými míněními: 1. Mateřská láska je čistě zvířecí. 2. Žena našeho věku a naší společnosti nedovede se dívati na dítě jinak, než jen jako na požitek. 3. Žena vychovává dítě své jen zvířecky, ne lidsky, zanedbávajíc totiž jeho duši. 4. Úzkostlivá, neúnavná péče ženina o zdraví dítěte je škodliva rodinnému životu. 5. Žena

nemá lpěti na životu dítěte, nýbrž, když jí zemře, brzy zapomenouti, jako činí zvíře.

Theorie tyto snad nejvíc ze všech v „Sonatě“ vyslovených nás zarážejí a zarazí snad i leckterého muže. Dají se sice srovnati s přáním Schopenhauerovským a Hartmanovským po sebezničení lidstva, avšak nikoli s nejlepšími stránkami ženské duše a také i s ideálem Kristova učení, který velí milovati bližního jako sebe sama, ba více než sebe sama. Tedy co má žena činiti každému jí cizímu spolubratru, nemá činiti bytosti jí nejbližší, dítěti svému? A nepravil Kristus: „Nechte maličkých přijíti ke mně, neboť těchto jest království nebeské“ — a dále: „Kdo by pohoršil jednoho z maličkých, lépe by jemu bylo, aby zavěšen žernov osličí na krk jeho a pohřížen do hlubokosti moře byl?“

Leč proberme jednotlivé ty věty trochu pořadem. Mateřská láska, jinak něžná láska k drobným, ošetření a vychování potřebným bytostem je zvířecká, plyne jen z požitku, který poskytují pěkné „ručičky, nožičky, tělíčko“. Jak vysvětliti pak právě mateřský cit něžnosti a lásky, který mnohé ušlechtilé dívky věnují dětem cizím? Zvíře přece nemiluje než vlastní mládě, aneb mládě, jež mu za vlastní bylo dáno, na př. kvočna kačátka.

Je-li mateřská láska požitek, proč miluje matka nepěkné, neduživé, zohavené dítě, při němž není spanilých „ručiček, nožiček“, a to ne z útrpnosti jen, nýbrž ze skutečné hluboké oddanosti? Tolstému zdá se, že žena má zření jen k tělu dítěte, nezakládajíc si na duši jakožto na části neskonale důležitější.

Nevíme, jak si počínají dámy šlechtického světa ruského a dámy nejvyšších kruhů vůbec; avšak mezi lidem a středními kruhy klade se na vychování dobré váha veliká, ač neubírají se matky vždy správnými cestami, aby své děti učinily ctnostnými, vzdělanými, užitečnými. Praví-li Tolstoj, že žena-koketa raději by dala usvědčiti se před mužem ze lži, krutosti atd., než by se objevila ve špatně šitém a ošklivém obleku — lze větu tu opáčiti na tvrzení, že ze sta matek devadesáte devět, ne-li všecky, na otázku, chtějí-li raději míti dítě krásné neb dobré, odpověděly by, že dobré. Matka z lidu, není-li právě surová a zvrhlá, obrací mysl dítka k Bohu, a ještě šedivým mužům tane zbožná matička na mysli jako zosobněná ctnost a bezpečná k ní cesta. Povšimnutí hodný pro snahu matek, aby co nejlépe vypěstily duši svého dítěte, je úkaz, že i ženy, života ne právě vzorného, ba často zhyžděného poklesky proti čistotě dívčí aneb manželské věrnosti, úzkostlivě hledí odstraniti s obzoru svých dětí vše, co by mohlo jich pokaziti, ač zajisté snažením tímto ještě hlouběji pociťují vlastní nicotu. Jistá matka, která pokleskem domohla se manželství, ač mladá a krásná, žila jako stařena, dcery své téměř kláštersky střehla a posměch svých známých budila faktem, že nerozlučnými soudruhy byly jí vychovatelské spisy Rousseauovy, s nimiž i na lůžko se ubírala.

Přísloví ve všech jazycích běžné praví: „Malé děti šlapou matce sukně a veliké srdce“, což znamená, že všecky útrapy, jež přinášejí drobné děti matce svou neobratností, útlostí, někdy i nezbedností, nevyrovnají se těm, jež pochodí

pro matku ze žalu, opustí-li dítě vzrostlé pravou dráhu. Ba láska k dětem odrostlým, při níž neplatí již „nožičky, ručičky, tělíčko", sama v sobě svým neutucháváním jest důkazem pro to, že žena dovede se na dítě dívati jinak než na požitek. Požadavek, aby matka dítěte zemřelého neželela, nýbrž se radovala, že se duše navrátila k Bohu, jest, ač podivný, přece srozumitelný, jen že pro přirozenost ženské mysli — nesplnitelný. Jistá znamenitá spisovatelka napsala větu: „Jsou boly, které jsou zároveň útěchou, poněvadž nás úže poutají k bytosti ztracené, oplakávané." Tak i bol, který matce v srdci utkvěje, jest posvátnou páskou, která k dítěti zemřelému ji víže, jest jediné, co zbylo jí za tolik lásky. Ona, jež každé probouzející se hnutí duševní v děcku stopovala, z poupat se těšila, jež uchystána byla rozpuknouti se ve květ na užitek a ozdobu lidstva, zajisté více oplakává zmařený poklad, jež by společnost byla vyvážila ze srdce a duše dítěte, než spanilé tělo, jež byla nucena odevzdati zkáze černé země. Děsíme se někdy výroku žen bídou zubožených a zatvrzelých, které dítku svému „toho nebíčka rády dopřejí", které vzdychají — „kdyby si ho Pán Bůh vzal, u něho bude dobře uschováno" — a nyní dostává se veškerým matkám výtky, že nemluví, nesmýšlejí podobně — řekněme to upřímně — sobecky.

Tvrzení hraběte Tolstého, že žena, které dítě zemřelo, nechce již míti jiných, poněvadž utrpení její bylo marno, nesrovnává se hlavně se zkušeností. Obyčejně přeje si každá matka zemřelého dítěte vroucně jiné, jako náhradu bytosti, o niž pečovala, již milovala, ač ovšem i taková náhrada

nevyplní zcela mezery v jejím životě povstalé, ulevujíc jen palčivosti rány.

Pokud se úzkostlivé péče o dětské zdraví, ovšem nikoli o rozmazlování, vyhýčkání dítěte týká, myslíme, že jest povinností ženy-matky a částečně i otce cituplného. Kdokoli se zaměstnával vychováváním malých dětí, ví, že jest to jako pěstování jemňounké květinky, která stále hrozí nám zvadnouti. Péče, které rodiče útlému tomu životu nevěnují, nikdo jiný mu nedá, a nutno přece upraviti duši, jež jedenkráte má vynikati ve službě Boha i lidí a pomáhati ku zbudování království božího na zemi, pevný zdravý stánek, aby prací těch byla schopna. Pravda jest, že ustavičná péče tato přivádí jakýsi neklid do života obou rodičů, neklid pro sobce snad nesnesitelný, že by však porušovala jádro života rodinného, nezdá se. Spíše je utvrzuje; „v radosti a žalosti“ je formule života manželského — proč měla by jen jediná část její býti pravdiva?

Zove-li Tolstoj pouze duševní styk a neustálou duševní vzájemnost manželů rodinným životem, pak ovšem jest v neustálé péči o děti jakési jeho porušení.

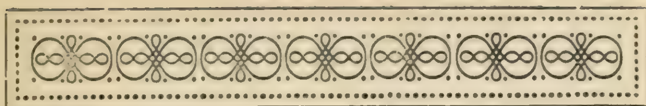
Celkem (vyjímajíc zcela „mužská“ mínění o mateřské lásce) jest nám ženám s thesemi „Kreutzerovy sonaty“ býti spokojenu. Ostří její obrací se proti prostopášnostem světa mužského, které nijak nejsouce trestány, cti muže zdánlivě neposkvrňují a takto i muži zvrhlého života zjednávají právo na dívku nejčistší. Zde potřebí největších přeměn; na mužích (žel i na jinoších!) jest o sobě přemýšleti, žití své podle ideálů „Doslovu“ zaříditi. Nelze nám ovšem před-

povídati, na kolik se jim tak podaří; podaří-li se, bude i postavení žen, nejhnusnějších ponížení zbavené, míti z toho prospěch nemalý. Jen to dovedeme na novo tvrditi, že mezi ženami bude jich dosti, které se rády naklání theoriím Tolstého v „Sonatě“ a „Doslovu“ vysloveným. Ty, jež budou míti dosti duševního vzletu, síly, vůle a — volné ruce, stanou se čím dále, tím četněji kněžkami absolutní čistoty; měkké, poddajné a lásky plné ženy pak pilnými dělnicemi „v obmezené službě lidem a Bohu“, totiž kněžkami nerozlučného manželství a vychovatelkami budoucích ideálnějších pokolení.

Jedno ještě volá k nám všem líčení děsné propasti, jež „Sonatou.“ před námi se otvírá, jest to „práce, práce!“ Ti, již tak hluboce poklesli v prostopášnosti, rozmařilosti, byli miláčky osudu, nebyli nuceni v potu tváře chleba tělesného i duševního si dobývati, upírati si jakéhokoli přání, oni také nepodávali jiným chleba a vody živé, oni žili jen sobě, svým vášním, svým pomyslům. Práce „bezprostřední“, či „omezená“ Bohu i lidem, kterou Tolstoj klade jako cíl lidstva, zdá se nám zároveň záchranou ode všech těch „pádů“, jež líčí barvami hroznými.

Ve vznešeném učení Kristově, které pronikalo spisovatele i při sepsání rozrušující jeho knihy, setkáváme se s krásným podobenstvím o pannách bdělých a spících; myslíme, že v bouřích vášní zmítajících nynější společností a skutečně dohánějících myslitele k rozhodným návrhům reformním, není lepšího vůdčího hesla než: „Bděte, bděte, modlete, povznášejte se a pracujte!“

Typ Lony u nás?

(Psáno na podzim 1906.)

Vysloviv vše, co mu napovídala historie domácí a sympatická mu římská, obrátil se Henrik Ibsen k dramatu moderní společnosti, k dramatu toho způsobu, že bylo zároveň obrazem, anatomií a kritikou její. Na popud románu Camilly Colletové, „Dcery krajského" vhodil r. 1862 mezi krajany své nejprvé veliký otazník o podstatě lásky a manželství, svou zneklidňující „Komedii lásky"; v ní nic positivního neformuluje ani nežádá, své hrdince Swanhildě, představující soudobou mladou ženskou generaci, jen ukazuje jakýsi mlhavý žádoucí stav, posmívaje se při tom zároveň její nerozhodnosti a nemohoucnosti. Přece však i ve Swanhildě a v celé „Komedii lásky" jsou jakési počátky toho, co Ibsen od ženy a v ženě chtěl; ona jest ten neklid bolestný, z něhož rodí se nové, zde nová žena, kterou pak Ibsen vyobrazil v mnohých odstínech, často podivných, ba záhadných. Co napověděl zde,

docela určitě vyřkl o málo let později v „Podporách společnosti", kde několika hmaty zformoval typ nové ženy v Loně Hesselové.

Ženou včerejška u národů germánských a slovanských — předvoj národů románských, Francouzové, svojí George Sandovou napověděli o převratu počínajícím — byla žena konvence, žena podrobující se autoritě a tradici, žena přísně dbalá zevního zdání, společenských pravidel, ustálené morálky; žena nevědoucí, že by mohla také samostatně usuzovati, schvalující i lež, objeví-li se společensky nutnou a děsící se nebezpečných pravd; žena podrobená moci různých církví, aneb alespoň okázale zbožná, při tom obětavá až k nesobeckosti, tichá, pracovitá, milující své domácí ústraní.

V „Pilířích společnosti" celý kroužek u konsula Bernicka se shromažďující náleží k typu žen včerejška, nevyjímajíc ani jemnou a nešťastnou Martu Bernickovou. Všecky věrně slouží a věří autoritám a především autoritě svého muže; podléhají vlivu protestantského kazatele a dávají se jím voditi; jsou dobročinné, ba chtějí skleslou mravnost povznésti, ač nevědí dobře jak; obstarávají pilně svou domácnost a ve svých schůzkách pletou, šijí, háčkují pro dobročinné účely; milují své malé prostředí a považují cizinu, které neznají, za absolutně špatnou; střeží svých dcer úzkostlivě, aby nezvěděly ničeho o podstatě života a jeho korruptních stránkách a posílají je ihned za dveře, když schýlí se hovor k poklesků̊m neb stroskotání bližních. Jediná Dina Dorffová, dítě z milosti vychovávané, reptá, ale jen tajně, chvilkově, v celku se podrobuje rovněž

a jest ochotná provdati se za vtělenou mužskou tradičnost mladého kazatele.

Do této společnosti žen včerejšího dne vpadá jako Medusina hlava Lona Hesselova, nový typ; narodila se a vyrostla v témže prostředí, ale zklamání, nesnadný boj existenční, silná vůle a hluboká mravnost srdce vychovaly z ní ženu zítřka. Lona nedbá konvence, ani jejích strážců, úsměšků a pomluv; zevní okázalost nenahrazuje jí vnitřní substance; autoritou není jí ani vůle mužova, ani společenský zákon, ani osobní prospěch a pohodlí, nýbrž hlas srdce, zákon pravdy, prospěch jiných, zvláště utlačených a křivě obviňovaných; nestydí se za čestnou práci i mimo domov a za výdělek jí poskytovaný; poznala dobré i zlé stránky širé ciziny a ví, že malá prostředí mohou se od ní mnohému přiučiti; ví, že nemůže jí nic zhanobiti, nezhanobí-li sebe samé a umí vše odpouštěti — odpustí muži, s nímž se velmi milovali, i že od ní odpadl! — ale jednoho nedovede odpustiti: zradí-li kdo sebe a odpadne-li od pravdy; nepodléhá vlivu uznaných církví a jejich sluhů, má svou vlastní, v sobě vypracovanou víru v dobro a ctnost; ne útěcha náboženská, nýbrž svědomí, altruistní láska jsou jí posilou v bouřích zevních i vnitřních.

Tuto stránku bytosti „nové ženy" Ibsen v Loně jen jaksi letmo naznačil; silněji ji vypracoval v Petře, dceři doktora Stockmanna, mladé ženské duši velmi positivní, která klidně snáší, že byla propuštěna z místa učitelky, poněvadž není dosti pravověrna a která v osamocení a zkaceřovanosti svého otce vidí vznešený stav, jehož chce býti sama účastna. Negativně pak ukazuje ji v paní Alvingové, jiné Medusině hlavě

své, jíž zbožná posila pastora Manderse a odporučovaná křesťanská oddanost ve vůli boží, byly kamenem, nikoli chlebem.

„Pilíře společnosti", jsou, uvážíme-li chvatný let moderního života, velmi stará hra, ve své faktuře značně vzdálená „Rosmersholmu" neb „Divoké kachny"; objevila se uprostřed let sedmdesátých. Více než třicet let tomu, co v Loně Hesselově načrtal Ibsen obrysy nové ženy a málem půl století, co prvně „revolucionoval ženu" v jejím nazírání na lásku, manželství, tradici, život vůbec.*)

Jak rychle letí ideje? — a hlavně — jak rychle letí k nám? Jest po uplynutí poloviny století žena kulturních národů s dostatek zrevolucionována k přemýšlení o podstatě svého života, nahradil typ nové ženy, představený nejprve v Loně Hesselově a pak dále vypracovaný v Noře, Petře Stockmannové, Heleně Alvingové, již znatelně ženy včerejška, ženy tradice a konvence? A jak dalece byla u nás v Čechách žena zrevolucionována? Proměnil se veliký počet našich žen v typ Lony Hesselovy?

V Norsku a příbuzném Švédsku a Dánsku způsobila „Komedie lásky" — (ač podnícena krajankou), a po ní „Pilíře společnosti", „Domov loutek" (Nora), „Strašidla" ohromné rozhořčení, a Ibsen, píše roku 1881—2 svého „Nepřítele lidu" kreslil vědomě svůj vlastní portrét a byl si tím jist, že ona vysmívaná „kompaktní majorita" konservativních mužů a žen donutila

*) Námět „Komedie lásky" spracoval prý Ibsen brzy po vydání románu Colletové (1855), dokončil však svou hru teprve r. 1862.

jej k emigraci, učinivši mu pobyt ve vlasti nesnesitelným. Teprve ponenáhlu poznávali v Norsku, že malý národ učinili velikým dva duchové revoltující a revolucionující, jeden hlučnější, srozumitelnější, populárnější, druhý tajemnější, differencovanější, tvůrce hlubší a větší — Björnson a Ibsen, a počali obírati se jejich převratnými idejemi.

V Německu, kde se Ibsen usadil, vykonaly nejvyšší vrstvy duchovní k vlastnímu zisku a slávě povinnost pohostinství, tiskly jeho knihy, provozovaly jeho hry, rozšiřovaly jeho podivuhodné myšlenky, jež i zde, jako v Norsku, veliké obecens vo zarážely.

Anglie jest svět příliš uzavřený, soběstačný, bohatě zrevolucionovaný svými velikými satiriky-humoristy a svým theoretickým i praktickým socialismem, než aby si byla připouštěla potřebu, vyslechnouti norského básníka mlh a propastí; a gallskému temperamentu Francie byl do té míry vzdálen, že ještě dnes, kdy dílo Ibsenovo stalo se majetkem všesvětové duchovní spekulace, přijímá je spíše jako kuriositu. Na veliké Rusi, rovněž bohaté pessimistickými reformatory, nevzbudily náměty Ibsenovy a ideje jimi vyslovené valně ohlasu, k malým slovanským národům se snad vůbec nedostaly, spíše lze pozorovati vliv jeho na nejmladší dramatiky Polska, tradičně kosmopolitického.

My Čechové onu již takměř otřepaně znějící větu o nejzápadnější výspě Slovanstva, čnící do cizinského, germánského moře, přeložili jsme nyní do modernější řeči, vyznávajíce a spolu si lichotíce, že jsme pojidlem, přechodným článkem mezi slovanským východem a germánským

severozápadem i románským západem, z nichž obou jsme přijímali a v sobě zpracovávali vlivy, kterým dovedeme svou národní, slovanskou osobitostí přinésti novou svěží notu, nový, odchylný živel. Akcentujeme horlivě v umění, v politice, ve vědě svůj zájem o druhé „malé národy“, jdeme s nimi v jednom šiku často i tenkráte, když společenství vypadá velmi podivně. Při tom i nejzarmoucenější, přítomností zhnusený škarohlíd neopomene k tomu poukázati, že Čechy již ve středověku přihlásily se k heslům, které Lona Hesselová koncem let sedmdesátých stanovila moderní společnosti a jejím ženám: „Svoboda a pravda“.

Nuže, jak rychle došly myšlenky Ibsenovy, revolucionující společnost a v ní ženu, k nám, článku spojujícímu severozápad s východem, k nám, národu malému, ale početně přece daleko předstihujícímu Nory, k nám, kteří bydlíme, jak si stále říkáme, ve lví zemi, ve středověké kolébce svobody a pravdy — a jak hluboko zajelo jejich železné rádlo v naši půdu?

Bylo před nedávnem zcela správně dovozováno, že v době, kdy vliv německý byl u nás nejsilnější (v době obrozenské), překladů z němčiny vyskytuje se nejméně, poněvadž vzdělaný Čech byl výborně mocen jazyka německého, a že překlady z němčiny znamenají — (pokud se v posledních desetiletích hojněji objevují), zároveň odcizování se německému vlivu a zmenšenou znalost německého jazyka ve vrstvách čtenářstva. Jazyky skandinavské jsou u nás pramálo pěstovány, a Ibsen, jenž ostatně s německou literaturou tak úzce souvisel, že mnohá jeho dramata vyšla zároveň norsky a německy, mohl

se k nám dostati jen prostředkem německé řeči; a pochod ten, přes to, že jsme spojovacím článkem se severozápadem, stal se, snad z příčin svrchu naznačených, dosti pozdě.

Ke konci let osmdesátých, tedy čtyřicet let po literárním vystoupení Ibsenově*) a více než dvacet let po vydání revolucionujících dramat „Komedie lásky", „Pilíř. společnosti", „Nory", „Spolku mladých", velikolepých básní „Branda", „Peera Gynta" a „Nápadníků trůnu" počalo se u nás v Čechách, hlavně zásluhou modernistů, o Ibsenovi mluviti a psáti, ač jeho dramata dávno v Praze provozována, ovšem v divadle německém, a Reclamem v Lipsku v statisících levných sešitech po světě rozhozena. Vědomí jakéhosi souručenství s „malými národy" se u nás v té věci úplně ztratilo; ostatně svazek příbuzenský mezi malým národem vikingů a lidem, jemuž jeho básník stále do duše zpívá „Písně otroka", může býti nanejvýše zbožným přáním pro energičtější budoucnost...

Ibsen a jeho dramata vešla „do lví země" před dvaceti lety; není to doba tak zcela nepatrná, aby z tvůrčího ducha básníkova nemohla se přelíti v mysl čtenářstva a obecenstva a způsobiti změnu.

Chtěli bychom vystihnouti změnu tu, hlavně pokud jde o ženy.

Dramata všecka jsou, o tom není pochybnosti, dosti čítána; často bylo o nich přednášeno velikému obecenstvu; „Nora", „Strašidla", „Rosmersholm", „Divoká kachna", „Borckmann", byly u nás hrány výbornými silami domácími

*) Catilina 1848.

*

i slavnými hosty (Henningsovou, Ermettem Zacconim), leč, zdá se, že s velmi skrovnými výjimkami zůstalo to vše pouhou četbou, ubitím prázdné hodinky, divadelní událostí, neb snad jen — divadelní sensací. Ibsen nezrevolucionoval naší společnosti, nejméně pak naší ženy.

Jaký byl typ, milovaný typ české ženy u nás? Nebo lépe řečeno, jak se ustálil po době hrdinného husitství a českobratrství přemítavého a neohroženého, během oněch dlouhých věků utrpení a utlačenosti, v nichž všecka bytost česká utekla se v lidové prostředí? Byla to ona česká matička, čistá a prostá, zachovávající náš povržený jazyk ve své mluvě a svých pohádkách, naše lidové umění ve svých písních, prozpěvovaných při kolébce a při pilné, nikdy nepřestávající domácí práci; česká matička, vždy obětavá, trpná, nejvýše zbožná, i vniterně důvěrou v moudrost a milosrdenství boží, i zevně svými četnými náboženskými projevy.

Boženy Němcové „Babička" jest nejkrásnějším zpodobením tohoto ideálu české ženy, a láska, která nepřestává provázeti její postavu, nejen jako přelíbezné umělecké dílo, ale i jako ztělesnění toho, co v české ženě národ miluje, jest důkazem, že nebyl dosud sňat se svého oltáře. Jest skorem tragické, že nastolila jej, ve své touze utéci plamenům ji zžírajícím, právě Němcová, jejíž bytost prožila všecky bolesti a rozvraty Ibsenových žen, těžkou volbu Swanhildinu, boj o svobodu a pravdu Lony Hesselové, boj o víru Petry Stockmannové, rozkladné působení nedůstojného neb neuspokojujícího manželství Nořina, Ellidina, Heddina, paní Alvingové; Němcová, od níž současnost mohla s dr. Čejkou

očekávati, že alespoň jako George Sandová zrevolucionuje ženu v jejím nazírání na lásku, manželství i práva srdce.

Umělecká stoupenkyně Sandové u nás, Karolina Světlá, vyzdvihla dosavadní ideál ženy, prostou a zbožnou českou matičku, o několik stupňů výše; její ženy ze selských i městských vrstev zůstávají obětavými, dobrými, ale k jejich obětavosti přistupuje veliký rys hrdinskosti, onen messianismus ženské lásky, jímž žena sebe samu vědomě na kříž utrpení a odříkání přibíjí, aby jiné vykoupila. Není to ještě nová žena, ale přibližuje se k ní svou aktivitou a hlavně tím, že nepodrobuje se již společenské a církevní auktoritě, nýbrž troufá si sama rozhodovati, sama mysliti. Ovšem jen potud, pokud neublíží velikým altruistním zásadám. Mezi Monikou, hrdinkou jedné z posledních prací Světlé, která praví: „Má-li ten svět potrvati, tož nutno, aby přebývala v ženách stálost, dobrota, smířlivost. Ony jsou základy jeho. Pakli by ony povolovaly, vše co stojí, zboří se s nimi. Uložil Bůh srdci ženinu, aby vše snášelo a překonalo pro ty, které její lásce svěřil" — a mezi Norou, paní Alvingovou, Ellidou, žádajících si v manželství práva individuality, neb mezi Ellou Rentheimovou a Irénou, revoltujícími, poněvadž zkrácen v nich byl život srdce, jest ještě veliká propast.

Theorie — zde literatura, zvláště vyznavačská literatura ženská — šla pak dále za stanovením ideálního, t. j. žádoucího typu české ženy; avšak nelze říci, že by byla naprosto přijala Ibsenův typ nové ženy. Maluje bytost individualistní, výhradně citovou, při tom esthetickou, jež chce krásně žíti, krásně umírati, krásně a plně milo-

vati; a zase ženu příkře proti muži bojující za právo stejné lásky a stejné morálky; a konečně rozumovou feministku, které v první řadě jde o uznání rovnocennosti, o dosažení všech práv občanských. To jsou vedle zjevů z dob starého romantismu a vedle žen-vykupitelek postavy naší moderní literatury; v každé z nich jest něco z typu Lonina, ale harmonické plnosti, kterou dává soubor svobodného myšlení, nebojácné pravdivosti, hluboké, nenápadné obětavosti a lásky, není ještě v žádné z nich.

Literatura někdy obráží v sobě zjevy dobové, častěji je předpovídá a připravuje. Na severu bylo tomu tak v případě nové ženy; nejdříve napsala Colletová své „Dcery krajského“, Bremerová svou „Herthu“, Ibsen „Komedii lásky“, „Pilíře společnosti“, „Domov loutek“ a „Strašidla“, než objevila se Ellen Keyová se svými svobodomyslnými theoriemi, jimž i ten, enž jich ve všech jednotlivostech neschvaluje, přizná odvahu, před několika lety téměř nemyslitelnou.

Zůstal po těchto vývojových etapách theoretisující literatury nedotčen ve skutečném životě, v praxi, onen ideální typ české ženy zobrazený „Babičkou“?

V našem nejbližším sousedství již bylo uznáno, že do vírů a existenčních bojů dneška nehodí se ženská světice ze Schillerova „Zvonu“ „die züchtige Hausfrau, die Mutter der Kinder“; německý ideál ženy velmi podstatně se změnil, ač by bylo nepravdivé tvrditi, že skutečnost zcela se mu přizpůsobila a osvobodila se od schematických přežitků. U nás modifikoval se starý ideál ženy nejen působením doby (celkem

dosti pozvolným), ale také národními potřebami a národními — nedostatky.

Národ, odkázaný na sebeobranu, nemohl postrádati ani v ženách novější doby, co její předchůdkyně vykonávala, chráníc národní jazyk i lidové umění, to, co lze nazvati duší národní. Tím vyvíjel se typ „vlastenecké ženy", soběstačné, cizinu odmítající; národní nedostatek povrchnosti a snadné vznětlivosti vtiskal jí častokráte na čelo skvrnu onoho prázdného horování slovy a okázalostmi, t avestie to básníkova „svatého nadšení, nebeského plamene". Rub pak národní soběstačnosti, jež uzavírá se za čínskou zeď vlastní kmenovosti aneb slovanství, projevuje se v ženách malého dlouho utlačovaného národa bezmyšlenkovitým napodobováním cizích vzorů, vzrušujících a blýskavých; ony jako „nouveaux riches", zbohatlí chudáci, náhle chtěly by nahraditi celá staletí nepřetržitého kulturního vývoje, pomalu v dekadenci přecházejícího a ztrácejí tak svou osobitost. Je to stín provázející sympatie k Francii, jímž trpěli také jiní Slované.

Typická česká žena dneška jest bytost dosud nesoustředěná, rozdvojená; tkví kořeny ještě v půdě tradiční, v ideálu oné okázale zbožné, národnost zachovávající matičky, vāním pak doby svobodnější, smělejší, proudy vlivů cizích a zase osudovosti národní unášena a rozvívána jest různými směry. Ona ještě stále, přes všecky portréty, jež literatura o ní podává, jest spíše ženou tradice, auktori ě mužské i církevní podrobená, spíše ženou včerejška než zítřka, a typ Lony — po evropsku řečeno — typ ženy, jejíž

heslo, životem dokumentované, jest „svoboda a pravda", vyskytuje se u nás jen zřídka.

Jest to snad tím, že se typ ten vůbec pro nás nehodí? Aneb nehodí se pro nás *ještě*, poněvadž nepřišla ještě hodina Slovanstva a tím i naše hodina, v níž dospějeme celosti a velikosti?

I vzdálené zítřky možno a třeba připravovati; tak i příští typu svobodné, pravdivé, neohrožené a dobré ženy, jak jej jasnovidně před tolika desetiletími koncipoval veliký revolucionisující duch malého národa a který se proto hodí pro národy všecky.

Pro všecky, ale ne pro všecky stejný. Nejutopičtější snílek o rovnosti, míru, bratrství nechtěl by viděti lidstvo s tváří jednotnou, nechtěl by národům vzíti jejich znaky specifické, vzájemně se doplňující a harmonické plnosti lidstva docilující.

I v nové české ženě, v české ženě zítřka musí býti obsaženy kmenové znaky české minulosti a přítomnosti, i ona musí býti pojidlem mezi východem, severozápadem a západem a přinésti ve světový koncert kulturních žen svůj osobitý, svěží zvuk.

Typ Lony u nás, až objeví se ve své plnosti, ne již jako řídká výjimka, nýb ž jako základ české společnosti, bude žena svobodná a neohrožená, přemítavá a pravdivá, jako již jednou před dějinnými pohromami naše ženy byly; bude strážkyní národní osobitosti, jak ji idealisovala Němcová; bude vykupitelkou silou své lásky a vůle; odvrhne konvenci, úzkoprsost a liché zvyklosti, jak

ji tomu naučí duch nové doby; bude šťastna differencovaným uměním, které jí dá nejvyspělejší kultura všesvětová, i vlastní prací hmotnou i duchovní, kterou si sama uloží.

Duše žíznivé, duše osamělé a duše prodané.

(Psáno koncem r. 1899.)

Jinde půl století, u nás alespoň tři desetiletí na programu denních diskussí jest „ženské hnutí", „ženská otázka". Nesčíslné jsou její definice, často od sebe odchylné celou svou podstatou, takže pozorovatel nestranný, leč o věci samé hluboce neuvažující, téměř neví, v čem t. zv. ženské hnutí hledati. A nerůzní se jen muži-odpůrci od žen-zastaňkyň ženských práv v mínění svém; vyskytá se celá, bohatá stupnice stanovisk a definic, nejrozmanitěji zabarvených.

Nejčastěji naskytá se mínění, že otázka ženská jest problémem čistě hospodářským. Domnívajíť se přátelé žen a ženy samy, že rozluštění nastane ihned, jakmile dostane se každé ženě prací dostatečné výživy a zaměstnání; to předpokládá opět, že dostane se ženám nutné průpravy ke všem zaměstnáním, jichž se uchopí a jež budou jim otevřena.

Poněvadž však uvolnění drah ženám znamená prý konkurenci mužům a zmenšuje ještě možnost, aby se muž oženil a ženě v rodině poskytl zaopatření, luští národní hospodáři otázku ženskou právě opačně. Praví, že tenkráte utuchne „ženská otázka“, až bude mladým mužům všem umožněno oženiti se; ukazují k tomu, že mezi dělnictvem již probudilo se poznání, jak nutno odstraniti ženskou práci a vrátiti ženu rodině — právě tak stane se jednoho dne v třídách t. zv. středních, až otevřeny budou všecky zdroje vzdělání a všecka povolání ženám, a ony zaplavovati budou dráhy dosud jen mužům vlastní. I zde prý dojde společnost konečně k nutnosti odstraniti ženy z povolání, kam je vpustila a uvésti je zpět v rodinu jako chráněnky jediné vydělávajících mužů, jako spotřebné hospodyně, jako matky.

Toto stanovisko jest čistě reakční; nechť páni národní hospodáři sami si zodpovědí, jak mohla se jim z paměti vytratiti světová evoluce, na jejíž místo postavili si novou theorii o proudu, jenž vrací se z moře a stává se opět říčkou a praménkem, ve studánce se ztráceje. Mínění to, ač zdá se založeno na hlubokých vědeckých meditacích, jest dosti podobno dosti známému, poněkud humoristicky znějícímu výkřiku „Ženská otázka to jsme my muži“, jenž rovněž naznačuje, že vše bude napraveno dostatečným počtem ženících se mužů.

Od výše zmíněného řešení národohospodářského není již daleko k stanovisku pohlavnímu, které tak energicky vyslovila L. Marholmová, řkouc: „Obsah ženy — to jest muž.“ Není třeba rozebírati thesi Marholmové, jak ji stupňovala

v několika svých knihách; budiž tu jen připomenuto, že jiná, rovněž duchaplná, leč vážnější spisovatelka Ellen Keyová vyslovuje jakousi variaci creda Marholmové. Ona sice nepovažuje ženu za prázdnou slupku, již nutno teprve mužem naplniti, leč má muže za bytosti tvůrčí, produkující, kdežto ženu pokládá za tvora s úspěchem vždy jen reprodukujícího. Všecku tělesnou a hlavně duchovní sílu žen má za „zneužitou", není-li jí užíváno ve službách mateřství a mateřského citu. V pojem mateřství zahrnuje ovšem všecku něžnost a péči, jíž jest schopna ženská mysl, péči o slabé, jako péči o krásu, umění, o čisté vznёty lidstva. I tvrdí Keyová, že jako muž geniální duchem jest vrcholem pohlaví svého, tak jím jest žena geniálností citu.*)

Třeba že od onoho krásného pro smyslnou lahodu stvořeného živočicha, jakým jest žena u Marholmové a jiných (viz na př. knihu Janitschkové „O ženě"), jest značný krok k čistě citovému tvoru Keyové, přece její theorie o rozluštění ženské otázky podřaďuje ženu muži. Značný počet tvůrčích duchů mezi ženami, uplatnivších se za okolností velmi nepříznivých, vyvrací ostatně tvrzení Keyové; ona, vědouc o nich, pokládá je sice za výjimku pravidlo potvrzující, leč teprve budoucnost žen méně sevřená společenskými a vzdělanostními pouty zajisté ukáže, že byly prvními zjevy, jež pravdivost pravidla upíraly.

Jakýmsi kompromisem mezi živočišnou definicí Marholmové a „geniálností mateřského citu"

*) Široce rozepisuje se o tom její brožura „Zneužitá síla ženská".

jest známý výrok lékařské celebrity: „Co chce žena? Žena chce děti!“ . . . Mezi uvedenými zde „rozluštěními ženské otázky“ jsou četné přechody a na nejkrajnějším levém křídle hlavně ozývá se požadavek těch, již přejí si pro ženu nezkráceně všeho co mají muži a kteří vůbec mezi oběma pohlavími nečiní rozdílu, tvrdíce, že duch nemá pohlaví, a že spravedlnost absolutní žádného nezná.

Kde, ve kterém výroku jest pravda? V každém! Ne-li celá, tož mnoho pravdy! Kdo z theoretiků i praktiků rozluští ženskou otázku? Zdaž ti, kteří všem ženám chtějí dáti muže je živící, neb ti, již otevřeli by jim rádi zdroje všeho vědění a všemožné práce, vydobyli jim všech práv? Oni, již ženy naplniti hodlají obsahem mužovy bytosti, neb ony, které k nejvyššímu rozvoji přivésti chtějí jich mateřskost?

Nikdo z nich! Ženská otázka nedá se luštiti s jediného jen hlediska, ona jest hluboká a mnohostranná; ne způsobem kollektivním, pro všecky ženy stejně lze v ní rozsuzovati a jednati.

Co vidí nestranný pozorovatel-psycholog, jenž nahlíží v duši zástupů žen, před ním v životě se mihajících? Této třeba lásky mužovy, tepla a lahodivé jednostejnosti rodinného krbu, ona lne vášnivě k dětským bytostem, ať vlastním ať cizím, opět jiné potřebný je široký rozmach schopností jejích; v úzkém kruhu, který družku blaží, jest jí hrozno; pravidelná, téměř automatická práce jedné jest v sotva uvěřitelné protivě k zimničné činnosti ženy druhé. Ale u všech jen poněkud sebevědomých žen lze určitě pozorovati onu touhu (často v pevnou vůli přecházející), vyžíti plně své já, zjednati

svému duchu a srdci potravu a svému životu silnou, dostatečnou náplň.

Ženská otázka bude rozřešena jen plnou spravedlností k ženským individuím; ti ji rozluští, kdož nechají každé ženě možnost vyžíti se dle svých schopností, své síly, své individuality.

Proč nebylo nikdy „mužské otázky"? Protože mužům jako tvorům pohlavním nikdy nebylo bráněno, aby čerpali z pramene všech nauk, aby dobývali si chleba na výživu svou a nežili z milosrdenství jiných, aby volili si družku dle hlasu svého srdce, aby za svým nadáním a zalíbením šli pracovat do veliké areny veřejného života. Nalézal-li muž v jednotlivých případech překážky na své dráze, nebyly tam navaleny proto, poněvadž je mužem, — nasily je sociální převrácenosti. Překážky však, jež příčí se volnému rozvoji ženské individuality, hromaděny jsou společností téměř vždy zásadně jako zbraň proti ženě, která není dosud oprávněna, aby jako člověk se uplatňovala.

Ženské hnutí jest otázkou spravedlivosti k utlačovaným a odstrkovaným; jest takovým bolestným problémem jako otázka malých národů. Ty bouří se, když ucpávány jsou jim prameny vědění a rozvoje, když musí žíti a sloužiti národům jiným a nesmí žíti dle svých schopností a tradicí. Jakmile upraven jest poměr malých národů k větším, je poručníkujícím a jich využívajícím, jakmile popřáno jim žíti dle vlastních zákonů, ihned nastává klidná, věcná práce, jen tu tam kvašením očišťujícím zkalovaná. A jakmile upraven bude na základě naprosté spravedlivosti poměr žen k společnosti lidské, k příslušníkům druhého pohlaví, ihned

rozluštěna bude ženská otázka, aneb ulevено alespoň palčivosti její, ulámány všecky ty trny a hroty, jež dnešní společnost zle drásají.

Tím, že posuzovány byly ženy paušálně, a že kollektivisticky měla býti řešena jejich otázka životní, způsobeno mnoho škody věci samé, vyvolána nekonečná stupnice úsměšků a tisíce nejbolestnějších nedorozumění. Ony dvě zásady, „Ženě k štěstí nutně třeba soužití s mužem“ a „Láska a společnost mužova ženě k štěstí úplně stačí“, považovány byly a jsou za projevy jediné pravdy, ač jsou vlastně dosti rozdílny, právě jako negativní jich opak „Ženě není třeba muže, ona bez muže zcela jest šťastna a zdráva“, jíž hlásá nejkrajnější křídlo feminismu.

Paušální posuzování a odsuzování žen jest chybou dosud velmi rozšířenou. Zaviněno jest zajisté tím, že neposkytnuta širším kruhům možnost, podívati se prostředkem umění neb vědy v ženskou duši, když již úplný nedostatek psychologie bránil jim učiniti tak bezprostředně. Ti, kteří měli by otvírati rozhled v ženskou duši, umělci, hlavně belletristé, nijak úloze té dosud nevyhověli. Marholmová má výjimečně zcela pravdu, praví-li, nejdříve že muži líčili ženu a sice tak, jak si ji přáli míti; pak, když ženy chopily se péra, líčily sebe, jakými samy chtěly býti aneb jakými je muži chtěli míti. V novější době započaly i ženy líčiti sebe pravdivě; ale že mezi těmito upřímnými projevy ženské duše bylo mnoho pathologického, skrz naskrz chorého (na př. zpovědi mrs. Carlylové, Marie Baškircevé, Soni Kovalevské atd.), svádělo to opět k paušálnímu úsudku, že myslící neb tvořící žena jest abnormální, chorý zjev. Zároveň počali i muži porůznu líčiti

ne již onu ženu, kterou přáli si míti, nýbrž tu, která se jim hnusila, zároveň je ukájela a otravovala. I byly tu náhle dva extrémy: na jedné straně ženy — ideály mužů, oddané, tiché, krásné a jemné, a ideály žen, bojovnice neohrožené, učené, vzdělané, všude duchem a krásou vítězící; na druhé straně choré, rozhlodané bytosti a vedle nich hyeny a sfingy, k nimž mužové se vrhali v žáru svých instinktů, a od nichž pak byli sápáni a raněni. A mezi těmito dvěma (často velmi pravděnepodobnými!) extrémy — nic! Nic, co by vypravovalo o hlubinách mysli skutečné, normální ženy. Ji třeba znáti, aby bylo lze upraviti ženě cestu k práci, k štěstí, k plnému vyžití jejího „já“. A bude dobře, vysloví-li se ženy samy o sobě upřímně, spadnou-li na jedné i na druhé straně masky...

Jest to veliká lež, chtěly-li by bojovnice za ženskou rovnoprávnost tvrditi, že všecky ženy bez výjimky dovedou pohřešovati lásky mužovy a společného s ním žití, a že všem nahradí je řádné zaměstnání. Abstrahujeme-li i od takových pathologických zjevů, jakými je Janitschkové „Učitelka“, která z chorobné žádosti se zahazuje, nutno konstatovati, že jest velmi mnoho žen, jež, když pohlavně zůstanou osamoceny, jsou zničeny, velmi nešťastny, společnosti na obtíž. Jsou to zajisté ony, které název, jenž kdysi za vestálek byl ctí, učinily jízlivě pošklebnou přezdívkou; ženy, jež ustavičně naříkají, za všech okolností životních, zdánlivě dosti příznivých, mají se za bytosti, jimž každým a vším krutě jest křivděno; jež vidí na všem skvrny a celý svět z jediného zorného úhlu: štěstí neb neštěstí v lásce, v pohlavním styku; jež konečně i práci

svou, která má jim býti požehnáním a vykoupením počínají nenáviděti jako břemeno, ostatních nedosažitelných statků jim nenahrazující. Jest věcí vědy lékařské rozsouditi, zda-li hrozný ten stav duševní starších dívek neprovdaných, mučící nejen je, ale všecko jich okolí, vyplývá nutně z příčin tělesných; dosud se lékaři o tom neshodli, jedni tvrdí, že neprovdáním se, trvalým panenstvím žen povstávají nejrozmanitější tělesné i duševní nemoci, nervosa, hysterie atd., kdežto druzí praví, že naprostá zdrženlivost pohlavní ani tělu ani duchu neškodí, žije-li pohlavní bytost jen jinak tělesně a duševně hygienicky.

Bude se to zdáti skorem bláznovstvím, řekneme-li, že náleží k luštění ženské otázky, aby odstraněna byla příčina chorob těchto žen a že jest povinností přítomné společnosti, aby tak učinila. V pravdě nevypadá praxe tak šíleně jako theorie. Ony ženy, jimž jest muž k osobnímu štěstí nutně potřebný, jsou buď ženy samostatné, existenčně zajištěné, jimž zákony stavovské brání v provdání se, aneb jsou to ženy existenčně nezajištěné, jimž nedostatek jmění, osobních půvabů, rodinné poměry nedopřály vhodného druha z vrstvy jejich společenské. Jest pomoc z té bídy spleenu, hysterie a nervosy — tu snadnější, onde těžší, komplikovanější! V prvním případě stačí škrtnutí per našich zákonodárců; nechať padnou ony paragrafy, jež v zemích některých zakazují pod ztrátou místa učitelkám a úřednicím se provdati. Ona tvrdošíjná hrozba, že nelze dvěma pánům zároveň a dobře sloužiti, že nelze býti zároveň řádnou učitelkou a pečlivou hospodyní a matkou, stojí na chabém základě. De facto téměř všecky učitelky, jež provdaly se

a nedobyly si postavení přímo skvělého, hledí využitkovati pokud možno svého vzdělání a své schopnosti; buď píší a překládají neb vyučují soukromě doma i mimo dům, jsou učitelkami ručních prací, šijí šaty, prádlo, vyšívají atd. V tuhém tom boji přítomného života vše přímo nutí, aby žena užila výdělkové své schopnosti. Vlastně každá jen poněkud uvědomělá žena „slouží dvěma pánům“, koná práci dvoj a trojnásobnou, ne-li výdělkovou, tedy lidumilnou, sociální, tím více, že ne každá žena má děti a zabavující starosti o domácí hospodářství. Ostatně jest zcela jisto, že učitelka provdaná, jakmile sezná, že povinnosti rodinné a mateřské jsou příliš veliké, než aby dovedla je unésti zároveň se svými povinnostmi školskými, zřekne se těchto, v nichž jest nahraditelna. Několik vysuplovaných hodin jest zajisté daleko menším sociálním a vychovatelským zlem, než i jen jediný zjev, jaký líčí Janitschková ve své „Učitelce“. Tato žena, jež dohnána k zoufalství nepřirozeným životem, žebrá cizího muže, jemuž je lhostejna, aby si z ní udělal podnož, jest skvrnou a sice skvrnou, již zavinila sama společnost . . .

Nesnadnější jest luštění existence ostatních žen, samostatně se neživících, odsouzených k bezmužství ne paragrafy, nýbrž nepřízní životních okolností. Ba, na první pohled by se zdálo, že není tu záchrany vůbec. Nelze přece k dívkám beze věna, nepůvabným, aneb zatíženým nesnadnými rodinnými poměry přivléci manžely násilím? Leč klíče k tomuto zámku zdánlivě naprosto nepohnutelnému nabudeme širším rozhledem ve všech vrstvách společenských. Poznáme, že jen z vrstev t. zv. středních a vyšších rekrutují se

dívky, jimž nemožno provdati se, a že nesplnitelné nároky střední domácnosti a nevycvičenost dívek v hospodyňských pracích, v obchodu a průmyslu jsou hlavními příčinami tohoto úkazu. Ve třídách dělnických, maloživnostnických a rolnických, kde žena s mužem společně pracuje a vydělává, a kde jest manželka nutně muži potřebná, takže nelze tu mluviti o nějakém zaopatření se, není nikdy zle o provdání se dívky. A tu možno učiniti dvojí reformu ve středních vrstvách: jednak vychovati dívky tak, aby mohly se státi manželkami a pomocnicemi rolníků, řemeslníků malých průmyslníků a obchodníků a pak skáceti ty nepřirozené bariéry společenské, annulovati známku ponížení, jemuž propadne dívka z „lepších kruhů", provdá-li se za muže pracovitého, ale postaveného dle běžného zdání sociálně níže.

Jiné ženy neprovdavší se dovedou však prázdnotu svého srdce vyplniti onou mateřskostí, o níž Ellen Keyová tak výmluvně tvrdí, že jest vlastní podstatou ženské bytosti. Tyto altruistky věnují bohatství svého citu dětem, dětem cizím aneb těm, již jsou tak potřebni a bezbranní jako děti, chudým, zmrzačelým, nemocným a starým lidem. Ony obkličují hanlivý název „staré panny" jakousi andělskou glori lou, ony i bez muže a vlastních dětí vědí, že nežily marně, vědí, že poklad veliké jejich lásky, třebaže byl rozdán v drobné minci bytostem mnohým nebyl zbytečný.

Leč z toho, že množství žen neumí býti šťastnými bez muže, a že jiné přebývající láskou a péčí svou daří ty, jimž jí nemohli neb nechtěli dáti bytosti jim bližší — nesmí se souditi, že všem ženám en masse je této opory a výplně

*

třeba. Jsou zajisté mezi ženami „duše osamělé", bytosti, které stačí samy sobě — a existují v několika dosti rozdílných nuancích. Jednu Neera vylíčila v „Anima sola", ženu to, jež neodvrací se sice zcela od muže, ale jíž dostačí spirituelní styk, často i písemný na značnou dálku. Tyto ženy považují pohlavní styk za znesvěcení lásky, což dokazují často tím, že za vroucně milovaného muže nechtějí se provdati, aby nepotřísnily veliké božstvo, lásku, tkvící vysoko na vzdušném oltáři. Láska zajisté stykem tělesným z oblačné víly stává se mořskou pannou, jež polovinu svou, slizký ocas kryje v hlubinách, ideální krásu hlavy a poprsí si zachovávajíc. Jest to ona stará pohádka Andersenova, jenže od konce vzatá.

Tuto polosmyslnou, polospirituelní podstatu lásky poněkud posvěcuje jednak jednomužství a jednoženství jinak děti, — ale přes to nejkrasší, nejposvátnější láskou zůstává ona duchovní. Ženy tak milující nejsou samy sobě dušemi osamělými; poznaly tak plně lásku, jako kdyby její číši byly vypily do dna a na dně byly ucítily onu hořkost smyslnosti, která jim takto zůstala uspořena. Třeba nedosáhly toho, jejž zbožňovaly, třeba zemřel, než mohly ho dosáhnouti, ony přece vyžily svou lásku, ovšem že spirituelně. V nich zemře láska jen tenkráte násilně, když poznají, že ona modla byla falešná, pouhé schema bez obsahu; seznání to jest „duši osamělé" větši pohromou, než vědomí, že jediné milovaný muž zákonem neb okolnostmi připoután k jiné ženě. Literatura všech věků a národů poskytuje mnoho příkladů podobné ženské lásky.

Jsou pak i duše úplně osamělé, jimž netřeba ani spirituelní lásky mužovy, ony, jež v jakési

extasi jdou za velikou myšlenkou neb snahou, naplňující všecku jejich bytost. To jsou heroiny ducha a citu, květy vzácné velikosti na stromě lidstva; leč na každé téměř ratolístce lze nalézti ony ženy, jimž netřeba muže z příčin méně spirituelních. Karolina Světlá, líčíc nám v „Upomínkách" svou babičku promlouvá o podobném zjevu pravíc: „Náležela k onomu počtu žen, které nalézajíce pusobiště jim přiměřené, nikdy by na sňatek nepomýšlely, kdyby příbuzní neb okolnosti je k tomu nedonucovaly; dostačuje jim k blahu a k spokojenosti zaměstnání milé a nepociťují potřebu žíti někomu, trpěti a radovati se s ním, na kteroužto touhu na sta jiných srdcí ženských zas hyne." Zustanou-li tyto střízlivé, soběstačné ženy neprovdány, vykonávají svoje povolání s podivuhodnou vytrvalostí a jasnou myslí. Vstoupí-li v manželství, více než láska je zaujme řemeslo, obchod mužův, není-li ho, jiné praktické zaměstnání, v čemž často virtuosity dosáhnou. Aneb poznají lásku teprve při svých dětech, takže začasté slyšeti je stesk mužův, že choť jeho daleko více, zcela jinak miluje to či ono dítě, než kdy lnula k manželu. Jim jest muž jakýmsi nutným zlem, které snášejí s rozvahou; naše moderní doba ze soběstačných, neprovdavších se žen těchto vytvořila ono pověstné „třetí pohlaví", jež nechce činiti rozdílů mezi mužem a ženou, uznávajíc jediné právo ducha. Zajisté že mnohé z nejneohroženějších feministek, mnohé studující ženy, výtvarné umělkyně, spisovatelky náležejí k tomuto sdružení, jež jest opravdu fin-de-siècle, posunujíc se spíše již do století dvacátého . . .

Na druhé straně však právě četné ženy vy-

nikajícího ducha nadány jsou až vášnivým citem, a třeba jim k plnému vyžití jejich já osobního i uměleckého lásky mužovy až do posledních důsledků. Láska mužova, abstrahujeme-li od svazků nelegálních, tedy manželství, není však jen naprostým spojením dvou duší a dvou těl, nýbrž i sociálním stavem; a žena, dostihnuvší štěstí lásky, připevněna jest poutem, jež zpředeno jest z tisíců subtilních nitek k určitým povinnostem, ku všední, často dosti vysilující existenci. Žízeň ženina srdce po lásce jest ukojena, — ale jak často dopadá ono pouto na peruť jejího ducha, láme neb zatěžuje ji, jak často cítí spirituální sensitiva, že jest — duší prodanou. . . Každou chvíli jako motýl chce vzlétati výše, vysoko, tam, k m nese ji nadšení, idea, vznět — a každou chvíli cítí, jak ji kdosi chytá za křídla a jak jí vždy setře cosi z duhových jejích barev, co pak těžko a zvolna se nahrazuje.

A dobře ještě, jsou-li to jen ony tisíceré nitky všednosti, jež rvou motýle duše zpět, není-li to ona ruka, jíž se cele odevzdala, doufajíc, že s ní vzlétne vysoko a bezpečně! Bývá obojí: i četným malicherným povinnostem a ohledům života podléhá duch vzácných žen chvilkově i docela; — i ten, jejž milovaly horoucím plápolem, strhuje je dolů, často posměšně, nechtěje strpěti vedle sebe žádných soků, ani práv duše vlastní ženy aneb nerozumě naprosto, kam motýl vzlétnouti chce a že by vůbec vzlétnouti mohl. I poznávají tyto bytosti náhle, že drahocenné dědictví zaprodaly za mísu čočovice a víc a více se diví, že tak učinily, zvláště když čočovice vychládá a pozbývá své vůně. Tomuto sklamání ne každá trpělivě se odevzdává; některá zmítá

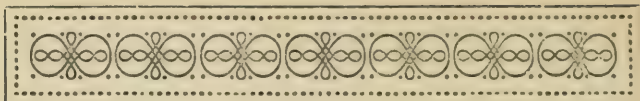
sebou a sténá, jiným bolest působí, ba mnohdy v boji o právo své duše až brutálně si vede, což ovšem společností co nepřísněji bývá zatracováno.

Málo kdo snad všiml si dosud této stránky ženské otázky a přece i ona čeká svého spravedlivého rozsouzení. Geniálnímu muži, pro ženˇ, již duch jeho vydá, bývá prominuto vše; geniální neb vysoce nadané ženě zatížena bývá cesta více než každé jiné, a ona posměchem jest stižena, sama-li si ji chce uvolniti. To učiniti jest povinností společnosti; jako přimlouvá se každý pravý humanista za to, aby ženám samostatně se živícím nebyla zákony zkracována práva srdce, práva lidská, tak nutno, aby ženským bytostem duševně pracujícím vedle povinností, jež valí na ně pohlaví, nebyly ukládány jiné, je vysilující, snad umrtvující. I zde: naprostá spravedlivost k individuu ženskému, ta spravedlivost, jež individuu mužskému vždy byla dána.

Právo duše tak často jest upíráno ze samého tábora žen, jako právo srdce; toto ignorují bojovnice-feministky z „třetího pohlaví“, ono často právě ty, od nichž nejméně to bylo očekáváno, jelikož samy sobě je vyhradily, ho dosáhly.

Přejde zajisté ještě mnoho času, než i v nynější „pokrokové“ době řešena bude otázka ženská všestranně se stanoviska naprosté spravedlnosti ke každému ženskému individuu. Až stane se tak, kéž jest reformním heslem pilný zřetel k tělu i duchu lidských bytostí ve všech jejich odstínech a zvláštnostech, kéž jest jím nejen rovnoprávné, ale i harmonické upravení poměrů jednotlivců k sobě a k celku.

Láska v listech.

(Psáno z jara 1910.)

Ve Francii, kde láska zákonná i nezákonná, divoká i bloudící zaměstnává více než kde jinde všecky mysli a činí hlavní, ne-li výhradnou náplň umění, často bývá projednávána otázka, zdali během mijejících století změnila se sama podstata lásky, a zdali umělecký její obraz o změnách podává svědectví. Diskusse ty dějí se veřejně, v časopisech, přednáškách, tak jako by tyto intimnosti srdce měly nesmírnou důležitost pro vrstvy dosti široké — a patrně ji mají. Abychom uvedli příklad: Jednou v populárním čtrnáctideníku „La Vie Heureuse" do široka se uvažuje, „má-li dnešní žena nové důvody pro svou lásku", a probírají se retrospektivně období minulá, antická i rytířská, renaissanční i revoluční; po druhé Marcella Tinayrová cestuje s přednáškou o „lásce, jak je líčena ženami" po Francii a francouzském Švýcarsku.

Nám, kteří jsme zvykli veřejně probírati jen záležitosti politické, školské, národohospodářské, zdá se podobná diskusse absurdní; nevím, zda proto, že jsme příliš seriosní, či velmi málo citoví, eroticky vznětliví. Leč přece dostaví se kniha, příběh, jež přimějí i nás střízlivé, abychom zadívali se v oči milenek a milenců dob zašlých a přirovnali život jejich srdce k lásce lidí dneška — žen dneška. Neboť staletí nezměnila ani tak společenského postavení mužova, jeho citových možností, jako téměř z líce na rub převrátila všecko bytí ženino. Učinila z folie celek, z bytosti v každém i citovém ohledu závislé samostatného člověka, vzala jí výhrady slabých, hýčkaných a chráněných, dala jí výhody jiné a k nim také povinnosti. Přirozeně více do popředí vstupuje otázka, zdali tyto nové ženy jinak milují, jinak volí, jinak trpí než jejich dávno mrtvé sestry, jimž milování, manželství, mateřství bylo celým osudem, než otázka, zdali mužové ve změněných poměrech sociálních jinak pohlížejí a stavějí se k ženě a lásce.

Vydání několika listů ženy ze století sedmnáctého dalo v posledních letech vznikati velmi četným úvahám o lásce, která naplňovala život a lámala srdce ženská v dobách málem již legendárních. Nejprve vzkříšen zájem zásluhou vědců ve Francii a v zemi, kde zpověď ona vznikla, v Portugalsku; nejnověji (1894) v Dánsku, kde spisovatel Karel Larsen, jenž miluje studie ženského srdce, stal se tlumočníkem vášnivých těch výlevů, již skorem půl třetího sta let starých. Jako téměř vše, co v severských zemích se vyskytne a pozornost vzbudí, dostalo se vydání Larsenovo překladem Mat. Mannové r. 1905 do

Německa; a dnes po pětiletí máme slavnou knížečku lásky v ruce i my.*)

Tmavé, silné víno, plnící jemně utvořenou, pečlivě vybroušenou nádobku; pět původních dopisů (ostatní i s odpověďmi byly mystifikací sedmnáctého a osmnáctého věku!) na 32 stránkách, s roztomilou vážností vypravených, s třemi originálními obrázky, z nichž zvláště druhý jest velmi suggestivní, svazeček neveliký, leč vybraný. Krátký příběh, takměř bez děje, o urozené jeptišce Marianně Alcoforado, která s balkonu portugalského kláštera Beja v provincii Alemtejo spatřila jednoho dne roku 1665 mladého kapitána Noëla Boutona, hraběte de St. Léger, později markýze de Chamilly, byla k němu jata prudkou láskou, jím na krátko milována a pak opuštěna; ale nekonečný proud milování, smíšený ze žhavých slz a z krve raněného srdce, děj jako celý život dlouhý, složený ze zoufání a doufání, ze vzpomínek na zašlé štěstí a pochybování, z proseb a zklamání, žárlení a resignace.

Zdá se vám s počátku až mnohoslovné toto ustavičné vyjadřování plamenných citů, v jehož překotném proudění fakta a životní okolnosti vyskytují se jen jako několik tenounkých nepatrných vláken; ale pak uchvátí vás pravdivost této vášně, a vy uznáte, že každá věta byla nutna jako výraz určitého stavu citového.

Leč nejde tu o ocenění svazečku, jehož uchvacující moc nejjasněji dokázalo čtyřicet vydání

*) Portugalské listy. Nové Edice sv. VI. V překladě a s doslovem Hanuše Jelínka.

listů, právě se objevivších, chlubným milencem, markýzem de Chamilly vyzrazených; jde o to, zdali jest dosud pochopitelna živelná láska ženy, uzavřené do klášterní cely a s přítomností milencovou všechen sladký a krásný obsah života ztrativší, a zdali s cítěním žen doby přítomné má cosi společného.

Jest a má!

Nebyl to pouze příkaz kritiky literární, který vtiskl svazeček dopisů erotickou vášní přímo sálajících do rukou moderního čtenářstva a způsobil, že v tolika zemích se zálibou se čítaly; ty dávno setlelé prsty Marianny Alcoforado rozezvučely příbuzné struny v srdci dnešních žen, — v něm dále znělo, co kdysi hýbalo jí.

Ani v zápasech za rovnoprávnost vzdělanostní a občanskou, ani v úporném existenčním a konkurenčním boji neodnaučily se ženy té věčné písni, staré jako svět sám, která teprve dozní, až svět dokoná. Zpívají ji dosud ve všech slokách, jež intonovala portugalská jeptiška sedmnáctého století. Dosud přivolávají si v samotě všecky podrobnosti chvil, jež s miláčkem ztrávily; dosud žárlí na vše, co je mu bližší než ony, i na papír dopisu, který mu píší; dosud si říkají, že ho nemůže nikdo již tak milovati, jako ony milovaly, a diví se, že s takovým bohatstvím lásky nedovedly ho učiniti šťastným; dosud i ve svém pokoření, že náležely člověku nehodnému neb mělkému, jsou pyšny svou schopností silnější lásky, vyššího štěstí, drásavější bolesti, a litují muže, jenž nedovedl jich pochopiti; jako sestra Marianna nechtěly by, aby byl miláček nekliden a nešťasten těmi bolestmi, které je užírají, jako

ona vyčítají jemu, že měl raději mlčeti, je klamati, a takto zůstaviti jim jejich vášeň, jako ona neuznávají žádný důvod za dostatečný pro rozloučení a vzdálení se, — a lhostejné přátelství, zdvořilost, šetrnost považují za urážku. Vyčítají stále a zase pokorně prosí za odpuštění; vyčítají sobě, že nemilovaly dosti, že přežily loučení, že měly zemříti, — a odporujíce si, po chvíli praví: „Raději hrozně trpěti, než zapomenouti!“

Co portugalská jeptiška r. 1668 volá ke konci svého druhého listu „Miluji tě tisíckrát víc než svůj život a tisíckrát víc, než myslím“ — s týmž zoufalstvím, s touže vášní zní denně v milionech srdcí žen přítomnosti. A to nejen v zátiší prostého dívčího pokojíčku, ve všedním ruchu, obklopujícím ustaranou hospodyni, nýbrž i v pracovnách kněžek vědy, oněch i literaturou oslavovaných „princesses de science“, v ovzduší stkvělých umělkyň slova, tónů, štětce, péra — — —

Neboť silnější než život se všemi jeho proměnami a požadavky — je milování! Vzpomeňte proslulé, obecenstvem hýčkané pěvkyně Marie Wildtové, jež na vrcholu umění v roce svém padesátém druhém zničila skokem z okna svůj život — z lásky k mladičkému muži; vzpomeňte mladé literátky Juliany Déryvé, jež nedovedla přežíti svého štěstí, své lásky, vzpomeňte její kollegyně Ilsy Frapanové. Korrektní žena je snad odsoudí, leč přijde i pro ni chvíle, kdy plně je pochopí — a kdy chtěla by jíti za nimi.

Divívala jsem se za dívčích let starému francouzskému verši od Gresseta „Une éternité de gloire vaut-elle un jour de bonheur?“*) — a považovala jej za pošetilý — neboť, co může býti

*) Věčnost slávy, stojí-li za den štěstí?

vznešenější, než „gloire"? Mnohé moderní veliké a slavné ženy odpověděly na to ve smyslu — portugalské jeptišky... „Miluji tě tisíckrát víc než svůj život a tisíckrát víc, než myslím!"

Stará, věčná píseň! Nejen srdce, nýbrž i péra dnešních žen umějí ji vyzpívati ve způsobu Marianny Alcoforado. Kniha nejmenované autorky Englishwoman's Love-letters (Angličančiny milostné listy) ve svých dvaaosmdesáti oddílech obsahuje právě tak málo, snad ještě méně děje než sbírka portugalská, a stejný proud něžné, nenasytné, zoufající, beznadějné lásky se z ní vylévá. Mistrovské dílo Alžběty z Heykingů „Listy, jež ho nedošly", modelováno je sice určitěji a rukou pevnější, zahaleno v roucho skvělejší barvami a modernější cizokrajnými květy z Číny, Severní Ameriky, jimiž je protkáno, ale ve své podstatě je zase toužebným lkáním po tom, jenž zdál se nedosažitelným, a když byl dosažitelný — byl již mrtev.

V běžné terminologii nazýváme podobné knihy „čistě ženskými"; nebylo by správnější jmenovati je čistě lidskými? Jest přece tak zcela lidské, když tato mladá žena, ustanovená askesi bez rodiny, bez mateřství, dosáhla věčně žádaného ohně v jediné, horoucí a bouřící lásce k muži! A jest tak silně, statečně lidské, že ona, která zoufale pochybovala, že dočká se kdy cele uklidnění, dožila se osmdesátitří roků a zemřela „jako žena, jež nese znamení milosti boží". A lidsky něžně, slabě umírají milenky ostatních dvou sbírek listovních, jen poněkud podobny ptáčatům, ubitým sněhovou bouří.

Theorie feministické o pohlavních rozdílech umlkají, kde promlouvá živelná síla srdce.

— · —

Žurnalistika a ženské hnutí.

(Psáno na podzim 1905.)

Jako všecky zjevy, které proudy dobové utvořily a na svých vlnách nesou, také žurnalistika, časopisectvo každodenně neb v určitých, nepříliš vzdálených lhůtách vycházející, přizpůsobuje se pronikavým proměnám času a ukazuje tvářnost odchylnou od svých počátků. Jak zcela jinak vypadal na př. politický deník některý před čtyřmi desetiletími než vypadá dnes! Nemíníme tím snad změny politického přesvědčení, nikoli samu podstatu článků, jež přes všecko proudění doby vždy bude závislá na talentu, hloubce a bystrozraku spolupracovníků a redaktorů, nýbrž uspořádání listu, bohatství jeho kvantitativní, mnohostrannost jeho. Politický deník kdysi, odbyv si vlastní svou práci rozborem domácích i zahraničných záležitostí veřejných a podav čtenářstvu nezbytné denní zprávy, cítil ještě povinnost obeznámiti je s divadelním uměním,

někdy s literaturou, s hudbou, časem, leč zřídka kdy dotkl se i výtvarného umění. Postupem doby, kdy do širších kruhů dral se zájem o národní hospodářství, o peněžní a plodinový trh, stala se rubrika hospodářská příkazem všem větším listům; pak i umění zvolna vycházelo ze začarovaného kruhu několika vybraných duší, obecenstvo kromě o divadelní svět počalo dbáti i o nové zjevy v písemnictví, o koncerty, hudebniny, o výstavy, i vyhrazeno referátům o těchto oborech stálé místo v denících a týdenících a přibrána pro každý obor zvláštní, odborně vzdělaná síla. Leč nemohutněly pouze jednotlivé stránky kulturního života vlivem doby rozhodně demokratické, snažící se vyšší statky dáti nejen několika šťastným, nýbrž všem, kdož za ně žádají a jsou schopni je přijmouti: i jednotlivé stavy společenské, byvše vymaněny z poddanství a podruží, rostly a sílily, a žádaly si v žurnalistice denní i periodické zastoupení svých zájmů stavovských, prohlášení svých dosud nesplněných tužeb. Tak povstávaly ponenáhlu známé hlídky učitelské a školské, dělnické, obchodní, zemědělské, živnostenské, jež jsou jakousi historií těch kterých stavů a zároveň konají dobrou službu obecenstvu z jiných vrstev, obeznamujíce je se záležitostmi více odbornými, o nichž by se jinak nedovědělo. S uplatňováním se a organisací vrstev jindy do pozadí zatlačených neb bezprávných kráčel ruku v ruce rozvoj spolkového života; povstaly nesčíslné jednoty, kroužky, společnosti buď stavovské, politické a vzdělávací, aneb jen zábavné, a to často dosti malicherné a zbytečné, — a ty všecky žádaly, aby si jich časopisectvo všímalo, o nich psalo, jejich činnost

ohlašovalo. Konečně v posledních letech z dalekých končin přistěhoval se k nám organisovaný sport a hned si u nás získal domovské právo, ba, jak u přistěhovalců bývá, zabral záhy pro sebe více místa než starousedlíci. Málo je časopisů, deníků a týdeníků, odborné listy vyjímajíc které by různým odvětvím sportovním (k nimž stále přibývají nová) nevěnovaly do roka slušný počet sloupců; vědí, že sloupce ty jsou vyhledávány a obávají se, aby pomíjením zájmů sportovních kruhů těchto neurazily a řady čtenářů a předplatitelů neztratily. Toť také ne-li jediná, tedy velmi důležitá příčina, proč zastoupeny v časopisectvu ostatní jmenované již rubriky a hlídky; tisk neslouží pouze ideji politické, umělecké, hospodářské, nýbrž ve velikém boji za existenci snaží se zajistiti svou hmotnou stránku tím, že získává čtenáře a předplatitele v kruhu pokud možno nejširším, ve všech stavech společenských.

Žurnalistika tudíž měla zření ke všem potřebám doby, ke všem vrstvám společenským — s jedinou výjimkou. Tou jest žena a její veliké, stavovské a individuální hnutí. Není u nás dnes snad ani jediného deníku a týdeníku, jenž vedle oddílů věnovaných školství, literatuře, výtvarnému umění, hudbě, národnímu hospodářství, belletrii, sportu zařazuje jednou za týden, ba jednou za měsíc rubriku „Ženská otázka“. Existuje-li výjimka jaká, pak jest dosti vzdálena průměrným vrstvám čtenářů. Nelze přece považovati za zřetel ku snahám a interessům žen, když při změnách sésony přinese list causerii o nových modách, aneb učiní-li referent plesový o masopustě několik tuctů poklon určitým neb

neurčitým dámám a jejich toilettám, aneb věnován-li sloupec, dva popisu rautu, bazaru, slavnosti, které náhodou pořádaly pouze ženy, na konec v dlouhé řadě vyjmenované, aneb zařadí-li se do denních zpráv nekrolog spisovatelky či dobroděјky?

Žádná stránka kulturního našeho života není naším časopisectvem tak nevšímavě odbývána, tak systematicky zanedbávána jako ženské hnutí; žurnalistika chce a má býti zrcadlem našeho vývoje, ona píše dějiny nejen vnějšího, ale i vnitřního života, — jak uboze, směšně, nemohoucně vypadalo by naše hnutí, kdybychom hledaly jeho obraz v žurnalistice posledních desetiletí. Nebýti několika opravdových feministických listů, které si ženy samy vydávají s velikým namáháním a značnými obětmi hmotnými a intellektuálními, pomyslil by si historiograf našeho vnitřního života, shledávající si materiál k své práci, že české ženy na konci XIX. a počátkem XX. století, když muži neúnavně spěli za všemi vysokými cíli občanskými a duchovními, uměly jen vařit, prát a žehlit, děti ošetřovat, dobře neb i špatně vychovávat, že uměly se bavit, tančit, vkusně i nákladně se šatit, a když to šlo do tuha, že sebraly několik set korun na ošacení chudých dítek neb k účelům národním, k nimž jim mužové poukázali. Nedověděl by se, jak ženy domáhaly a domohly se vzdělanostních cílů prostředkem škol všech kategorií; jak celé stavy žen, učitelky, úřednice, dělnice, umělkyně, samostatné živnostnice a obchodnice konaly spoustu práce ve velikém celku národním a při tom neustálý vedly boj o svoje právo, o stejnou odměnu za stejnou práci, o zřetel k individuelním potřebám svého

pohlaví; jak ženy úsilovně žádaly, aby uznány byly za rovnocenné občanky, a aby odčiněny byly modernějšími zákony, psanými i cítěnými, veliké ty křivdy, které ony po věky snášely jako matky, choti, myslící individua. Odlesku všeho toho by tam nenalezl; shledal by pracně několik roztroušených poznámek a zmínek, z nichž naprosto nedal by se sestaviti celistvý obraz.

V pravdě lze říci, že vše, co o ženách a jejich snažení dostane se do sloupců časopisectva, přinesla tam pouhá náhoda, pouhá osobní intervence; systematické, uvědomělé práce v tom není. Žurnalista je blíže znám s některou osobností v ženském hnutí činnou a na její prosbu všimne si na chvilku toho, co mělo by vzbuzovati stálý jeho zájem; jiný jest častým hostem v domě dámy, jež chystá slavnosti a projevy a oznamuje i popisuje je z přátelské ochoty k hostitelce; aneb ženy samy s uctivou prosbou přinášejí oznámení svých chystaných neb dokonaných akcí do redakcí, která pak jsou uveřejňována, jsou-li krátká a je-li dosti zbytečného místa, a odkládána a zapomínána, když se z kterékoli příčiny nehodí. Tím se stává, že o důležitých věcech ženského hnutí časopisy mlčí, kdežto o marných okázalostech, o zajímavých klepech a sporech přinášejí dlouhé referáty; že skupina žen, která jest jisté „frakci politické“ (označení toho se dnes zneužívá více než kteréhokoli jiného!) sympatická nebo blízká, může s určitostí očekávati, že jí v práci její bude žurnalistika strany nápomocna, kdežto skupina jiná, byť sebe ušlechtilejší cíl si stanovila a všemi silami jej uskutečňovala, nedovede se dodělati porozumění a pozornosti. Jest velmi řídkým úkazem, aby politický list k ně-

které manifestaci ženské vážného rázu vyslal svoje zpravodaje a obšírně i nestranně o ní referoval; naopak, zpravidla žurnalistika pozvání žen nevyhoví, a bývají-li referenti interpelováni pro svou nepřítomnost aneb že zprávu nenapsali, potěší ženy vyzváním „Napište si to samy". Stalo se ostatně několikráte, když „si to ženy samy napsaly" — že zpráva — přece nevyšla, nebylo pro ni místa, aneb lépe řečeno nebylo u žurnalistů a redakce pro ni zájmu.

Čím to, že tohoto zájmu se nedostává, že, kde všecky snahy, všecky stavy v časopisectvu získaly si domovského práva, jen ženské hnutí stojí u zavřených dveří jako žebrák, jako poutník bludný, a marně doklepává se vstupu? Jest to tím, že hnutí ženské, hnutí slabších a dosud neprávem odstrkovaných, jest žurnalistice nesympatické? Dalo by se tak souditi jen o časopisectvu zpátečnickém, na vrchol konservativním; ale u nás většina žurnalistů přiznává se hrdě k táboru pokrokovému, svobodomyslnému, a je-li kde místo muže opravdu liberálního a pokroku dychtivého, pak jest zajisté po boku snaživých žen, bez jejichž povznesení a vymanění nelze pokrok lidstva uskutečniti. Anebo nevšímá si žurnalistika hnutí žen, poněvadž nejsou to voličky, tedy politicky mrtvy, poněvadž jsou i v domácnostech, při zdělávání rozpočtů osobami druhořadými, které neustanovují vydání a nepředplácejí tudíž ani časopisů? Aneb konečně postřehla snad bystře, že snesou ženy každé odstrkování svých pokrokových snah, ba že ve vlastních řadách svých mají statisíce žen lhostejných právě tak k dosažení feministických cílů, jako jest k nim nevšímavá sama žurnalistika?

*

Vysvětlení apatie žurnalistiky k nám leží snad v souhrnu všech těchto důvodů a jest takto stejně skličující pro ženy a stejně zahanbující pro stav, který jest sám o sobě přesvědčen, že kráčí do boje za nejdražší statky lidstva v první h řadách a že do boje kráčí jako moc, nepřemožitelná moc. V prvních řadách zápasiti neznamená spolu věci škoditi, a že zástupci tisku národní a pokrokové věci ubližují svojí nevšímavostí, která často silně podobá se opovržení, jest nesporno. Ponechávají tím čtenářstvo nejen v nevědomosti o věcech palčivě důležitých, nýbrž utvrzují je přímo v mínění klamném.

Jest neuvěřitelno, jakou nevědomostí vyznamenávají se i muži intelligenti ve věcech ženského hnutí ne snad amerického neb anglického, nýbrž našeho českého, které roste a vyvíjí se jim před očima. Dojímalo na různých schůzích spolkových neb veřejných přímo humoristicky, když redaktoři, právníci, spisovatelé, národní hospodáři, za řečníky se přihlásivší, nastínili ženám, jakým způsobem a směrem pracovati, při čemž radili jim konati, co dávno ženy o své újmě s dokonalým zdarem provedly; když vypravovali o ženách jiných zemí na základě informací úplně nesprávných a jako nejnaléhavější cíle uváděli — co dávno bylo realisováno. Právem řekly si ženy, usmívajíce se naivnosti jejich, že přísně, jako ignorantka odsuzována byla by ta, jež ničeho by o tom nevěděla, jak daleko došli k cíli muži, jejichž snažení byla stálou svědkyní.

Tento stav věcí, kdy se strany mužů a jejich časopisectva snahy žen se ignorují neb s opovržením odbývají, a kdy zároveň lépe informovaným pracovnicím muži udílejí rady o věcech, jichž

nestudovali a jež jsou jim celkem cizí, jest nepřirozený a nezdravý. Nutno jej pronikavě změniti. *Ženy, jsouce si vědomy své váhy a svého významu v národním celku, žádají důtklivě, aby každý deník a týdeník, jenž přeje si vystihnouti všechnu kulturní práci, vedle umění všech odborů, vedle školství, obchodu, zemědělství a jiných více méně důležitých stránek života národního vyhradil i ženskému hnutí určitý počet svých sloupců a přinášel zprávy o snažení žen vzdělanostním, hospodářském, stavovském a individualistickém doma i v cizině, možno-li každý týden, aneb alespoň jednou za měsíc.* Bude to na prospěch nesčíslných těch žen, kterým pro vzdálenost od kulturních středisk, pro nemajetnost neb i vinou vlastní indolence jsou nepřístupny časopisy feministické, které však rády a již ze zvyku přečtou si oblíbený svůj deník od první do poslední písmeny, často jako lekturu svou jedinou. Bude to na prospěch mužů, jimž uspoří takto zahanbení z nevědomosti intelligenta nehodné, a kterým rubrika o ženském hnutí vštípí zcela nový a odlišný pojem o ženě, považované dosud za tvora nemohoucího, jen k porobě a nižším funkcím odsouzeného.

Odbornou sílu pro nový svůj oddíl naleznou žurnály zajisté snadno; jest i v našem feminismu již dosti pracovnic velikého rozhledu a obratného péra, jimž bude radostí sloužiti vlastní své věci na tribuně většího rozsahu než dosud. Listu, jenž nebyl by s to poříditi si referentku zvláštní, pracovník poněkud jen obratný opatří rubriku ženské otázky kompilacemi z dobrých našinských a cizích časopisů ženských.

Snad namítne kdosi, že otevřením podobného oddílu ve větších denících a revuích stanou se

časopisy feministické zbytečnými. Nebojíme se toho. Téměř každý vážnější deník má pěknou rubriku školskou, a přece, co vychází u nás časopisů pro učitelstvo, každá strana politická má dva, tři a všecky jsou dosti horlivě učitelstvem odbírány, — jinak byly by dávno zanikly! Podobně má se to s listy hudebními, divadelními, hospodářskými, listy věnovanými umění výtvarnému; uznávána jest jejich nutnost, třeba že denní žurnalistika sebe zevrubněji zabývala se úkolem, kterému ony věnují se cele. Tak bude i s listy feministickými; ty, jak již řečeno, udržovány jsou se značnými obětmi a nesnázemi a již mnohé po krátkém trvání zanikly. Silné a zdravé snad přece se udrží, — a kdyby i padly: nezáleží na tom, vychází-li o jeden neb dva listy více, ale na tom záleží, aby myšlenka ženina povznesení a vzdělání vnikla do nejširších kruhů a získala si co nejvíce porozumění. Jest zcela nesporno, že denní žurnalistika, vycházející v statisících výtisků a rozlétající se i do nejzapomenutějších chaloupek, jest s to jí více prospěti než odborná revue, vydávaná pro několik set předplatitelek a pro čtyři — pět tisíc čtenářek.

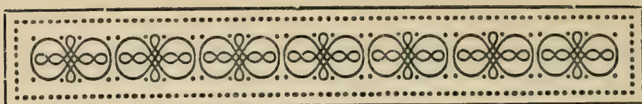
Pro tento úkol pochopení a ochoty dosud není — leč zajisté za několik let bude! Soudíme tak dle analogií; my Čechové nikdy nezůstávali jsme dlouho za prací kulturní ostatních národů, vždy sami jsme k ní poukazovali jako ke vzoru, který třeba následovati, ovšem ne slepě, leč osobitě, způsobem svým. V Anglii, v Americe, v Německu čtenářstvo od velikých světových deníků přímo žádá, aby přinášely pravidelné zprávy z kruhů žen; a žurnály, postřehnuvše svůj prospěch hmotný, vyhověly přáním svého

odběratelstva a povznesly tím opět úroveň svou, neboť sloupce jejich ještě častěji byly konsultovány od časopisectva menších národů neb skrovnějších rozměrů. Tušíme, že i u nás pilně byly čítány rubriky ony. Naše žurnalistika mohla by snadno úlohu svou přeměniti zde z passivní v aktivní; dosud cizině sloužila za pramen poznatků z českého umění hudebního a výtvarného; čím více by rozhojnila své zprávy ze života našeho kulturního, tím vítanějším by se stala zpravodajem ciziny, tím úplnější školou domova. A že ženské hnutí ve svém mocném rozmachu náleží k důležitým oborům intellektuálního našeho žití, jest zcela jisto.*)

---

*) Na pojednání to došla po půl roce jediná odpověď z péra p. V. O. († Artuše Drtila), jež byla uveřejněna v témž časopise jako článek původní. Přičiněna k ní pak autorkou replika, z níž jde zároveň na jevo, jakého způsobu byly vývody jediného muže čtenáře a žurnalisty, který o věc se zajímal. Replika zněla takto: „Uveřejnili jsme loyalně jedinou odezvu, která došla nás na článek Žurn. a ž. hnutí v č. 19. a 20. r. IX. Ž. Světa. Leč dovolujeme si k ní přičiniti několik poznámek a rektifikací. Vyzvání, aby rubrika ženského hnutí byla zařazována týdně aneb alespoň měsíčně, týkala se jen listů hmotně zajištěných, hlavně velikých deníků. Nebylo o časopisech řečeno, že ženskou otázku úmyslně potlačují, nýbrž že kromě „Záře" (pokud jest autorce známo) žádný nepěstuje jí systematicky, to jest pravidelně. Nemají-li časopisy zpráv, nuže, ať za ně požádají, ženy zpravodajství schopné s radostí je napíší, čekají jen na vyzvání, aby zasílaly buď pravidelné noticky, aneb převzaly a redigovaly oddíl jejich věci věnovaný. Nechať jen některý žurnál učiní pokus a engažuje odbornou, dobrou sílu, uvidí, že nabídka jeho bude přijata ochotně a práce svědomitě konána! Stesky, že zprávy bývají přijímány jen s určitých stran, škrtány aneb odmítány, založeny jsou na faktických

Ženské sjezdy.

Několik poznámek před II. Sjezdem žen československých v červnu 1908.)

Jak málo v naší době zvítězil individualismus nad kollektivismem, jak málo je současnost ochotna respektovati práva jednotlivých bytostí

---

zkušenostech. Že jest blok žen lhostejný, že vyhladověl několik časopisů (hlavně ovšem svých!) jest bohužel pravda; pravda však není, že by si ženy bez pomoci politických stran neb tiskáren nebyly udržely listy své. Tak u nás „Ženské Listy" vycházejí nákladem Žen. Výrob. Spolku 34. rok, a Ženský Svět, založený p. J. Ottou, vydáván jest Ústř. Spolkem č. žen 7. rok. Deníku svého ovšem nemáme; byla jím jediná „Fronde" v Paříži, přede dvěma lety as po 6letém trvání zaniklá. Také pouhých žurnalistek nemáme; jsou při svém žurnalismu spisovatelkami a jinak zaměstnány, jako někteří žurnalisté-muži. Byly a jsou i vydavatelky časopisů: na př, pí. Jos. Černochová, sl. Blandina Čížková, pí. Marta Živná-Skrejšovská. Katechismus ženského hnutí českého jest věru velmi žádoucí; nechať jen co nejdříve nalezne se nakladatel, který dal by jej napsati dobrou odbornicí. My ženy budeme zaň zajisté vděčny, jako za každý projev účasti, jímž jest nám, přes své rozhorlení, i článek p. V. O."

v poměru k davovému celku, jak stále jen vidí les, nikoli různotvárné, různorodé a různě zbarvené stromy, — toho důkazem jsou hromadící se sjezdy, schůze „manifestační" a jiné, se svými, často stereotypně vyznívajícími žalobami a resolucemi. Jest známo a pochopitelno, že právě strany a proudy nové, vyspívající, pociťují nejživější potřebu kollektivního vystupování a jednání; proto ty tak často pořádané sjezdy a schůze stran dělnických a hned vedle nich hnutí ženského.

Nehledíc ke kulturní cizině, kde v posledních desetiletích konalo se hned několik ženských sjezdů mezinárodních, světových, a kde rok co rok v každém téměř národě a říši rozvine se zvláštní sjezd domácí, avšak i cizími hostmi navštěvovaný, jest jistě úkazem záznamu hodným, že u nás v Čechách a na Moravě zažili jsme za dobu poměrně krátkou velmi značný počet ženských sjezdů a manifestačních schůzí, svolaných buď jednotlivými velikými spolky, anebo stavovskými organisacemi ženskými (učitelek, rolnic, dělnic atd.), a že pro dobu nejblíže příští, ke konci června 1908, připravován „Ústředním spolkem českých žen" nový sjezd ženský značných rozměrů, jak časových, tak látkových. Znamená to zajisté, že ženské hnutí české spatřuje před sebou ještě dalekou cestu, ne zcela vyrovnanou, že pociťuje potřebu zkoumati vhodnost svých prostředků a zbraní, jimiž hodlá dobývati nových území, že vůdkyně i vedený zástup hledí si stále ujasňovati své postavení, které se co den zároveň s evolucí ostatní společnosti mění, a v němž i dosažené posice ukládají jinou taktiku a nové povinnosti.

Toto poslední, ač by se zdálo pouhou, snadno odstranitelnou theorií, jest v pravdě vždy z nej-

těžších problémů nových a výbojných stran. Na sjezdu dělníků a dělnic, učitelek, žen z intelligence a měšťanstva, radostně se diskutuje o posicích jednak dobytých úsilovnou prací, jednak připlavených pokrokem doby, a vášnivě i opravdově žaluje se na nespravedlivé činitele, kteří zabraňují získávání práv a posic právě tak žádoucích. Ale o dilematě, v němž výbojné, neúnavně vpřed pospíchající hnutí ocitá se často právě svým vítězstvím aneb změnou fronty odpůrcovy, zpravidla sjezdy mlčí, jako tají ony bolestné rozpory, které vznikají v životě a myslích bytostí jednotlivých, — mnohých bytostí jednotlivých.

Budiž to konkretněji ukázáno na otázce ženského školství, na stavu učitelek, profesorek a jiných funkcionářek. Ženské hnutí bojuje energicky za otevření všeho školství ženám a za zřizování dosud chybícího, od právnické fakulty, akademie umění, vysokých škol technických až k pokračovacím školám a kursům pro rolnické dívky na vesnicích; leč nemůže se klamati, že po splnění těchto spravedlivých požadavků znovu narazí na tvrdou překážku, neboť upravení míst a existence pro všecky ženy z nejrůznějších škol vyšlé leží v rukou zcela jiných faktorů, ženskému hnutí ne právě příznivých. —

Učitelky právem lidství žádají zrušení nuceného celibátu; neníť zajisté přípustno, aby žena, která vyučováním mládeže získává si značných zásluh o společnost, byla za to vyloučena z manželství a mateřství. Sotva si však uvědomují, že pro eventualitu zrušení celibátu třeba připravovati ještě jinde půdu, než u zákonodárných sborů, že třeba stvořiti možnost, aby žena, duchem pracující,

vydělávající, beze škody mravní i hmotné slučovala s povoláním svým manželství a mateřství. V Americe o této palčivé záhadě bylo mnoho psáno a uvažováno, — z mnohých pisatelek návrhů jmenujeme jen Charl. Stetson-Perkinsovou, — v Německu se problémem tím zabývala hlavně socialistka z intelligence L. Braunová-Gižycká; u nás odbývá se zpravidla několika zbožnými přáními a radostně vyslovenými nadějemi. A přece není žena americká daleko tak zakotvena v půdu starých rodinných názorů, — i dalo by se spíše očekávati, že o novém uspořádání osudu ženina bude pilněji uvažováno tam, kde budou reformy nejhlubší, dobývající se až k samému jádru společnosti.

To byly jen dvě ukázky, jimiž chtěli jsme naznačiti, že nenastávají úspěchem ženského hnutí pouze malé a drobné změny, nýbrž, že se jedná o nové základy společnosti; na široký a starý, ale dosti vetchý kmen dosavadních tradic a zvyklostí nedá se mladá ratolest nového bytí naštěpovati tak snadno. Proto měly by sjezdy ženské, jež příště budou konány, vedle přehlídky toho, čeho nepopíratelně dosaženo a vedle vypočítávání toho, čeho dosud se nedostává, obírati se i pronikavou, do hloubky sáhající analysou cílů, úspěchů a zamýšlených forem hnutí, tak aby pro doby převratů a pochybností dovedly stanoniti lék a oporu.

A od opravdového sebezkoumání měly by obrátiti nepředpojatý z ak v pravo i v levo, k přátelům i odpůrcům, čímž poznají, co v ženském hnutí se daří, v čem je za hnutími jinými, co je rozděluje a pojí, co je povznáší a stlačuje. Připadá nám srovnání se sjezdy politickými malých

národů, neb velikých stran: poukazuje-li se stále k tomu, jak bědná byla minulost nedávná, jak národ, strana pokročily, a nezkoumá-li se, jak vysoko a daleko dospěly zatím národy a strany jiné ve veřejné moci, v průmyslu, obchodu, zemědělství, umění, vědách, školství, — pak jest to zajisté první zpětný krok v životě národa neb strany.

Ženské hnutí všeevropské spatřovalo dosud v mužích jako v pohlaví své odpůrce, a teprve poslední roky častěji bylo zde slyšeti heslo: „Ne proti mužům, nýbrž s muži k pokroku, k dokonalosti.“ Dá se to vysvětliti tím, že veliký dav mužů stavěl se stále proti postupu žen, a jen malý hlouček intelligentů, jenž na štěstí stále se rozhojňuje, uznával spravedlnost, ba přirozenost požadavků žen; leč jest třeba, aby ženské hnutí poohlédlo se po těch, které považovalo neb ještě považuje za své odpůrce, aby učilo se jejich chybami a nezdarem, učilo se způsobu šťastného postupu. Nechať také ve vlastní řady zkoumavě ponoří zrak; sezná znovu pravdu starého citátu ze Shakespeara, sezná, že největší odpůrci jeho stojí v táboře — žen.

Jest to z veliké části vinou žen, vinou jejich setrvačnosti, neuvědomělosti, vyžaduje-li dnes ještě rodina, domácnost, toto dle běžného mínění nejvlastnější působiště ženino, tolikeré reformy, vyvolává-li tolik diskussí. Trpělivě dá se většina žen tisknouti v pozadí, v druhou řadu mužem, jenž v ní nevidí sourodou družku, rovnoprávného člověka. Ponenáhlu se toto zastaralé nazírání většiny mužů pozměňuje; a jest karakteristické, že ti, kteří v manželce chtěli míti jediné pokornou milenku, obětavou matku svých dětí a neumdlé-

vající hospodyni, svoje dcery vychovávají na samostatné, vzdělané, „nové ženy“. Třeba konečně vyzdvihnouti a ustáliti lidskou důstojnost ženy v rodině; třeba v ní respektovati individuum, jeho nadání, jeho duchovní potřeby. Láska manželská, povinnost mateřská, postavení hospodyně musí se státi ženě jen obohacením, radostí, nikoli poutem a ztrátou. Rodina nesmí již býti půdou, kde vyrůstají nejbolestnější, jelikož nejskrytější konflikty ženského srdce a ducha. Široká společnost žen, v celku ženského hnutí se rodící, nechať vyhledá i nové prostředky a cesty k štěstí svých družek, nechať zbuduje lepší základy ženě v rodině jako manželce, matce, poručnici, hospodyni a člověku, než jaké jí daly tradice a zastaralý zákon, již se neosvědčující.

Na národní práci, zvláště pokud k ní vybízena žena, zprvu dosti lhostejná, pohlíženo dlouho zcela povrchně, a naše češství zabezpečováno spíše zevními okázalostmi než vléváním národního ducha do forem společenského života. Stálo mnoho práce, než dobyto místo české řeči, české knize, českému umění, dosud pracujeme o tom, aby uvolnila se cesta českému obchodu a průmyslu. Avšak až každá žena hrdě a samozřejmě bude se mluvou hlásiti k svému původu až u každé shledáme se s českou knihou, českým obrazem, výrobkem českého průmyslu, po případě výrobkem sprostředkovaným českým obchodem, až každou spatříme v českém divadle, českém koncertě — nebude to ještě zárukou, že ženy ty naplněny jsou národním duchem, porozuměním pro to, co je v našem národě a jeho minulosti nejkrásnějšího, nejslavnějšího, přímo nesmrtelného, v čem jest jeho vlastní dějinný úkol. Kolik žen, Češek na pohled upřímných,

ba vynikajících, hrozí se dosud našich dějinných hlučných i tichých revolucí, husitství, bratrství, svobodného myšlení v době novější! — kolik jich jen s opovržením pohlíží na prosté umění a umělecký průmysl, jež vyrostlo z hlubokých kořenů společných, kořenů Slovanství a které nás se Slovanstvím spojuje!

Palčivě nutno, aby i ženy, národní práci sotva získané, uvědomily si, proč my Čechové tu byli, proč tu jsme: byli jsme neslýchanými obětmi, světlonoši ve tmách Říma a stavovského otroctví, byli jsme a jsme dosud nejzápadnějším výběžkem Slovanstva v moři cizinství; neponeseme-li dále světla, utoneme-li sami ve tmách pověry, klerikalismu, pýchy stavovské, nezachováme-li v sobě ony živly od národů germánských a románských nás odlišující — pak nás ve velikém dramatě světových dějin netřeba. Proto, budou-li ženské sjezdy konferovati o národní práci žen, nechať si uvědomí a hlasitě prosloví: nestačí sbírky v různých podobách (bazarů, plesů, lidových slavností atd.) na úkoly obranné a národní, nestačí podpora českého obchodu a průmyslu a tak zvaná „podpora" literatury, umění všech odvětví, jež vlastně poskytuje kulturnímu individuu požitek, — nejnaléhavější národní prací jest nyní boj proti tmě, proti autoritářství a zhlupování církevní mocí, boj za svobodné myšlení, jest přivodění snášelivosti, respektování opravdového přesvědčení jiných, pravého bratrství a sesterství, v němž právě my Čechové dali jsme první příklad evropskému světu. A na druhé straně prací národní taktéž naléhavou jest zachování statků rázovité minulosti a přerod jejich na moderní, potřebám doby a vysokého umění vyhovující náplň nynější

bytosti národní. Bude to práce „vlastenecká“ do ohromných rozměrů jdoucí, neboť tábor tmy, autoritářství, zpátečnictví, všeho toho, co nám Čechům od věků bylo záhubno, má své nejvěrnější opory, ba svoje vojsko — v našich prostých aneb duševně nehybných ženách.

Jest smutným pomyšlením, že i lidumilství, pole, na němž uplatňovaly se začátky činnosti našich žen, stává se útulkem činitelů zpátečnických a zvratných. Proto nutno postaviti je nejen na nový základ lidumilství preventivního na místě dřívějšího represivního, tak aby, pokud lze, ne almužnou a dobrodiním, nýbrž možností práce, vzděláním, svépomocí bylo nebohým strádajícím pomoženo, ale vyloučiti z něho všecky ony tradicí v ně usazen, živly, kterým namnoze lidumilství jest pouhým prostředkem k určitě stanovenému cíli vlivu a moci.

I jinak nutno postaviti se na nové, modernější stanovisko a raziti dobročinné práci ženské cesty, na nichž dosud jen jednotlivé paní učinily prvé, dosti nesmělé kroky. Cesty ty jsou již vytečkovány a místy i zhruba přístupny; ani českou ženu již nepřekvapí požadavek, aby na místě, neb i spolu se sbíráním milodarů na humanní instituce a se zakládáním jich rozvinula činnost dozorčí a iniciativní. Součinnost žen v obcích jako poručnic sirotků, dětí opuštěných, jako dozorkyň nad zdravím obce, zvláště nad byty chudiny a dětí-strávníků, nad potravinami, nad hrami a hřišti, dozor na chudé šestinedělky, děti-nalezence a jejich pěstounky, na dívky a ženy zpustlé a kleslé, dozor na školství dívčí a mládež nejútlejší, jest dnes z nejnaléhavějších a nejčasovějších humanních úkolů žen, nechať

jsou konány zdarma, jako úřad čestný, aneb jak již v mnohých městech zavedeno, jako výhradní povolání městských neb státních dozorkyň školských, sirotčích, vězeňských, policejních assistentek a lékařek. Vyloučení přežilé a nepřirozené instituce jeptišek z nemocnic a ženských věznic a nahrazení jich světskými ošetřovatelkami a dozorkyněmi, řádně a odborně vyškolenými, bylo dávno pojato v program veškerého ženského hnutí, i jest na sjezdech a schůzích ženských, aby pobádaly národ k energičtějšímu a rychlejšímu provedení této akutní otázky dne.

Ve velikém souboru tak zvaných mravnostních otázek razí si ženské úsilí tak zvolna dráhu, že smutek beznadějnosti často ovládne pracovnice; spíše odkrývány jsou nové závady, nová „otrokářství" než vykořeňováno staré bující zlo. Tak za desetiletí v otázce prostituční dokázáno jen tolik, že upřímněji uznáváno je zlo dvojité morálky, muže prostituta pardonující; v obchodu s děvčaty, v otázce míru, zrušení válek a vojska nedostali jsme se přes krásné theorie a manifestace. Záchranné útulky pro padlé dívky dosud jsou počtem skrovné, zákon o zostřeném trestu za svod a kuplířství dosud nepřijat, jen v protialkoholistickém boji ukazují ženy větší horlivost. Zde bylo by velice třeba břitkých nových návrhů, světlých myšlenek, které by konečně pomáhaly rozjasniti velikou tu tmu a byly vůdčími paprsky tam, kde skorem ještě není cest.

Úplné ženino právo na vzdělání a na přístup ke všem povoláním, pokud jí soustava tělesná z nich nevylučuje, přestalo již býti otázkou spornou; zůstalo jí snad jen u konservativců nejhouževnatějších a také u nich, dle starého poře-

kadla, nouze láme železo, t. j. muži, kteří se hrozili „nové“ ženy a žádali si jen poslušné hospodyňky, dovolují, aby dcery jejich vychovávány byly na „nové“ samostatné ženy — pro zabezpečení budoucí existence. Také možnost dosíci vzdělání jakéhokoli stoupla za deset, jedenácte let měrou, bez nadsázky řečeno, obrovskou. Universita, na jejíž brány řečí i písmem ženy tak dlouho marně bušily, otevřela jim za podmínek celkem snadných (viz lyceistky!) dvě fakulty a na právnickou připouští alespoň hospitantky; otevřeno jim vyšší učiliště obchodní, když nesčetné obchodní kursy a školy nestačily, gymnasia, lycea a paedagogia se množí, byť iniciativou obcí neb soukromou, — zbývá na vyšší stupnici vzdělání ženského jen velmi málo mezer, jichž jsme se již předem dotkly. Hůře vypadá to ovšem dole; dosud nebylo uzákoněno povinné pokračovací školství ve všech oborech, vzdělání dívek rolnických je chudé, nedostává se škol (až na skrovné výjimky) pro služky a chůvy. Vydatné svépomoci ženských spolků bude tu mnoho tvořiti, dokud země a stát nerozpomenou se na svou povinnost k „slabšímu pohlaví“ a jeho pronikavému vzdělání. Zajímavou, do hloubky dosud neprobíranou otázkou a proto vhodným předmětem zemských sjezdů jest společná výchova dívek a jinochů.

K žádoucí reformě ženiných práv v rodině i občanské společnosti, tedy soukromých a veřejných, byly as před třemi roky podány velmi dobré a za odborné rady vypracované návrhy; je škoda, že výkonná moc státní dosud nepřikročila k jich provedení, takže i sjezdům jeví se otázka ta in suspenso. Politická práva žen, t. j.

právo spolčovací a právo volební aktivní i passivní do říšské rady, zem. sněmu, obcí, veřejných společností jsou přes to stále v popředí; boj o ně trvá a jakýmsi effektivním krokem ku předu bylo letošní zúčastnění se žen při volbách zemských. Již tehdy ukázalo se na obzoru dilema, které sluší zařaditi v program nejbližších sjezdů: zda jest lépe kandidovati na program čistě a separátně ženský, či té které politické strany a v důsledcích i kandidáty podporovati. U nás zůstalo zatím při náběhu, ale jinde, na severu, kde kandidátky buď prošly aneb počet voliček byl směrodatný, objevily se následky obou taktik: i ty zasluhují pilné úvahy.

O vyspívání ženského hnutí, aneb alespoň o jeho trvání po delší řadu let, svědčí ostře vyhraněné postavení jednotlivých stavů žen a specielní úkoly jejich sdružení. Jsou dva druhy kompaktních ženských organisací: jeden — početnější — spatřuje (často právem) v mužích své odpůrce; tu v boji existenčním, za chléb, za prioritu jest žena muži nepohodlnou překážkou, soupeřem, na kterého si nezvykl a kterému nedovede odpouštěti, tím méně, stlačuje-li jeho vlastní odměnu za práci. Druhý má úkoly buď jen ženám možné, aneb takové, o něž gros mužů nestojí. Dle toho jedny stavy pracujících a vydělávajících žen napínají své síly na nejvyšší míru, aby obstály v konkurenčním boji, pevně hájí svých posic a úsilovně dobývají těch, o nichž jsou přesvědčeny, že jim právem náležejí. Representantem nejpřednějším stavů těch jsou učitelky ve svém zápasu za úplnou rovnoprávnost, za vedoucí místa, za výhradu na školách dívčích; leč lze sem počítati i poštovní, telegrafní

a telefonní úřednice, obchodní a kancelářské pomocnice, jejichž existenční boj takměř vždy jest spojen s vnucenou frondou proti mužům — kollegům. Zajímavo jest, že antagonismus, který tolik let již řádí mezi učiteli a učitelkami, nezasáhl akademicky vzdělaných žen z fakult filosofické a lékařské; výstřelky rozmarů z prvních let studia jsou zapomenuty, pokud vzdálenému pozorovateli se jeví, jdou studenti a studentky, professoři a professorky, lékaři a lékařky svorně vedle sebe, nečiníce si překážek. Buď jest to dosažitelný ideál, který i při ostatních, svrchu zmíněných stavech žen jest tak žádoucí, aneb rozhoduje zde malý poměrně počet akademicky vzdělaných žen.

Pomocnice ku porodu (báby) a služky snad právě nedostatkem konkurence zůstávají stále na stupni dosti nízkém; jsou sice z části organisovány, leč vzdělanostní stránka jest u nich žalostná. Za více než deset let nedošlo k lepšímu a déle trvajícímu vyškolení babiček, spolu na základě zvýšených předpokladů přijetí do kursů; stále ještě stačí k zodpovědnému povolání kurs několikaměsíční a předběžné vzdělání rovnající se skoro — analfabetismu. Že není škol pro služky a chůvy, bylo i v těchto řádcích již několikráte řečeno.

Pomocnicemi a to vítanými pomocnicemi mužů jsou živnostnice a rolnice; slučují je stejné zájmy, pracují si do ruky, a nejsou ani tenkráte na překážku, drží-li živnost jakoukoli samostatně. Na tomto základě dalo by se snad docíliti přístupu dívek k řemeslům a to tím způsobem, že by otcové vyučili své dcerky neb mladé příbuzné, které opět by razily cestu dívkám jiným.

*

Postavení zcela výjimečné zaujímá stav dělnic, po přednosti továrních dělnic. Ač v mnohých případech stlačují nižší svojí mzdou mzdu soudruhů-mužů, ač při nedostatku pojištění pro případ mateřství, a za stávajícího vykořisťování tělesných jejich sil, a to zvláště při dělnicích mladičkých, nejednou ohrožována jest rodina, — muž tak zv. měšťáckých stavů by považoval to za krutou na sobě a svých páchanou křivdu! — přece jsou s nimi muži dělníci solidární a stojí za nimi a za ně, nepříčí-li se to organisační taktice (na př. dočasné odložení volebního práva žen). Dělnice moderně a stavovsky cítící neuznává však žádné solidarity s ostatními stranami žen moderně cítícími a za svoje právo a dobro bojujícími. Alespoň ne u nás. V Německu některé vůdčí intelligentky vzaly věc dělnickou, sociálně-demokratickou, úplně za věc svoji; v Čechách takového příkladu není. Jest to tím divnější, když vidíme, jak mnoho mužů-intelligentů jde v jednom šiku s dělnictvem, píše a vydává jim knihy, revue populární i vědecké a povznáší tak stranu na vysokou úroveň. Jsme přesvědčeni, že bylo by to možno i mezi ženami; nejen že jest mezi dělnicemi a ženami, řekněme ne měšťáckými, ale z intelligence, tolik styčných bodů, — mnoho úkolů čeká svého rozřešení právě ve prospěch žen-dělnic, které snad rychleji společnou prací celého ženského hnutí by mohly býti vykonány, — tak zmíněné již pojištění pro případ mateřství, přítrž stálému vykořisťování tělesnému i mravnímu dělníka-ženy, úprava poměrů nebohých, domáckých pracovnic, stále želané ustanovení továrních inspektorek. Snad by reforma tato, kterou tolik zemí a států již za-

vedlo, mohla býti počátkem dorozumění se dělnic s intelligentkami; dosud nikde nepostavily se tyto dozorčí orgány ženské proti továrnímu personálu ženskému, nýbrž přečasto bylo docíleno krásné a plodné harmonie.

Z této přehlídky jednotlivých stavů pracujících a samostatných žen vysvítá i úkol příštích sjezdů: kromě sblížení dělnictva ženského s intelligencí a společného pak usilování o rozřešení nejnutnějších, svrchu vypočtených reforem, nechať mají na mysli dvojí. Jednak vyrovnání protiv, smíření mezi muži a ženami, tak aby lidé stejné úkoly konající šli vedle sebe, ne proti sobě, svých sil netříštili, nýbrž navzájem si pomáhali v práci k pokroku a zlepšení společnosti; jednak zvýšení všeobecného stavu a zvláště vzdělání těch žen, které pracujíce bez konkurence aneb jako vítané, leč neplacené mužovy pomocnice, často klesají na úroveň nižší.

Nečiníme si illusí, že by sjezd i týdny trvající mohl to vše rozluštiti, uskutečniti, stačí, dá-li myslícím hlavám a dělným rukám direktivu, základ nový a moderní, na němž ženské hnutí mohlo by pak dále pracovati v souhlasu se stálou evolucí kolem něho se valící.

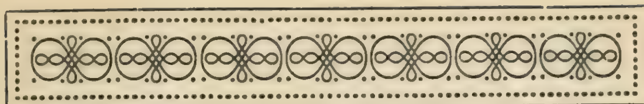
Víme také dobře, že jest u nás práce dvojnásob, trojnásob nesnadná; nejsme jen daleko posunutá posice, které třeba upevniti, uhájiti, samorostle utvářiti, není nás jen málo, pramálo, pro dílo, které má se vyrovnati tvorbě všech současníků, — jsou i malé, těžké poměry, které často svou tíhou, osobními srážkami, rivalitou ne vždy věcnou, skoro nepochopitelnou, ujímají všecku chut k postupu, — jest malá, blízká perspektiva, která jeví všecky vady a skvrny příliš

zřejmě a na druhé straně působí dojem, že nic neroste, nepostupuje, že marno jest všecko úsilí.

Sjezd značí cosi sdruženého, souhlasného, harmonického; a kolik sjezdů u nás započalo a skončilo za výkřiků nesvárů, fanfár disharmonie! A tak chceme budoucím sjezdům a v první řadě onomu projektovanému na začátek července „Ústředním Spolkem českých žen“ přáti, aby nejen vykonal všecky četné a z části velmi hluboké a differencované úkoly, jež si stanovil, a k nimž napsali jsme některé doplňující poznámky, nýbrž aby taktem žensky jemným vyhnul se všem rivalitám osobním a nedal vzniknouti válečnému křiku tam, kde určeno zníti obsažné melodii positivních a plodných úvah.

Z OTÁZEK MRAVNOSTNÍCH.

I.

Björnsonova „Rukavička“.

(Psáno r. 1896.)

Některé společenské nedostatky a zlořády po desítiletí, ba po věky překážely, skutečným přátelům mravnosti, žaloba jich se týkající byla na všech rtech — leč vyslovovala se málo kdy a to jen šeptmo. Až náhle posvěcený básník, spisovatel, jako pravý věštec dílem svým vyslovil žádoucí zásadu hlasem po všem vzdělaném světě se ozývajícím, — tu pak po něm opakovaly ji rty ostatních (stejně s ním smýšlejících) ne již pošeptmu, nýbrž s důrazem, o němž dříve se jim ani nezdálo. Pádný toho příklad podává „Kreutzerova sonata“. Všecky ony poměry, které projednává a bičuje Tolstoj ústy Pozdnyševa a v „Doslovu“ svými vlastními, přece dávno trvaly, ale nemnohým lidem překážely, a ti zase veřejně svému rozhořčení průchodu nedávali. A pojednou po celé Evropě uvažovalo se o špatném vychování

dívek, o záhubných cestách mladých jinochů, o nevěře manželské a jejím trestu, o čistotě, o možnosti „království božího“ na zemi atd. Tehdy také v kruzích českých mnoho o otázkách těch bylo debatováno, zásady Tolstého buď uznávány aneb zavrhovány; o Björnsonově „Rukavičce“, „Sonaty“ poněkud starší, která jisté důležité mravní pravidlo napsala na prapor svůj, nebylo u nás téměř ničeho slyšeti, kdežto jinde způsobila značné vzrušení, a byla zajisté původem ve vlasti básníkově, ve Francii, v Německu nejen mnoha úvah, ale i všelijakých zápletek.

Zásada, kterou Björnson hlásá ústy své Svavy, zní: Jako žádá muž, aby minulost dívky, již za choť přijímá, byla neposkvrněna, tak budiž navzájem dívkou žádána čistá minulost mužova. A jako jest povinností manželky býti muži svému věrnou, jest to i nezbytno se strany manželovy. Björnson byl od počátku své dráhy básníkem žen, ukázal to již v maličkém dramatě „Novomanželé“; též v „Rukavičce“, jak zřejmo, jest zastancem úplné rovnoprávnosti snoubenců a manželů. Jest si toho sám vědom, že tímto počínáním si staví se do fronty proti celému ostatnímu světu, zde představenému Riesem, otcem Svaviným, ženichem jejím Alfem a otcem téhož panem Christensem.

Zásady společnosti jimi představené znějí asi takto: 1. Žena po tisíciletí byla odchována, přímo dressována, aby byla majetkem jediného muže. Zůstává-li jím, není jí společnost za to povinna nijakou vděčností. 2. U muže jest tomu zcela jinak, nelze nijak žádati od muže téhož, čeho od ženy. 3. Kdyby stalo se tak, musila by mládež právě nejbujařejší býti vyloučena jako zvláštní

opovržení hodná třída, a všecka veliká města byla by zničena. 4. Dívky, jež poněkud s otevřenýma očima svět prošly, moderní knihy četly, jsou o tom zcela poučeny, jak muži žijí, a čeho lze od nich v mravním ohledu čekati. 5. Dívka s mladým mužem se zasnubující není oprávněna nahlížeti v jeho minulost, to jest zcela osobní záležitostí milencovou. Pokud poměry jeho dřívější nezavdaly podnětu k veřejnému pohoršení, nemění ničeho na podstatě jeho a na jeho cti. 6. Je-li však dívka stižena mravní vinou, stává se tím zcela jinou osobou.

Zásady tyto přesně formulovány a určitě vysloveny zdají se podivnými, nespravedlivými, ba vůči ženě krutými, leč společnost lidská nepozastavuje se nad nimi, naopak, z veliké části zcela věrně se jimi spravuje, a to nejen muži, jimž ovšem jsou zákony ty samozvané velmi pohodlné a výhodné, — ale i ženy. Lze rozlišiti, pokud se poměru jejich k mravnosti mužově týče, trojí třídu žen, rozuměj žen dle běžného pojmu ctnostných a mravných, neboť o ženy skleslé a zvrhlé se v problému Björnsonově nejedná. Jsou tu předně ženy lhostejné (představené pí. Christensenovou), jež nevěru neb poskvrněnou minulost mužovu trpí za cenu příjemné existence, rozličných pozorností; ženy laskavé a odpouštějící, jež pro děti své při muži vytrvají a tajemství nečestné, na němž zbudován rodinný jich život, úzkostlivě zakrývají, ač samy před sebou úcty tím pozbývají a nevýslovně trpí. Taková je paní Riesová, matka Svavina. Třetí druh žen, jenž má ráz nejmodernější, jsou ony, které nesnesou myšlenky, by manželství bylo jakousi prádelnou pro muže, v níž by každé děvče stálo

u vlastních necek s kusem mýdla na očistu muže v ruce. (Doslovně citováno z Björnsona.) Taková žena neb dívka neodvrátí se od manžela neb snoubence sebe horoucněji milovaného jen potud, dokud má jej za šlechetného, čistého; jakmile však sezná, že se v té příčině klamala, aneb jakmile „probudí se (protiklad národní pohádky!) v náručí obludy, kterou objala jako prince královského“, odejde, zruší svůj slib, třeba by způsobila poměry nejtrudnější, hmotný úpadek, veřejný rozruch. Že údělem těchto přísných, bezohledně mravných žen jest veliké utrpení, utrpení tím zžíravější, že nenalézá nikde slitování, účasti, vyřkl Björnson právě příběhem Svaviným, která jedním dnem seznává, že není poskvrněna pouze minulost jejího snoubence, ale i jejího otce, že ona sama vychována byla v pouhém klamu, a že týž morový dech, kterým štítila se naplniti budoucí svou domácnost, ovíval ji po celou dobu jejího mládí. Neskonalá tragika osudu ženského spočívá v závěrečných větách dramatu Björnsonova, kdy mladý Alf praví k nevěstě: „Víš, jak jsi se chvěla, když mluvil jsem ti včera o blaženosti své, že rámě tvoje leželo na mé šíji a na šíji žádného jiného na celém světě?“ a kdy Svava odpovídá vrhajíc mu rukavičku ve tvář: „Ano, a tvoje vlastní ruka ležela na sterých šíjích!“

Byť nazývali Björnsona posměšně „apoštolem čistoty“, — tklivým, dojemným zůstává jeho cit, jímž uhodl a vyslovil to, co pláče v tisíci ženských srdcích. A byť i všecka společnost mužská vzepřela se požadavku ve Svavě zosobněnému, ženy, dobře-li prozkoumají nejtajnější záhyby své mysli, dají mu za pravdu. Dívky zaleknou se, že by jim rovněž mohlo nastati ono probuzení,

o němž Svava praví, že je protikladem pohádky „o netvoru a princi", manželky pak přiznají se s matkou paní Riesové: „Byť byl mužem nejstatečnějším, nejznamenitějším, není-li ti věren, nepocítíš z toho radosti!"

Zdálo by se, že náprava u věci té jest takměř nemožná, že choroba ta může býti odstraněna jediné odříznutím údů jí nakažených. Mnoho jiných zlořádů společenských trvalo po věky v nedotknutelnosti naprosté; otroctví, tělesné poddanství, vylučování jistých kmenů neb stavů z práv všelidských, vše to padlo teprve před stoletím, ba před několika desítiletími. Proč podle návrhu básníkova nemohla by padnouti ona hradba, která muže naprosto chrání, pokud se mravních otázek týče, kdežto zároveň všecky činy ženiny stavěny jsou do nejintensivnějšího světla všestranné analysy?

Björnson ve svém dramatě ke stinné trojici mužů nepřidal osvětlujícího paprsku; avšak lze se právem domnívati, že ani muži vskutku šlechetní neopřeli by se zásadám ‚Rukavičkou" propagovaným, nýbrž přistoupili by k nim souhlasem. Jest jisto, že dívky bývají přísněji vychovány a střeženy, že méně naskytá se jim příležitostí k pokleskům nežli jinochům; ale i dívčí krev bývá někdy bujná, obraznost bezuzdná a stačí-li slabá žena vítěziti nad sebou tou měrou, by jednoho dne byla s to podati ruku vyvolenci s ujištěním: „Tys první, jemuž náležím" — jak nedovedl by toho silnější muž, muž, jehož duch v mnohých případech zabaven je úsilovnou duševní prací a takto obrněn proti žádostem těla? Kaceřovaná formulka „stejná práva a stejné povinnosti" byla by u věci té kouzelným

slovem, otevírajícím hlubiny životních záhad a zápletek rodinných.

Lze namítnouti, že tento požadavek stejných mravních povinností nesrovnává se s milosrdnou láskou, která hříšníka k sobě pozdvihuje, jej očišťuje a zušlechťuje. Zajisté, že jsou ženy andělské, které ne ze sobeckých popudů, ale z veliké, vše odpouštějící lásky zbloudilého muže přivinou na své srdce a bodavé trní žárlivosti, škaredých vzpomínek a ješitnosti zcela z mysli své vytrhnou. Neboť nevytrhnou-li je, stává se soužití takové mučírnou! Leč jsou zase jiné ženy, jež nikterak nedovedou se spřáteliti s poskvrněnou minulostí vyvolence svého, jež nedovedou býti, jak Björnson drsně praví, mýdlem a manželství nechtějí míti prádelnou . . .

Nechať je mužové nazvou třeba neženskými, mužatkami, amazonkami, ale nechať zároveň zkoumají sebe, zdali by vyvolili ženu skleslou za manželku, za matku svých dětí. Velmi krásně čtou se díla velikých básníků, kde mužské paže ze rmutu a prachu vynáší ženu a vysoko sobě po bok ji posazuje; plesáme, že geniové, jako Dostojevský, Dickens a jiní ještě tak vznešeným způsobem luštili učitelské povolání svého péra. Ale kolik je těch mužů, jimž slovo básníkovo stalo se popudem k činu podobnému, již pozdvihli k sobě ty různé Magdaleny, Soni, Emilie, Marty? I největší světák, jenž unaven jsa vírem vášní, zakládá si klidnou domácnost, přeje si uvésti v ni dívku ctnostnou, čistou, opravdovou. Zvolá-li tu kdo, i z těch, již jsou vyvolené dívce blízcí: „Zadržte, zde děje se křivda!“? Leda že matka zapláče, vidouc dítě své v bílém šatě obětním ubírati se k slibu závaznému. Blaze jí, neza-

pláče-li zároveň s dcerou a dětmi jejími později vzlykem opravdovějším, zoufalejším! Neboť morový dech vplíživší se s mužem kleslým neb lehkomyslným do mladé domácnosti dusí, dusí, v něm žloutnou a hynou nejpěknější květy života.

Bylo by velmi žádoucno, aby ženy co nejbedlivěji zkoumaly a uvažovaly otázky „Rukavičkou“ do světa rozhozené. Pochopením jich docíleno bylo by i dokonalejšího štěstí ženina; pravilť jistý velký myslitel, že nejblaženějším je člověk, jenž má sám ze sebe radost, — jaký asi jest život ženy, která ukrývajíc trudná tajemství, ztrácí ponenáhlu sebeúctu a zbudovavši nejvážnější poměr společenský na klamu, ustavičně cítí, jak půda rovna jsouc sypkému písku, boří a ztrácí se jí pod nohou?

II.

Schnitzlerova „Báje“.

(Psáno r. 1897.)

Nemůže býti dvou dramat rozdílnějších, nežli jest práce Björnsonova a Schnitzlerova — tato plná vervy, lehká, světélkující, ona tak vážná, až zkamenělá ve svých přísných formách a názorech — a přece obě tak zcela odpovídající ovzduší, v němž vznikly a hrají: lehkokrevné, šumné, trochu povrchní a s hlubokými problémy životními jen jakoby koketující Vídni, a ponurému, i podřízené otázky tak vyčerpavě, přímo trapně rozebírajícímu Norsku. A zcela rozdílná ta dramata rozebírají a řeší stejnou mravní otázku, ovšem že ve dvojí její fási: Schnitzler táže se, je-li třeba, aby žena vstupovala v milostný svazek s mužem (a jako konsekvence tohoto v manželství), čistá, s minulostí nezakalenou, Björnson tutéž otázku klade vzhledem k muži. Dramata co do vzniku jsou oddělena něco méně než deseti roky; „Rukavička“, jak známo, obje-

vila se asi r. 1887, „Báje“ vyšla u „nakladatelstva mladých“ r. 1896; a ku podivu! drama starší uchopilo se otázky daleko modernější než práce mladého, sotva několik roků píšícího spisovatele.

Mínění, že jen žena mravná, čistá může býti důstojnou přítelkyní a družkou pro život celý, dobrou vychovatelkou mladého pokolení, jest staré, velmi staré, neboť „pád“ ženin byl vždy více méně přísně posuzován, kdežto teprve v novější době byl stanoven některými bojovníky a bojovnicemi za mravní obrození lidstva a požadavek, aby i muž vstupoval v manželství čist, čili aby totéž, co žádá od ženy, také jí dal právo žádati. Tento nepoměr časového vzniku a modernosti problému lze vysvětliti leda tím, že „Rukavička“ mohla povstati jen ve svém milieu, nikdy však v ovzduší vídeňském, kde stotisíckráte za jediný den mohla by býti provolávána jako protest trpký a hlasitý — a zcela marný... Jest ku podivu a svědčí o mravní opravdovosti spisovatelstva ve Vídni zdomácnělého nebo působícího, že povstala tam „Báje“ — a zase naopak, jest pochopitelno, že tu vznikla. Neformulujeť Schnitzler svůj požadavek čistě mravní podstaty ženiny tak absolutně, jako se to dálo dříve, jak to činí Goethe, Schiller a Lessing v některých svých dramatech, nýbrž relativně, vzhledem k jistým poměrům a osobnostem. Ve středisku velkoměstském tak vratkých zásad a hluboké mravní rozrušenosti snadno mladému enthusiastu, sensitivu, básníku mohla připadnouti myšlenka, že starý apodiktický požadavek ženiny čistoty jest zcela zbytečný, se strany mužů sobecký, že jest společnost velmi

smělá, „vyhošťuje-li ze svého kruhu ženu jen proto, poněvadž pravdivě a přirozeně milovala“, a že jest nejvyšší čas, aby se světa sprovozena byla stará báje o skleslých. A tentýž Fedor Denner, který „báji“ odstraniti chce, který nazývá ji brutálností, předsudkem, starým, k smrti unaveným míněním, který pro tuto svou víru potýká se se svými nejlepšími přáteli i jinými, dle svého posudku obmezeně a šosácky smýšlejícími muži: když tuto theorii svou má uvésti v praxi, t. j. zasnoubiti se s dívkou kalné minulosti, kterou ohnivě miluje, nedovede toho a sám všecka svá krásná slova do jednoho odvolává, pravě: „Tisíckráte lživější bájí jest ona o pozdvihnuvších se!“ Mezi řádky švižně a duchaplně psaného, pestré své postavy případně charakterisujícího dramatu Schnitzlerova vyčte opravdový pozorovatel několik vážných pravd, jež nepozbývají ledovosti a ostrosti své ani ve vzduchu vonné, parami přesycené zahřívárny, která slove velikým městem a která obyčejně mění podstatu nejpřirozenějších poměrů k nepoznání: Muži s dívkami sebe krásnějšími, nadanějšími a půvabnějšími, jsou-li minulosti zakalené, rádi se baví, s nimi se milkují, zastávají se i jich viny a ve tvář společnosti je brání, — ale nikdy aneb v tisíci případech sotva jednou pozdvihují je k sobě za rovnocenné družky pro život. Jedni, že bojí se posměchu společnosti, jiní, že se štítí „těchto broskví na jedné skryté straně nakažených a ohlodaných“ (jak tyto ženy charakterisuje Dumas syn ve svém dramatě „Demimonde“), ještě jiní, poněvadž by jim z toho nevzešel společenský prospěch, nýbrž přímo neprospěch, a nejušlechtilejší, jako tuto Fedor Denner, o nichž bylo by

lze souditi, že dovedou vše odpouštěti, že jako kdysi Spasitel řeknou: „Ten, kdož zcela jest čist, hoď kamenem po ní“ aneb „Mnoho's milovala, proto mnoho ti budiž odpuštěno“ — proto, že „se všech stran se šklebí na ně minulost — všude, všude minulost — v jejích očích, na její rtech, celý život jest jí províván“.

Na kothurnu básnickém, na katedře, na podiu řečnickém plni jsou vznešených, vše odpouštějících zásad, uznávají, že by žena jen výsměch sklidila, kdyby od muže žádala, aby byla první (ve fysické i duševní příčině) jeho láskou, že tudíž stejný posměch měl ve stejném případě býtiúdělem muže, — ale jakmile z pouhého theorisování přejdou ve skutečný život, jich nejvlastnější zájmy obsahující poznávají, že stará zásada lidské společnosti nebyla zvrácena sebe silnějším vichrem času, že „báje o skleslých, padlých“ jest báchorkou z daleka, ale krutou ranící pravdou z blízka.

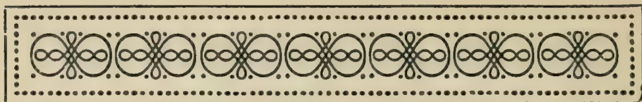
Díváme-li se na tyto these, Schnitzlerem vyslovené se stanoviska-li ženského, připadá nám v nich mnohé nespravedlivým, zvláště to, že nevyvrátil zcela mínění, jako by muži byla dovolena ona neobmezená volnost co do počtu a jakosti poměrů milostných. Nevíme, ozývá-li se tu stranictví mužovo nebo dech vídeňského „milieu“. Charakteristické jest i, že na budoucí dráhu nadané herečky Fanny Fedorem odmrštěné nepadá ňejslabší paprsek světla ...

Jiní „báji o skleslých“ řešili jinak; někdy přísněji, někdy smířlivěji, často velikolepěji, — ale ovšem nikde není pád ženy líčen čímsi nezávazným, nepatrným, snadno smazatelným. Abychom jen některé vzory uvedli: Goethova

Markétka naposled objevuje se nám jako „Una poenitentium" (jedna z kajícnic), kajícnicí jest do značné míry i Marie Stuart; i Milfordova ve hlubokém pokoření vinu svoji uznává; Eboli i Julia Imperiali jsou ohavy; Soňa pozdvihnuvši se ze rmutu, Razkolnikovu, vrahu z přesvědčení, stává se oporou, poběhlice Nancy (Oliver Twist) hyne způsobem příšerným, připravivši si ve věrnosti své nástroj smrtící, Emily (Copperfield) v zámořských krajinách dokončuje zádumčivý život svůj a bývalému jejímu snoubenci Hamu Pegottymu přes to, že navždy ji miluje, nepřipadá znovu učiniti ji svou ženou; Becky Sharpová (Vanity Fair) jest terčem opovržení a i Lady Dedlocková (Bleak House) jediný poklések svého života pyká existencí přes všechen blahobyt zcela rozervanou. Všichni básníci všech dob uznávali pád ženin čímsi závažným, co nese rozklad v život všeobecný i rodinný, co lze smazati jen úplným pokáním, dlouhým, dobra a šlechetnosti plným životem pozdějším. Ani ženám nepřipadne, aby pro sebe a své družky žádaly volnost nebezpečnou společnosti, úplnou morální beztrestnost, ale stále vymáhati budou, zkoumajíce poměry společenské, pevné ustavení pravidla: „Muž, přející sobě ženy čisté, mravní, ušlechtilé, sám budiž čist a umravněn." Dr. Arthur Schnitzler řadou mužských postav své činohry ukázal, že jen muži naprosto lehkomyslní dovedou se spřáteliti s „bájí o skleslých" (Robert Well) a že i pravé karikatury (studenti Witte a Berger) neb lidé beze všeho charakteru (Dr. Witte) shlížejí na provinivší se dívky s vysoka a bez milosrdenství. Proč mělo by mezi ženami býti třídění jiné?

Dívky, bohužel, málo přemýšlejí o nejtrapnějších záhadách života, a kdyby podávány jim byly jen v rouše filosofických spisů, skrovně s nimi by se seznamovaly. Proto si přejeme, aby básníci a belletristé co nejčastěji řešili společenské problémy. I kniha tendenční dovede býti velikým dílem uměleckým, napsal-li ji — veliký umělec.

III.

Dvojí morálka.

(Psáno z jara 1909.)

K tomuto slovu a pojmu silně otřelému, působícímu na jisté differencované, neb nad pohlavní všednosti povznesené duše jako čpavek, bývají za vysvětlivky přidávány obrázky z každodenního života, z vrstev přímo při zemi se pohybujících: mladý pán, jenž beztrestně svede a zanechá služku, student, jemuž není bráněno „se vybouřiti", kdežto jeho sestry jsou úzkostlivě střeženy, muž boháč, aneb dobře situovaný, jemuž po životě zhýralém dosažitelno jest nejčistší děvče. Zdá se však, že tato dvojí míra sahá do vrstev mnohem vyšších, a že přes všecky krásné řeči, verše, novelly, plaidující pro nechráněnou ženu, samo spisovatelstvo silnou čarou rozděluje dotyčná práva obou pohlaví, a to tím způsobem, že na jedné straně nahromadilo se právo všecko a na druhé skromné nic. Aneb provádí se toto zvláštní rozdělení jen za určitých

případů — a to právě za takových, kde by měl díti se pravý opak?

Nedávné jubileum Frédérica Chopina přineslo podivné úkazy. Tento vznešeně sladký hudebník, při jehož valčících a mazurkách bychom se tak rádi stali menádami a dotančili život svůj v sešlujícím víru, při jehož impromptus, fantasiích a préludiích jásáme a nyjeme, až zase nocturna a ballady nás uvrhnou v nejhlubší smutek, — tento umělec a tvůrce, na jehož čele jako by svítila hvězda-večernice, byl zároveň „un grand amoureux" . . .

Psycha umělcova jest tak záhadna, že i nejduchaplnějšímu a nejhlubšímu kritiku jest těžko rozlišiti, zdali vášně hudebníkovy, poetovy, výtvarníkovy daly život jeho dílům, či zdali tvůrčímu duchu vášní bylo třeba jako pramene aneb alespoň jako oplodňující vláhy, aby díla jeho mohla vzniknouti. Za dnů Chopinova jubilea vzpomenuto zcela pochopitelně erotických episod, které daly vznik jeho skladbám; vyjmenovány od polodětské Konstancie po náhle mu vyrvanou snoubenku Marysienku Wodzińskou, od hraběnky Potocké po baronku Rothschildovou všecky ty téměř nesčetné ženy, jež ho zbožňovaly; poznamenáno s jakýmsi zadostučiněním, že umělec šel z náručí do náručí, že otevřeny mu všecky salóny a všecky ložnice, a shledáváno přirozeným, že těmi ložnicemi dam i prošel. Vždyť ovoce závratných, šílených blažeností bylo také nevýslovně sladké a omamné, — ještě dnes zachvíváme se, když je chutnáme.

„Grand amoureux" Frédéric Chopin byl jen jakousi obměnou velikého umělce Chopina, umělce i reproduktivního i tvůrce, a všechen divoký,

vysilující život byl mu — ne odpouštěn — to zdálo by se a bylo by šosáckým! — ale plně schvalován a pochopován. A odpouštěna i schvalována byla i láska nesčíslných žen, mladých dívek, paní vdaných i rozvedených, které okouzlil svou hudbou a osobností a které se mu oddaly. Všech — jednu vyjímajíc; u té se tolerance zastavila, nedbajíc toho, že Chopin právě ji miloval velmi náruživě, že toužil dle vlastních slov v jejích loktech umříti. A byla to nejen vášnivá milenka, nýbrž osobnost stejně vynikající jako Chopin, také duch tvůrčí, duch, který, mnohem mocněji než snivý hudebník polsko-francouzský pohnul vlnami doby, ba který široko je rozčeřil.

Tklivě vypravovali životopisci, jak hraběnka Potocká utěšovala Chopina zpěvem v jeho nemoci, jak komtessa Wodzińska po valčíku do F-moll podala mu růži a tím vyslovila své porozumění, — hlavy těchto vnadných žen ještě kouzelněji vynikly z biografických arabesek — jen z Aurory Dudevantové učinila lásku k Chopinovi „raffinovanou Messalinu“, „královnu smyslnosti“, „ničemnou a chlípnou ženu“, „stárnoucí záletnici“, jako by se nejednalo o zjev tak veliký, jakým jest — Georges Sand!

Dle přívlastků oněch vykreslil by si čtenář prostý, neliterární, Chopinovu milenku jako odpornou nemladou prostitutku, jíž do úplné zvrhlosti chybí pouze řemeslné a placené provozování pohlavních výstředností. Zatím — ani nejzavilejší antifeminista, je-li jen poněkud spravedliv, nedovede upříti, že ona zdánlivá „Messalina“, „královna smyslnosti“ byla z nejpozoruhodnějších a zajisté nejsměrodatnějších zjevů devate-

náctého věku, ohromný literární talent, svobodný nebojácný člověk a myslitel, světlo, které uhnětenému a poddanému ženství zasvítilo na nové, širší a důstojnější dráhy.

Asi před osmdesáti roky vyslovováno jméno „Georges Sand" v korrektní společnosti evropské s hrůzou, a ona od úzkostlivých vychovatelů, matinek a tet ukazována mladým dívkám a paním jako strašák; to proto, poněvadž ušla od chotě nemilovaného a ji týrajícího, v Paříži samostatně sebe a svou dcerušku živila malbou a literátstvím, někdy do mužských šatů se převlékla, revolucionující provolání a články psala, s tehdy ještě nemnohými muži socialistické nauky pochopiti a rozšiřovati se snažila, náboženské problémy řešila — a konečně, nač se rádo za hanlivých řečí zapomínalo! psala znamenité, plamenné romány, kreslila rázovité obrazy z francouzské oblasti lidové, vůbec díla, která po mnohá desetiletí byla slávou francouzské literatury a jež nikdy cenu svou úplně neztratí, byť obsahovala na mnohých svých stránkách obžalobu křivd dávno vyrovnaných.

Jak divné to svědectví pro pokrok, pro vlny vývoje zvolna, leč stále se převalující, když při jméně Georges Sandové zní dnes, koncem prvního desetiletí dvacátého věku, jen málo změněnými slovy táž obžaloba, která připínala se k němu v letech třicátých až padesátých minulého století! Když o té, s níž pronikavě začíná nová doba žen — (neboť Mary Wollstonecraft-Godwinová byla hlasem volajícím na poušti, kdežto hlas a činy Sandové působily daleko a silně!) — na předním místě promlouvá se jako o „ničemné a chlípné ženě", „stárnoucí záletnici"!

Kdo alespoň trochu v rámci dobových poměrů prozkoumal život Georges Sandové a její původ, kdo četl byť i jen výbor jejích spisů, její korrespondenci, ten rozhorleně odmítne ona zlá slova, či lépe rozškube je lístek po lístku jako pichlavé květy bodláku hozené po veliké osobnosti.

Královna smyslnosti! Chlípná žena! Byla Georges Sand tak velice smyslná? Není pochybnosti, že v ní vřel erotický život velmi silný, již původem, — pocházela z rodu grande amoureuse Aurory Königsmarkové, z rodu velikého milovníka Mořice Saského, bylo v ní vůbec mnoho zelené krve „dětí lásky", prý horoucnější prosté krve rudé. Leč ty plamenné city, které obrážejí se v Lelii, v Indianě atd., nelze prostě klassifikovati jako smyslnost, nýbrž jako vášeň erotickou ve velikém slohu. Jde to na jevo nejen z jejích románů, ale i z korrespondence milostné, zvláště z oné s Alfredem Mussetem. Z této vysvítá kromě toho zjev zajisté podivuhodný, u vysoce intellektuálních žen dosti řídký — „genialita citu", „genialita mateřskosti", kterou kategorická Ellen Key žádá a přisuzuje jako nejvyšší dokonalost ženě, vyhrazujíc genialitu ducha výlučně mužům. V Georges Sandové byla taková přesila citu, že stávala se svým druhům, zvláště když byli jako Musset a Chopin jí mladší, i milenkou, i matkou, i přítelkyní i ošetřovatelkou. Oslovení „mon enfant", „mon peritit", „mon pauvre ché" jsou u ní dosti častá. O jejím poměru, zvláště k mladšímu a churavému Chopinovi jako dříve k Mussetovi, dá se krásně užíti slov její krajanky*): „Chez la femme, l'amour n'est que de la mater-

*) Pierre de Coulevain, „Sur la Branche 1906".

nité en fleurs, et la maternité de l'amour en fruit." (U ženy láska není než mateřskost v květu, a mateřskost láska v plodu.)

Přirovnání Messaliny, alespoň římského pravzoru, k erotickým poměrům Georges Sandové nelze již dokonce provésti. Jsem naprostou nepřítelkyní roztřiďování duchů dle pohlaví; vím sice, že umělkyně-žena umí z vlastního poznání vylíčiti a vytvořiti cosi, co umělec-muž dovede leda (a snad právě tak dobře!) uhodnouti. Ale stanoví-li se již mužská a ženská psycha, pak se Georges Sand ve svých milostných poměrech nejevila příliš ženskou; jedněm mužům byla kamarádem, přítelem, s jinými filosofovala; pokud zvláště Chopina a Musseta se týče, umělců to myslí přímo zženštilých, byla ona přes všecku „genialitu mateřskosti" individualitou, karakterem silnějším, ráznějším, tedy něčím, co se „raffinovanosti Messalinině" velmi málo podobá! Ostatně ukazují-li zvláště první její romány silnou náruživost, dle obžalob „smyslnost" — jsou jiné, Mauprat, André. Marquis de Villemer, ba i části Connelo a Hraběnky z Rudolstadtu velmi cudné, střízlivé.

Stárnoucí záletnice! O jedné z nejpůvabnějších žen světa, Ninon de Lenclos, vypravují všecky slovníky s podivem, že byla krásna a svůdna až do svého osmdesátého roku, podobně zní chvála Julie Recamierové; ale ovšem, to byly pouze „grandes amoureuses", nikoli revoltující spisovatelky; kdyby v tomto málo oblíbeném postavení byly si dovolily milovati a líbiti se po čtyřicátém svém roce, bylo by se jim od rozmilých kollegů-spisovatelů, snad i od kollegů

velmi přísných dostalo zcela jiného posouzení než ženě pouze krásné, passivní.

Dle podobizen i všelikých zpráv nebyla Georges Sand právě kráskou; měla okouzlující oči, bohatý tmavý vlas při hrubých rysech a velmi snědé pleti. Jiná slavná spisovatelka Georges Elliot (Mary Evans) byla*) přímo ošklivа, jen hlas její zněl podivuhodně lahodně a oči zářily jasně a z hluboka; a přece byla Georges Sand zbožňována, náruživě milována tolika vynikajícími muži, a George Elliotovou vzal si po smrti jejího přítele-manžela G. H. Lewesa jako ženu více než šedesátiletou za choť mladistvý a hezký J. W. Cross, miloval ji velmi a vydal po její smrti její životopis, deník a korrespondenci s láskyplnou péčí. To mimoděk vnucuje přesvědčení, že při těchto ne právě půvabných a mladých ženách bylo cosi svěžího, podmaňujícího, silného, co epitheton „stárnoucí záletnice“ odsuzuje jako přímo směšný. Snad bylo to totéž fluidum ducha, které vynikající muže jakéhokoli stáří, byť byli sebe ošklivější, činí mnohým ženám tak zajímavými a žádoucími; snad platí tu výrok Pierra de Coulevain v knize mnou již jednou citované: „La vraie fontaine de Jouvenie est dans notre cerveau. Si nous maintenons l'activité de ses cellules, il accélera la circulation du sang, des fluids vitaux, donnera de l'éclat aux yeux, conservera la souplesse au corps, éloignera la maladie, la viellesse, la mort même.“ (Pravý zdroj Mladosti jest v našem mozku. Udržíme-li činnost jeho buněk, zrychlí oběh krve

*) Dle zápisků Soni Kovalevské.

a životních šťav, dá záři očím, zachová pružnost těla, oddálí nemoc, stáří, samu smrt.)

Leč, vyvracením nedůstojných přívlastků daných Auroře Dudevantové uchýlila jsem se od svého vlastního thematu. Dejme tomu, že by všecka ta obvinění byla do slova pravdivá: Georges Sand při tom zůstává přece průkopnicí, slavnou a působivou spisovatelkou své doby. Nastává pak otázka: byla oprávněna osvoboditi se od manželství, prožívati všecka ona vášnivá dobrodružství srdce, která jí přinesla tolik výtek v korrektní společnosti, a těm, s kterými se sdružila a jež milovala, po rozvázání svazku zajisté mnoho utrpení, jako v případě Chopinově a částečně Mussetově? Že ona sama prožila veliké duševní boje a žaly, jež pak přepodstatnila ve svých uměleckých pracích, jest nesporno; ale altruistní stanovisko dovoluje sice, abychom sami sklízeli žeň utrpení s polí svých vášní, nikoli však, aby šťavou těch belladon svůdných poškozeni byli jiní.

Vlastně, otázka neměla by zníti: Byla Georges Sand, byly jiné ženy-umělkyně oprávněny, nýbrž: Jest umělec vůbec oprávněn? Umělec, ať jest mužem či ženou? Zde nelze dobře akcentovati různící se fysiologické důsledky erotických poměrů; více než kterákoli jiná žena jest si umělkyně vědoma všeho, co činí, jakou se před tváří světa zjeví, a jest zajisté i schopnější snášeti všecko, co by jiné ženě bylo břemenem nesnesitelným.

Jde tedy výhradně o stanovení práva umělcova. Individualisté otázku zodpoví kladně. Jeden z prvních básníků-individualistů, William Blake (1757—1827), právě v přítomné době anglickými a německými učenci z prachu za-

pomnění vyhrabaný, vyslovil se o tom podivuhodně. „Pro velikost, pro dílo a pro ducha, který dílo tvoří, třeba lidem odpouštěti“ a „Mravní poklések, budiž to manželská nevěra neb jiného cosi, není ničím u srovnání s dílem, které láskou inspiroval umělci neb jinému činorodému člověku aneb mu je pouze ulehčil. V díle samém jest poklések prominut.“

Mnozí, ať upřímně a přísně, ať pokrytecky, vzeprou se tomuto neslýchanému úsudku. Žili a žijí velicí umělci, kteří bez vlastního ovšem jen zevního prožití, neboť vnitřní a fantasijní život umělcův nedá se vůbec kontrolovati! — stvořili díla prodchnutá velikou vášní, kteří osobní projev vášně potlačili, ať za cenu muk jakýchkoli; vyskytují se jiní, kterým právě neukojitelná touha po veliké, vše splňující vášni erotické byla půdou, v níž vyrostly květy jejich umění; ale jsou zase umělci, jejichž všecka bytost si vášnivé erotiky žádá, — a jinak zůstává neplodnou. Světu jest pak voliti mezi sterilností jejich a jejich dílem.

Rozhodne-li se pro toto, uznává-li oprávněnost veliké, vášnivé, byť proměnlivé a záhubné lásky pro určitou, shora naznačenou třídu umělců, pak nechať ji přiřkne jednostejně.

Georges Sand byla snad z těch, jimž k tvorbě bylo třeba vášní; my nevíme, jaké by bylo bývalo její dílo, kdyby byla zůstala v Nohantu u markýze Dudevanta, nikdy nepoznala Julesa Sandeau, Lamennaisa, Ledru-Rollina, Michela de Bourges. Musseta, Chopina. Chopin byl rovněž horoucí umělec, jenž bez lásky žen nebyl by asi vytvořil svých sladkých, omamujících a rozčilujících skladeb, — jsou al pari, a kdo velebí Cho-

pina, nesmí hoditi kamenem po Georges Sandové. Kamenujte oba, když nerozumíte a neodpouštíte, nikoli jedinou ženu.

O láskách Goethových napsána byla a stále ještě psána jest veliká, málem vědecká literatura; nejnepatrnější dívce, kterou poznal srdcem, dostalo se téměř aureoly; když jako veliký stařec, ovšem duchem zcela svěží, zamiloval si Ulriku von Lewetzow, „poslední lásku", tu nebyl nazván „starým záletníkem", nýbrž Ulrice vytknuto, že nechtěla se hlásiti k holdu a obdivu „knížete básníků" a takto odhodila jediné, co na ní bylo pamětihodného. Když r. 1889 Henrik Ibsen, jedenašedesátiletý, prožil přerozmilou idyllku v Gossensassu s mladičkou Emilií Bardachovou z Vídně, voněli všichni jeho oddaní čtenáři k tomuto jemnému květu, a zazlívali paní Susanně Ibsenové její drsné a posměšné o tom výroky. — Co je krásno a pochopitelno při umělci jednom, nemůže býti hanbou druhému. Pohlavní sféru se všemi jejími dvojakostmi, nespravedlnostmi a nesprávnostmi nelze tak zcela přenášeti ve výjimečnou oblast umění a jeho pravých představitelů.

Při úmrtí Georges Sandové r. 1876 poslal za stkvělou tou ženou Alfred Meissner výstižnou báseň, jež končí:

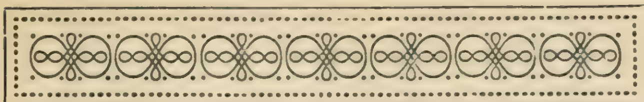
„Jest mnoho korun, truchlých, plných hloží,
Jež bůh dal dětem, které rodí zem,
Však nejtěžší, již položil hněv boží
Na hlavu ženy, jest — být geniem.*)"

Kdo podivoval by se Chopinovi, Mussetovi, básním a skladbám jejich a odsuzoval tu, která

*) Překlad Jaroslava Vrchlického.

vysoké vznĕty v nich probudila, jsouc při tom sama umĕlkyní velikou a vášnivou, — přidal by nové trní, bodající a hanobící, k dosti již tĕžké korunĕ Georges Sandové — a jiných žen-umĕlkyň.

IV.

Olivie Schreinerové apoštolát lásky a míru.

(Psáno v únoru 1898.)

Dá-li se na konci XIX. století co označiti jako skutečné svítání nových časů, jest to snaha vyhladiti nejcharakterističtější rys starých i středních věků, sveřepé válečnictví, vzájemné ubíjení se, jest to snaha, aby všecky spory urovnány byly způsobem nekrvavým, aby někdejší nepřátelé žili vedle sebe jako bratří a sestry milující se, jako lidé rovní a svéprávní. A jest hrdou vymoženostì žen, že ony pracovaly ve snaze té platně a pilně; ony četně zastoupeny jsou ve spolcích a komitétech pro odzbrojení, rakouská šlechtična Berta ze Suttnerů pérem i slovem horlí pro stálý mír, a nyní chvějí se celým světem smělá, mystická slova jihoafrické spisovatelky Olive Schreinerové, jimiž odsuzuje znásilňování národů slabých, třeba t. zv. divochů, a ukazuje novou,

člověka důstojnější cestu řešení společenských poměrů.

Kniha Olive Schreinerové „Trooper Peter Halket of Mashonaland“, vydaná v Anglii loni na počátku léta a na podzim i na kontinent přenesená, jest výkřikem, adressovaným k vládnoucím kruhům a všemu lidu v Anglii, výkřikem, jejž vyvolaly hrůzy způsobené Jihoafrickou Společností; avšak v tomto volání na poplach jest tolik všelidského, takové hluboké nazírání do mysli „člověka-bestie“, tolik prorockého vidění do budoucna příštích století a snad tisíciletí, že přestává býti pouhým appelem k Veliké Britannii. Jest to cosi jako nejnovější Tolstého spisy, jako „Spása ve vás“.

Dílko jest obsahem neveliké, děj má zcela prostý, ba nepatrný. Jedenadvacetiletý voják Petr Halket přišel do Jižní Afriky, by získal hojnost zlata po příkladě nejmocnějších zde osobností, ministra kolonií Cecila Rhodesa a židů-millionářů Beita a Barnata. Jest ve službách „Výsadní Společnosti“ (Chartered Company); přisvojuje si jako ostatní jeho soudruzi černé ženy a dívky, nemilosrdně vraždí domorodce a má své počínání za zcela správné, ba chvalitebné; vždyť tito negři, Mashonové a Matabelové, nejsou lidé, nýbrž psi. Jednoho večera na vojenské výpravě zásobovací zabloudí a jest nucen tráviti noc na malém pahrbku v daleké travnaté liduprázdné pláni, kde usedlosti, „kraaly“ domorodců, byly anglickým vojskem zničeny. Roznítí oheň na pahrbku a oddává se snům o mocném postavení svém budoucím, až dobude země a zlata, založí společnost akciovou a ošidě jiné, stane se boháčem, šlechticem. V tyto obrazy

mísí se pomyšlení na milovanou matku, chudou to, záhy ovdovělou pradlenu, jež žije ve vesnické chaloupce. Petr Halket jest hoch celkem naivní a dobrý a všecky ohavnosti páchal jen, opiče se po ostatních. Když noc velmi pokročila, blíží se kroky; místo nepřítele dojde však k Petrovi muž ve dlouhé, bílé plátěné říze, temných vlasů a očí, jehož ruce a nohy jsou zraněny. Voják nedovede dlouho uhodnouti, kdo jest cizinec; ale čtenář vysvětlí si to hned po prvních slovech jeho, když na otázky, zdali jest židem a byl-li na rukou a nohou probodnut ve válce, odpovídá, že jest Židem z Palestýny a že rány, ty byly mu učiněny dávno, dávno.

V rozmluvě obou leží význam a jádro knihy. Není však psána na základě určitého vyznání křesťanského; Ježíš Kristus jest zde učiněn hlasatelem dokonalé, nesobecké bratrské lásky, učení to, jehož příslušníci byli na zemi, než ještě vyvinul se na ní — člověk. Na otázku Petrovu, náleží-li k nějaké společnosti dobývající diamanty, zlato nebo pozemky, odpovídá: „Náležím k nejsilnější společnosti na zemi — jest nejrozšířenější a stále roste. Jsou mezi námi lidé každého plemene a z každé země: Eskymaci, Číňané, Turci, Angličané, lidé každého náboženství, buddhisté, mohamedáni, konfuciovci, svobodní myslitelé, atheisté, křesťané, židé. Nezáleží na tom, jakým jménem se člověk zove, jen když jest jedním z nás.“ K námitce Petrově, že těžko se asi dorozumívají, odpovídá cizinec: „Jest znamení, po kterém poznáváme jeden druhého a po němž pozná nás svět.“ (Po tom poznají všichni, že jste učňové, že budete milovati jeden druhého.)

*

Dále praví na otázku, kdy povstala společnost ta: „Tehdy než člověk tudy kráčel, když dicynodont skláněl se láskyplně k svým mláďatům, a hroch, jehož nelze nalézti na povrchu země, leč pohřbeného v kamení, s něhou volal na svou družku, když ptáci, jichž otisky drápů jsou nyní na skalách, létali ve slunci, radostně na sebe volajíce, i tehdy, když nebylo člověka, ranní šero tohoto „království“ spadalo na zemi. A stále, ano slunce vychází a zapadá a planety krouží, my rosteme a rosteme. — Všecka země jest naše. I přijde den, kdy hvězdy, jež dívají se na tento malý svět, neuvidí žádného místečka, jehož půda jest vlhka a temna krví člověka, prolitou jeho bratrem; slunce vyjde na východě a zajde na západě a ozáří tuto malou zeměkouli a nikde neuvidí člověka, zničeného bližním jeho. I ukovají lidé své meče v pluhy a své oštěpy v nože štěpovací; národ nepozdvihne se proti národu a nebude se již učiti válce. Místo trní naroste jedle a místo šípku stromek myrtový, a nešlápne již člověk na člověka na této svaté zemi. Zítra vyjde slunce a obleje tyto temné pahorky světlem a skály se v něm zalesknou. Není jistější tento východ než příchod onoho dne. — Zde na tomto místě, kde stojíme, povstane chrám. Lidé neshromáždí se v něm, by se kořili tomu, co rozděluje, nýbrž oni státi budou ruku v ruce, bílý muž s černochem, domorodec s cizincem, i bude místo to svatým, neboť lidé řeknou: „Nejsme-li bratří a synové jednoho Otce?“

Petr pozná konečně Mistra a objímá jeho kolena, prose, by vykázal mu úkol; chceť se také státi členem „společnosti“. I posílá jej Kristus ke všem těm, již dovedou zameziti,

bezprostředně neb prostředně působiti proti hrůzám jihoafrickým: k mocným Anglie, k vládě, k ženám, k dělnictvu britskému, k samým svéřepcům těžícím z bídy černého lidu, a klade mu v ústa slova, jež pohnula by jimi. Avšak Petr netroufá si vzkazy vyříditi neumělou svou řečí, cítí se příliš pošetilým, příliš hříšníkem, a žádá za úkol jiný. I řekne mu Mistr posléze: „Petře Šimone Halkete, těžší úkol ti dávám, než dosud byl složen na tebe. Onen malý koutek, kde tvá vůle vládne, učiň „královstvím“ již dnes. Miluj své nepřátele, čiň dobře těm, již tě nenávidí. Kráčej vždy ku předu, nehledě ani v pravo ani v levo. Nevšímej si toho, co lidé o tobě povídají. Přispěj utlačeným, vysvobozuj vězně. Hladoví-li tvůj nepřítel, nakrm jej, žízní-li, dej mu píti.“

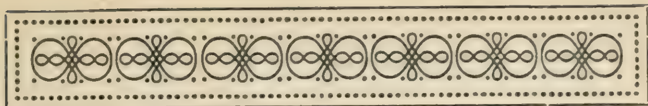
Petru je teplo a svato; vzpomíná na matku, jak laskala jej, malé děcko; vidí cizince odcházeti v oblaku světla a sebe na pahrbku samotna. Ve druhém, kratším a více epickém díle Petr jest znenadání zastřelen soudruhy, když osvobodil černocha, jejž dle rozkazu setníka druhé ráno měl usmrtiti.

Na jednom místě praví Mistr: „Jsou synové boží, již jsou zrozeni na zemi a lidé říkají jim „Děti Genia“. V časném mládí každé z nich stojí na rozcestí a volí: nese dary jiným neb sobě. Avšak nezapomeň: jakákoli jest volba jeho, na něm spočívá břemeno, které není uloženo ostatním — všecek prostor jest mu otevřen, volba jeho nemá konce — a klesne-li pod břemenem svým, nechať lidé neproklínají ho, leč pláčí nad ním, neboť byl zrozen Synem Božím.“ Olivie Schreinerová volila; stala se apoštolkou „království božího na zemi“, za něž neuvědomělé

statisíce úst denně se modlí. Žena promluvila tu neohroženě, třeba přivolala na sebe záští všech mocných, urputných, zisku a rozkoše chtivých. Zdaž půjdou za jejím voláním ženy ostatní? Zdaž budou, kamkoli vkročí, „na malém koutku země, kde vůle jejich vládne“, síti a hlásati mír a lásku a odpuštění? Zdaž pozvednou všude varovného, prosebného hlasu svého, třeba by tím poštvaly na sebe záští světa? Zdaž žena potře hada?

A zdaž učiní tak ženy naše, ženy národa, jenž ví, jak bolí utlačení, nenávist, ženy národa, jehož největší pýchou, nejpodivuhodnější vymožeností jest, že v temnu středověku hostil ve svém lůně společnost, která staletí před Tolstým, před Schreinerovou, před Suttnerovou hlásala zásady lásky, neodpírání zlu, rovnosti, oddanosti? Či nenaučily se naše ženy ještě oné veliké lekci, jíž jest Jednota Českobratrská, květ jara, jež tehdy ještě nenadešlo a který trvalý tuhý mráz téměř nadobro spálil? Jsouce poslušny zásad hlásaných nejnovějšími humanisty a i touto smělou ženou Angličankou, v Jižní Africe zrozenou, kráčely bychom jen ve světlých stopách svých nejlepších předků. Jak útěšná to myšlenka, silnější chuti ku vznešené práci dodávající!

V.

»Nová ethika.«

(Psáno počátkem roku 1909.)

Věci německé, i kulturní a sociální, jsou u nás velice nepopulární; i bude se zdáti podivným referát ze středu bojů konaných za hranicemi nám nejbližšími. Jedná se však o složku ženské otázky, která ze všech nejpozději přišla na řadu, a není znáti, že by v ostatních státech kulturních, kde ženské hnutí činí součástku společenského vření, ve Francii, v Anglii, v Italii, v Rusku, vzbudila pozornost tak intensivní a způsobila tolikaleté potyčky jako u našich blízkých sousedů.

V Americe, zemi ženského hnutí quand-meme, jest žena jako individualita snad již příliš osvobozena, než aby dbala o vybojování práva na lásku, na vyžití všech složek své bytosti, na mateřství atd.

Není však pochybnosti, že tato stránka ženského hnutí dostane se přes severní a západní hranice co nejdříve k nám; dosud o ní ve spol-

cích ženských, na veřejných schůzích diskussí ovšem není, ale v poesii, v belletrii ozvala se již častokráte, a co tam zablesklo se jako umělecký obraz, vyznělo jako estheticky formulovaný výkřik srdce, zajisté zanedlouho ve formě hmotnější, v podobě žalob určitých individuí a stavů, v podobě návrhů reformních vyskytne se v klíně sdružení představujících officiálně ženské hnutí u nás.

V Německu stalo se tak již před třemi, čtyřmi roky a dlouhá desetiletí před tím signalisovala literatura, zvláště ženská, toto nové pojetí mravnosti — často, ba skoro vždy bez vedlejších tendenčních úmyslů, čistě jako projev mimořádně založených individualit. Jak staré jsou na př. „Písně ztracené“ od Ady Christenové, o kolik let předcházely všecky ty Marie-Madeleiny, Monbartové, Heleny Böhlauové, Dolorosy, Very!

Když v prvních rocích tohoto věku roztrhlo se ženské hnutí německé na dvě otevřené strany, na křídlo pravé a levé, obě vyznačující se zjevným, někdy až schválným antagonismem, ukázalo se brzy, že nejde jen o stanovisko radikální proti konservativnímu (v dobrém smyslu slova), ale že rozdíl týká se samých kořenů ženina života. Nejdříve vystupoval jen jakoby individualismus proti kollektivismu; kdežto pravé křídlo respektovalo zájmy pohlavního celku a vůbec prospěch celistvého hnutí ženského, levé napsalo si na štít uvolnění ženských bytostí. Jelikož však i „stará“ strana neustávala se zasazovati za vzdělanostní rovnoprávnost ženy, za její občanskou svobodu, za ochranu živlů (žen a dětí) utlačených, zbylo jako odlišný moment ve straně „mladé“ osvobození ženy v ohledu pohlavním,

plné její vyžití erotické, jiný názor na manželství, na volnou lásku a prostituci, na theorie neomalthusianské prakticky z ní vyvěrající, a jako nejsympathičtější these krajní ochrana mateřství, matky zvláště nemanželské, a jejího dítěte, což ostatně mají ve svém programu i strany staré, rozšiřujíce ochranu na chudou matku manželskou. Levé křídlo, zastoupené zprvu jen ve „Svazu pokrokových spolků ženských", zřídilo během posledních let zvláštní spolek „Ochrana matek" (Mutterschutz), vydává i svůj zvláštní stejnojmenný orgán vedle dosavadní „Frauenbewegung" a kromě toho hojné brožury, v nichž ve všech hlásána jest neohroženě „Nová ethika".

Duší hnutí „Nové ethiky" jest dr. Helena Stöckerová,*) z jejích úst vycházejí na sjezdech a schůzích nejrozhodnější řeči na uhájení nového nezvyklého nazírání mravního, ona píše, aneb alespoň formuluje brožury a these v nich obsažené; k ní řadí se jako nejvýznačnější spolupracovnice radikální učitelka Marie Lischnewská, doktorka práv Marie Raschke, dr. Käthe Schirmacherová*) a několik mužů, z nichž právě prof. Flesch z Frankfurtu n. M. v popředí vstoupil jako spoluautor jedné z brožur o ochraně mateřství.

Přesvědčení, že matka rodící v bolestech a vychovávající za značných obtíží novou generaci jest dobroditelkou lidstva, a že tudíž náleží jí nejen všechny ohledy a všechen vděk, ale i nejmožnější ochrana a opora, nemá-li lidstvo ve svém celku poklesnouti, není ničím novým;

*) Jméno této málem anarchistky a atheistky dojímá dráždivé, vzpomeneme-li, že v Prusku největším a nejskostnatélejším konservativcem byl dvorní kazatel — dr. Stöcker.

dávno zakořeněno jest v duši všech dobrých a moudrých lidí, a samy vlády velmi mnohých států vykonaly značný kus práce na prospěch pracujících a nemajetných roditelek-trpitelek i jejich dětí. Nemohla by tedy pouhá ochrana mateřství býti náplní, ba ani dostatečnou devisou nějaké „nové ethiky", a jsouc jí, nemohla by vyvolati tak značný odpor, jaký pozorujeme.

Než vyjmenujeme její poněkud zarážející zásady a požadavky z nich vyplývající, uznáme hned předem, že „nová ethika" zbudována jest na velmi vysokých ideálech mravních, a že by společnost povznesla, vytříbila a učinila šťastnější, kdyby se právě společnost skládala vesměs z bytostí těchto ideálů schopných. To uznávají i spravedliví odpůrci „nové ethiky", upozorňujíce ovšem ihned, že nové credo založeno jest na nejvyšším optimismu, kdežto zákony, jimiž jest přítomně společnost ovládána, a které „nová ethika" chce proměniti neb naprosto odstraniti, mají za základ pessimism, a i tu ještě taxuje lidstvo příliš vysoko, jak ukazují provinění proti těmto zákonům. Že tito chladní pozorovatelé nemýlí se tak docela, vysvitne ze základních pojmů „nové ethiky".

Ona žádá předem pro ženu svobodné a úplné vyžití jejích pohlavních pudů, její erotické bytosti, v omezování, potlačování této stránky ženské spatřuje pak nemravnost a násilí. Má za to, že lidské tělo a pohlavní pud jest něčím přirozeným, mravným, nikoli nečistým. Považuje mateřství za rovnocenné, vzniklo-li ze svazku zákonem neb církví uznávaného, a konsekventně má za zcela rovnoprávné děti nemanželské s manželskými.

V důsledcích svých zásad přeje si změniti stávající zákony a společenský řád takto: Odstraňuje manželství občanské i církevní (nová ethika zavrhuje křesťanství vůbec) a nahrazuje je novým volným svazkem, z něhož by každému z milenců bylo možno odejíti, jakmile by se mu druhý znechutil. Jako přechodný stav žádá alespoň největší snadnost rozvodu. Předpokládajíc, že z těchto volných erotických svazků vzejde potomstvo, a přejíc si, aby dětem (které, jak všeobecně známo, při rozchodu rodičů mravně i hmotně nejvíce trpí!) dostalo se náležité ochrany, žádá si „nová ethika“ jednak, aby žádnému otci, po případě matce nebylo dovoleno vejíti v nový svazek, ať volný, ať zákonný, dokud náležitě nepostarali se o děti ze svazku předešlého, jednak staví se na stanovisko neomalthusiánů a doporučuje omeziti neb zabrániti potomstvu, tak aby tyto volné svazky mohly se státi skutečným erotickým vyžitím ženských bytostí, nikoli jejich hospodářským a zdravotním závažím a trýzní. Také děti nemanželské buďtež považovány za nejbližší příbuzné svého otce, a zrušena nesmyslná norma zákona, který nevidí v mimomanželském potomku člena otcovy rodiny, což se pak zračí v právu dědickém, poručnickém a jiných ustanoveních. Otec starej se o matku svého dítěte určitou dobu před jeho narozením a první týdny po něm, hradě škodu z nezaměstnanosti, bolestné a ošetření v šestinedělí; pro další dobu odkazuje „nová ethika“ matky ochraně státu; alimenty na dítě a děti buďtež stanoveny dle stavu otce, nikoli, jak dosud se děje, dle stavu matky.

Nynějšího komplikovaného manželství lze dosíci jen těžko, a na druhé straně není lidstvo

založeno monogamicky, což až podnes ukazují četné mimomanželské poměry a hlavně prostituce; volnými svazky „novou ethikou“ navrženými dostane se nesčíslným ženám šťastného vyžití, větší radosti ze vztahů pohlavních, a prostituce bude omezena. Leč ani tato není toho opovržení hodna, jakého se jí dostává teď a jakého nebylo na příklad v Řecku, kde hetéry zaujímaly vynikající postavení ve společnosti a hlavně v kultuře. Dlužno se vrátiti k tomuto lepšímu a ideálnějšímu stavu.

To jsou asi hlavní zásady „nové ethiky“, k nimž ona nejnověji přidala ještě bezpodmínečnou zodpovědnost každého individua za následky jeho erotických svazků, což — mimochodem řečeno — lze poněkud těžko srovnati se žádaným právem každé bytosti na vyžití, na zkrásnění a zvýšení života.

Jak vidno, znamená to úplnou společenskou revoluci, nepodobnou oné občanské, kde padají hlavy i existence vinných a nevinných, dobrých i zlých v ohromném rozmachu dravého proudu přeměny.

I ten neb ta, kdož nejsou srozuměni s podstatou nynějšího manželství; kdož odsuzují neodstraněný dosud „trh na otrokyně“, prodávání to dívek rodiči za hmotné zaopatření neb jinou výhodu; kdož přáli by si, aby manželství bylo nejen svazkem těl, nýbrž i duší, krásným obrazem harmonie myšlenek, práce, cílů, povinností; kdož přimlouvají se za možnost, aby rozvázán byl úplně svazek, který jednoho neb oba zúčastněné tíží a udolává jako železný řetěz; kdož nepředpojatě dívají se na matku nemanželskou, ctí její mateřství, chtěli by jí prospěti, neučinila-li

z něho předmět spekulace; kdož rovněž nepředpojatě, ba s láskou dívají se na její nevinné dítě a z celé duše zajistiti by mu chtěli spravedlivé a důstojné postavení ve společnosti; kdož odsuzují dvojitou morálku a žádají tím spíše stejnou zodpovědnost ženy a muže, když již příroda dala ženě strast a muži rozkoš lásky; kdož plně přejí ženě rozvití a vyžití její bytosti, byť nepovažovali erotické uspokojení za souhrn štěstí, uznávajíce jiné, snad vyšší hodnoty: i ti zarazí se nad brysknosti „nové ethiky" a zamyslí se nad propastí, která zeje mezi jejími skvělými, čnějícími ideály, a mezi šedou prostředností, v čerň mravní nízkosti často přecházející, průměrného lidstva.

Zeptají se, zda na místě přípravy k této společenské revoluci nebylo by lépe pomáhati při evoluci lidstva, vychovávati je ponenáhlu, aby víc a více bylo schopno vysněných mravních ideálů? Dosud se vždy osvědčilo, že po násilných převratech následovala bědná reakce, v níž často byly ztraceny velmi drahocenné statky. Tak by mohlo býti i zde: mezi tím, co by vyžívala určitá část žen svou erotickou bytost, jiná, snad větší, zklamána a opuštěna, cítila by se nekonečně nešťastnou, nemajíc ještě pod nohama onu pevnou půdu, kterou předpokládá nová ethika, právě jako by svou bědnost pociťovaly zástupy dětí, přes všecky neomalthusianské theorie do proudů života uvržené bez opory, bez vesla.

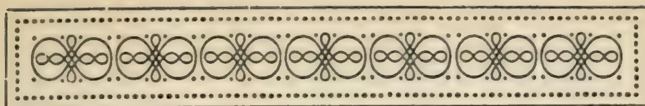
Při ideální této theorii, k jejímuž provedení jest nutně třeba samých jen lidí-šlechticů, t. j. duší a srdcí co nejvytříbenějších, stále nám připadá básník Ibsen, který vždy zkonstruoval nejprve líc otázky, a v některém příštím dramati-

ckém poemu její rub. Jak by asi byl zobrazil rub a líc „nové ethiky“?

Pro úplnost dodáváme, že v táboře protiv ném, s dr. H. Stöckerovou neustále polemisujícím, stojí doktorky Gertruda Bäumerová, Alice Salomonová, K. Windscheidová, pak Marianna Weberová, A. Papritzová a jako přední činitel učitelka Helene Lange a její měsíčník Die Frau; z mužů dr. Viktor Leo. Potyčka odehrává se hlavně v Berlíně a přenášena je dočasně na sjezdy ženské, po všem Německu konané.

Bude zajímavo sledovati další rozvoj „nové ethiky“ i zásad jejích protivníků, vítězství či pád těch neb oněch.

VI.

Vražda nezrozených.

(Psáno z jara 1905.)

Zákoníky povstávaly zároveň s probouzející se kulturou národů a zemí; organisovaný lidský celek cítil potřebu jakýchsi norem, dle nichž mělo by se žíti a hlavně trestati. Zákony a zákoníky ustanoveny alespoň v theorii všem v organisované společnosti žijícím lidem; v praxi nesl se onen oddíl zákonníků, jenž jedná o právech, zvláště ve starších dobách, hlavně k mužům, neboť jen oni uznáváni za občany, za řádné, plnocenné členy společnosti, národa, státu. Za to zákony, promlouvající o trestech za viny všech způsobů a stupňů, ona jejich část, kterou nazývají právníci trestním zákonníkem, obírají se ženou touže měrou, jako mužem, ba lze tvrditi, že trestným činům ženiným vyhrazují místo větší. Žena podléhá všem pokutám jako každá jiná jednotka ve společnosti; ona podléhá jim jako jedna polovina dvojice, z níž společnost, národ

se skládá a vždy znova se vytváří, jako manželka, — ona však objevuje se v trestním právu v podstatě své nejženštější: jako matka.

Oddíly trestního zákoníka, nesoucí se k provinilé matce, jsou zajisté z nejvíce zajímavých a vzrušujících; kdysi byly jimi pouze pro odborníky, právníky, lékaře, sociology; nyní, kdy ženy protírají si zvolna zrak a hledí proniknouti vše, temné i světlé, co souvisí s jejich bytostí, vnikají odstavce trestního práva, týkající se žen-matek, i do kruhů laických, ženských.

Reforma občanského zákoníka rakouského, při níž vyzvány i ženy, aby podaly svoje mínění o změnách jim nejžádoucnějších s hlediska samostatného, obrátila pozornost ženských kruhů přirozeně i k paragrafům zákoníka trestního; souvisíť oba oddíly v některých poměrech tak úzce, že laik nedovede jich ve své mysli rozloučiti. Tak na příklad zákony týkající se složení rodiny, svodu, alimentace, dětí nemanželských přivodí ihned myšlenku na matku vražednici, dohnanou k činu svému bázní před tak zvanou hanbou, před ztrátou postavení neb služby, před nedostatkem prostředků pro dítě, o něž se otec nestará. Ženy, zformulovavše svoje požadavky ve příčině občanských práv, započínají nyní diskussi o ženě trestné v její nejvlastnější podstatě.

Avšak matka utrativší dítě jí zrozené z pohnutek svrchu zmíněných, není jediným a nejzajímavějším thematem trestního práva; záležitostí daleko spletitější, temnější a spornější jest vražda nezrozených čili utracení zárodků života.

Matka, která svoje dítě buď násilně, buď zanedbáním povinné péče aneb odložením života

zbavila, jest bytost, kterou lze přesně definovati, vysvětliti, omluviti neb odsouditi, bytost, která vyskytuje se přece jen ojediněle, výjimkou, — jinak by zajisté dávno bylo zmizelo rčení o lásce a obětavosti mateřské. Zpravidla jsou matkyvražednice neprovdány a příslušnicemi chudších a nižších vrstev. Příběh jejich bývá dosti šablonovitý: buď v nezkušenosti, aneb zachváceny jsouce náruživostí muže, kterou opětovaly, se oddaly a pak děsily se, že ztratí službu, ztratí alespoň na čas zaměstnání v továrně, závodě, děsily se, že neuživí sebe ani malého tvora, který vyžaduje tolika času a péče. Snad bály se i hněvu rodičů, jimž stav svůj utajily, „světské hanby"; spatřily ten balíček zarůžovělého masíčka, tak málo prozrazujícího své vědomí, svou budoucí podobu a určení, a smáčkly, odhodily jej jako nepotřebnou věc.

Čin, který by za jiných okolností zdál se jim nemožným, strašným, páchaly snadno, bez rozmyšlení ve své svrchované úzkosti existenční a v onom nepřirozeném duševním stavu, který lékařská věda shledává v matce, jež právě odbyla bolestný akt porodní. Možno, že akcentuje se tu ještě v jiné podobě onen „struggle for life" boj o bytí, všem tvorům vlastní: matka uštvaná po měsíce strachem, studem, vidí nyní před sebou tvora, který byl toho příčinou, byl příčinou strašných bolestí, jež rozrývaly její ubohé tělo; hněv ozve se v ní, snad i nenávist jakási k nepatrné bytůstce, jež přece tolik uměla způsobiti, — zánik dítěte jest pak následkem, výronem této nenávisti.

Pološílená žena nenávidí ovšem hlavně prvního a vlastního původce svého utrpení; jak často

bylo lékařům, pomocnicím a příbuzným pozorovati, že i zákonná choť, o jejíž hmotnou existenci jest postaráno, nenávistí aneb alespoň trpkostí je naplněna po porodním aktu k svému manželu; zde jen vroucí láska a hluboce vkořeněné přesvědčení o velikém úkolu ženy — udržovatelky lidstva, pomáhá přes propast dilematu přírody nestejně rozdělující. Leč svůdce, nemanželský otec, jest mimo dosah rozrušené matky; i odpyká její hněv, její úzkost nově zrozené děcko.

I nazírání na matku-vražednici je celkem jednotné; nikdo činu jejího neschvaluje, ale všichni, soudci, porota, obhájci, obecenstvo, uvažují o jejích pohnutkách, pochopují je, omlouvají ji jimi; stává se velmi zřídka, že bývá dívka za vraždu dítěte svého odsouzena k vážnějšímu trestu, k smrti aneb k doživotní či víceleté kázni; osvobozující verdikt neb vězení velmi krátké jest skoro pravidlem. Pěkně a přesně vyslovil se o odsouzení vraždící matky německý kritik Alfred Kerr, když promlouval o Hauptmannově „Růže Berndové": „— — konečně dům muky, ústav pro svírání lidstva; co leží před tím, jest „vina"; co vina jest, neví nikdo; kdo vinu způsobil, neví nikdo, kdo je „špatný", neví nikdo; ten, jenž bolest způsobil, trpí sám; kdo je dobrotiv, ví proč, jest snad sám poražený; chytrý nepochopuje ničeho; a nikdo nezná osudu sousedova. Každý stojí osamocen; v takém životě žijeme". Opravdu, kdo vinu způsobil, neví nikdo, a kdo bolest způsobil, trpí sám!

Tedy i zde trochu šera, pochyb, otázek. Leč delikt zabití nezrozeného je zamotáním nesčetných poměrů pohlavních, sociálních, hygienických v pravý gordický uzel, uložený nad to v tak

husté tmě, že jen s největší obtíží lze jej rozvázati, — každou chvíli vysmekne se mysli pásmo a znovu se zavine. Ta, jež zabíjí v sobě zárodek budoucího lidského života, není již zjev výjimečný, přesně vyhraněný, srozumitelný; soudíme-li dle statistik a uvěříme-li zároveň odůvodněnému tvrzení, že statistiky jen velmi malé procento zničení lidských zárodků zaznamenávají, totiž jen případy zjevné, pak chodí kolem nás podobných vražednic na tisíce a statisíce ze všech vrstev od chudé služky a dívky-dělnice, až po královny našich nejvyšších a nejzámožnějších společenských kruhů. A pohnutky, jež při vraždě dítěte nemanželského matkou byly tak jednoduchy a jasny, při utracení nezrozeného nabývají rozmanitosti a různosti takové jako jeho pachatelky a jejich pomocníci a pomocnice.

Nemožnost uživiti dítě aneb stud matky nemanželské, vyskytuje se arciť jako pohnutka při vraždě nezrozeného jako zrozeného; ale k ní druží se popudy jiné a jiné. Dívka vstupuje v manželské spojení, je účastna jeho ochrany a výhod, ale nechce zakusiti jeho důsledků, bolestného aktu zrození dítěte, nepohodlného v nejedné příčině stavu předcházejícího, úzkostiplných týdnů, měsíců, ba roků, než z dítěte vychová poněkud samostatného tvora; aneb manželka, poznavši těžký a zodpovědný úkol matky jednou, děsí se toho, aby zakusila ho ještě podruhé a potřetí; aneb oba manželé přejí si žíti příjemně, vystupovati ve společnosti, ve veřejném životě, příjmy jejich stačí však jen pro ně samy, nejvýše pro jedno neb dvě děti; jelikož však nechtějí se pohlavně rozloučiti, nastupuje ničení nezrozeného jako nutný důsledek.

*

Zdálo by se, že všecky tyto pohnutky dají se odsouditi, jako, mírně řečeno, nesprávné, že, dle rčení básníkova, „dal-li Pán Bůh děti, dá i chleba", zvláště dnes, kdy jako na luhu kvítí roste všude plno humanních a sociálních zařízení ve prospěch maličkých, které opravdu stávají se všude „dětmi národa"; že čin dívky, která z lásky neb neskrocené náruživosti oddala se muži, zůstává stejným, nechať je utajen neb následky stal se zjevným; že skutečně osvícená společnost snaží se zvrátiti smysl slov „*nemanželská matka*" akcentujíc ve svobodné osobě důstojnost matky (jestli ona sama vede si důstojně), kdežto dříve v první řadě byla kladena váha na nemanželský původ jejího dítěte; že, je-li ten nejvíce člověkem, kdo nejvíce trpěl, žena-matka, trpělivě trpící bolestmi, úzkostmi a neúnavnou péčí, měla by s ušlechtilou hrdostí přijmouti tento úkol povznášející ji nad muže; že instituce manželství nebyla založena pouze jako spojení dvou milujících, kteří by kráčeli životem jako kvetoucím sadem, radujíce a smějíce se, nýbrž jako kolébka nového pokolení, které nutno zroditi, ošetřiti, vychovati a do samostatnosti vypraviti.

Vše to zdálo by se samozřejmým pro všecky, — ale není. Dívky nerozpakují se oddati se muži, kterého milují neb v němž na okamžik se jim zalíbilo, ale nechtějí, aby kdo o jejich „hanbě" zvěděl; ženy chtějí býti považovány za korunu tvorstva, blouzní o rovném právu lidském, o rovnocennosti s mužem, — a nechtějí převzíti žádné povinnosti, bolesti, práce, chtějí býti jen krásné, chtějí oslňovati, se baviti, nestárnouti; muži se žení a dívky se vdávají z popudů nejrůznějších, často velmi vnějších a zištných „zakládají ro-

dinu", — ale nepřejí si dětí, které jsou této budoucí rodiny vlastní podstavec.

Ve všech těchto případech jeví se velmi nebezpečné zmatení pojmů o přirozených a mravních důsledcích života lidského, jakési atavistické propadání nejčiřejšímu egoismu, jejž veškerý vývoj kulturní stále snažil se nahrazovati altruismem — citem pro blaho druhých. A egoism ten je zároveň nepřirozený: neboť kam se poděla „extense individua", onen, dle moderních filosofů-evolucionistů, „princip soustavy světové"? Individuum, rod, kmen, národ nechce zahynouti a zabezpečuje si všemi prostředky další trvání, věčnost; v lidském pokolení umělec, vědec, lidumil, vůbec člověk intellektuálně tvořící, zabezpečuje si ji svým dílem a odkazem; leč to jest velmi malé procento lidstva; ostatním zaručuje věčnost jejich potomstvo, stále se obrozující. Zde však, při vraždě nezrozeného, jako zrozeného extense individua se neguje, neguje zároveň za celý rod, kmen, národ, neboť ničení zárodků života je decimováním, je depopulací.

Připadá mi jistá epická báseň Lenauova, jejíž četba mne vždy velmi rozrušovala a naplňovala bázní: milenka rytířova „krásná Anna", než stane se jeho chotí, obává se o svou krásu, o niž ji příští děti oloupí: čarodějnice, k níž se obrátí, dá jí dvanácte zrn a poučí ji, kterak je zničiti, čímž uchrání se potomstva. Po sňatku rod rytířův vskutku nedočká se potomků, a „krásná Anna" prokleta a rozervána bloudí životem. Vysvítá z této Lenauovy ballady na národní pověsti založené, názor lidový na matku, jež nechce ze sebe dáti vznikati novému životu z obavy o krásu a pohodlí své; a zde jednalo se

jen o vůli, nikoli o čin utracující. Mínění veliké části naší moderní společnosti o činu jest zcela jiné.

Jedny ženy hlásají: Dokud dítě se nezrodilo, není individuem samostatným, jest částí mé osoby, a s osobou svou může si každý činiti co chce, to i zákon dovoluje. Pročež jest třeba, aby z trestního zákoníku byla vymazána trestnost matky, jež z pohnutek jakýchkoli ničí nezrozené. Jiné tvrdí: Značnější počet dětí není požehnáním rodině, jak se kdysi tvrdívalo; matky četných dětí jsou sláby, neduživy a stávají se přítěží společnosti. Ještě jiné omezují tento výrok a praví pouze: Manželka šílencova, pijákova, muže stiženého nakažlivými chorobami, jest oprávněna, ba povinna postarati se, aby neměla potomků a neohrožovala tak zdraví lidstva. Kdežto tedy vraždy dítěte neschvaluje, jak svrchu praveno, nikdo, utracení nezrozeného schvalují velmi mnozí, ba vyhlašují je za dovolené i užitečné. Nad to faktem, že v jistých případech, při určitých chorobách a nepravidelnostech tělesného ústrojí matčina jsou lékaři-odborníci oprávněni a jaksi mravně zavázáni zničiti život budoucí, aby nebyla zničena matka, způsobeno bylo velmi povážlivé posunování hranice dovoleného a nedovoleného utracení matkou samou neb pomocníkem-laikem, při čemž matky samy i pomocníci jejich zapomínají, že čin lékařův znamená pro matku zachování života a zdraví, kdežto pomoc neodborná má obyčejně za následek doživotní churavost ženinu a ztrátu oné svěžesti a mladosti, jíž neměly zničiti děti.

Je charakteristické pro dobu přítomnou, že otázka oprávněnosti ničení zárodků lidského ži-

vota čím dále tím četnější způsobuje úvahy a to nejen diskusse ústní, ale tištěné, — články, brožury a essaye. Již před dvěma neb třemi roky výborný, ač poněkud těžkopádný francouzský sborník „Revue de morale sociale“ (který nastoupil na místo zaniklé „Revue feministe“ a pak přese všecku snahu zanikl též) přinášel obšírné články a ankety o novomalthusianismu, o omezení počtu dětí, o pohlavním poměru v manželství a p. O vážných a choulostivých věcech těch projevili svoje mínění lékaři, sociologové, moralisté a několik velmi vzdělaných žen. V Německu nyní převzaly ženské kruhy diskussi o těchto otázkách; Gisela hraběnka ze Streitbergů vydala brožuru s neuvěřitelným titulem: „Právo zničiti klíčící život lidský“ (Das Recht zur Beseitigung des keimenden Lebens) a skoro ve stejné době vyšel spisek doktorky práv Marie Raschkeové „Zničení pučícího života § 218. říšského trestního zákonníka (německého)“, jenž ihned dočkal se několika vydání. Dr. Raschkeovou inspirovala k brožuře její zajisté hlavně křiklavá neshoda válečných hesel, ozývajících se v nynějším ženském hnutí německém: na jedné straně vykřikuje se vášnivá touha po dítěti („der Schrei nach dem Kinde“), horlí se pro právo každé ženy na mateřství, — na druhé pak rovněž prudce hájí se právo ženy, aby směla v sobě ubíti život nezrozený, a žádá se neústupně úplná beztrestnost pro tu, která tak učinila, po případě pro její pomocníky. A často vykřikují rozdílná ta hesla ústa táž; připadá pak, že ty, jež pronášely „výkřik po dítěti“, po mateřství, vlastně volaly — po muži a svoji náruživou touhu maskovaly čímsi, oč jim nešlo.

Spisek dor. Raschkeové psán je vážně, střízlivě a spravedlivě; mnoho jest v něm, o čem bylo promluveno již na počátku této stati, i uvedu pouze specielní její pozorování a hlavně požadavky, jež několika pádnými větami formulovala v této tak spletité záležitosti. Poznala ze studia svého, že vraždy dětí hromadně počaly se vyskytovati až v 16. a 17. století, načež ve století 19. dostoupily značné výše. Blahodárná sociální zařízení umenšila v posledních letech jejich počet, za to stouplo hroznou měrou utrácení zárodků životních, a ozval se zároveň požadavek, aby akt ten stal se beztrestným. Raschkeová vidí v tom velikou nezřízenost žen a společnosti vůbec, a nepřipouští ani důvodu, že z dětí rodičů degenerovaných neb nějak zatížených nevzrostl by lidstvu žádný prospěch. Má za to, že bezuzdností, která způsobena byla vyhlášením beztrestnosti ničení zárodků, větší by vznikla škoda, než zrozením oněch dětí; vždyť je vždy nejisto, jak se dítě vyvine a zdali přímo zdědí vlastnosti svých rodičů. Popírá, že by směla nastávající matka naložiti se svým tělem, jak sama chce; i kdyby každému člověku zákon přisuzoval toho práva, nastávající matce přece nenáleží: zločinným zasahováním do vývoje těla svého porušuje právo příštího dítěte svého, právo jeho otce, jenž snad po dítěti tom touží, a právo společnosti, jejíž užitečným členem se budoucí člověk snad stane. Klade tyto požadavky: Žena, která nechce se státi matkou, nevdávejž se; matka, která obává se nevítaného rozmnožení své rodiny, opanujž sebe a uč se zdrženlivosti. Zdrženlivostí neporuší se, jak mnohé ženy myslí, štěstí jejich manželské; pravé, nej-

hlubší štěstí v poměru obou pohlaví jest málo závislé neb naprosto nezávislé od pohlavního požitku. Umělé odstraňování následků pohlavní lásky je dle dr. Raschkeové nemravné, neesthetické, porušuje sebeúctu, vzájemnou úctu manželů a na konec i manželské štěstí. I žena, která stala se matkou proti svému přání, má svatou povinnost uchrániti dítě všech škodlivých vlivů a věnovati mu všemožnou péči. Jako každý svéprávný a rozumný člověk, nosiž i žena následky svého jednání. V odstranění trestu za zničení nezrozeného spatřuje dor. Raschkeová dovolení k vražedným činům a ještě větší rozpoutání bezuzdnosti. Jest přesvědčena, že ženy dnešního dne dosud neocitly se na oné mravní výši, která činí pro ně zbytečnými všecky zákony a zákazy a uzpůsobuje je, aby samy nad sebou vykonávaly právomoc. Zkušenost učí, že ten, kdo má moc neobmezenou, bývá využitkován jinými, ale následky jsou pak přičítány jemu.

Vzhledem k dosavadním stanovením zákoníka německého, jenž bude reformován právě jako zákoník rakouský, navrhuje Raschkeová tyto tresty: Zúmyslné utracení plodu matkou budiž trestáno káznicí nejvýše do 3 roků (dosud 5 let). Trest pomocníků jejích buď zostřen na 6 let. Pokus nedokončený (dosud trestný) budiž beztrestný pro matku (vzhledem ke zdraví budoucího dítěte), ale trestný pro pomocníky vždy, jednali-li bez svolení matčina, vězením až do 6 let. Muž, jenž mimo manželství učinil ženu matkou, pak, vyhnuv se povinnostem svým, tak uvrhl ji v bídu, která vedla i k vraždě děcka neb utracení zárodku, budiž trestán pokutou peněžní neb vězením do dvou let. Provinil-li se stejným způ-

sobem a věděl-li, že matka vznikající život chce utratiti a nezabránil-li tomu, budiž trestán vězením do tří let. Dr. Raschkeová žádá s celou osvícenou společností úplnou rovnost nemanželských dětí s manželskými, slušnou podporu matky práce neschopné a odstranění rakoviny našeho dnešního života: dvojité morálky, která schvaluje a promíjí u muže činy, za něž žena trpí nejen přirozeně, ale i ztrátou cti, existence a postavení společenského.

Tak, přesně se stanoviska právnického, rozbírá dr. Raschkeová fakt vraždy nezrozených, osvětlujíc německým manželkám, jež posud znaly jen své povinnosti, i jejich práva, pokud pohlavního poměru k choti se týče. Její vývody budou zajisté užitečny i pro naše ženy, jakož jest si vůbec přáti, aby znalost práva, která u ženského pohlaví rovná se skorem nulle, víc a více ve prospěch žen samých se šířila. — —

Píši perem právnicky neodborným a uvažuji čistě žensky. Naplňuje mne smutkem toto volání po beztrestnosti činů, nejmírněji řečeno sobeckých a zdraví škodlivých, tato dychtivost žen po požitcích smyslných a společenských, jež odmítá od sebe povinnosti a úkoly nejženštější; jsem překvapena, že dlouholetý zápas o povznesení a osvobození žen mohl přinésti takový výsledek, jako by ušlechtilý strůmek, stále zalévaný, okopávaný a očišťovaný byl vyhnal z kmene svého neplodného „vlka“. Měla jsem vždy přesvědčení, že osvobozená a osvícená žena projeví touhu a vůli převzíti a vykonati úkolů více a vyšších, — kdežto nyní jistý názor nových žen vyhýbá se i úkolům přírodou jim daných, ovšem že těžkým, bolestným a zodpovědným. Stále

mi zní v mysli ona ballada Lenau-ova o „krásné Anně“; vím, že podobné „vražednice“ nechodí v moderní společnosti proklety; ale líčím si ženuchoť, jež nechtěla porody, šestinedělím a vychováváním drobných dětí zkaziti si krásu a život a jež pak, když blížila se stáří, šla životem osamělá, ani k manželu, dávno vystřízlivěvšímu, žádným rodinným svazkem nepřipoutána. Aneb líčím si jinou choť, která chtěla míti nejvýše jedno neb dvě děti, a příchod ostatních zmařila, — a cítím s ní onu hrůzu a kajicnou lítost, když dítě, děti ty jí zemřely neb se zvrhly, a ona žádnou mocí již nestala se matkou jiných.

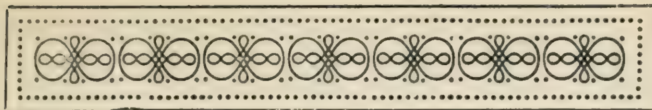
Leč chci věřiti, že těch sobeckých, pohodlných aneb příliš opatrnických žen jest jen malá menšina, a že svět jest pln těch, jež jsou aneb chtěly by býti matkami vášnivě a hluboce milujícími i za cenu svého pohodlí a klidu. Připadá mi jako na útěchu malá historka: Sešly se dvě ženy, obě bytosti citové, plné mateřskosti, kterou vyzařovaly v širokých kruzích. Jedna, mladši, zoufala si, že zlý osud vichřicemi zpustošil jí rodinný sad a zpřelámal vysoké, slibné stromky i něžné květiny; druhá, letitější, melancholická a jemná, lkala nad osamělým stářím; neměla nikdy živoucích dětí, zlé náhody zničily je v prvních počátcích; přece za nimi truchlila. „Kdybyste byla žebrákem, měla svého jmění deset halířů a ztratila je, jistě byste naříkala pro ně,“ vyjádřila se k náruživější družce. Zde jevil se „výkřik po dítěti“ ve dvojí, vždy ušlechtilé podobě.

Ellen Keyová, myslitelka mnohdy paradoxní, ba i reakcionářská, vidí spásu a regeneraci lidstva v ženině „geniálnosti mateřskosti“, již považuje

zároveň za vyvrcholení individuality ženské; vidí-li jasně, soudí-li správně u mnohých žen pak objeví se při dalším vývoji ženského hnutí schvalování vraždy nezrozených jen divokým výstřelkem příliš kypící mízy ženské duše kvapem se probouzející.

ŽENSKÉ POSTAVY V MODERNÍM DRAMATĚ ČESKÉM I CIZÍM.

I

Ella Rentheimova, předposlední hrdinka Ibsenova.

(Psáno r. 1897.)

Veliký Nor Henrik Ibsen, jenž malou a šerou vlast svoji otočil paprsky slávy a pak roztrpčen ji opustil, uchýliv se nadobro ve střední Evropu, často a mnohými byl nazván básníkem žen. Byl tak nazván, nejen že uměl se ženám dívati hluboko v mysl, plně porozuměti jejich nejtajnějším steskům a ctižádostem, ale i proto, že vytvořil ve svých dramatech bohatou řadu ženských postav, stkvělých, svrchovaně zajímavých, ba zvláštních. Ještě než oddal se řešení problémů společenských, a tu velikou část svého badání psychologického věnoval málo dosud všímané nejvnitřnější bytosti ženské, ještě když pohružoval se v časy polobáječných wikingů a prvních severních králů, vytvořila jeho poesie postavy ženské ve své velikoleposti i síle spolu bizarní i pochmurné: paní Inger, ženy z „Nápadníků koruny“, Sigridu, Ingu, Ingebjörg a

především Hjördis z „Výpravy na Helgoland", tuto nordickou Brunhildu. Když nastala nová fáse Ibsenova uměleckého tvoření, jež jeví se hlavně ve dvou jeho faustovských dramatech, „Brand" a „Peer Gynt", měly ženské postavy těchto děl, třeba byly více trpnými, Solveig, šílená Gerd, a Anežka, žena Brandova, zase rysy zcela osobité, nebývalé, kdežto v obou matkách rozervaných hrdinů bylo cosi tak neurvalého, tvrdého a přece silného, že pociťoval čtenář opětně ovzduší „wikingovské". „Komedií lásky" zahájena byla společenská dramata Ibsenova a Swanhildou učiněn počátek k oněm dívkám a ženám vesměs moderním, různými záhadami srdce i duše se zmítajícím, jež známy jsou po všem vzdělaném světě a do nejjemnějších svých záchvěvů byly rozbírány kritiky a literáty někdy velmi slovutnými. Z nich Nora je ovšem nejznámější, ale i paní Alvingová a Regina (z Příšer), Lona Hesselová, Dina, slečna Marta Berniková (z Pilířů společnosti), Selma (ze Spolku mladých), Petra, dcera „Nepřítele lidu", loutce Roberta Helmera nezadají. Tyto ženy přes složitou a proto velmi zajímavou svoji duševní podstatu jsou dosti srozumitelny, kdežto „Paní z námoří" Ellida, milenka Rosmerova, Rebekka, Hilda Wanglová i paní Solnessová, Hedvika v „Divoké kachně", Hedda i sokyně její Thea Elvstedtova, Rita a Asta z „Malého Eyolfa" mají cosi tajemného, sotva vysvětlitelného, tak že zdají se někdy spíše symboly jistých duševních stavů než ženami vzatými ze všedního kolotání skutečného života. Zájem, s jakým přijímány Ibsenovy postavy, zvyšoval se postupem času při objevení se každého dramatu. Ellida, mořská

paní, vítána jako pokračování a doplnění Nory, ač řeší tu Ibsen vedle duševních i problémy fysiologické, — Hildě porozuměl málo kdo, i považována za pouhý symbol, o Heddě pak domnívali se někteří, že jest konečnou a poslední hrdinkou norského básníka žen, a že v ní odvolal vše, co v předešlých pracích o ženě krásného, dojemného a hlubokého řekl. Zapomínalo se tu ovšem, že v protiklad ke stinnému zjevu Heddinu postaveny světlé folie v něžné a obětavé, ač mělké paní Thei Elvstedtové a ve šlechetných, staromodních tetách Tesmanových, a že tudíž o nějakém snižování ženské pleti geniálním básníkem nemůže býti řeči.

Hedda, jak známo, nebyla poslední hrdinkou Ibsenovou; po jisté přestávce vytvořena dvojice žen, Asta a Rita, rozdílně milujících. Z nich první, „veliký Eyolf“, jest přímo drahokam, tajemnými, ač poněkud zádumčivými barvami duhovými hrající, drahokam bez poskvrny sobectví, malicherností a ješitností ženské duše, že nelze z ní souditi o změně smýšlení Ibsenova vzhledem k ženě, zvláště že i druhá postava, vášnivá Rita, kontrast Astin, ve svém velkém žalu dochází očisty a sebepoznání. Co Asta napověděla jen jakoby jemným dechem, že totiž Henrik Ibsen do stařeckých let svého života stojí při praporu nejlepších feministů, těch, kteří nejen dovedou býti k ženám spravedliví, ale dovedou i to, co u duši ženině dříme pěkného a pravdivého, světu pověděti ústy své poesie: to dopověděla silně a určitě hrdinka, nejvýznačnější ze tří ženských postav nové jeho hry „John Gabriel Borkman“. Ella Rentheimová jest výtvor tak veliký, že obstojí i vedle vlastního

hrdiny dramatu, tohoto velikána v nejdražších snech a plánech ve prach skrušeného, jenž přes leta ve vězení a v ledové osamělosti nevlídného domova ztrávená, nepřestal věřiti v sebe, ve svou rehabilitaci, v konečné splnění smělých svých tužeb. A přece jest John Gabriel z největších a nejlepších mužských postav Ibsenových vedle Otty Stockmana „Nepřítele lidu“ a vedle Branda, k sobě i jiným neúprosného.

Vidouce postavu Ellinu jako by z kovu vytesanou a přece rysů k slzám dojemných, Niobiných, tážeme se mimoděk: jest neb není Ella Rentheimova také symbolem? Není a přece jest. Ella je prosta vší záhadnosti, ona, podobně jako Lona Hesselova v „Podporách společnosti“ jest kreslena ostrými, určitými konturami, jejichž náplní je živě kolotající skutečnost. Ovšem že slečna Hesselova ozářena jest humorem jako mírnými podzimními paprsky slunečními, kdežto Ella jest vesměs vážná, ba bolestně zádumčivá. Lehký stín soupeřství neustálého s rodnou, chladnou a neúprosnou sestrou Gunhildou, který vrhá jinak přímo mučednicka postava, přispívá k její aktuelnosti, jako neméně energická obžaloba vrhaná ve tvář Borkmana, kterého dosud miluje a jehož tragický osud naplňuje ji bezměrnou soustrastí a bolestí. Vidíte-li Ellu takto před sebou vystupovati, jak ji Ibsen nakreslil, slyšíte-li ji promlouvati a odpovídati, řeknete si: ano, tak a nejinak jednala a mluvila, musila jednati a mluviti žena tak šlechetného smýšlení, tak bohatě prýštícího citu. Ella tedy jest živoucí postava, její srdce vroucně bije, její krev prudce kolotá v minulém, probojovaném mládí i v nynějším starším věku, kde již jen málo měsíci

oddělena jest od rakve a hrobu, ona není schematem. A přece jest jakýmsi symbolem, a to pokud se nám zdá, dvojího způsobu.

Jest známo, že Ibsen, tase zbraň svého velikého umění na obranu žen, chránil po přednosti těch, jimž společnosti bylo nejvíce ubližováno, ženy nešťastně milující, rozvedené a hlavně „staré panny". Společnost soudobá, která po nesmírné většině ještě stále jen ony ženy má za sobě užitečné, které dostihují přirozeného svého poslání, stávajíce se manželkami a co důležitějšího matkami, posměchem neb alespoň pohrdáním dařila dívky, jež se neprovdaly, třeba jinak činností sebe úsilovnější a skutky sebe šlechetnějšími podaly náhradu za daň přírodě nesplacenou. Ibsen povstal proti křiklavé nespravedlnosti této již Lonou Hesselovou, Martou Bernickovou, slečnami Tesmanovými; Ella Rentheimová však jest nejstkvělejším a také nejúčinnějším jeho protestem.

Mysleme si dívku veliké, rázovité krásy, duchaplnou, dobrou, majitelku značných statků, jež miluje muže ducha rovněž velikého a s ním se zasnubuje; mužem tím jest odhazována, jak se jí zdá, jen pro sestru svou, s kterou se milenec její ožení. Bylo by lze očekávati, že dívka taková zanevře na nevěrníka, na jeho choť, provdanou svoji sestru, na jejich děti a vůbec zatvrdí se proti všemu světu, stávajíc se ve své roztrpčenosti dosti oprávněné, postrachem svého okolí, zvláště když přidružuje se k duševní bolesti těžká churavost tělesná, jež zvolna uzrává v neduh smrtelný. Bývalý milenec Ellin, syn horníkův, za přeludem, že osvobodí bohatství v útrobách země zakleté na prospěch pracujícího a strádají-

cího lidstva, vrhá se ve velikolepé spekulace, v nichž užívá i peněz banky mu svěřené, s pevnou důvěrou, že co nevidět s úroky stonásobnými je vrátí. Avšak tu prozrazuje všecky jeho plány přítel jeho advokát Hinkel, mstě se na něm takto, že byl Ellou Rentheimovou stále zamítán. Bohatství, sny, popularita Borkmanova shroutí se, on sám ocitá se nejprve ve vazbě vyšetřovací, pak ve vězení dlouholetém.

A tu zase dle běžného mínění o jízlivých „starých pannách" bychom očekávali, že zrazená uzří v neštěstí tom nesmírném spravedlivou pokutu, a že hanbíc se za klesléko i jeho rodinu, nadobro od nich se odvrátí. Avšak co vidíme? Ella, jejíž jmění zůstalo Borkmanem dosud ji milujícím netknuto, zakupuje jeho sídlo, usazuje zde nešťastnou rozezlenou svoji sestru, poskytuje jí dostatečných životních prostředků a ujímá se jediného slaboučkého syna Borkmanova, Erharda, ujíždějíc s ním na mírné západní pobřeží a vychovávajíc jej s nejhlubší láskou. Všichni Borkmanovi, tedy i neblahý snílek a spekulant, když z vězení se vrátí, živeni jsou jen a jen Ellou. Za to jest Ella sestrou svojí Gunhildou krutě nenáviděna, a i vychovanec její Erhard, navrátiv se v letech jinošských za příčinou studií k matce, jest touto od obětavé, láskyplné tety odvracován, a konečně, zamilovav se vášnivě do krásné, ale lehkomyslné, s mužem rozvedené paní Wiltonové, odhazuje všecky příbuzenské svazky spěchaje za štěstím, za žitím. Nechce ani splniti velikého poslání, jemuž přísná matka jej ustanovila: znovu povznésti padlé jméno Borkmanů, aniž chce býti pomocníkem otce, jenž jest mu úplně cizí a lhostejný, aniž vrátiti se hodlá k tetě, které

kdysi zcela náleželo jeho měkké dětské srdce. Jest to pro Ellu rána tím větší, že spolužitím s vroucně milovaným vychovancem, který má býti dědicem jejího jména i jmění, chtěla ozlatiti poslední měsíce svého zmařeného života; bylať se právě dověděla od lékařů, že neduhu jejímu, jenž vzal počátek z prudké katastrofy duševní, není pomoci, a že kyne jí neodvratný konec za dobu velmi krátkou.

A ještě něčeho se dovídá, setkavši se po mnoha letech s Borkmanem: že jí neopustil z nelásky, z nestálosti, že ze všech lidí na světě jediné ji miloval, ale že větší ještě tužbou bylo mu uskutečniti velikolepé projekty, k čemuž nutně potřeboval svého soka — Hinkla. Této žízně po slávě a velikosti stala se Ella obětí; znovu krvácí její srdce při vyznání neočekávaném a ona volá: „Tys vrahem, tys zavraždil ve mně život lásky . . .“ A zase odpouští vrahu svého štěstí a hledí jej smířiti se ženou, se synem; i Erhardovi, když ujíždí s Fanny Wiltonovou do ciziny, přese všecko kruté zklamání svoje, přeje štěstí, štěstí. Když pak John Gabriel Borkman, octnuv se zase poprvé na čerstvém vzduchu, do sněžné krajiny prchá za snem nového života, nového zdaru, ona místo zatvrzelé Gunhildy jde s ním do mrazu, hrouží se s nešťastníkem v přeludy mlhavého světa v dáli, a na lavičce pod odumřelým smrkem, kde jako mladí milenci hledívali v dálku, jest družkou posledních jeho chvil, než ruka ledová a kovová rozdrtí jeho srdce. Nad mrtvolou snílkovou podá i sestře své ruku. Chlad zničil Borkmana a ze sester učinil dva stíny.

Ukázav světu Ellu, žádá Ibsen, aby nebylo

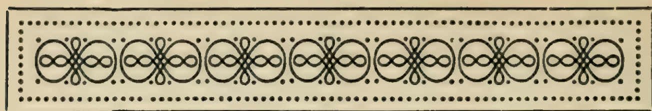
povrhováno těmi, jež tolik milují a trpí, aniž sami jsou milovány, a pronáší spolu ústy jejími tři závažné věty: „Bible promlouvá o tajemném hříchu, pro nějž není odpuštění; toho velikého hříchu dopouštíme se, vraždíme-li život lásky ve člověku.“ „Jest myšlenka nevýslovně smutná, že mám opustiti vše, co žije, slunce, vzduch, světlo, aniž zanechám jediného tvora, jenž by mne vzpomínal vřele a bolestně, jako vzpomíná syn matky, kterou ztratil.“ „Nejsem bohatší silou lásky, — že lásky odříci se mi bylo, to dodává mi síly.“

Když drama vyšlo, domnívala se veřejnost, že právě mladý Erhard ve své vášnivé touze po žití, lásce, požitku měl býti symbolem morálky Ibsenovy: „Nebraňte mládeži, nechystejte jí úkoly a poslání, nechtějte, by vás staré milovala, — ona půjde za svým životním pudem, třeba sebe více jste ji zdržovali.“ Možno, že Erhard takovým symbolem jest, — leč ne symbolem jediným. Zajisté, že veliký v bouřích dozralý Nor chtěl vznešenou postavou své Elly říci: „Milujte ze vší síly srdce svého, prospívejte i těm, kdož vás zradili a zranili, podepírejte do poslední chvíle ony, již jdou ve skutečnosti či pouze v přeludech za velikým vysněným posláním.“ Vždyť všichni vidoucí básníci nejnovější doby naší věští, ba jsou nuceni věštiti toto evangelium. V této době víru a chvatu, kdy jedni šlapou po druhých, by doběhli svého cíle, kdy záští plije ve tvář velikosti a žárlivost kamenuje a blátem pohazuje skutečnou práci, jest jen jediná spása, jediné východiště ze tmy: — láska, vše odpouštějící, shovívavá.

A že Ibsen Ellu „starou pannu“, učinil sym-

bolem sladké a vznešené této pravdy, za to ženy všech vzdělaných zemí budou znovu vděčny „básníku žen“. Neučinil tak slepě; zatvrzelá Gunhilda, jež od provinění muže s ním nepromluvila, ba jen „bankovním ředitelem“ jej nazývá, koketní a sobecká Wiltonová a naivní, zaslepená malá Frýda podávají o tom svědectví, že zná Ibsen ženy i se stránek jiných, méně příznivých. O mužských osobách dramatu, Borkmana vyjímajíc, nechceme se tu rozepisovati. Vilém Foldal, Borkmanův jediný návštěvník, je podoben Ulriku Brendlovi z Rosmersholmu, jen že jest dobromyslnější, Erhard jest mladý, dosti půvabný sobík, nic více. Jen o výjevu na lavičce ve sněhu mezi oběma starými milenci se odehrávajícím chceme se ještě zmíniti; má ve světové literatuře málo sobě rovných, — dovedl jej napsati jen stařec — velikán. Přese všecko odmítání právě pro tento výjev věříme pevně, že Ibsen vykreslil v Johnu Gabrielu Borkmanovi — sebe . . .

II.

Rautendelein. (Gerhart Hauptmann.)

(Psáno z jara 1897.)

Vysoko v horách krkonošských ve vesnici Schreiberhau, mezi příkrými žulovými a rulovými skalami, na nichž a mezi nimiž přilepeny baráky, domky, villy i paláce, kde mezi balvany i v úzkých roklinách hučí a láme se hnědý Zacken, kde cesta po celé hodiny vede osamělými, temnými lesy, kde přímo k slunci strmí nejvyšší vrcholky pohoří, — žil po leta básník Gerhart Hauptmann. Život obyvatelů drobných domků zobrazil v ponurém sociálním dramatě svém „Tkalci"; avšak neskonalou krásu velikolepého toho světa horského, líbeznost kvítím posetých jeho luk, tajemný čar borů, vnady čistými paprsky ozářených vrcholků, dovádivý hukot pěnících se vodopádů, zádumčivost opuštěných chat a dřevem roubených studní, — všecku tu poesii nevyslovitelnou, po níž básníkovo srdce věčně mře a stůně, a kterou chce jako zlaté ptáče uchytiti

v klec zevní formy svého díla, onu poesii, která chvilkami přikloní se k hrudi lidské, ale pak zase zevními poměry od ní jest odháněna, onu sladkou volnost v myšlení a činu, bez níž umělec sám sobě zdá se orlem pouty sevřeným: — tuto krásu, svobodu a poesii vtělil básník v dívčí postavu, v postavu víly, v Rautendelein.

Viděli jste někdy libellu, vážku útlého těla a duhobarevných křídel, vznášeti se nad vodami, v nichž obrážel se spanilý její obraz a mihotavý let, ana kolébá se v záři? Slyšeli jste ptáče sladkohlasé, jež vítá slunce svým zpěvem, přítulně se na vás dívá jasnýma očima, po temných větvích horských velikánů kolébá se jako nevídaný květ? Uzřeli jste krásnou pyšnou srnu, jež poskakuje si jako královna lesů? Nuže, převeďte to v lidskou podobu, vdechněte tomu háravou, roztouženou, milující duši, — toť Rautendelein.

Gerhart Hauptmann, stvořiv ve svém „Potopeném zvonu“ typ umělce-Fausta, (t. j. ducha věčně nespokojeného, toužícího, hledajícího, klesajícího a zase se pozdvihujícího) vedle Goethova učence-Fausta a Ibsenova kněze-Fausta (Branda), přidružil k němu tento dívčí květ, vílu Rautendelein, jako Goethe Faustu svému dal nalézti Markétku a jako Ibsen Brandu po bok postavil Anežku.

Jest uznanou pravdou, že velicí duchové umělečtí tenkráte jsou největší, když promlouvají z duše a podstaty svého lidu. Brand, kněz asketický, neúprosný, zprvu věřící, pak v pochybnosti upadající, s veškerou společností se svářící, konečně ji opouštějící a v ledovce prchající, zajisté je správným symbolisováním hloubavých, chladných Norů-myslitelů, jako jeho Anežka

tak oddaná, byť nedemonstrativní a nemluvná jest ideálem dobré ženy severní. Ve Faustovských postavách mužských sami Němci spatřují nejlepší zosobnění národní své podstaty, jako v roztomilé, naivní a oddané, třeba později ve své lásce hřešící Markétce ceni si správný obraz německé dívky středních stavů. Rautendelein má něco do sebe, co nám Markétu připomíná; ana sedí na pokraji studně, včelu zapuzuje, k svému vodnímu obrazu mluví a s ním laškuje, na svůj neznámý původ a svou osamocenost touží, mimoděk v paměť nám volá Markétku před zrcadlem a její vypravování Faustovi o malé sestřičce, kterou opatrovala. Ale je-li Markétka něžný přirozený květ, k zničení ustanovený, Rautendelein podobá se vskutku spíše libelle, „vodní panence". Mihotá se stkvělými barvami, koketně, raffinovaně vznáší se nad tůněmi, do jejichž hlubkých vod záludně vede.

Leč přes to nemůže býti pochybnosti, že Rautendelein i ve své odhodlanosti a smělosti, pravém to opaku trpného odevzdání se, jest rázovitým výtvorem germánského ducha a že také její rozkošná dovádivost, vzdorovitost, posměvačnost hluboce jest založena. Kdo zná ryze německé národní pohádky Grimmovy, Bechsteinovy, poněkud idealisované Musaeovy národní pověsti, zajisté všiml si značného rozdílu jich hrdinek s ženskými postavami báchorek slovanských. I v těch pohádkách, které mnoha národům jsou společny, utváří se děvčátko německých pohádkářů jinak než naše Aničky, Bětunky, Maryšky. (Lze tu ovšem míti jen zření ke skutečným lidovým postavám, k nimž vypravovatel ničeho co do rázu nepřibásnil; krásné hrdinky B. Němcové

jsou skoro vesměs oblity ideálním světlem). Taková německá dívčina, ať již je princeznou nebo rybářkou či husopaskou, vždy vzdoruje, čtveračí, posměšná říkání vymýšlí. Vzpomeňte jen pohádek „Vom König Drosselbart“, „Fallada“, „Princessin Bürstankopf“ a srovnejte s nimi naši báchorku „O dvanácti měsíčkách“.

V Rautendelein bytost vypučelou z německé národní podstaty, byť moderně raffinovanou, postavil moderní a differencovaný básník vedle žen básníků klassických: Goethovy Markétky a Klárky, oddaných a v bezmezné lásce hřešících, Schillerovy Amalie z Loupežníků a Louisy z Úkladů a lásky, taktéž velikých milovnic, vznešené Gertrudy Stauffacherové a nejvýše korrektní, vysoce idealisované ženy bezejmenné, která kmitá se všemi fásemi „Písně o Zvonu“.

Hlavně Rautendelein to jest, mnohem více než vodník Nickelmann, než stará Wittichen-kouzelnice, než kozlu podobný lesní duch, — rod koz hraje v německé báchorce vůbec značnou úlohu! — a všecky ty lidu drahé bájné drobnosti o džbánečku slz, o zvonu v jezero zapadlém, jež dílu Hauptmannovu vtiskuje určitou pečet národovosti a činí, že čtenáři jest ihned, jako by ocital se v oblasti, jíž Němci říkají „der deutsche Märchenwald“.

Rautendelein stala se symbolem poesie a krásy všecku přírodu zvláště osamělou horskou prochvívající; zvonař Jindřich, jenž vytvořil mnoho zvonů lidským uším v údolích pěkně znějících, jemuž zvon na výšiny slunné ustanovený však utonul a málem život ukrátil, zase představitelem tvůrčích duchů, již nejsou spokojeni, způsobí-li věci prostřední všem se zamlouvající,

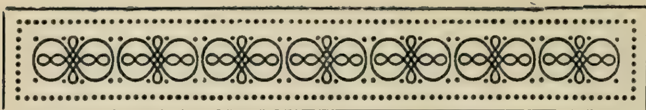
již spějí vždy výše, již umříti chtějí, když zmařena jim práce nadějná. Na smrt raněný a života sytý Jindřich spatří náhle Rautendelein (krásy nedostupný ideál), poznává, že ji již viděl, po ní dychtil. Rautendelein jej pozdraví z choroby tělesné i duševní; mistr zanechá svou věrnou ženu Magdu, své dva synáčky, zanechává všecky poměry všedního života, uvádí se v opovržení průměrných lidí, a jde, živelní mocí jsa puzen za vílou do horských končin, kde zbudovati chce chrám velebný, v němž zvonky hlaholily by slunci vstříc, ze všech srdcí plašily by nenávist, záští, hněv a žal a naplnily by je láskou, rozkoší slzavou. Rautendelein (moc krásy, poesie) dá mu všecky duchy přírodní ve službu, chrání jej vší pohromy; ale ani v okamžicích nejvyššího blaha a opojení nedovede zrakům jeho učiniti neviditelnými zjevy minulého, všedního a rodinného života. On slyší, jak ruka mrtvé jeho ženy Magdy, v jezero se uvrhší, pohybuje utonulým zvonem, on vidí přízraky svých dětí, any vlekou ve džbánečku těžké slzy matčiny; i vyhání mistr od sebe Rautendelein a proklíná ji, — totiž přestává býti básníkem, umělcem a zlořečí moci, která jej pozdvihla ve slunné výšiny, šťastným učinila, avšak jiné, jichž více si nevšímal, uvrhla ve zkázu.

Rozluka těchto obou zpola symbolických bytostí velmi hlubokým jest problémem psychickým, jenž vyskýtá se u Hauptmanna i jinde: známý to trojhran muže-umělce neb myslitele, jemuž vroucí, ale všední choť nedovede býti inspirací a jemuž alespoň na čas plnost života dá jiná bytost ženská, záludná, neobyčejná. V „Osamělých duších“ Katinka, Jan Vockerat, Anna Mah-

rová; ve „Zvonu“ Magda, Jindřich, Rautendelein, (Roth-Aennelein, rusá Anička). Umělcova neb učencova duše rvána jest dvěma směry: Jan Vockerat utone dobrovolně, leč ani mistr Jindřich nemůže žíti bez své víly (poesie) a vyhledává ji znovu. Rautendelein sestoupila v hlubokou studni, stala se smutnou a chladnou chotí ošklivého vodníka, a když Jindřichem téměř zmírajícím zoufale jest přivolávána, nezná se k němu. Praví: „Tvou milenkou nejsem já, — byla jsem jí kdysi, za vesny, v máji, dávno to minulo však —“ Připomíná mu, jak jej zpěvem uspávala i budila, jak jej objímávala a jaká byla její odplata. Ale pak, v posledních okamžicích přece milenka-poesie líbá svého milce, měkce klade na drn umírajícího, jenž ve vysoku slyší zvonky hlaholiti slunci vstříc . . .

Hauptmannův „Utonulý zvon“ za necelých pět měsíců dosáhl třiceti vydání; kolik této neobyčejné obliby spadá as na účet symbolické Rautendelein, postavy vzácně barvité v obrazárně ženských postav básníků německých?

III.

Paní Helena Alvingová. (Henrik Ibsen.)

Vyskočila jako Minerva z hlavy tvůrce svého, tehdy, když básník-vševládce hluboko, příliš hluboko zahleděl se v intimní zákoutí společnosti a tam v plamenném hněvu uzřel propasti, na jichž dně valilo se líné bahno, na jichž úbočí rostly květy otrávené a všecko okolí své otravující. Jako Minerva se objevila, avšak slunnou, jasnou, úsměvnou jako Minerva nebyla; neboť Zeus tvoře ve své božské hlavě Palladu Athénu, díval se v lahodné světlo sluneční, v modrojas oblak, kdežto tvůrce-Ibsen chvěl se rozhořčením nad tím, co v sobě hostí tak řečený nejšťastnější útulek lidstva, manželské zátiší lásky. A tvorba jeho jest odleskem, zosobněním tohoto dojmu, zosobněním bledých, tklivých světel, jež vznášejí se nad bahny a propastmi, marně se snažíce, by jejich tmy osvětlila.

Vystupuje paní Helena Alvingová důstojná,

dosud krásná, vystupuje jako žena, jejíž vůli se vše podrobuje, jíž chudina žehná, — jako šťastná tedy na pohled bytost. Avšak, podívejme se jí blíže do jejich hlubokých očí, zkoumejme jemné chvění se a cukání úst, naslouchejme tlukotu srdce . . . jak zcela jinak objeví se nám skutečná podstata této vdovy Alvingovy, matky mladého Osvalda-umělce! Pravda, ona zůstává hrdinkou; pevně kráčela její noha po srázech a kluzkých balvanech, četnými ranami rozedrány jsou ruce, jimiž v zoufalství zachycovala se trnitých větví analysujícího poznání a úvah, aby v bahně okolním neutonula docela. Ale její výrazné oči přehluboko podívaly se na dno věcí, vyzkoumaly podstatu mravu společenského, povinnosti, lásky manželství, mateřství a proto tak záhadně, tak nevýslovně smutně a tak vědomě se na nás dívají. A proto chvějí se jí rty nervósním pohnutím, — učila se tomuto neustálému děsnému neklidu ode chvíle, kdy složila své dívčí jméno. Sem tam na heroické té tváři zaryta vráska a každá o sobě vypravuje zažitou příhodu zoufalou. Vypravují ty rýhy o zasnoubení se mladé dívky se zhýralým poručíkem, jehož statky a bohatství zdály se její matce a tetám dostatečnou kupní cenou za její neporušenou mladost; vypravují o tajné její lásce k muži, jenž, když za ochranu ho žádala, sám přikazoval jí návrat k zvrhlému choti; vypravují o nesčíslných orgiích manželových, jichž býti svědkyní přečasto byla odsouzena, o mrzké pohaně, která stala se jí ve vlastním domě, když manžel svedl její nízkou služku, a za niž odplatila se ona osudu tím, že dítě této svedené, Reginu, vychovala pečlivě ve své domácnosti.

Jest paní Alvingová jako odvážný lovec-cestovatel, jenž aby si dále razil dráhu, bije se s divými šelmami, brodí se bažinami, slézá nebezpečné balvany; jeho údy jsou plny ran, jeho tvář jest osmahlá, sluncem sežehnuta, vráskami zryta. Helena Alvingová na nebezpečnou dráhu životní vmetena cizí rukou; ona se potýkala se šelmami zvrhlých vášní, s příšerami zvrácených poměrů, bojovala proti vlastnímu srdci, proti něžnosti mateřské a vyšla z těchto zápasů s myslí do nejjemnějších zahybů rozrušenou a zraněnou. Avšak to vše nedovedlo ji připraviti o vědomí vlastní důstojnosti; hrdě tyčí paní Helena čelo, na němž napsána přesmutná pohádka života, tyčí je tím hrději, že podařilo se jí odvrhnouti vše, co kdy z poskvrněné ruky manželovy přijala. Celé jeho jmění věnuje na založení dobročinného asylu pro děti, který má býti zemřelému viditelnou památkou a zvrátiti každou pochybnost o jeho počestném životě, jen to ponechává si vdova pro sebe a svého syna, čeho pílí a podnikavým duchem získala.

Ve vážné té chvíli vrací se jí syn-umělec z cest; její duše se jasní pomyšlením, že konečně bude žíti společně s jediným tvorem, jejž miluje a jenž k ní náleží a kterého s rozervaným srdcem od útlého mládí odstraňovala z domu otcovského, aby porušení nevzala vyvíjející se duše poblíže ohavného žití otcova. Jako společnosti okolní ponechávala víru, že vše, co na statcích Alvingových vykonáno prospěšného a dobročinného, jest zásluhou komořího, tak i dítěti svému líčila otce, téměř neznámého, jako muže dokonalého, tak že se mladý umělec domnívá, že jest potomkem a dědicem muže-bohatýra. I věří paní

Helena, že bezpříkladné toto sebezapření, toto dlouholeté klamání za šlechetnými účely provozované, jest setbou, z níž jí vyklíčí nyní, v pozdních letech, mír a spokojenost. Věří, že jdouc tímto bahnem, zůstala sama čista, že zůstalo neposkvrněno její jediné milované dítě, a že důmyslně přetvořila prameny nekalé, z nichž kdysi prýštila zkáza v proud, jenž trpícímu lidstvu přinese užitek.

Zapomínala, nešťastná, že, jsouc převrácenými zákony k tomu nucena, příliš se sblížila, příliš se ponořila v bažinu, která v ní budila odpor, a že otravu nenáviděnou přece přenesla na výsledek svůj životní. Učinila své dítě synem a dědicem zhýralcovým a tím hned v zárodku otrávila nadějný život jeho. Pykáť mladý Osvald za viny otcovy, trpí záchvaty mozku, jenž znenáhla měkne, a žije od chvíle odhalení lékařova v šíleném strachu, že záchvat nový přinese mu — blbství. A tak, když Helena Alvingová stojí před námi s tváří ozářenou nadějí na konečný mír, dotkne se blesk tohoto výrazného, hrdě pozdviženého čela. Asyl dobročinný v předvečer svého otevření lehne popelem, milovaný syn vyznává se jí z kletby, která jej stíhá, vyčítá jí, že dala mu tento život, kterého od ní nežádal, který jest mu břemenem a který rád by jí vrátil, — a za málo hodin po požáru propadá před jejíma očima šílenství, opakuje neustále, blbě a tupě jako stroj, by mu matka podala slunce — slunce, jež právě v nádherné kráse vyšlo po mnohých deštivých dnech. Duše Heleny Alvingovy ocitá se ve strašném dilematě: má usmrtiti tohoto nešťastníka, jak jí žádal, prášky morfiovými, jím nastřádanými, aneb má býti svědkyní jeho

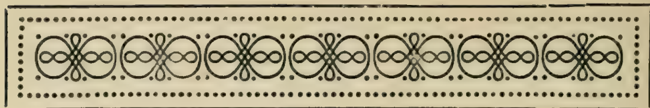
muk nedozírně dlouhých? Již sahá po krabici — ale zase ucukává — ne, ona toho nedovede, nedovede nikdy! V té chvíli zapadá opona nad postavou paní Alvingové; opona s perspektivou života plného nejbodavějších výčitek a po boku syna pod zvíře sníženého . . .

Historie i umění podávají úchvatné obrazy nešťastných matek: Maria, vznešená matka Kristova, vidí umírati svého božského syna za hříchy všeho lidstva; krásná Nioba zaviňuje chloubou svojí smrt rozkošných svých synů a dcer, kamení bolem a jako kámen ještě roní slzy; a Helena Alvingová obětuje něhu srdce, slávu svých skutků, obětuje pravdu, aby svému dítěti zachovala bezúhonnost, nevinu mysli, — a dá mu v úděl červa blbství, jenž u rozkvětu ohavně rozhlodal bylinu žití synova. Ony dva obrazy vynucují nám tklivé slzy, — ale osudem této matky div nesešílíme.

Než ještě zapadne opona nad příšerným výtvorem Ibsenovým, podívejme se mu znovu v hluboké plápolající oči a zeptejme se ho: Čím jsi nám měla býti, neblahá? Vstoupila jsi před nás jako vzor poslušné dcery, milenky odříkající se, choti vše snášející, vše odpouštějící? Choti, jež hříchy mužovy nejen zakrývá, ale je i napravuje, očišťujíc jeho jméno a vychovávajíc dobročinně děti z jeho svodů vzniklé? — Nebyl by Henrik Ibsen tvůrcem tvým, kdybys měla býti takovou melodramaticky pohnutlivou bytostí! Ne, on mečem svého umění ťal do spleti společenských ohav a tebe, jako hlavu Medusinu, krásnou a strašnou, pozdvihl do výše, aby všichni, pohlédnuvše ti ve tvář, kameněli hrůzou a trnuli nad Medusami vynucených, zaprodaných, chorých manželstev, jimž hadové útrap a hříchů ježí se

kolem čela . . . Tys svému básníku nebyla prostředkem, jímž lákal slzy z útrpných očí, tys byla mu zbraní, kterou chránil slabé, bezprávé, společenským řádem a zákonem deptané, — Helena Alvingová byla mu příkladem, jímž revolucionoval ženu!

IV.

Paní Milena Matušová v »Pěsti«.
(Jaroslav Hilbert.)

(Psáno v jeseni 1893.)

Moderní žena, ne proto, že svým ženstvím stojí na výši doby, za ně bojuje, jím od svého okolí se liší, — nýbrž že jest moderním člověkem. Člověkem zachváceným chorobou časovou, člověkem, jenž jest silen v rozebírání jejích příznaků a bolestí, ale nedovede jí přemoci, nedovede pevností mysli vybřednouti z jejích kalných vln.

Paní Milena Matušová zřejmě nese na svém čele pečet doby; před stoletím, před jeho půlí, ba snad před třiceti lety byla by postavou alespoň u nás nemožnou. Jindy podobné stavy zachvacovaly duchy veliké, vysoko spějící a — ti buď dovedli žíti s bouřným tím rozkladem v srdci, aneb jej přetrvali a z něho se vyléčili — připomeňme si jen, jak končí „Faust" velikého skeptika Goetha. Ale paní Milena Matušová jest

„jednou z davu“, ne sice ženou všední, ale přece jednotkou z četného zástupu milujících žen, něžných a citlivých matek, — a jest symptomem, že nemoc doby, vlastně druhé poloviny našeho věku, nevěra, beznáboženskost, zachvátila již všecky vrstvy lidu i intelligence.

Po oné naprosté odevzdanosti v autoritu církve, kterou u nás protireformace vnutila národu, kdysi tak hloubavému a přemítavému, a která často méně byla podobna zbožnosti než modlářství a zevnější formě, nastal úplný převrat; — vzdělanci zakládali si na tom, že nevěří v Boha, že „nevěří ničemu“, přímo se styděli za jakýkoli projev zbožné mysli, — a široké vrstvy více méně bezmyšlenkovitě v tom jich následovaly. Nejposledněji ovšem ženy, představitelky konservativismu v lidstvu, ale i ty daly se konečně na cestu, kam je nutil duch času.

A tak vidíme paní Milenu vyrůstati v rodině, kde, jak době zcela přiměřeno, neměli ani zdání o tom na čem vlastně zbožnost a náboženství záleží, kde děti zřely Boha v hostiích, kostelníkem „v černé díře pečených“, v odrhovaném oltáři a v podobných vnějších a všedních zjevech. Vidíme ustalovati se v ní dívku, která naprostou beznábožnost mužů považuje za jejich pýchu a za příznak jejich síly a která stavši se nevěstou a ženou Jana Matuše, splývá s ním v jakémsi vše vylučujícím egoismu blaženství. Jest to rozmilá, tak zvaná dobrá žena, která v muži a dvou dětech, Jeníkovi a Milušce k srdci si shrnuje celý svět. Vedle ní, nad ní není dále ničeho. Světlá, něžná postava, — leč stojí na vratkém základě vlastního štěstí.

Tu zemře jí hošík; paní Milena náhle nad sebou někoho vidí, jakéhosi strašného zhoubce, jenž má moc nad ní i nad jejími dětmi, jenž stále napřahuje pěst, — a to jest její Bůh! Jest tento Pán zástupů ještě mnohem děsnější Jehovy starých židů; nevzbuzuje ani úcty, ani pokory, jen hrůzu... Ona k němu zoufale se neutíká, ona ho nevzývá a konečně jeho vůli se nepodrobuje, jako by byla učinila něžná, smrtí děcka stížená matka před půl stoletím; jak možno vzývati, podrobovati se nepříteli? Toho se bojíme, jej, nemohouce ho přemoci, podplácíme, oblužujeme, s ním o poklady ohrožené smlouváme. A to činí paní Milena.

Ve svém obydlí vztyčí po smrti hošíkově zjev jindy nevídaný, zlacený oltářík, rozžehá lampičky, klesá ve zdánlivé pokoře na kolena, — a při tom ve své nejvnitřnější mysli neustále na Boha se hněvá, s ním se potýká, jeho nenávidí. Krátce po smrti hochově těžce rozstůně se jí dítě druhé, osmiletá holčička; tu se jí zdá, že onen škůdce jest mocnější, než by byla tušila, tu jí připadne, že se jí nejspíše mstí, poněvadž veň dříve nevěřila, tu jej počne chlácholiti, s ním smlouvati, slibuje, že mu dítě dá, nechá-li je na živě, zdvojnásobí svoje podplácení, — vedle rozžíhání lampiček, které ve své mysli nazývá „podkuřováním jeho“, počne rozdávati i almužny, až nerozumné. A v každý den, v každou hodinu, úkosem a tajně dívá se, zdali on, její nepřítel mstivý, nepřichází si přece pro slíbenou obět, zdali nebude jí plniti dané slovo. V tom hrozném stavu ztrácí zájem o vše, ztrácí každou oporu, i lásku muže a lásku k muži, která vedle mateřské lásky byla jejím celým egoistickým svě-

tem, hyne tělesně a potácí se ponenáhlu ve tmy duševního rozkladu.

Nová rána, nové smrtelné onemocnění děcka vstrčí ji do hlubiny té docela. Paní Milena nyní Boha ještě intensivněji nenávidí, a bojíc se, že i on bude jí navzájem silněji škoditi, hledí se nadobro s ním vyrovnati, hledí jej smířiti, jej jako strážce duší mrtvých dětí uznati u hrobu Jeníkova, v oné strašné noci, kdy Miluška doma umírá, a její matka jako štvána bloudí pustým městem. Dítě přece zemře, a ona zapomenuvši všeho smíru proti neviditelné té „Pěsti", zdvíhá pěsti svoje ve hrozném spílání... Leč dlouhý ten boj o Boha a proti Bohu napial struny její bytosti na nejvyšší míru, — ony praskají, — a slova lání jsou Milenina slova poslední.

Paní Milena jest postavou doby přechodní; proto tolik trpí, — postavy doby přechodní vždy trpí, ať jsou hlasateli nového, osvobozujícího učení, ať zachváceny jsou silně dravým proudem již stárnoucích ideí a neznají kudy z nich vyváznouti. Že tato naprostá, materialistická nevěra a beznáboženskost jest nocí, po níž přichází svítání, i tvůrce paní Mileny naznačil nám postavou doktora Vordrena — lékaře.

Nejlepší a největší duchové na sklonku XIX. věku buď přikloňují se ke krásnému a vroucímu Kristovu evangeliu lásky, nebo osvojují si vznešený, ve svých důsledcích rovněž spasný deismus aneb konečně pantheismus. Avšak toho svítání nedovedla postřehnouti „jedna z davu". Ona své naprosté, slepé přijetí zásad doby zaplatila pozvolnou trýzní, pak záhubou. Autor ji vykreslil v rysech markantnosti svou až krutých; jako folii přidal ji sestru Zdeňku a do jisté míry i služku

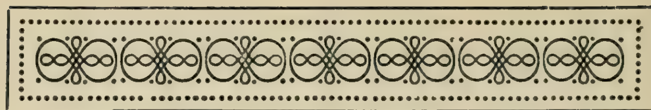
Fanny, dívky, každou ve svém způsobu lehkovážné a povrchní, které u vědomí své nic tnosti prchají z přítomnosti veliké a vznešené Smrti. Zvláště jemným psychologickým tahem v povrchní, ač jinak roztomilé Zdeňce zdá se nám její vyzvání k služce Fanny, aby hleděly se obě státi lepšími, méně hříšnými a pak teprve troufaly si přistoupiti k umírajícímu dítěti. Ovšem, Zdeňka, která v odvrhovaném oltáři kdysi viděla Boha, zlepšení své nyní hledá — ve vyzpovídání se. Jako kontrast pak postavil autor paní Mileně po bok starou paní Matušovou, idealisovaný obraz křesťanské zbožnosti a podrobující se oddanosti dávno minulých desetiletí.

Drama „O Boha" čili „Pěst" vyšlo na počátku tohoto léta tiskem, když provozování jeho na Nár. Divadle zakázáno z domněnky, že by dílo vedlo k atheismu. Myslíme že by tomu bylo bývalo právě naopak; duševní trýzeň a boje paní Mileny, její skon, zdrcující vědomí Zdeňčino, rozervanost a nestatečnost Jana, manžela Milenina, jsou argumenty proti atheismu. A autor sám není jeho stoupencem; mluví-li ústy které své postavy, jsou to ústa dra. Vordrena.

Lehounký záchvěv způsobu Maeterlinckova cítíme v dramatu „O Boha" a trochu vzpomínáme Ibsena v „Malém Eyolfu", i poměrů Jana Vockerata k rodičům jeho a ženě Katynce v „Osamělých duších" Hauptmannových. Také podružný motiv v Mileninĕ a jejího okolí boji o Boha, kletba to, kterou přinesl manžel Jan tuberkulósní svojí podstatou v rodinu a kterou žena jeho náhle poznává a oceňuje, jest motivem moderních dramatiků a tak silný (třeba ne nový), že by pouze na něm dalo se sosnovati palčivé

sociální drama. Leč problémy, námětům oněch básníků podobné, řešil Hilbert způsobem zcela osobitým. „O Boha“ vyrůstá plně z našeho českého života, ač zcela opomenuto tu malicherných zevních znaků. Veliký a zvláštní talent autora „Viny“ vzbuzuje očekávání, že myšlenkové proudy doby zavede v české drama ještě častěji.

V.

Olga Rubešová. (Fr. X. Svoboda.)

(Psáno 1903. Znovu 1911.)

Dívejte se, kudy kráčela!" upozorňoval básník na svoji hrdinku již titulem díla, když poprve r. 1901 podal je ve sloupcích časopisu, aby po roce dal mu formu knihy a opět po roce uvedl je na jeviště Národního Divadla. Dívejte se, jak přes českou scénu kráčí stělesnění moderní ženy uprostřed různorodého svého průvodu, otce světáka, matky dobré, ale nekonečně mělké, sestřičky, jejíž velikou událostí, všecku ji prostupující, jest ples, trojice mladých mužů, mravně obojetných, zcela plochých, všecku duchovní stránku života přímo nenávidějících a konečně sestry starší, Marie, květu to, který v plod neuzrál a který zvláštní svoji vůni vdýchati chce alespoň v duši budoucích, v duši synů. Dívejte se, jak tato dívka, která chce žíti dle svého vlastního zákona mravního, na konec ztroskotá, dle první verse v blázinci, dle druhé skokem

z okna. Dívejte se, jak a kudy kráčí; zároveň s vámi dívá se české hlediště na tuto uvědomělou a nadanou dívku; má ji za bytost nepřirozenou, považuje za chorobu, že přeje si mladá umělkyně vyhnouti se manželství, aby nezabilo její talent, žádá si od ní, byť byla sebe neobyčejnější, poslušnosti slepé k rodičům sebe omezenějším. Nelituje jí, neřekne si, že tato výjimečná bytost neklesla, poněvadž byl cíl příliš vysoký, ale že podlomila si sama křídla, davši svoji vůli podmaniti citem. Nelituje, nemiluje, nevysvětluje, jen odsuzuje.

Před mnoha lety šla českou scénou Anna Mahrová z Hauptmannových „Osamělých duší"; byla přijata chladně beze všeho porozumění. Zatím tolik stalo se v ženském hnutí i v Čechách; i vkročí na prkna naše česká, nová žena a obecenstvo odvracuje se od ní znechuceno, ba bouří rozhořčení ji vítá, chce našlehati všem ženám jí podobným, chce otevříti dokořán všecka v Čechách okna a svrhnouti s nich všecky Olgy Rubešové. Považuje za bytosti milování nejhodnější sličná děvčátka, jež se jen strojí, tančí, flirtují a nemyslí; jásá nad odsuzujícími výroky zmíněné mužské trojice a ostatního okolí Olžina a se zadostiučiněním přijímá karrikaturu emancipovaných žen, jimiž básník nahradil slečnu Veselou první verse.

Jak jinak mluvilo se a psalo, když na severu, k jehož malým národům my Čechové se tak rádi přirovnáváme, šla scénou „nová žena"; tam její obraz netiskl divákům v ruce metlu, tam, ve Švédsku, Norsku, Dánsku by zrcadlo, ukazující podoby Rubešů, Rosičků, Tichých,

Martiček atd., nebudilo souhlasu, nýbrž zahanbení a nevoli, z uražené ješitnosti plynoucí.

Básník, píše svoje drama, koncipuje postavu své Olgy, zajisté nezamýšlel připraviti hledišti veselý večer s příkře drastickým koncem. Chtěl, vrhaje pronikavé světlo na svoji hrdinku, osvítiti zároveň bojiště, na němž odehrává se zápas stále ještě neukončený, chtěl zápasící posíliti. Posílil je, ale ještě více je poučil.

Nebyli v nejmenších pochybnostech o svém stálém vzestupu, a již již jevil se jim zřetelně ideální, ale dosažitelný vrchol. Teď náhle vidí ti, kteří věří v ženino právo srdce a duše, kteří chtějí, aby žena byla krásnější a lidstvu prospěšnější svojí svobodou, kteří k tomu pracují, aby stála tu dokonalá dvojice lidská, bytosti od sebe odlišné, leč stejně lepé duchem a tělem, stejně silné, stejně zdárné splývající v mocný souzvuk, — že jest jich jen velmi málo, že jsou jen výjimkami, a ostatních že jsou milliony.

Zápasnice a zápasníci, s nimiž básník šel a za něž promluvil do velikých davů, shledávají, že nestoupali l vrcholu, leč že ocitli se na špičatém výstupku, který přivodil onen smyslový klam. S nimi nahoře, na nebezpečné výspě jest nešťastná a odsuzovaná Olga Rubešová, a hluboko dole na úpatí jsou ženy skoro všecky, buď udolané autoritou mužů, buď obávající se o jejich náklonnost, buď příliš pohodlné, by stoupaly na výstupky drsných hran. A muži, až na několik, hýčkají poslušné a smějí se těm, které nahoru se derou. Aneb je proklínají, v duchu s oken metají . . .

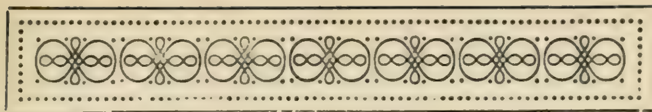
Ti, za něž básník promluvil, sedí a přemýšlejí: Co dělat? Sestoupiti, když je vrcholek tak dalek?

Dáti se zlomiti, rozehnati, když je hlouček stále tak malý?

Ne, od hrany k hraně, vždy znovu vzhůru; snad smělci strhnou dav dole čekající, pohodlný a bojácný. Snad až za padesáte let půjde naší scénou moderní česká žena, nová Olga Rubešova, porozumí jí a uvítá ji — i české hlediště a všickni ostatní s ním.

VZDĚLÁNÍ A ŠKOLSTVÍ.

I.

Ženino právo na svobodnou volbu povolání a na volný přístup ke vzdělání všeho druhu.

(Psáno z jara 1897; prosloveno o I. sjezdu žen československých.)

Stojíme na prahu dvacátého věku a hledíme zpět v nekonečnou tu řadu století, jež dosud uplynula v moře minulosti. Jaká to evoluce pokroku, vzdělání jest v nich zřejma, — a přece, nehledíme-li k posledním padesáti létům, jak málo změnilo se poměrně v postavení a právu ženině! Báječná změna udála se s mužem, on ohromně pokročil od polodivocha až k nadčlověku, jemuž žádné intellektuelní dílo nezdá se nevykonatelným, — všude uplatňoval svou individualitu, kdežto žena jako představitelka svého pohlaví zůstávala (s malou obměnou, kterou neslo s sebou zjemnění mravů) tvorem stále nižším, tvorem podružným, v němž na hlavní, ba jedinou váhu padalo jeho pohlaví, činnost a povinnosti s tímto spojené. Řekyně Sapfo a Corinna básnily,

Assyřanka, Semiramis, slavně panovala, Hypatia za dob prvního křesťanství vynikala ve filosofii, mathematice a hvězdářství, Hrosvitha z Gandersheimu skládala dramata, a nekonečná jest řada učených a duchem vůbec vynikajících žen ve věku středním a novém, jež byly výmluvným svědectvím pravdy, že „duch nemá pohlaví“. Ale toho všeho jako by nebylo; lidstvo dále kráčelo podle těchto vzácných květů ne s přemýšlením a obdivem, nýbrž s podiveným a spolu útrpným úsměvem, — a dále prostírala se hluboká tma bezpráví a zneuznání nad životem žen.

O revoluci francouzské praveno, že uvolnila všecky duchy; na západní polokouli zrušeno a to podivnou náhodou právě zásluhou ženy, paní Harriet Beecher-Stowe, otroctví plemene černého; nová, tišší revoluce způsobila u nás rovnost stavů a vybavila rolníka z pout poroby, avšak ještě roku 1861 napsal John Stuart Mill do svého díla „Subjection of Women“ hněvivou větu: „Neměli bychom stanoviti, že okolnost, narodí-li se kdo děvčetem na místě chlapcem, černochem místo bělochem, mužem prostým místo šlechticem, má rozhodovati o postavení osoby pro živobytí celé, má překážeti lidem, aby dosáhli vyššího společenského postavení a s řídkými výjimkami, aby se poctivým způsobem zaměstnávali.“ R. 1879, když zemřela nejslavnější spisovatelka francouzská George Sand, pěl Alfred Meissner v elegii na neobyčejnou tuto ženu: „Vy díte k ženě: „Roď aneb se modli, a kleta buď, když jinam lne tvůj cit. Když v řadě moudrých odváží se k slovu, své právo žádá, zdrtí tíži pout, hned bouříte, hned zločin zříte znovu a bez soucitu pronášíte soud!“ A ještě přede dvěma roky na samém

prahu připuštění žen k studiu universitnímu, z nejvyšších kruhů vědců z úst professora Alberta ozval se hlas, který muže označoval jako bytost občanskou, kulturní, ženu jako bytost přírodní.

Kdykoli povznesena ze středu žen aneb jejich zastanců žaloba na bezpráví, jež páše se, když považována jen a jen za bytost pohlavní, poukazována k tomu, že taková jest vůle Tvůrcova, zákon přírodní. Podíváme-li se však blíže na tuto theorii, vidíme, že kulhá na obou nohách. Neboť kdežto v jednom druhu individuum mužské předčí některými vlastnostmi, shledáváme přednosti v jiných druzích na individuu ženském, kdežto opět jinde jsou si obě individua úplně rovna. Obdivujeme se štíhlosti a síle topolu, zádumčivému půvabu vrb, a nikdy při tom neuvažujeme, jakého topol neb vrba jsou pohlaví, ba obyčejně to ani nevíme, ač u těchto stromů rozdělení jest velmi zřejmé a přísné. Rovněž tak jest tomu u některých druhů palem, těchto královen v říši rostlinstva; lidstvo vděčně klaní se jejich majestátu, ale v ženě majestátu člověka se neklaní, uznává jen a jen panovnickou podstatu mužovu, a ženy pro její podružnost lituje.

V živočišstvu přes všecky pěkné deklamace o slavíku, jenž honosí se sladkým hlasem, kdežto družka jeho jest němá, o lvu, jemuž splývá hřívá s mohutné hlavy, o kolibřících a jiných sličných ptácích, jichž samečkové stkvějí se barvitým peřím, — rovněž málo lze dokázati podružnost individua ženského. Právě u nejmohutnějších opeřenců, dravců, jsou matky pokolení větší postavy; a kdo by neznal zařízení v říši včel, kde individua ženská nejen vévodí celému ple-

*

meni, ale i je udržují, pro ně pracují, kdežto mužská spokojují se s úlohou velmi podružnou?

Stará bojovnice za ženská práva, Američanka Eliška Cady Stantonová praví v té příčině: „Botanika a biologie dokázaly, že rozdělení v pohlaví jest krokem podružným u vývoji; žena musí býti označována a tříděna stejně s mužem a považována vždy za bytost lidskou. Jakmile sobě uvědomíme tuto pravdu, dostaví se každý vývod snadno, přirozeně a mocně.“

Jakmile tedy uznáváme ženu jako muže nejprve člověkem, vyplývá z toho, že náleží jí nezkráceně všecka lidská práva. Náleží jí, aby, jelikož složena jest z těla a duše, ukojena byla nejen její žízeň a hlad tělesný, ale i dychtění ducha nesmrtelného; náleží jí, aby směla působiti a chleba k ukojení svých tělesných potřeb dobývati sobě podle schopností, s nimiž se narodila a jež v sobě vypěstila, náleží jí, aby všecky zdroje vědění a umění, pokroku a svobody, jež civilisace po tisíciletí odkrývala, byly jí učiněny přístupnými, tak aby z nich čerpala a osvěživši a navlaživši se jimi, dále na nekonečném díle kultury pracovala.

Požadavek ten, jenž jest tak přirozený, vidíme-li v ženě člověka, t. j. tvor k obrazu božímu stvořený, ještě dnes leckomu bude se zdáti přemrštěným. Před stoletím, ba, před půlstoletím však byl by býval považován za zločin, za velezrádu na lidstvu.

Aby nebyl za směšného považován, pravíval muž, t. j. celá tehdejší za platnou uznávaná společnost, že i žena má tělo a ducha. Toto tělo ženské plnilo těžkou úlohu mateřství, tyto ruce obratné a nohy rychlé byly určeny k tomu, aby

neunavně pracovaly ve službách rodiny, mužů, často dílo nejnamáhavější a nejobtížnější; že má žena kromě těla, rukou a nohou i mozek, v němž sídlí duch, o tom neuvažoval nikdo, a „nesmrtelné duši“ dovoleno leda v modlitbě k Bohu se povznášeti a k němu vzdychati. „Roď aneb se modli!“ Vznešená nauka křesťanská byla ženě vykládána méně jako nauka lásky, než jako učení utrpení, poukazováno jí k obrazu Ukřižovaného jako k vzoru, a vskutku její city nejsvětější křižovány stokráte za den v trapných mukách. Zcela zapomínáno krásného rčení Mistrova o ženě, která nebudiž jen pracovitou, starostlivou Martou, ale i nadšenou Marií, — nejen tělem, ale i duší.

Když pak vždy jen tělu a nikdy duchu ženinu hověno, a schopnosti jeho ceněny a vzdělávány, když žena touto tisíciletou výchovou byla vyvinuta jednostranně, vyhlašováno, že žena práce duševní a vývoje intellektuálního vůbec naprosto schopna není. Jednotlivé ženy vynikající působnosti, jichž přes všecko umrtvování ducha bylo vždy, označovány výjimkami bezvýznamnými, ztrácejícími se jako krůpěje nepatrné, byť zářivé, v nekonečném moři žen všedních, duševně neschopných, s působností svou úplně spokojených.

Toto stanovisko velmi ostře kárá John Stuart Mill, pravě: „Považuji za smělost, chce-li kdo rozhodovati, co ženy jsou neb nejsou, co mohou a nemohou býti přirozenou svojí povahou. Ve svém volném vývoji byly až dosud držány ve stavu nepřirozeném, že povaha jejich se musila velmi zvrátiti a přetvářiti; nikdo nemůže s jistotou tvrditi, že by byl nějaký rozdíl v povaze a schopnostech žen a mužů, kdyby ženské povaze byl

přán volný rozvoj jako mužům, aniž jí byl dáván umělý nátěr, vyjma ten, jejž poměry společenské vyžadují a který by byl dáván stejně oběma pohlavím." A jinde připomíná: „Co se nyní nazývá přirozeností žen, jest věcí naprosto umělou, výsledkem násilného potlačování v jistém směru, nepřirozeného podněcování ve směru jiném."

Věda, prostý rozum, spravedlnost tedy učí, že žena-člověk jest úplně rovnocenna s mužem-člověkem a že tudíž o nějakém ženském, t. j. slabším duchu nemůže býti ani řeči. Psychologové ovšem tvrdí, že v některých vlastnostech liší se duch ženy od ducha mužova; avšak tu nutno k tomu poukázati, že teprve budoucnost tyto rozdíly ve světle jasnějším, positivnějším ukáže, budoucnost, která dovolí ženám rozvíjeti a vzdělávati se svobodně jako muži.

Leč bohudíky není třeba odvolávati se na pouhý zákon přírody a požadavek spravedlnosti. Ač, jak již řečeno, teprve v druhé polovici XIX. věku trhal se na některých místech černý závoj nevědomosti, kterým společnost zahalovala nešťastnou hlavu ženinu, odkazujíc ji takto v uzavřenost věčného područí, ač Amerika teprve r. 1848 udivenému světu objevila se se svou doktorkou Alžbětou Blackwellovou, Švýcarsko s universitou curyšskou v čele, v letech šedesátých otevřelo brány university ženám, kdežto v Anglii zásluhou mrs. Garret-Andersonové a miss Jess-Blake zřizovány za stejné doby „colleges", — máme již řadu dokladů, že ženy osvědčily se téměř ve všech oborech dosud muži zabíraných. A doklady ty, velmi vzácnou zbraň v boji za lidské právo ženy, lze sbírati i v dobách, kdy o tak zvané ženské otázce nebylo ani slechu,

neboť vždy naskytovaly se ženy, které onen černý závoj nevědomosti a omezení nestrpěly na sobě, s podivuhodným odhodláním jej strhávaly a objevovaly světu zář ducha silného a svěžího.

Pochybovači o duševním fondu ženině a ženy samy vždy věřili, že jest mysl ženská nejméně způsobilá pro vědy exaktní, suchopárné, vyžadující úmorného, hloubavého badání a vylučující jakoukoli činnost fantasie, tedy pro filosofii, mathematiku, astronomii, fysiku; pro vědy přírodní vůbec. A hle! co se ukázalo?

Polobáječnou Ptolomaidou a Hypatií v V. století počínajíc máme až po Soňu Kovalevskou, kterou dlužno již v nejnovější dobu počítati, takovou statečnou řadu žen v mathematice, fysice, hvězdářství vynikších, Jeannu Dumée, Marii Cunitzovou, markýzu Gabriellu du Châtelet, Marii Gaetanu Agnesi, Carolinu Herschelovou, Žofii Germainovou, Mary Sommervillovou, mis Taylorovou, Marii Mitchellovu, Hannu Bouvier a asi tucet jiných, méně známých (jichž výpočtem nechci unavovati), že nižádný professor mathematiky netroufal by sobě dnes tvrditi: „Žena není způsobila pro studium mathematiky a nedocílí v něm žádných vědeckých výsledků.“ Cena Bordinova, které dobyla Soňa Kovalevská, jako zlomyslný diblík by se mu vysmála.

V osmnáctém věku, kdy se ženám ani nesnilo o budoucím povolání lékařském, zabývala se signora Manzolini v Italii a Marie Kateřina Biberan ve Francii s velikým úspěchem anatomií, dvě jiné Francouzky mme Lachapelle a mme Boisvin věnovaly se anatomii pathologické. Paní Eliška Blackwellová, jmenovkyně první lékařky,

proslula v předešlém věku jako skladatelka herbáře i znamenitá odbornice v botanice a naše česká Josefina Kablíková, ač žila na počátku tohoto věku, tak byla vzdálena všeho proudění světového, že lze nám ji jako vzácný zjev minulosti postaviti po bok badatelce anglické. Žena slavného Franklina, bývalá slečna Christina Laddová, vynikala v logice, Clémence Royer ve svých studiích přišla k témuž výsledku jako Laplace a slavný Charles Darwin, kterého později přeložila a komentovala. Těch, jež studovaly klassické jazyky zcela na svůj vrub, jest počet veliký a i malý národ český již v zlatém věku Rudolfově měl své ženské linguisty Evu Popelovnu z Lobkovic, Kateřinu Aberlinovu a Helenu z Wakenfeldu. Ba národ náš ještě dříve proslul nevídaným zjevem theologických spisovatelek, Marty z Bozkovic a Krescencie Zmrzlíkové ze Svojšína, jež byly jaksi korunou a výkvětem oněch prostých, českých venkovanek, které, dle slov Aeney Sylvia, pozdějšího papeže Pia II., lépe znaly čísti a vykládati bibli než mnohý italský prelát.

Mnohem ještě četnější než na poli vědy jsou výsledky, jimiž proslula žena minulosti na poli umění slovného, dramatického a hudebního. V obou těchto posledních byla jen reproduktivní, ač jména jako Mrs. Siddons, Rachel, Ristori, Corona Schröter mají zvuk světový; avšak v poesii a krásné prose byla produktivnost jejich uznaně znamenitá co do mnohosti a jakosti. Jest nemožno vypočísti básnířky a spisovatelky všech vzdělaných národů od dávnověkosti až po tu dobu, kdy umožněno ženám řádné vzdělání vyšší a odborné; téměř každá literatura hojně propletena jest květy umění, jež srdce ženino

procítilo, duch ženin promyslil a ruka ženina ve tvar přístupný zpracovala.

Všecky tyto vzácné zjevy z minulosti dávnější a bližší daly Stuartu Millovi právo vyjádřiti se: „Nejrozhodnější opovrhovatel žen se neodváží popírati, spojíme-li zkušenosti doby nové se zkušenostmi dob minulých, že ženy, a to nejen několik žen, ale mnohé ukázaly se býti schopnými snad bez jediné výjimky všeho toho, co nyní vykonávají muži, a to se zdárným výsledkem.“ Vřelý tento zastance žen, jenž vždy uznával velikou pomoc vědeckou, již poskytovala mu jeho choť, v posledních letech svého života dočkal se zadostiučinění, že četa žen vzdělaných, produktivních, vědecky pracujících po osvícených činech států svrchu zmíněných rapidně se množí.

Nejen že básnířky a spisovatelky rostly co do počtu a dospěly k úrovni umělecké, na jaké stojí Georges Sand, George Elliot, Charlotte Brontë, Mrs. Gaskell, Elisabeth Barret — Browning, Fanny Lewaldová, Eliza Orzeszková, Luise Ackermannová, Christina Rosetti, Neera, Ada Negri, Leffler-Edgrenová, Ebner-Eschenbachová, naše Božena Němcová, Karolina Světlá, o mladších ani nemluvíc: k nim přidružily se hudební skladatelky a velmi křepká četa výtvarných umělkyň, kterým jest slávou v čele Rosa Bonheurová.

Studiu věd právnických, u žen dosud zvláště neobvyklému, se stkvělým výsledkem oddaly se doktorky Marie Popelinová v Belgii a Emilie Kempinová ve Švýcarsku. Lékařek amerických, vystudovavších ve Švýcarsku aneb na amerických ženských universitách, jest mnoho set, rovněž četné jsou lékařky ruské, i anglických již jest dosti, jimž vedle domácí půdy Východní Indie

poskytuje vděčnou a záslužnou oblast činnosti. Také Německo má již četné lékařky své. Dánsko honosí se svou Eli Möller, Francie doktorkami Chopinovou a Benoitovou, Vídeň svou Possanerovou a Rothovou, Polsko Krajewskou, a my Čechové co do počtu skrovní, ale co do intelligence, jak statisticky dokázáno, bohati, máme hned snaživé své doktorky dvě:*) Bayerovou a Keckovou. Vysoce potěšitelným úkazem pak jest, že některé z lékařek nejen praktikují, ale i vědeckými studiemi anatomickými, biologickými, mikroskopickými a bakteriologickými se zabývají a také práce vědecké tohoto směru uveřejnily. O světovém kongressu Chicagském r. 1893, když promlouváno o působení ženině ve vědě, jmenována celá řada lékařek-badatelek a vědeckých spisovatelek, amerických a anglických to doktorek. Také ženy, jež nezvolily lékařské povolání, provozují velmi vážně studia podobná; připomínám choť ruského professora Mečnikova, která pracovala na ústavě Pasteurově, dále Američanky Susannu Gage a Julii Plattovu. Slečna Eleanor Ormerodova jest entomologickým poradcem královské zemědělské společnosti britské, dvě Američanky, Mary Muretfeld a Mary Treat rovněž horlivě pěstují entomologii. Soňa Kovalevská, tento první ženský professor universitní, ve vědě své má mnohé mladé následnice; nejznámější

---

*) Tvrzení to samozřejmě nese se k době (v květnu 1897), kdy řeč o sjezdu proslovena. Zúmyslně však ponecháno i v knize, aby lépe vystoupil ohromný pokrok, udávší se zatím i u nás, kdy r. 1900 uvolněno studium mediciny, slavena (r. 1902) první lékařská promoce ženská na české universitě a povstala do r. 1912 vedle četných doktorek filosofie bohatá řada českých lékařek.

z nich jest Philippa Fawcettova v Anglii a Margaret Palmerova, která znovu ustanovila oběh komety Marií Mitchellovou odkryté. V Čechách studiem fysiky a hvězdářství zabývá se Pavlína Šafaříková. Anglie velice si váží botaničky mrs. Marianny Northovy, badatelky ve floře indické; Annie Besantova jest první autoritou v učení brahminském a buddhistickém, Ruska Ragociná studuje nápisy chaldejské a assyrské, kdežto miss Fletcherova zabývá se ethnografií kmenů indiánských. Fakt, že jest dosti žen, které zabývají se nesnadnými odbory vědy, jimiž z tisíce mužů věnuje se sotva jediný, jest tedy zajisté důkazem úplné rovnocennosti ducha ženského i mužského a spolu důkazem oprávněnosti požadavku svobodné volby povolání dle nadání, a požadavku druhého z něho vyplývajícího: vzdělání všeho druhu.

Neboť ke každému povolání i nadanému člověku jest třeba dostatečné přípravy ,přípravy překážkami neznesnadňované; že mnohé z vzácných žen svrchu jmenovaných dokonale splnily poslání své vědecké neb umělecké, aniž k tomu po způsobu obvyklém u jinochů byly vychovány, jest obžalobou a nikoli ospravedlněním společnosti lidské, která nemůže sobě přáti, aby některý její vysoce nadaný člen utrácel své síly tělesné a duševní v přemáhání a odklízení zbytečných svízelů!

Svobodná volba povolání jest věcí tak důležitou, k samému jádru zdravotního stavu lidstva sahající, že o ní často již citovaný Mill praví: ,,Není ničeho vedle nemoci, nedostatku a provinění tak na úkor blahému užívání života jako nedostatek slušné působnosti. Bída vyplý-

vající z případů těch obyčejně nalézá tak málo sympathií, že málo osob bývá si vědomo velikého počtu neštěstí právě nyní způsobených pocitem ztraceného života. Případ ten bude ještě častější, až vzmáhající se vzdělání vytvoří ještě větší nepoměr mezi myšlenkami a schopnostmi žen a prostorem, jejž společnost vykazuje jich činnosti.''

Jsou to slova varovná, o kterých pilně uvažovati měli by rodiče, vychovatelé a osobnosti v zákonodárství rozhodující. Dívce, na základě převráceného mínění, o němž již dříve bylo promluveno, že jest nejprve ženou a pak člověkem, šmahem jako budoucí povolání ustanovuje se sňatek, t. j. nejen mateřství, ale i úřad hospodyňský, vyžadující jen v nejřidších případech pouhý dozor, nýbrž obyčejně velmi pilnou práci ruční, vaření, čištění, úpravu a správku prádla a šatstva, čištění bytu, o repraesentačních povinnostech hospodyně ani nemluvíc.

Jistý nám nevalně nakloněný učenec pravil: ,,Co chce každá žena? Žena chce jen a jen míti děti!" Tvrzení své opíral hlavně o spis psaný brillantně s velikou vervou současnou ženou, paní Laurou Marholmovou. Tato spisovatelka však ve své ,,Knize žen" (Das Buch der Frauen) šla mnohem dále než učenec svědectví jejího se domáhající; ona mluví málo o mateřství ženině, které i nejtvrdošíjnější ,,emancipistky" uznávají za věc posvátnou, nedotknutelnou, nýbrž tvrdí, že jedinou výplní ženiny bytosti a života jejího může býti pouze láska, veliká, vášnivá, bezohledná láska k muži. Knihy paní L. Marholmové potkaly se nejen pro svou stkvělou a výmluvnou dikci, ale i pro tendenci svou v táboře

mužů se značnou oblibou a pochvalou, kdežto na př. jedna z vůdkyň německých žen sl. Helena Langeova o nich praví: „Ženě bylo zůstaveno, aby v nepochopitelné sebehaně vyvodila poslední důsledek ustanovení ženina k úloze manželky, ano vykreslila v ženě pouze hysterickou bytost pohlavní. V jásavém souhlasu, který pojímání L. Marholmové nalezlo u mnohých mužů a bohužel i u některých žen, jeví se ona převrácenost, ona zabořenost v extrémy, která předchází změnu nálady.“

Těmto dvěma výrokům o ženě, která „jen a jen chce míti děti“ a ženě, „jejíž jedinou náplní může býti muž a láska k němu“, velmi silnou protivou jest mínění, které známá bojovnice emancipační dr. Katynka Schirmacherová vyslovila na kongressu chicagském: „Moderní žena nepovažuje manželství za nevyhnutelný osud svůj, aniž jest přesvědčena, že býti chotí a matkou jest hlavním povoláním ženy, jež každá jest nakloněna splniti; aniž věří, že bez zvláštního vypěstění svých vloh a schopností a naprostého vývoje své povahy žena jest s to plniti povinnosti ty tak, jak mají býti plněny. Moderní žena proto má za právo své, za svou osobní povinnost a za všeobecnou nutnost, aby žena na prvním místě byla charakterem a plně vyvinutou osobností, aby za druhé zjistila své nadání, je vycvičila tak, aby poznala, co est řádná práce a jak se jí uživiti. Dosáhnuvši toho, žádá za právo voliti manželství, je-li mu nakloněna a zamítnouti je, zná-li jiný způsob štěstí aneb jiný způsob býti užitečnu světu.“

Ale dejme tomu, že vzpomenutý učenec má pravdu a že každá žena chce se státi matkou, —

lze s takovou naprostou určitostí tvrditi, že každá dívka chce býti hospodyní a tráviti život svůj vedle vychovávání svých dětí pouze v úklidu, v pořizování prádla a pokrmů? Jest mnoho děvčat nadaných, která vykonávají domácí práce s pevným přesvědčením, že maří drahý čas, jen a jen z poslušnosti. Znala jsem dívku, zvláštním nadáním mathematickým a linguistickým se honosící, které se otírání prachu a jiné každodenní ženské práce, bohužel velmi podobné práci Danaidek, zdály neskonale směšnými, ale která přes to je konala se vzornou svědomitostí, aby vyhověla nade vše milované matce. Předčasný její skon tomu zabránil, by jako orel uvězněný otloukala křídel svých v kleci nepřiměřeného života. Avšak, i když ženy vysoce nadané a vzdělané, některým nadáním uměleckým neb vědeckým zřejmě vynikající, konají rády a oddaně všední aneb hrubé práce hospodyňské, není to se škodou neobsáhlou? Zabývají se něčím, v čemž zastati je může každá osoba poněkud zručná a pilná, kdežto zanedbávají, co vykonati dovede z tisíců a desetitisíců sotva jediný člověk!

Četla jsem nedávno životopis velmi vynikající spisovatelky a filantropky (Marie Červinkové-Riegrové), u níž v posledních letech jejího krátkého života objevilo se vzácné nadání novellistické. Za studií svých lidumilných vnikla hluboce v poměry velkoměstské chudiny a nakreslila z nich dva, tři obrázky podivuhodné síly a hloubky. Paní ta byla zároveň, jak nám životopis vypravuje, vzornou hospodyní ve velkém slohu, zavařovala ovoce, hotovila likéry, uschovávala veliké zásoby na zimu, řídila složitou domácnost. Třeba se obdivuji všestrannosti a

oddanosti její rodinné, přece lituji, že ve chvílích, kdy konala tyto práce, i ženě méně vzácného ducha přístupné, nenapsala raději ony novelly a romány ze života velkoměstské chudiny, o které nás nemilosrdně její smrt oloupila. A takových případů jest zajisté v životě každého národa více!

Rodiče i nejchudší, mají-li hocha, jehož nadání osvědčuje již škola obecná, chystají jej na studie a společnost jim to schvaluje a je v tom podporuje; proč nemohla by vysoce nadaná dceruška dělníka, malého řemeslníka, chalupníka věnovati se studiu za podpory společnosti, jíž by jedenkráte zajisté byla na prospěch? Dcera Augusta Bebela, který ze soustružníka povznesl se na vůdce sociální demokracie a na váženého spisovatele, stala se doktorkou mediciny. Ale zpravidla nejen rodině chudé, ale ani bohatší nepřipadne, aby neobyčejně nadané děvče vychovala k něčemu jinému než k hospodyňskému úřadu. Rozlišuji zcela úlohu choti a matky od úřadu hospodyně; jsem přesvědčena, že naše budoucí doktorky, professorky, vědkyně budou milými družkami svých mužů a dobrými a láskyplnými vychovatelkami svých dítek, jako jest tomu v jiných zemích, kde uvolněno odborné vzdělání žen, a jako jimi u nás byly dosud naše umělkyně, spisovatelky, ba i obchodnice.

Zdá se mi býti oportunismem, který má utišiti rozbouřené mysli osobností ženské emancipaci nepřejících, řekneme-li: „Jest více žen než mužů, počet sňatků čím dále tím více se menší, mnoho žen zůstává nezaopatřených — protož uvolněme jim některá povolání dosud jen mužům přístupná a poskytněme jim k nim dostatečného vzdělání a vychování.“ Ne tak! *Ne oportunis-*

mus, ale princip! Ne protože jest obava o nezaopatřený stav dívek, otevřeme jim povolání, k nimž jsou způsobily, a poskytujme jim nejvyšší míru vzdělání, — nýbrž proto, poněvadž jest to lidské a občanské jejich právo, poněvadž jest to spravedlivo. Vždyť ne každá dívka, které osudem určen stav svobodný jest nadána, aby mohla býti dobrou studentkou, učitelkou, umělkyní, odbornou neb belletristickou spisovatelkou; i nebude na škodu, věnuje-li se dle zdraví a schopností svých s náležitou průpravou obchodu, průmyslu aneb i hospodyňským pracem, třeba nestala se hospodyní, samostatnou paní domu.

Není pochyby, že touto spravedlností k ženě konanou neztroskotá domácí blaho, domácí život v národě. Jako vždy jen malé procento mužů jsou učenci, právníky, spisovateli, umělci, učiteli, lékaři a příslušníky ostatních tak zv. učených povolání, nýbrž většina jest rolníky, řemeslníky, obchodníky, tak i veliké množství žen oddá se vždy povolání hospodyňskému, k němuž netřeba ani vynikajícího nadání, ani úmorných studií, ani leckterého odříkání se. Nadaná dívka nechať studuje a vzdělává se jako nadaný jinoch, dětem, prostředních schopností, hochům ani děvčatům nebudiž duševní práce studijní vnucována, třeba byli příslušníky vyšších stavů. Tím zabráníme onomu jako hrozná příšera nám neustále ukazovanému „vzdělanému proletariátu", nikoli pak uzavřením vyšších povolání nadaným ženám.

Naše K. Světlá, vzpomínajíc dob na rozhraní dětství a panenství svého, píše ve svých „Upomínkách": „Budiž odpuštěno mé dětinskosti, že jsem upřímně žasla nad praktickým smyslem, na který jsem viděla, že jsou lidé tak hrdi, nad

duchaplným, národohospodářským jejich pravidlem, připouštěti jinocha netalentovaného, línivého a pro všechny vyšší zájmy naprosto neschopného, na všecky dráhy duševní činnosti jen proto, že jest to mladík, a dívku, byť byla nadaná, čiperná a pro věc nadšená, co nejurčitěji z nich vylučovati jen proto, že jest to dívka. S touž upřímností jsem se smávala tragikomické náhodě, že právě já, zoufající si, že se učit nesmím, pod jednou se trápím střechou s dvěma mladíky, rovněž tak srdečně si zoufajícími, že se učit musejí, závidícími mi krutě mou mi tak protivnou domácí zahálku, kdežto jsem já se pokaždé zase odvrátiti musila, spatřivši je s knížkami pod paždími loudati se do nenáviděné roboty v koleji, aby neviděli žehravých mých slzí nad jejich nezaslouženým a jimi tak nenáviděným štěstím!"

A nyní si pomysleme, jakou by nenahraditelnou naše literatura byla utrpěla škodu, kdyby se duchu časové společnosti bylo podařilo potlačiti umělecké nadání Světlé, kdyby okolnosti mocné jí byly vyrvaly z ruky péro a vložily v ně jen a jen jehlu, smeták, vařečku, — a pomysleme, jaká mezera by dnes zela ve slavné jinak literatuře francouzské, kdyby mladá Aurora Dudevantova nebyla se vytrhla z tichého života v Nohantu a jako Georges Sand neuváděla všecky skromné dušičky v prudký hněv a rozhorlení! Truchlíme šíleně nad mladým životem, jenž v hrob se skloní, — není-li právě tak smutno, zhyne-li vysoce nadaná dívčí duše v prachu všednosti, nevydavši květů a plodů, jež jí byly předurčeny?

Ve příčině svobodné volby povolání rozhodují, jak jsme již poněkud naznačili, tři faktorové,

ženy samy, rodiče a vychovatelé jejich, i sbory zákonodárné a správní. Především ovšem jest úlohou žen, aby vždy a všude hájily svého lidského práva a důstojnosti a za záminkami zastaralými nedaly se zatlačiti nebo přemluviti tam, kde by celou duší nepůsobily dle schopností svých k blahu celku. Rodiče a vychovatelé zkoumejtež duši dívčinu právě tak pečlivě a rozšafně jako mysl hochovu a ustanovtež, jako by ustanovovali při jinochovi budoucí její povolání.

Faktoři rozhodující pak nahlédnětež do zemí cizích, kde jsou ženy lékařkami, učitelkami vyšších učilišť, úřednicemi všeho druhu, ve Švýcarsku a Americe právnicemi, ba v zámoří i kazatelkami různých vyznání a sekt a neuzavírejtež nikde ženě přístupu k úřadu nebo působení nějakému, je-li k němu rovněž dobře kvalifikována jako muž, za záminkou, že nelze přitěžovati muži boj o chléb. Má-li již býti boj a ne spravedlnost, pak budiž to boj silnějších schopností se slabšími, věťší píle a snaživosti s pílí skrovnější. Nechať pak zvítězí příslušník kteréhokoli pohlaví, stane se alespoň po právu.

Nikdo nežádá, aby měla někde přednost žena méně schopná; proto nutno rovněž žádati volný přístup k vzdělání všeho druhu. A tu s potěšením jest nám konstatovati, že jest otázka tato i u nás již mnohem šířeji rozřešena než svobodná volba povolání. Za posledních 50—60 let dívkám otevřeny byly ústavy učitelské, školství obecné doplněno bylo měšťanským, zřízeny buď svépomocí neb obcemi a státem školy výrobní, průmyslové, pokračovací, odborné a hospodyňské. Zásluhou přední české básnířky slečny

El. Krásnohorské založeno „Minervino“ dívčí gymnasium, první v Rakousku vůbec, jež vyslalo již přede dvěma roky první abiturientky na vysoké školy, prozatím ovšem jako hospitantky. Avšak letošního jara rozradostnil se všecken ženský svět rakouský, na prvním místě ovšem český nad vynesením ministra kultu a vyučování, jež studentkám na filosofické fakultě rovných práv poskytuje jako studentům. Stejné nařízení, jak se určitě očekává, vydáno bude ve příčině lékařského studia žen co nejdříve. Tím Rakousko postavilo se po bok Anglii, Švýcarsku, Americe, Rusku a Dánsku a předčilo nad Německo, zemi národa filosofů, kde přes všechno usilovné snažení žen dívky na university různé připuštěny nanejvýše jako hospitantky aneb vůbec nepřipuštěny dle libovůle těch kterých sborů professorských. Stalo se tak zajisté nejen na horlivou přímluvu poslanců našich, ale i následkem přečetných výmluvných petic ženských spolků, jimiž za vyšší studium dívčí žádáno.

Avšak nebylo by důstojno, aby ženy nyní složily ruce v klín; mnohého zajisté zbývá ještě docíliti. Na universitách ve Francii, ve Švýcarsku a v Americe přístupna ženám i fakulta právnická a země posledně jmenované připustily je i k vykonávání právnického povolání. V Německu připuštěny ženy jako hospitantky na vyšší školy zemědělské, což velmi prospěje statkářkám samostatně správě svých panství se věnujícím a vychová řadu sil pro dívčí učiliště hospodářská, zahradnická a ovocnářská.

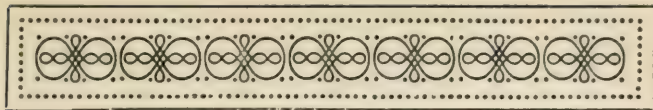
Tím větší, tím blaženější jest národ, čím více v něm lidí vzdělaných, pracovníků horlivých, oč mocnější, oč šťastnější bude národ český;

*

až řady věhlasných mužů rozmnoží se o čety moudrých žen, až dvojnásobný počet rukou přiložen bude k dílu obrození a povznesení. Pevně věřím, že den žen českých nemůže býti dalek; i opakuji o nás ženách slova, jež zanícený básník Heyduk zapěl o lidu českém:

„Lidstva duch, jenž v moři věků koupá
peruť svou a stále výše stoupá,
také nás má rosou na křídlech!...“

II.

Obavy ze ženského studia.

(Psáno na podzim roku 1908.)

Studium, vedoucí ženu buď k vědecké práci aneb k určitým povoláním, k nimž jest třeba absolvování university, zdálo se nejširším kruhům, i vzdělaným, od počátku čímsi neobyčejným, neobvyklým, ba nesmyslným, zdálo se nebezpečným vybočováním z vyjetých, osvědčených drah, ba zdálo se skorem revolucí společenskou, zcela zbytečnou.

Dlouho mělo ženské studium velmi malý kroužek příznivc , jemuž čelil nesčetný zástup velice rozhodných nepřátel. Vzpomeňme, že ještě r. 1896, když Arthur Kirchhof vydal svou záslužnou knihu „Die akademische Frau", anketu to o vhodnosti, účelnosti a možnosti ženského studia, jen velmi málo úsudků bylo bezpodmínečně přisvědčujících, většina byla proti studiu anebo připouštěla je za jistých podmínek; a muži, jichž se anketová kniha dotazovala, byli

vesměs vysokoškolští professoři, umělci, spisovatelé, lékaři, právníci, duchovní, tedy výkvět mužského světa!

Nebylo konce úvahám o studiu ženy, které vlastně vyzněly z veliké části — jako námitky proti němu; i dnes, kdy množí se střední školy dívčí i ony školy chlapecké, kam dívkám volný vstup povolen, kdy university skoro ve všech státech ženám se otevřely, kdy ženský doktorát není již zvláštností, kdy místo promocí sčítává ženské hnutí zvolna habilitace, kdy tedy se ženské studium opravdu vžívá, neumlkly ony starostlivé úvahy, a stále zdvižen prst hrozící, od bran studia varovně odhánějící. Ve jménu přírody, ve jménu těžkých úkolů ženského organismu, ve jménu zdatnosti pokolení nynějšího i příštích zráženy jsou ženy, aby nepodnikaly úkolů, s něž jejich tělesná a duševní konstrukce není.

Po dlouhé věky trvají gymnasia a jiné střední školy pro hochy, a teprve v nejnovější, eminentně hygienické době počalo se uvažovati o přetěžování jejich žáků a navrhovati reformy, které umožňovaly by jim vydatnější odpočinek a tělesný výcvik. Nedlouhému však studiu dívek od počátku vytýkáno jest, že jest pro zdatnost lidstva vážnou škodou.

V Německu před nedávnem uspořádána ve veřejném tisku anketa o ženském studiu, zvláště středoškolském, a tu ozval se požadavek, který dle všeho bude splněn a uzákoněn, aby příprava dívek pro universitu prodloužena byla o jeden rok. Mezi jinými odborníky ozval se i prof. Funk, ředitel dívčího gymnasia (čili, jak officielně jest nazýváno, ústavu pro ženské studium) v Berlíně.

Tvrdil velmi vážně, že dívky v kritických letech vývoje pohlavního, tedy mezi 14. a 16. rokem, stávají se neschopnými duševní (alespoň intensivní duševní) práce; nabádal k opatrnosti za přijímání žaček, aby studentky na poloviční cestě pak neklesly, a poukazoval konečně k tomu, že kritická situace ženských studentek již plně jest uznávána, — tak při gymnasiu v Charlottenburce ustanovena jest zvláštní lékařka, aby bděla nad přijímáním a zdravotním stavem studentek.

Tato dáma, dr. Helena Bedřiška Stelznerová, ostatně školní lékařka všech čtyř vyšších dívčích škol v Charlottenburce, odpovídá nyní v jistém berlínském deníku řediteli prof. Funkovi, a její vývody i zkušenosti jsou tou měrou karakteristické a přiléhavé, že vzbudí zajisté zájem i v našich kruzích, kde o dívčích středních školách, o abiturientkách a jejich budoucnosti často bývá debattováno.

Nejdříve vypravuje lékařka, jako odpověď na varovné upozornění prof. Funka, o svých zkušenostech při přijímání žaček. Konstatujíc, že hlásí se velmi málo žaček se zdravím neporušeným, výborným, nýbrž že spíše pravidlem jest střední, ba špatná míra zdravotní, ohrazuje se proti tomu, aby gymnasia přijímala jen dívky tělesně zdravé a silné; tu mohlo by se státi, jak praví doslovně, že by odmítnut byl budoucí ženský Schopenhauer, a přijato obrovské dítě, duchem však méně cenné. Na váhu tu padá také, že velmi nadané dívce působí studium jen skrovné obtíže, tak že jí k jich přemáhání vynikající tělesné síly netřeba. Ostatně při skrovném dosud místě na škole charlottenburské i jiných velí již poměry, aby z četných hlásících se byly voleny dívky tělesně

i duševně zdatné. První abiturientky charlottenburského gymnasia (r. 1908) dle tvrzení lékařčina dosáhly studijního cíle při dostatečné zdatnosti tělesné.

Lékařka odůvodňuje pak, proč dívčí materiál na gymnasiích studující není tělesně dosti silný, budě takto obavy prof. Funka, že klesne na poloviční cestě, ve veřejnosti pak vzbuzuje hrůzu, že celý blok studentek svým tělesným stavem zhorší zdraví lidstva. Střední školy dívčí, zvláště gymnasia, zřízeny jsou (v Německu) jen ve velkoměstských centrech, i jsou žačky z naprosté většiny dětí v metropolích zrozené neb alespoň vychované, a zdraví těchto dětí daleko zůstává za zdatností dětí venkovských, nebo pocházejících z malých měst. U dívek velkoměstských nebezpečnou dobu vývoje, o níž prof. Funk tvrdí, že činí je neschopnými námahy duševní, dlužno klásti mezi 12. a 16. rok věku; vlivem prostředí jsou dívky brzy pohlavně vyvinuty, nikoli však ve stejné míře tělesně dospěly. Dr. Stelznerová považuje příliv z venkova a maloměsta za velmi žádoucí a ukazuje na Švýcarsko, zvláště na Curych, kde průměr tělesné zdatnosti studentek jest velmi vysoký, a kde právě domorodky jsou vždy v prvních řadách silných a zdravých žaček.

Ve velikém městě (zde za příklad uveden třímilionový Berlín-Charlottenburk) jsou životní podmínky pro studentky, i slabší domorodé, i silnější odjinud přibylé, značně stěžovány. Vzduch jest horší venkova, strava dražší a zajisté méně vydatná a cenná; za největší zlo považuje však lékařka velkoměstské vzdálenosti, které jest studentkám přemáhati, než dostihnou svého ústavu. Komunikací zřízeno sice do-

statek, ale jsou přece jen sestrojeny tím způsobem, že jest studentce s jedné na druhou třeba tři-, čtyřikráte přestupovati, než do vrat gymnasia vstoupí. Dr. Stelznerová vypravuje o dívkách, jež z podzemní dráhy vystoupí na dráhu městskou, přestoupí pak na dráhu elektrickou, konečně na automobilní neb jiný omnibus; i dává na uváženou, jakého rozčilení děvče takové každodenně zažije a s jak otřesenými nervy k vyučování se dostaví. Že dojížďka a návrat ztráví hodiny času, že ztratí nebo pohltí všecky chvíle, které by studentka mohla věnovati buď odpočinku, aneb tělesnému výcviku, hrám, veslování, plování, tělocviku, jest druhou stránkou zla, neméně neblahou pro zdraví studentek.

Jiná příčina nepřiměřené námahy dívek kotvila a místy dosud kotví výhradně v nedlouhém trvání ženského studia a v jeho náhodnosti. Dívky odhodlávají se k němu často až po odbyté povinnosti školní, někdy ve věku značně pokročilém; tu jedná se jim o to, aby co nejrychleji léta studia středoškolského odbyly, několik tříd za jediný rok absolvovaly, — některá vykoná universitní přípravu ještě překotněji studiem soukromým. Ženské studium bylo a do jisté míry jest dosud zjevem neobyčejným, novým, věnují se mu tudíž bytosti, v nichž jest plná ctižádost průkopníků, nových lidí; kdežto mezi hochy téměř není příkladu, aby student snažil se přeskočiti jednu, dvě třídy, naopak zcela klidně snáší prodloužení studia svého o rok opakováním, často samovolně zaviněným, nejsou nikde řídkým zjevem dívky nadmíru ctižádostivé, odbyvší osmileté gymnasijní studium za šest, ba i za čtyři roky. Rozmnožením, stabilisováním a refor-

mou ústavů ustoupí tyto, do jisté míry přece nebezpečné zjevy normálním poměrům; příkladem toho jest české gymnasium „Minervy", kde nižší třídy absolvovány původně za rok, pak za dvě léta, a které nyní má plných osm tříd i právo veřejné maturity pro žačky, jež jindy maturovaly na cizím gymnasiu (c. k. akad. v Praze).*)

Dr. Stelznerová, uvažujíc o všech těchto překážkách harmonického tělesného i duševního vývoje dívek studujících, vítá s radostí a zadostiučiněním adicionelní rok dívčího studia. Avšak nemá na tom dosti: *žádá rok další, a sice ne rok studia, nýbrž rok intermezza.*

Úvahy, jimiž jej odůvodňuje, jsou vlastně nejzajímavější částí jejího pojednání. Představuje si dobu tu tím způsobem, že by dívka, která bez porušení svého zdraví absolvovala gymnasium neb jinou střední školu, rok před vstupem na universitu věnovala buď oddechu a sesílení svému, buď uvedení v praktické úkoly životní, v úkoly hospodářství domácího i veřejného, ve vychovatelství, v práci sociální a lidumilnou. Dívky pak, které v době vývoje od 12.—16. roku věku skutečně trpí duševní prací, vyžadovanou studiem, a nemohou jí, dle vývodů prof. Funka, konati, nechať rozdělí si tento rok na dvě poloviny a položí je mezi jednotlivé třídy střední školy. (V Německu, tuším, lze vstoupiti

---

*) Pamatuji se, jak na jub. výstavě r. 1891, obdivujíc se exposici „Minervy", přece jen jsem trnula nad jediným rokem nižšího gymnasia dívčího. Tehdejší ředitel, zesnulý prof. F. X. Prusík, vysvětloval mi, že stanoveno tak jen vzhledem k stáři žaček, z nichž mnohé byly dvacetileté a valně let na otevření ústavu čekaly. Vskutku hned druhým rokem bylo nižší gymnasium dvoutřídní.

v každém semestru, čímž by tato pausa byla usnadněna.) U těchto studentek adicionelní rok připadl by ovšem více oddechu a ozdravění, než u dívek shora jmenovaných, ale i ony mohly by získávati zkušenosti v domácích pracích, ošetření dětí (malých sourozenců nebo příbuzných), práci lidumilné; jednak nen k tomu všemu třeba tak intensivní námahy duševní, jednak již sama rozmanitost a rozdílnost od úkolů na čas odstavených má do sebe cosi ozdravujícího.

Lékařka slibuje si velmi mnoho od tohoto roku a vskutku jest prospěch z něho vyplývající mnohostranný a samozřejmý, zdravotní, ethický a praktický. Všimněme si nejprve tohoto, jelikož na první pohled zdál by se anachronismem. Domácnost považována jest dosud za výhradní doménu ženy, ba za její intimní a interní povinnost; poměry neupravily ještě sesocialisovanou domácnost, a žádáme-li i pro ženu studovanou plných lidských práv, neukládáme-li jí celibát a bezdětnost, pak jest ovšem i při ženě studované, učené smysl a znalost praktických stránek každodenního života žádoucna. Rok mezi gymnasiem a universitou dal by nastávající akademičce vše, čeho bude jí třeba pro další život v rodině a domácnosti, nechať utváří se jí jakkoli; neboť dá se předpokládati, že bystrá, vyškolená mysl pochopí a stráví za měsíc, k čemu bytosti tupé neb lhostejné třeba jest roku.

Ba, dr. Stelznerová věří, že studované ženy domácnost se všemi jejími pracemi, výchovu i sociálně-lidumilnou práci povznesou na vyšší stupeň. Díky buďtež jí za toto moudré a včasné slovo. Dosud u nás (a snad i jinde) činěna přísná přehrada mezi domácími pracemi a studiem;

staré a zkušené hospodyně věřily, že dívka z gymnasia, university může je nanejvýše zkaziti, že naprosto k nim se nehodí, nejsouc „výhradně pro domácnost vychována“, od dětských let v pracích domácích cvičena. A teď prorokuje se ženám-studentkám právě na základě jich logicky vyškoleného, stále bystřeného ducha i blahodárný vliv na domácí hospodářství, budou-li jen míti snahu se jím zabývati!

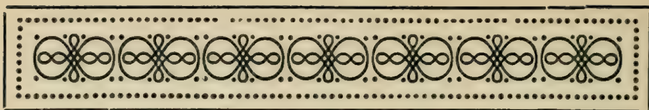
Přilnuly-li by dívky k těmto dosud „čistě ženským“ úkolům rodiny a domácnosti, s láskou dostavila by se i vážnost k nim; a tu jsme již blízko u ethického prospěchu z adicionelního roku. Nejen, opovrhovaná práce domácí, — i ty, kterým je souzeno v životě se jí věnovati, stouply by v mínění studentek a kruhů jimi inspirovaných; studentky samy v těsném styku s přirozenými poměry života odložily by svou výhradnost, často v arroganci degenerující, — v níž dle úsudku dr. Stelznerové jsou tak podobny typu „parvenu-a“. Ženy prakticky činné a studentky, které původně k sobě náležely, splynuly by opět harmonicky v jedinou společnost bez odcizujících propastí. Prospěch zdravotní, jejž získaly by studentky rokem intermezza, je příliš zřejmý, aby bylo třeba rozbírati ony možnosti tělesného výcviku a sílícího sportu, který podává; i zde výsledkem byla by harmonie, soulad zdravého, silného těla, způsobilého pro všecky těžké úkoly ženství, s duší k intensivní práci vědecké lépe jím uschopnělou.

Dr. Stelznerová, ač jest bojovnicí za studium dívek, zráží s ostatními odborníky od hromadného útoku na střední školy a universitu, a radí vůdkyním ženského hnutí, aby hleděly docíliti

spíše kvality než kvantity. Má za to, že úkolem ženského hnutí jest docíliti co největší zdatnosti tělesné a duševní svých příslušnic; činy, zdárné a lidstvu prospěšné, dostaví se pak samy, neboť „silné rámě žádá si práce, zdatný mozek činnosti tvůrčí“.

I u nás bylo by na čase, aby od pouhého usilování, často úzkoprsého, krátkozrakého a nepřátelského, obracel se zrak dále, tam, kde ženské hnutí stýká se s proudy všelidskými, všekulturními; vždyť doba uplatňování se, získávání holé půdy, již mizí, ženské hnutí také svými nejvyššími vrcholky, z nichž jest i ženské studium, se vžívá ve společnost. Nastává doba tříbení, zdokonalování, prohlubování, ethických úvah; nechať i u nás často jest k tomu podáván popud a návod.

III.

Všeobecné vzdělání a odborné školství.

(Psáno koncem roku 1909.)

Bylo by nesnadno stanoviti, zdali ženský živel vnikající stále usilovněji takměř do všech povolání a prací, dříve jen mužům náležejících, způsobil ohromný vzrůst ženského školství odborného, t. j. k určitým povoláním a pracím připravujícího; aneb zdali ona záplava umožněna byla právě přípravou poskytnutou. Obojí mohlo býti i příčinou i důsledkem: brány určitých povolání otevřely se dokořán teprve ženám řádně vyškoleným; a školy a ústavy, jež dosud měla jen mužská mládež, přístupnými učiněny neb nově zřizovány i dívkám, když zpozorováno, že ony, které určité povolání již vykonávaly aneb pro ně jevily zálibu, nestačí požadavkům doby.

Faktem velmi radostným zůstává, že jako v jiných kulturních zemích i u nás vzrostlo odborné školství kvantitativně i kvalitativně; i dalo by se z toho souditi, že kruhy jím obdarované

vyvodí z tohoto bohatství důsledky a postaví výchovu dívek a žen na nový, pevnější základ. Kdo pozorněji sleduje výchovné cíle v našich rodinách, přesvědčí se však, že se tak stává jen částečně, a že dosud nevymizela, naopak že velmi silně zakořeněna jest stará tradice, tak zvané všeobecné vzdělání dívek, dokonalý to protiklad odborného, k určitému povolání a určité práci připravujícího školení. Tradice ta není příliš stará, a lze při známém konservativismu žen očekávati, že potrvá ještě velmi dlouho; třeba tedy zabývati se jí, ukázati, jak naprosto nehodí se do času moderních myšlének a zásad a jak svojí přežilostí a rozporem působí škodlivě.

Jak řečeno, není uznaná potřeba vzdělání ženského u nás příliš dlouho zakořeněna; zajisté nalezli bychom mnoho pamětníků dob, kdy stačilo dívkám i z lepších rodin, aby byly dobrými hospodyněmi, hlavně kuchařkami, pečlivými matkami, bytostmi nábožnými, v osud svůj trpělivě se odevzdávajícími. Ještě v letech třicátých devatenáctého věku považovány tak zvané ruční práce za přepych ve výchově českých dcer, a nabádala-li v těch letech „nejlepší česká kuchařka" Magdalena Dobromila Rettigová své chovanky k ozdobnému pletení a vyšívání, bylo to jako když o třicet let později Amerlingová přednášela svým žačkám esthetiku, psychologii a — krystalografii. Dnes, kdy nejsou dívky vylučovány ze žádné nauky, není pro to ani analogie! Ponenáhlu povstávaly vedle velmi zanedbaných farních škol dívčí ústavy, kde se učily žačky historii, trochu vědám přírodním, trochu „slovesnosti", mimořádně i jazyku francouzskému a kreslení. Jazyk německý byl i v českých ústa-

vech rovnoprávný, nepřevládal-li ve třídách vyšších. Vyučování ručním pracím, nevždy řízené v duchu praktickém a esthetickém, zabíralo velmi mnoho hodin učebné osnovy; hudbě, většinou hře na klavír, učily se dívky zvláště. Školu opouštěly zpravidla ve dvanáctém, řidčeji ve čtrnáctém roce; pak chodily ještě po nějaký rok „do šití“ (prádla nebo šatů), později do některé proslulé klášterní neb hotelové kuchyně, aby přiučily se jemnějšímu vaření, a souhrnem těchto vědomostí obdařeny, očekávaly vepluti ve přístav manželství, který skoro bez výjimky byl jim odpočinutím a uklidněním po všech dobrodružstvích učení se.

Mělť tento průběh výchovný vskutku cosi dobrodružného do sebe; bylo to jakési těkání od květiny ke květině, z nichž z každé smlslo se trochu medu; všude se započalo, nic se nedokončilo, vždy se experimentovalo, a i když ukázal se v některém oboru zřejmý talent, jen zřídka kdy bylo ho využito pro životní povolání. Nejtemnější stránkou poletování od nauky k nauce byla nechut a neschopnost dívek (nadprůměrně nadané vyjímajíc) k dalšímu samostatnému sebevzdělání.

Absolvování šesti let školy, trochu francouzštiny, trochu klavíru, ruční práce, eventuelně trochu kreslení — nazýváno všeobecným vzděláním dívek a považováno tehdy za velmi úctyhodný kulturní stav mladých žen. Nezměnilo se to ani valně, když na místě a kromě soukromých ústavů vznikaly veřejné „vyšší dívčí školy“, když nastala móda posílati dcerky do zahraničných pensionátů německých a francouzských, a když konečně stvořením škol měšťanských

rozšířena možnost delší návštěvy školské i na kruhy nezámožné, — neboť dívčí ústavy, vyšší dívčí školy a pensionáty vyžadovaly vždy značných obětí hmotných.

Při krátké lhůtě vyučovací, při značném množství oborů a jejich veliké rozdílnosti nutně vzniklo diletantství, někdy dosti ubohé, dělo se experimentování málo seriósní. Dokud sňatek považován výhradně za úkol a cíl dívky, dalo se toto intellektuální těkání a mlsání alespoň pochopiti; vědomosti byly jen jakousi ozdobou, a nejpraktičtější rodiče ani jich dceři nedopřávali za resolutního hesla: „Nebude toho potřebovat.“

Ovšem, že i v zašlých těch dobách nedostatečnost anebo přímé odepření vzdělání dávalo vznikati těžkým konfliktům duševním a hmotným. Za příklad služ žena, jež v manželství ucítila v sobě mocný umělecký, neodolatelně k tvorbě ji strhávající talent; malířce bylo se od počátku učiti, neboť tu trochu kreslení z „ústavu“ bylo nejlépe zapomenouti; spisovatelka všecka zdrcena pozorovala nedostatky svých vědomostí historických, přírodnických, esthetických, i nezbývalo jí než ponořiti se v usilovné studium soukromé, byť radostné, přece nikoli lehké. Paní s bystrým zrakem pro sociální nedostatky byla by chtěla veřejně pracovati, reformovati; ale záhy se přesvědčila, že musí se naučiti nejprve společenské abecedě, nechce-li spíše škoditi než prospívati: všechen postupný vývoj lidstva, všecky požadavky jednotlivých stavů, všecky politické zákony a změny byly jí oborem zcela neznámým!

Aneb se okolnosti rodinné změnily, určitě očekávaný sňatek se neuskutečnil, a dívce školnímu vyučování dlouho již odrostlé nastávala

nutnost čestně získávati si výživu. Leč její vzdělání bylo jen „všeobecné", krutěji řečeno, ona neuměla v žádném oboru nic důkladného, všude byla diletantkou, — tu bylo nesnadno v životě se zakořeniti. Ona existence svobodných tet a sestřenic, podporujících hospodyni a matku, za nesnadnějších drahotních poměrů, čítajících s každým zbytečným členem domácnosti, čím dále tím určitěji stávala se nemožnou. Doklady k různým těmto konfliktům podávají ještě poslední desetiletí právě skončeného věku.

Vyskytli se arciť již v druhé jeho polovině moudří rodiče energických dívek, již, uváživše svoje poměry, předem počítali s nemožností zaopatření sňatkem a rozhodli se pro vyškolení, zvláště v těch oborech, kde h zákon přísně žádal (učitelství literní, industriální, na školách mateřských).

V posledních letech ku podivu rychle zmnožila se povolání ženám přístupná, k nimž třeba nejen předepsané výchovy, leč i pravoplatných vysvědčení. Zvolna nebude u nás i v cizině ani jediného stálého povolání, v něž připuštěny budou síly specielně pro ně nevyškolené; stav ošetřovatelek nemocných, učitelek cizích řečí, učitelek v oboru hospodářském a zahradnickém, obchodvedoucích atd. jasně podávají o tom svědectví. Reforma děje se shora i zdola; děvčata připuštěna jsou k řemeslům a stávají se učednicemi i tovaryškami; university, vysoké školy technické, národohospodářské i obchodní postupem přijímají ženy, ale za týchž přísných podmínek jako muže. Jedinou výjimkou jest o jeden rok zkrácené universitní studium pro absolventky lyceí, u nás státem favorisovaných; leč teprve

budoucnost ukáže, zdali výjimka ta nebude zrušena rozhodnutím školských úřadů, — neb i na žádost samých lyceistek.

Boj za bytí jako síla každému zřejmá žene ku předu všechen náš společenský život; lze sotva předpokládati, že boj ochabne a že již nebude se skláněti k vítězství zdatnějšího a silnějšího. Jakmile chce se žena státi účastnou zápasu, musí přijmouti všecky jeho závazky, tím spíše, poněvadž v boji jest v jisté nevýhodě. Veřejné instituce, v jejich čele země neb stát, jsou rázu konservativního, nebylo snadno přiměti jich, aby zaměstnávaly ženu vedle muže; a když tohoto pokroku vydobyto, nelze zajisté očekávati, že by se ženě dostalo snadnějších podmínek vstupu.

Všechen novodobý rozvoj žene k specialisování školství, aneb alespoň k vymýcení diletantismu a polovičatosti, leč, kdežto v mužské výchově těkání od oboru jednoho k druhému, experimentování odsuzováno jako cosi nezdravého, výjimečného, ono těkání a experimentování, které kryje se pod titulem „všeobecné vzdělání ženské", požívá vážnosti a obliby. Čím to?

Příčiny jsou mnohé. Určité ženské povolání celé bytosti si žádající není u nás ještě životním cílem o sobě, nýbrž jakousi výpomocí z nouze, když nezdaří se zaopatření ve sňatku; spojení pak manželství se zaměstnáním ženy mimo vlastní domácnost setkává se dosud se silným odporem. Připravovati se důkladně a po několik let na něco pouze fakultativního, to zdá se dívkám i jich rodičům velmi pošetilým. Méně zámožným zželí se nákladu sotva dosažitelného; a kolikráte slyšeli jsme výrok bohatých rodičů

nadané nebo po vzdělání dychtící dcerky: „Prostuduje svoje věno a pak přece se vdá!“

Důkladné a dlouholeté studium jako cíl o sobě ještě daleko méně sympatií vydobylo si než ženské povolání mimo manželství. Právě ona časová délka odborného vzdělávání se jeví se jako jiná překážka. Nelze popříti, že dívka, provdá-li se, musí opustiti pro zákonný celibát neb jinou příčinu jistá povolání, k nimž po řadu let specielně se školila; i stotožňuje společnost obojí a domnívá se, že se ztrátou povolání (hlavně příjmu z něho plynoucího) ztraceny jsou i vědomosti, které přípravou k němu byly získány. „Škoda těch roků!“ vzdychá v útrpnosti, často pošetilé.

Odborné studium, má-li vysoké cíle, jako na příklad absolvování university a hodnost akademickou, zabírá ovšem slušnou řadu let, ale jsou jiné výchovy specielní, co do trvání kratší; a na druhé straně lze o tom pochybovati, zdali ono experimentování a těkání, kdy děvče ze školy měšťanské nebo vyšší dívčí projde [třeba dvěma, třemi pensionáty, učí se jednou nesystematicky jazykům, hudbě a kresbě, podruhé vaření a šití, hospituje v různých volných kursech a v mezerách očekává ono zaopatření sňatkem, jehož dojde, nebo po případě nedojde, nejsouc pro samostatnou existenci přece připraveno, — netrvá právě tak dlouho neb i déle než studium na škole obchodní, umělecko-průmyslové, na ústavě učitelském a lyceu, jímž pevně zakotvuje se v životě. —

Zcela mylně také pokládá se specielní vyškolení privilejem a potřebou neprovdané dívky, samostatně se živící; okolnosti a průběh moderního života mínění to čím dále tím častěji vy-

vracejí. Nehleďme k tomu, že žena rolníkova, zahradníkova, řemeslníkova, obchodníkova v jeho oboru platně působící a správně vyškolená jest mu dvojnásob manželkou, pomocnicí; že paedagogicky vzdělané matky jsou svým dětem dvojím požehnáním. Nová doba i ženě provdané neb ovdovělé přinesla nové možnosti působení sociálního, při němž bez důkladné průpravy nelze obstáti. A jsou to funkce dobrovolné (o nichž již svrchu jsem se zmínila), i funkce honorované a velmi čestné. Úřad inspektorek továrních, školských, různých dozorkyň sotva lze si mysliti bez hlubokých sociálních a národohospodářských vědomostí; ba ani dozorkyně vězeňské a v ústavech dobročinných nemohou zodpovědného svého úkolu řádně zastávati, aniž by měly kurs ošetřovatelský, paedagogický, pro školy mateřské a p.

Leč nemluvme již stále se stanoviska utilitárního, existenčního; plné rozvití osobnosti intellektuální, plné pochopení života, jeho hlubokých radostí a změn jest zajisté též cílem krásným, plnocenným. Pochybuji velice, zdali tohoto vysokého ideálu Goethovského „míti radost ze sebe sama“ lze dosíci polovičatostí, diletantstvím, těkáním a motýlím mlsáním.

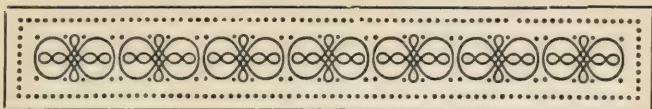
Zdatné a hluboké ženy zašlých dob, jimž celkové poznání a vědění bylo zataraseno skalami předsudků a nespravedlností, šly a vylámaly si namáhavě vstup; a naše pokolení, jemuž jest brána vyklenuta a upravena, nechtělo by do ní vstoupiti, chtělo by těkati kolem a jen mimoděk nahlížeti do zahrady bohaté a úrodné? Jest povinností těch, kteří mají pravé poznání, aby těkající a nerozhodné vzali za ruku a zavedli je

tam, kde jediné roste a zraje zdravá hutná duševní potrava.

Tolik mluví a deklamuje se o rovnoprávnosti mužů a žen; chtějí dnešní ženy utkvěti jen na zevních známkách neb malichernostech? Chtějí opomíjeti cenného práva mužů na plné, hluboké, celistvé vzdělání, k němuž dřívější věk skoupě je nepřipouštěl, které doba přivoděná neohroženými zápasníky ducha — i z jejich řad! — klade jim takměř do rukou? Chtějí z pohodlnosti neb slepoty, neb úcty pro staré tradice zříci se bohatého rozvití své duše ve slunci poznání a krásy, když květnatá cesta je otevřena, a jest třeba jen vůle do slunce vkročiti?

Volný člověk snažil se vždy plně využíti a vyčerpati darů života; a uvolněná žena musí bez otálení, nebojácně přijmouti a spracovati, co jí nový čas přináší, jinak není svobody své hodna.

IV.

Ženy pro svobodnou školu.

(Psáno z jara 1905.)

Jsou krásné věty, které zvrhají se ve fráse; nejen proto, že jsou příliš často opakovány, ale spíše, poněvadž staly se jen prázdným slovem, jemuž neodpovídají, a k němuž nedruží se skutky. Český národ stokráte zván byl ,,světlonošem ve středověkém šeru" za svůj počátek reformace ve století již čtrnáctém, za vytrvalý a hrdinný boj ve věku následujícím, za Jednotu Českobratrskou, první to zásvit nejvznešenějšího lidství, za oběti bolestné, existenci jeho skoro zničivší, jež přinesl svému ,,svědomí", vniternému svému přesvědčení v zápase proti uznaným autoritám. Ale název ten, který nadšence plníval radostnou pýchou, spíše vzbuzuje smutek, alespoň v době přítomné; kronika každodenního veřejného i soukromého života našeho nezaznamenává již skutky ,,světlonošů", — spíše jich opak, a Evropa, třídíc národ náš, řadí nás ke zpátečníkům,

k nejsilnějším oporám římského klerikalismu, divíc se ve svém nejvniternějším srdci, jak mohli jsme se státi podporami a přívrženci těch, jejichž násilné nepřátelství stálo nás málem život a při nejmenším hodilo nás o celé století zpět, takže zdecimováni a oslabeni s nesmírnou jen těžkostí doháníme ostatní kulturní národy.

Změnili jsme bytost „světlonošů" a zapomněli na minulost jako na vratký sen: nám historie nebyla učitelkou života dalšího. Od konce století čtrnáctého, doby to velikých zlořádů v církvi a v hierarchii ji představující, od vystoupení mravokárců Miliče a Waldhausera, náboženských myslitelů Matěje z Janova a Tómy ze Štítného, přes reformátory, hrdinného Husa, Jakoubka ze Stříbra a hlubokomyslného Chelčického, přes Jednotu a její ustavičné utrpení až po rok 1620 — bylo v Čechách ustavičné náboženské proudění, ustavičný boj proti autoritám, které duchovních hesel užívaly jako zbraní veřejné moci, a všecky ty nádherné toky se svými víry a naznačenými vlnami bily o římskou církev, rozbíjely a rvaly její břehy, kdysi tak pevné. Všecken národ český zdvihl se, zápasil, svoji mysl, své srdce připojil k proudění tomu; kde páni a rytíři a měšťané kdysi vynikali, nyní účastnil se i lid poddaný, rolnický, drobné řemeslnictvo. Kalich, dotud symbol kněžské povýšenosti, jako by se byl stal příznakem všeobecné rovnosti; a v rovnost tu zahrnuty i ženy. Ženy bojovaly ve voji husitském, a na Vítkově Hoře svou chrabrostí přivodily porážku vojsk křižáckých, když ve vysílení ochabovalo jich okolí; prosté selské stařeny uváděly v úžas Aeneu Sylvia, pozdějšího papeže Pavla II., svou pronikavou znalostí bible; Perchta ze Štern-

berka proti tradicím celého rodu postavila se po bok kališníkům; Johanna z Krajku, Kateřina z Ludanic, Libuše z Lomnice chránily Jednoty, a duchaplná Marta z Boskovic dokonce sepsala obranný spis, adressovaný samému králi Vladislavovi II., jenž vynesl jí přiřadění k nejhorším kacířkám a nadávku „šenkéřky ďáblovy".

Všecky tyto ženy byly arciť také přívrženkyněmi určitých náboženských obcí, ovšem zreformovanějších, rozbíravý rozum na místo slepé víry postavivších; neboť emancipace od církevnictví byla v tehdejších dobách věcí neznámou, aneb prostě ojedinělou. Avšak právě svým odporem proti nejmocnější církvi světa, utrpením, které pro své přesvědčení snášely, staly se vzory ženám moderní doby, jež nastoliti chce místo církevnictví svobodu mínění, snášelivost, úctu k přesvědčení ostatních.

Přišla veliká změna, proud zahrazen, zasypán, břehy byly v Čechách zase pevny, ba vyvstaly na příkrou hradbu, která dusila málem všechen život duchovní; s muži putovaly ženy exulantky z vlasti, a doma „bludařky" tajné i zjevné zakoušely hrozných útrap. A ovšem vyskytly se i ženy-Češky, jež po příkladě urozených přistěhovalkyň neb ctitelek starého řádu věnovaly své jmění, své děti církvi římské, kdysi národa utlačitelce, zakládaly kostely, kláštery, pobožné školy, mše fundační, darovaly ornáty, drahé náčiní.

Nastala pak doba osvícenská, — toleranční patent, zrušení řádů náboženských silně nalomily moc římské hierarchie; jakási závrať světla, volnosti pojala obec učenců, intelligentů; reforma veřejných i mravních řádů, „svědomí", „svoboda přesvědčení", ta hesla dávno zaniklých a zapo-

menutých předků zase drala se do popředí, třebaže nová doba nové jim dala zabarvení, třebaže by osvícenci nebyli se chopili zbraní za ono draze zaplacené dychtění pokolení zaniklých. I učenci-kněží katoličtí neubránili se tomuto osvětovému proudění; odtud legenda, na utvrzení moci kněžstva tak často vypravovaná, že probuzení své děkujeme kněžím katolickým. Dobrovský, Gelasius Dobner, Pelcl, Procházka, Kamarýt a oba Smetanové, tito osvícenci a josefinisté, jistě nejsou typy kněží, jakých si církev římská žádá.

Leč na rozdíl od věku patnáctého a šestnáctého reformační a osvětové proudění omezovalo se dlouho na velmi úzký kruh, nedotýkalo se lidu a nejméně dotklo se žen. Tradice žen na Vítkově hoře a Marty z Boskovic jako by byly odešly s oněmi nešťastnými exulantkami; z vrstev prostých, nevzdělaných nebo polovzdělaných, jimiž vládl duch římské církve, jediné nyní panující, byly to po přednosti ženy, které nejhlouběji a bezvýjimečně byly jí oddány. Příčiny toho zjevu jsou mnohé. Člověk nesvobodný, neuvědomělý, utlačený, nejhorlivěji uznává autoritu, neptaje se po základu její moci; nebylo autority větší a starší než autorita církve, a nebylo tvorů méně svobodných, méně uvědomělých než české ženy v době úpadku a obrození. Člověk nesvobodný, jenž nesmí a neumí sám o sobě rozhodovati, rád kráčí v pohodlně vyšlapaných starých cestách, neohlížeje se, kudy by lépe, kratčeji dospěl k cíli vyššímu; ženám bylo řečeno, by mlčely, trávily život v ústraní, aby modlily se, pracovaly, za jejich ctnosti že dáno jim bude nebe, — ony poslechly, vždyť nové požadavky, nové cíle, nové

cesty byly by čímsi hrozným, vzpourou, neženským odporem!

A pak — žena byla nejen člověkem nesvobodným, ale i nešťastným; sňatky uzavíraly se dle vůle rodičů, neposlušným hrozila kletba; bylo málo lásky, byly jen povinnosti; tam, kde láska byla, prchla snadno, přátelství, vzájemný duševní styk, spolupracovnictví muže a ženy, bytostí nestejně cenných, byly věcí neznámou. Ženina duše žila osaměle, bez porozumění, bez posilnění, — hledala je tam, kde bylo jí přístupno, kde byla tvorem rovnocenným: v kostele, při zvucích varhan, v oblacích kadidla, ve slově kážícího kněze, v útěše a napomenutí zpovědníkově. Sem odstrčené choti, přetížené matky a hospodyně nesly svůj stesk; sem nesly je ty, jež se neprovdaly, což bylo společenskou pohanou. Vzpomínaly se slzami, že na věčnosti, u Boha, dojdou ukojení za všecky ústrky a strasti, vzpomínaly Sedmibolestné Matky Spasitelovy a v utrpení větším nalezly resignaci pro bolesti své. Víra, zbožnost, toť byl jediný ideál žen, jimž poddanství jejich téměř všecky ostatní ideály učinilo nepřístupnými.

Tak vidíme, že nejhlubší, nejcitovější ženy byly nejzbožnější. A poněvadž rozum jejich nebyl do té míry tříben a pěstován jako cit, stalo se, že neoddělovaly víru, náboženství od zjevných jeho forem a od jeho vykonavatelů: Bůh, zbožný a mravný život, kostel, kněz, klášter, toť u veliké většiny žen do dnešního dne jediný nerozlučitelný celek. Kdo neschválí jim prázdný a zevní obřad, kdo sáhne neuctivým slovem na kněze, zástupce samého Boha, jest bezbožník; kdo troufá si tvrditi, že víra a náboženství jsou

nejosobnější záležitostí duše každého člověka, do níž státu, zevní moci, zákonům veřejným nic není, jest nevěrec. Církev, zvláště katolická, zmocnila se citu a obraznosti ženiny, učinila neškodným její rozum a tím získala ji všecku: bláhové ženy vidí v kněžích zástupce boží (vždyť ve zpovědnici je tak jmenují!), a neohlížejí se na to, jaký jest život a činnost jejich; vznešený akt mešní, obklopený gloriólou nádhery, změní jim podstatu člověka v knězi na poloboha a tím jim duchovní rádce jejich i zůstává, když od oltáře odejde. Ženy nešťastné, citlivé lnou k církvi jako k své útěše časné a záchraně věčné; ženy hříšné a kající očekávají rozhřešení a odpuštění od ní spíše než od přeměny života, která nad to je těžká a nepohodlná.

Tak, když osvícenství a dychtění po skutečné svobodě a pravdě z malého hloučku učenců rozšířilo se na vrstvy širší, muži poznali, že ve svém boji a dychtění jsou osamělí; ukrutně mstilo se na nich poddanství, v němž nevšímavě ženy ponechali. Největší liberálové vídali odcházeti dcery své do klášterních ústavů; co otec hlásal na veřejné tribuně, to matka a dcery pokládaly za smrtelný hřích, — hluboké duchovní trhliny rozdělovaly rodiny i z intelligence. Muž kreslil daleké a široké obzory nových společenských zařízení; a choť byla přesvědčena, že jen tehdy bude lidstvo šťastno, povede-li je slovo kněží, vychovají-li je bratří pobožných řádů a klášternice, a dle toho rozdílela své dary, psala svoji závěť. Kdyby otevřeny byly seznamy oněch darů, z nichž církve napájejí svoji propagandu, zakládají nové a nové školy, jistě že by veliká většina jejich objevila se jako zjevná neb tajná

obět žen nejen zámožných, ale i chudých, nejnutnější potřeby si odepřevších.

Muži nedbali hluboké trhliny ve svých rodinách; nesnažili se vyvésti ženu z tajemného přísvitu zbožné lehkověrnosti na výsluní doložené pravdy; neužili své autority, aby zabránili při dcerách výchově, která byla by se jim jistě zdála záhubnou pro syny. Náprava přišla ze řad samých žen; jednotlivé z nich prohlédly, byly jaty osvícenstvím, studovaly, o svoje poznání, o výsledky svého bádání se sdělovaly se sestrami svými; nedbaly, že budou obviněny ze vzpoury, z neženského odporu, že jest jim vyhrožováno věčným zatracením, šly zmužile novými cestami, odstraňovaly s nich kamení, trní překážek, jimiž samy se zranily. Na cestě přibývalo poutnic; a nyní, kdy vzrostly na slušný zástup, je čas, aby přidružily se k osvíceným mužům a pomáhaly jim konati dílo budoucnosti.

Čeho si budoucnost na ženách žádá? Aby stále rozšiřováno bylo poznání dobra, pravdy a krásy, aby vždy četnějším a četnějším členům lidského pokolení přístupnými byly učiněny tyto drahé statky. Ale autorita církví, — vidíme to ve všech zemích a státech, kde podržela si církev svou veřejnou moc, — nepřeje si, aby poznání svobodně a bez překážek bylo šířeno; neboť poznání pravdy a dobra uvědomuje a osvobozuje člověka, a člověk svobodný není již oddaně poslušen dávných autorit, nýbrž spravuje se svým rozumem a mravním citem. Odtud starý ten boj církve s vědou, jenž někdy přerušen byl malým příměřím kompromisu, ale pak vypukl vždy znova; proto ta snaha církve podrobiti si školství nižší, střední a vysoké, neboť škola jest vlastně

zbrojírnou, kde kují se zbraně poznání a pravdy — ten, jenž má býti jimi zraněn a přemožen, přirozeně si přeje, aby ukuty byly zbraně tupé, snadno se lámající. Proto všechen zápas mezi církví bojovnou čili klerikalismem (ó, jak daleko vzdálenou vznešeného náboženství!) a přáteli svobodné osvěty víří nyní jen kolem školy; a naše české ženy, chtějí-li pomáhati v pokrokovém proudění, musí se odhodlati k zápasu pro svobodnou, žádnou církevní mocí neopanovanou školu.

Jest to zápas nesnadný, veliký, ba bez dohledného konce; neboť ve skutečnosti jest všecko naše veřejné školství v područí římsko-katolické církve, která u nás jest církví státní. Jí podrobena škola obecná, kde drobné děti nejen jsou povinny k účasti při nesčíslných církevních slavnostech a funkcích, ale v hodině náboženství jsou vychovány k náboženské nesnášelivosti, ba k opovrhování jinověrci, což děje se zvláště v krajinách smíšených. Jí ještě stále je poslušna škola střední, často knězem spravovaná, aneb alespoň professoru náboženství vynikající místo ve sboru vyhražující, přes strašný rozpor, který jeví se mezi jednotlivými disciplinami na př. přírodními vědami a náboženstvím, historií a dějinami církevními. A v koruně našeho školství, na universitě, vadnoucí její větev, theologická fakulta, v divném je poměru k ostatním ratolestem, vždy bujněji kvetoucím a více se rozvíjejícím.

A to jest oficiální školství, nad nímž veřejná správa, zákonodárné sbory, oboje hojně promíšené živly svobodomyslnými, neustále bdí. Leč úplná zvůle zavládá tam, kde řády klášterní, církevní instituce zakládají si školy své, externáty

i internáty. Zpravidla hluboké tajemství halí život a vyučování v nich; než, někdy přece všetečný „nevděčný“ odchovanec neb odchovanka odhalí trochu roušku, a tu spatřujeme zjevy, nad nimiž i středověk by strnul.

Že si církev ve škole své nedá vyvraceti ani komoliti svoje dogma, svoje učení, je jisto; a poněvadž dějiny světové a zvláště české, poněvadž přírodní vědy všecky, poněvadž filosofie chovají na tisíce poznatků, které se bibli, církvi, theologickým spisům, v ní uznávaným, příčí, vynechávají neb mění se tyto uznané pravdy. Zákon mravní u žáků i učitelů ustupuje řádu církevnímu; čeho dosíci lze žáku jediné pílí a vytrvalostí, je mu slibováno na přímluvu určitého svatého neb světice, kterému dlužno obětovati tolik a tolik modliteb. A někdy ani oddanost k církvi není pohnutkou založení a vedení těch kterých škol, nýbrž pouze hmotný prospěch. Je těžkou výčitkou pro stát kulturní, když církevní sbory zakládají mu školy; u nás výčitku tu veřejná správa snáší zcela klidně, ba poukazuje k tomu, že netřeba přetěžovati státní pokladnu a občanstvo daně platící, když povinnost školství doplňovati berou na sebe církevní instituce, řády, kláštery.

Zvláště křiklavý jest nepoměr ten, pokud se týče ústavů pro učitelky; máme jediný ústav státní v Čechách a jediný na Moravě, ostatní všecky jsou založeny klášternicemi a výjimkou městy. Tak vychovatelky mládeže — vychovávají nám jeptišky, — v jakém duchu mravním, v jaké svobodě ducha a vědy, bylo ukázáno. A nyní i střední školu dívčí zakládají ty a ti, o nichž dalo by se souditi, že vlastně všecko vyšší vědecké vzdělání žen zavrhují. Ó, dívčí

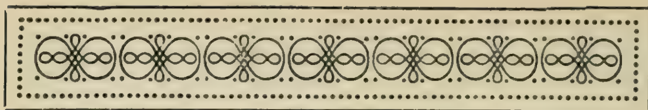
paedagogia, dívčí gymnasia jsou příliš důležitými zbrojírnami, v nichž kují se zbraně příští duchovní svobody žen, příští emancipace, než aby mohly uniknouti zřeteli klerikalismu! Vystoupí a ukuje zbraně tupé, k boji nepotřebné!

Kláštery a řády duchovní zakládají tedy školy a vychovávají v nich mládež drobnou a dospělejší dle svých zásad, — ale kdo školy ty, velmi četně navštívené, plní? Staré, drsně znějící přísloví praví: Kdyby nebylo přechovavače, nebylo by zloděje. Plní je naši osvícení otcové, naše vlastenecké matky. Stokráte jsme slyšeli: „Na státní ústav těžko se dostati; než nikam, raději na klášterní s dívkou, jíž třeba zaopatření v životě.“ Nebylo by mužnější, čistší říci: „Než tam, raději nikam? Než tam, raději vyčkati, neb studovati doma a pak maturovati externě?“ Ale k tomu bylo by třeba trochu energie, samostatnosti, pouti po nevyšlapané cestě. A otázka ta, vyslovovaná teskně lidmi pokrokovými při klášterních pensionátech, lyceích, paedagogiích, zavzní co nevidět i při dívčích gymnasiích, která byla nadšeným feministkám kdysi jakýmsi hradem svobody ducha ženského.

Každoročně horoucími slovy po všech zemích českých zavzní appel: „České dítě patří do českých škol, nedávejte mrzačiti duši dítěte svého ve škole, kde nerozumí, tedy neslyší a je němé.“ Kdy konečně zavzní u nás, ve smutné vlasti „světlonošů“, appel: „Moderní české dítě patří do svobodné školy, nedávejte mrzačiti volně se rozvíjejícího ducha naukami tmářství!“? Matky, vám tu připadá hlavní slovo rozhodčí; ženy, postavte se po bok mužů osvícených. A kde muži vaši z bázně před vyššími kruhy, z obavy

o postavení své hmotné a společenské aneb konečně z pohodlné nedbalosti couvnou v boji světla proti tmě: — rozpomeňte se na Husitky na Vítkově hoře a samy svou odvahou vítězství přivoďte v ochablé řady!

V.

Školy zemědělsko-zahradnické pro ženy.

(Psáno počátkem r. 1900.)

Považovali jsme zajisté za neobyčejnou vymoženost v oboru ženské výchovy a práce, když zřízeny byly u nás v Čechách a na Moravě celoroční školy „hospodyňské", neb připojeny k mužským rolnickým školám dočasné „kursy hospodyňské" pro dívky. Toto obojí ustanoveno z valné většiny pro dcery rolníků, jež theoretickou a praktickou výchovou ve školách a kursech mají se státi dokonalými hospodyněmi a takto povznésti stav, jemuž náležejí. Proto k mlékařství, sýrařství, drůbežnictví, ovocnářství, vaření, praní a žehlení připojeno bylo i vyučování, pokračující v předmětech školy obecné i měšťanské, literních, ručních pracích, kreslení atd. Škola neb kursy hospodyňské, které ostatně navštěvují zpravidla dívky právě škole obecné odrostlé, vycvičí své chovanky tak, jak sluší se na ženu novodobého rolníka.

Není ani možno při velikém množství oboru školy hospodyňské, by některé vyučování docílilo odborné dokonalosti. Té dostává se ženám na školách či ústavech hospodářských, zahradnických a zemědělských, jež vycvičí své chovanky ve všech oborech takovou měrou, že zajišťuje jim toto vzdělání, jako každá jiná odborná výchova, dostatečnou, samostatnou výživu. O některých z nich, v bližší neb další cizině zařízených, chceme několik slov promluviti, snad stane se upozornění to časem pobídkou, by založena byla podobná učiliště i u nás, kde známá, téměř dědičná hospodyňská zdatnost českých žen předpovídá jim úspěch neobyčejný, a kde věru není nadbytek povolání, jimiž by snaživá a vzdělaná žena, aniž by vážně ohrožovala své zdraví, vyživiti se mohla.

Zdravotní stránka těchto škol a povolání jest jednou z jejich skvělých předností. Kdežto učitelka, pěstounka, úřednice, komptoiristka, švadlena a modistka uzavřeny jsou téměř neustále v síních často dusných a přeplněných a ztrácejí takto přečasto zdraví jindy neporušené, poskytuje i průprava i životní zaměstnání odchovanek škol zemědělsko-zahradnických pobyt skoro nepřetržitý v čerstvém vzduchu, rovnováhu práce tělesné s duševní, a vychovává takto často dívky chudokrevné, slabé, nervósní v ženy statečné. Naskytují se tu stejné výhody zdravotní jako při stavu rolnickém vůbec; kdo by nevěděl, že ženy v zemědělství zaměstnané, které často konají nejtěžší práce a se spokojí se stravou velice skromnou, dočkávají vysokého věku a přemáhají vítězně všecky obtíže svého stavu a pohlaví?

Leč přikročme již ke školám samým. Starší jich druh jsou školy pouze zahradnické, kde učí

se ženy zakládání zahrad, pěstování květin, zeleniny a užitkových bylin, štěpaření a ovocnictví vůbec. Škola ve Swansea v Anglii proslula již po vší Evropě svou dokonalou učebnou osnovou a praktickými svými výsledky; v Německu založena před několika léty (1894) doktorkou Elvírou Castnerovou znamenitá zahradnická škola pro ženy, která v říjnu 1899 z Friedenavy přesídlila do Marienfeldu u Berlína. Žačkami jejími jsou většinou dospělé, již slušně vzdělané ženy, jež vycvičí se nejen ve všech odvětvích umělého zahradnictví, v ovocnictví a včelařství, ale naučí se i rozličným zručnostem v tomto povolání potřebným (truhlářství, sklenářství, košikářství), dále dokonalému zužitkování ovoce, jeho sušení, zavářění, vyrábění ovocných šťav a vín. Odbyvše dvouletý kurs této školy, která ovšem vedle praktických vědomostí podává i potřebnou theorii, zakládají si absolventky vlastní obchodní zahrady, stávají se zahradnicemi na statcích šlechty, při ústavech veřejných aneb konečně odbornými učitelkami zahradnictví a ovocnictví na dívčích pokračovacích (hospodyňských) školách. Paměti ústavu vypravují, že dosud všecky žačky dobře využily svého vzdělání na čestnou výživu; byly zde i zámožné statkářky, které získávaly vědomosti pro zvelebení hospodářství vlastního.

Jiným druhem „zemědělských" škol ženských jsou kursy a školy mlékařské, které zvláště hojně zakládány jsou v zemích severních, ve Finsku, Dánsku, Švédsku, kde chov dobytka lépe se vyplácí než vzdělávání půdy nevalně úrodné. Ale také v Hollandsku a Anglii jest jich dosti. Zde se ženy učí znáti chov hovězího a skopového dobytka, zkoumati a oddělovati mléko, využitko-

vati ho všemožným způsobem, vyráběti máslo, rozličné sýry, syrovátku atd.

U nás systematické, trvalé školy mlékařské není; nahrazují ji, ovšem zase ve prospěch manželek hospodářů, krátké kursy učitelek mlékařství, vysílaných zemědělskou radou neb spolky hospodářskými.

Kromě mlékařství, zahradnictví a včelařství z odvětví hospodářství venkovského nepopiratelně hodí se ženám i drůbežnictví, jímž se naše hospodyně vesměs zabývají. V Anglii však byl nyní učiněn pokus, jak sloučiti všecky odbory zemědělské ženám vhodné, v jediném velikém učilišti, a to tím způsobem, že chovanky, poznavše všecko, mohou si pro odborné své studium a povolání voliti i jen odvětví jediné, zvláště se jim zamlouvající nebo případné.

Pokusu toho odvážila se mecenáška ženské práce, mladá dosud hraběnka (countess) of Warwick. V Readingu, nepříliš daleko od Londýna, věnovala mu několik jiter půdy, vystavěla tu krásný dům se vším příslušenstvím, jenž nazván „The Lady Warwick Hostel“ a odevzdán svému určení v říjnu 1898; zanedlouho přibyl „hostel“ (útulek) druhý, „The Maynard Hostel“, a dům třetí, „Brook's House“ očekává příští obyvatelky, jsa určen placeným zahradnicím, dočasným navštěvovatelkám a hostům. Lady Warwick vede na svůj „zemědělský pokus“, známý v Anglii pode jménem „Lady Warwick's Scheme“, náklad z části sama, z části vyprošuje potřebné peníze u svých přátel; obecenstvo bylo s počátku velmi zvědavo, jakým způsobem mecenáška „pokus“ zařídí, a jak se tento vydaří, leč nyní již ví, že připadla na výbornou cestu, jak zajistiti pilným

ženám jejich budoucnost. Pokroky byly očividny. Při otevření prvního „hostelu“ bylo zde dvanácte chovanek, jež měly pro svou práci k disposici dva akry půdy a v kurnících pět kuřat. Za rok bylo v obou útulcích 42 chovanek (studentek), půda kolem hostelů vzrostla na $5\frac{1}{6}$ akrů a ředitelka právě najala nových 6 akrů. Kuřat vypěstěno z vajec původní opeřené rodinky 300, zahrada již v prvém roce svým výtěžkem hradila $\frac{1}{2}$ nákladu a kromě toho zásobovala všecku domácnost.

Bylo by zbytečno rozepisovati se obšírně o krásných villách, které hostí chovanky (jeť škola internátem, jako bývá v Anglii pravidlem), o umělecky zařízených jídelnách, prostorných ložnicích, jež oponami rozděleny pro každou studentku v útulný spací koutek, o hojně zásobených čítárnách, — obraťme se raději od těchto s dostatek známých částí ženských internátů k budovám a pozemkům, které vyznačují ráz školy. Stkvostně pěstovány jsou trávníky (lawns), jež jedny žačky strojem stříhají, kdežto jiné shrabují trávu, vlaží neb osévají půdu. Skleníků jest několikero, zvláštní skleník určen tomatům (u nás rajské jablko zvaným), jež pěstují se v rozsáhlé míře, i révové sazenice mají místnost svou. Veliký záhon ve chráněné budově věnován uměle pěstovaným jedlým houbám; podnik ten, pro nějž zakoupeno asi za 14 zl. zárodků, vydal za krátko šesteronásobný užitek! Blízko skleníků jest kolna, kde přesazují se byliny v kořenáče, a skladiště drobných nástrojů k zahradničení potřebných. Každá žačka má svou garnituru nástrojů, v něž vpáleno její jméno; hlavní součástkou sbírky jsou ovšem štěpařské žabky.

Vyučování v praktických vědomostech zahradnických svěřeno prozatím znamenitému odborníku-muži, jenž velmi dbá o pokrok svých svěřenek.

Neméně rozsáhlé oddělení jest věnováno drubežnictví: veliký, drátěnými sítěmi obklíčený dvůr s přilehlými kurníky, dle nejnovějšího způsobu zařízenými. Vedle všelikého ptactva jsou ovšem chováni i králíci, oblíbená součástka anglické kuchyně, zvláště středních a nižších stavů. Oddělení drůbežnické a zahradnické jaksi spojuje dílna se stolicemi hoblovacími, soustruhy atd., kde chovanky učí se zhotovovati rámce, klece, lišty, aby dovedly si při svém povolání i bez řemeslníka pomoci.

Nejnákladnějším oddělením osady jsou rozsáhlé kravské chlévy, s komorami a místnostmi pro odstřeďování a zkoušení mléka. Jest zajímavo povšimnouti si rozvrhu týdenního takové „studentky“ mlékařství; jde z něho na jevo, že dívka z chléva putuje do vědeckých učeben a — na hřiště, že ve vyučování i zábavě ducha i tělo stejně tuží. V pondělí zkoušení mléka, praktická cvičení ve chlévě, v úterý vedení knih obchodních, chemie, botanika, ve středu praktická cvičení, odpoledne hřiště, večer četba, společný čaj s předčítáním neb rozhovorem, ve čtvrtek zoologie a chemie, v pátek návštěva v rozsáhlém hospodářství (farmě), v sobotu rozdělování a zkoušení mléka. Mimořádná jest návštěva hospodářských neb mlékařských výstav, kde studentkám podává se výklad všech nových a užitečných zařízení. Odchovanky oddělení mlékařského, vykonavše zkoušky, domáhají se míst správkyň velikých mlékáren aneb převezmou od rodičů či příbuzných menší farmy, jichž hledí co nejrozumněji

využíti. Podobně vedou si absolventky oddělení drůbežnického, které ostatně často spojí oba obory.

Oddělení zahradnické jest dosud nejvíce navštěvováno, poněvadž poskytuje největší záruku slušného životního postavení. Jistá irská šlechtična platí na př. vrchní své zahradnici as 1200 zl. naší měny. Již nyní žádán jest ústav za čtyři zahradnice na stálé zaměstnání a za tři, jež zařídily by zahrady, o jednu ředitelku a dvě assistentky mlékárny, za čtyři pracovnice v drůbežnictví a za dámu, jež spravovala by závod k zavařování ovoce.

Odchovanky všech oborů ovšem pomýšlejí i na místa učitelek hospodářských škol. Přicházejí sem ze značné části osoby vzdělané, ze středních vrstev, od dívky 18leté do ženy 56leté. Škola sama poskytne v dalších letech místo několika assistentkám, pro něž přichystán třetí dům, a zajisté rozšíří se ještě o některé menši obory, neboť lady Warwick, která často ústav jí vytvořený navštěvuje, neustále přemýšlí o jeho zdokonalení. Dosud jej řídí správkyně miss Edith Bradley, bydlící v prvním hostelu, kdežto místosprávkyně se svou matkou (garde-de-dames studentek) obývá druhý, Maynard. Instituce zaměstnává 9 služek a 3 mimořádné síly.

Nuže, není to vábný obraz, jenž by se výtečně hodil do českého rámce? Stát, země, hospodářská společnost některá, kvetoucí a hmotně zabezpečený spolek ženský, aneb konečně šlechetná mecenáška, zřídíc podobnou zemědělsko-zahradnickou školu — uvidí, jak rychle a dobře vycvičí se naše Češky v mlékařství a sýrařství, v zahradnictví, štěpařství, využitkování ovoce, v drůbež-

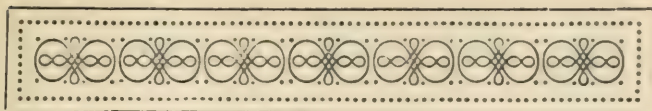
nictví! Jsou to práce, ve kterých naše Češky i jako dilettantky vždy se vyznamenávaly, s láskou je konajíce. A jakmile by opustily školu, která by nemusila býti více než dvou-, tříletá, a složily s prospěchem zkoušku — jak pěkné postavení by se jim otevíralo! Ony s větším kapitálem založily by si mlékařství, na závod zahradnický a drůbežnický stačila by jistina daleko menší, snadno daly by se i dva obory spojiti. Mléko, máslo, sýry, ovoce, zelenina, drůbež, toť jsou potraviny nutně potřebné, jichž cena neustále stoupá, zvláště vynikají-li jakostí, a které se na škodu naší země neustále k nám přivážejí ze všech končin světových. Majitelka neb správkyně podobného závodu nejen že by upevňovala svoje zdraví, ale nebyla by ani jako samostatně se živící žena vázána zákony, jež činí učitelku a úřednici osamělou. Naopak, její rodina žila by společně s ní život zdravý, přirozený.

Mnoho se žaluje, že kursy a školy hospodyňské neprospívají a neplní se, poněvadž není vhodných, odborně vzdělaných sil ženských. I tomuto nedostatku odpomohla by škola, jakou v sobě zavírají „hostely Lady Warwickové“, jaká za vedení dry. Castnerové tolik prospívá v Německu!

A naše široká veřejnost, která tak málo přeje posluchačkám na vysokých školách, obávajíc se, že stíží ještě mužům jejich boj o život, k těmto „studentkám“ chovala by se zajisté laskavě; vždyť by, ovšem s širším rozhledem a hlubšími odbornými vědomostmi, kráčely po dráze, kterou předkyně dávno drobnými krůčky vyšlapaly!

ŽENA V POVOLÁNÍ.

I.

Povolání a duševní práce žen v poměru k rodině.

(Prosloveno na II. sjezdu žen československých dne 5. července 1908.)

Nejpřirozenější a nejstarší útvar společenský, z něhož všecko ostatní zřízení, až po sám stát, jako z kořene vyrůstalo a se vyvíjelo, jest rodina. Útvar, drahý všem kmenům a národům, nechať dosáhly jakéhokoli stupně civilisace a vzdělanosti, kořen, jenž upevňuje půdu, kmen, na němž roste a kvete štěstí, jenž jest zárukou zdravého trvání společnosti. Všecko v rodině připadá snadné a hladké; kotví-li ve vzájemné lásce a úctě, má-li alespoň mírný dostatek prostředků životních, složena-li jest ze členů zdravých, a není-li pronásledována zvláštním shlukem neštěstí a katastrof, pak se zdá, jako by nebylo ničeho přirozenějšího, klidnějšího, nezkalenějšího. Kdo mlád, tomu zdá se letním snem pod jasným, modrým nebem, kdo žití bouří zakusil, má ji za bezpečný přístav bez vichřic a převratů, kdo dlouhou pouti

úpalným životem je unaven, utíká se v ni jako v ochranné loubí, vlídnou jesení krásně a barvitě vystrojené.

Leč nejpřirozenější věci a útvary nejsou vždy nejjednodušší; analysa jejich přesvědčí, že jsou složeny z mnohých prvků a částí, a ty, není-li mezi nimi docíleno náležitého souladu, bouří se a kvasí. Rodina, tento tak přirozený a prostý útvar, sestrojena je ze složek velmi komplikovaných, velmi se různících, vždy schopných bouřiti se, navzájem se potírati a na konec celý útvar zničiti, aneb alespoň valně pozměniti. I rodina jest často jevištěm revolucí a revolt, hluboce sahajícího kvašení, a není-li to v ní tak zjevno, jako v jiných útvarech společenských, sluší přičísti zásluhu toho oné části, která tím nejvíce trpí, manželce, matce, hospodyni, a která přece bolestné kvašení zatajuje, jednou z veliké lásky k ostatním členům, jindy, poněvadž jsouc tvorem tradice věky trvající, se za ně hanbí.

Právě rodina jest místem, kde odehrávají se nejděsnější tragedie a katastrofy ženského srdce a ducha; a nejsou to jen dramata milostná, ztroskotání štěstí manželského a mateřského, marný boj existenční, který tato srdce láme, neb úplně zničí: byly vždy, a čím dále tím více se množí tragedie jiného rázu, katastrofy potlačení, zneuznání, života úplně pochybeného, dle vlastní touhy a vůle plně neprožitého, které zároveň jsou katastrofami všelidskými, jako součet promarněných, nevyužitých sil. Rozeberu je a zároveň ukáži, proč se množí.

Po celé dlouhé věky, od doby, kdy matriarchát zanikl, ještě ve tmách předhistorických, vedena byla žena k poddanství, k podří-

zení se celku, to jest rodině a všem ostatním společenským zřízením. Říkáno jí tak dlouho, že jest, ne-li přímo nástroj ďáblův, tož tvor nižší, druhořadný, až tomu konečně sama uvěřila a mlčky schoulila se v toto své ponížení. Výjimek bylo málo, a při nich opět výjimkou bylo, nepohlíženo-li s opovržením na ženu, všeobecné tradici se vymknuvší, v popředí neb stranou se postavivší. Ještě dnes, po tolikerých kulturních a sociálních převratech pro velikou většinu lidstva, zůstal na oltáři tkvěti ideál ženy, sebe obětující, naprosto nesobecké. Úplné rozplynutí se v zájmu druhých dosud považováno jest za nejkrásnější ženskou ctnost, za nejvyšší projev ženskosti vůbec. A neuváží nikdo, zda nepoddalo se dobrovolně, nebylo potlačeno, nerozplynulo se cosi, co samostatně se vyvinouc bylo by lidstvu na prospěch větší, aneb zda jinými prostředky než naprostým sebeobětováním, rozplynutím se cenného individua nemohlo býti dosaženo téhož účinku.

Toto poddanství žen, zvláště v rodině, které ještě několik šlechetných Stuartů Millů nesprovodí svými výmluvnými apely nadobro s našeho světa, jest tím podivnější, když na druhé straně táž tradice přisuzuje ženě veliký, důležitý a svatý úkol matky, choti, ředitelky domácnosti, jako jediné její přirozené poslání. Zdali uvážili ti, kteří ženu činí nižším tvorem, kteří zavírali neb zavírají před ní brány k nejcennějším statkům života, — jaká hrozná ironie jest v jejich protikladné řeči, promlouvají-li k ženě: Zůstaň při nás, neodcházej od nás ani chvilku, neboť v tobě kotví štěstí každého jednotlivého muže, na tobě závisí bytí, zdraví a cena budoucích pokolení, jen

ty můžeš dáti onu péči, onen soulad a klid, ono dobro života, jehož si ždá člověk, tvor společenský; zůstaň, neodcházej, buď poddána, buď nás poslušna, odřekni se ráda toho, bez čeho my býti nemůžeme, skryj se v přítmí, když my chodíme ve světle, obětuj se, zapomeň na sebe, nebuď svá, buď ničím — buď naše!

Tak mluví tradice dlouhých století, tak mluvívali všichni muži, tak jich mluví dnes ještě velmi mnoho.

Ale na druhém břehu ozývá se zcela jiná řeč.

Ženské hnutí, činitel to, jenž během devatenáctého století vnikl již do všech kulturních zemí, ba i k národům málo kulturním, šlo přes všecky odvěké tradice svou smělou, novou cestou, kterou si razilo za samé chůze své. Ženské hnutí všímalo si ženy ne výlučně jako nejdůležitější a nejpotřebnější složky rodiny, nýbrž jako individua, jako člověka, jako příslušnice potlačeného, do druhé řady odsunovaného pohlaví. Ženské hnutí snažilo se dobýti ženě významu a postavení i mimo rodinu, když tato z různých příčin jí byla nedostupna; otevíralo ženě nejdříve uzavřené brány všelikého vzdělání, aby, jím vyzbrojena, dovedla vybojovati boj za samostatnou existenci, aneb uplatniti na jeho základě svoje schopnosti. Ženské hnutí nechtělo tomu déle připustiti, aby ztraceno bylo něco ze síly, mohoucnosti ženiny na poli jakémkoli; a té, která čím dále tím více dávala, chtělo opět dáti každé lidské právo, jež jí náleželo.

Mezitím zůstala rodina na témže místě a v témže složení, jež vykázala jí staletá tradice, a hrubě se nestarala, jak její příslušnice pohlížejí na převraty, které dějí se před jejich zraky.

I zdálo se, jako by ženské pohlaví rozestupovalo se na dva tábory, které nemohly míti nic společného, mezi nimiž zela veliká propast: na většinu umístěnou v rodině v úloze choti, matky, hospodyně, a na menšinu žen samostatných, určité povolání zvolivších, duševní své schopnosti neb tělesné své dovednosti v práci výdělkové aneb ve vážném poslání uplatňujících. Zákon, jenž stanovil pro určitá, a to velmi čestná a významná, povolání žen, na příklad pro učitelky, úřednice, nucený celibát, zřeknutí se manželství a mateřství, tuto zdánlivou propast jen rozšiřoval, překročiti ji nebylo lze, bylo možno nanejvýše z tábora menšiny přejíti do tábora většiny. Zákon pravil: Buď budeš ženou samostatnou, uhájíš si prací svou existenci, aneb budeš chotí svého muže, matkou svých dětí, správkyní a hlavní pracovnicí své domácnosti a splyneš s tímto svým okolím. Ba nepravil toho jen zákon, pravil to činitel mnohem ještě mocnější a lstivější: tak zvané veřejné mínění. Co den bylo slyšeti rozlišování dívek na dívky „jen pro domácnost vychovávané" a na dívky „k určitému, samostatnému povolání vzdělávané".

Ale tato propast jest jen zdánliva, a i ty nápisy „Buď — anebo", jež jsou vyryty na skalních stráních jejích břehů, jsou jen písmo zcela pomíjející. Samy ženy obou táborů, pokud plně se v nich uplatňuje ušlechtilé lidství, smýšlejí naprosto jinak. Ženy samostatné, prací jakoukoli existence své si dobývající, také chtějí péčí své ruky, teplem svého srdce zahřívati a krásným učiniti svoje okolí, nechtějí se odříci lásky mužovy ve svazku manželství, také chtějí kromě své práce dáti světu bolestné dědictví ve svých dětech a

takto dále žíti, také chtějí ve svých loktech tisknouti a konejšiti rozmilé malé tvory; a ženy v rodině, byť láskyplně vinuly se k manželu, byť s bolestí rodily, ošetřovaly a odchovaly lidstvu nové pokolení, byť snažily se svým nejbližším připravovati milý domov, přece žádají si nejvyšších práv lidských, chtějí vzdělati na nejvyšší míru své schopnosti, je uplatniti lidstvu k dobru, chtějí ušlechtile vyplniti prázdný čas, který nejedné zbývá, chtějí přispěti svým podílem k blahobytu rodiny a tím k vlastní důstojnosti, chtějí i v rodině býti celými, plně žijícími, plně oprávněnými lidmi.

A tu povstává hrozná stařena tradice a po jejím boku ono obávané, licoměrné, veřejné mínění, a oba volají kategoricky: „Nesmí to býti! Buď — anebo! Oboje nedá se spojiti! Buď budeš ženou v domácnosti, aneb ženou samostatnou, v určitém povolání působící. Dobrá matka, manželka a hospodyně nesmí býti ničím jiným! Povolání pak žádá si ženy celé, — buď vděčna, že's ho dosáhla, zřekni se v odvetu všeho jiného!" Žel, že oba kazatelé a karatelé nalézají zpravidla sluchu, a tak ony tragedie ženské mysli řádí dále v rodinách i mezi ženami, vykonávajícími samostatné, veřejné povolání, jako by nebyl nastal pokrok v tolikerém jiném oboru a směru.

Zajisté, že důvody, které stará tradice a přítomné veřejné mínění, jinak dosti obojetné a proměnlivé, uvádějí pro svůj zákaz, jsou velmi závažny a obsahují mnohé pravdy. Mateřské poslání, které ona poddaná, do druhé řady odsunovaná žena vykonávala vždy vzorně, často s obětavostí a sebepotlačováním bezpříkladným, jest skutečně ohromnou úlohou, která mnohé ženy,

chtějí-li jí býti úplně právy, vložiti v ni celé srdce, celou duši, vyčerpává dokonale. Manžel, jenž béře si ženu z lásky, z úcty, z touhy po teple rodinného krbu, také si žádá, alespoň v některých hodinách, celé její bytosti; a stará domácnost, než způsobem neočekávaným zveleben a zlaciněn byl průmysl, bývala mechanismem tak složitým a při tom zdlouhavým, že vyžadovala vší pozornosti, vší síly a každé chvilky hospodyniny. Na druhé straně má každé povolání právo, žádati si celé, nerozdělené mysli svého vykonavatele, a člověk, ukončiv úkol svůj denní, povoláním neb zaměstnavatelem mu předepsaný, má opět právo na odpočinek, žádným jiným zaměstnáním nekalený.

To vše zní tak samozřejmě, určitě, jako zákon, proti němuž není námitek; jenže věty příliš často a všeobecně opakované snadno zvrhají se ve fráse; sám zákon má zření k těm, na něž jest aplikován, i on časem se mění, zlepší, neb bývá i zrušen, jinak ze živé instituce ztrne v pouhou šablonu. A rodina i třída samostatných žen jest živou institucí, a kdo chtěl by je utvářeti a tříditi dle ustálené věkem tradice, připravil by jim jen Prokrustovo lože, na němž jedněm údy by se usekávaly a druhé do nemožných rozměrů se napínaly.

Zdánlivě nemožné spojení vzdálených břehů a táborů, překlenutí propasti, žádoucí soulad a vyrovnání nebude však provedeno ukrutnostmi Prokrustova lože, nýbrž měkkou, kouzelnou formulí, která zní: Individualismus, individuelní nazírání a rozsouzení. Ne tvrdý ortel: „Buď — anebo", nýbrž moudrý a spolu láskyplný zákon: Každému dle jeho sil, schopností, povahy! Naše

*

doba jest ještě příliš kollektivistická, béře vše příliš paušálně a často dopouští se tím skoro nevysvětlitelných chyb. Zvláště nová, bojovná, aggressivní hnutí pevně semykají své řady, nedovolují ve svém pochodu vpřed sebe menší odbočku v pravo neb v levo, a tím ovšem individuelní požadavky a touhy spoluzápasníků jsou přehlíženy, potlačovány. Ženské hnutí, jehož zápas byl s počátku tak nesnadný, hledělo zvláště přísně disciplinovati své stoupenkyně; nedopouštělo ani tříštění v různé tábory více méně radikální, natož oprávněnost individuelního nazírání. Leč lze doufati, že, vykročíc ze svých počátků v plnější, všestrannější vývoj, odhodí tuto ztrnulou disciplinu, toto paušalování různě utvářených jednotek v uniformní celek, a tím učiní po právu individualitám svých příslušnic.

Jakmile postavíme se na stanovisko individuelního nazírání, zjeví se nám poměr duševní práce žen, ženského povolání dobrovolného neb výdělečného k rodině, k mateřství, k manželství, k domácnosti ze zcela jiných stránek, z mnohých a různých stránek i možností. Neuvidíme „ženu" jako příslušnici pohlaví, nýbrž ženy mnohé, různých schopností, různé síly tělesné a duševní, uvidíme i různá prostředí, různé okolnosti a stavy životní, v nichž žena žije. Co vykoná jedna snadno, čestně, beze škody, s to jiná naprosto není; co jedné jest radostí, plností a stoupáním, druhé stává se strašlivým úskalím; povolání jedno sloučí určitá žena harmonicky s povinnostmi rodinnými, totéž neb jiné povolání ženu opět jinou s domácností rozdvojí.

V posledních letech pořádány byly zvláště ve Francii a Německu velmi zajímavé ankety,

o nichž pak vydány celé knihy neb alespoň dlouhé novinářské stati; jednou zněla otázka, zda dá se s prospěchem nebo beze škody sloučiti mateřství a duševní práce, po druhé, zda vezme si muž za manželku ženu, která pracuje v určitém povolání, po třetí běželo o lékařské povolání žen, zda nepřekáží manželství a mateřství. Jak každý nestranný a nepředpojatý pozorovatel očekával, nedodělaly se tyto ankety positivního výsledku, nýbrž vyplavily jen veliké množství vskutku cenných projevů, — jejichž souhrn přece ukázal pravdu, že ony problémy lze řešiti jen čistě individuelně. I literatura, belletrie zmocnila se zajímavého námětu a vyvolala svými plody opět velikou spoustu posudků, — ale výsledek byl stejný: Problém lze luštiti jen se zřetelem k individuu: ne vše jest pro každého a každou.

O poměru duševní práce a povolání ženina k rodině dalo by se hovořiti po dlouhé měsíce, napsati o něm svazky knih, a přece by se thema ve svých variacích nevyčerpalo a neukončilo. Tím méně lze to provésti v jediné promluvě, i bude jednotlivostí dotýkati se nám jen letmo a hlavně přihlížeti k principu. Dotknu se nejdříve mateřství, tohoto ženina poslání nejpřirozenějšího, nejtěžšího, v jehož celku a mnohých jednotlivostech jest vůbec nenahraditelna.

Může a smí žena duševně pracující jako vědkyně, lékařka, učitelka, umělkyně, úřednice míti děti? Může těmto dětem býti dobrou matkou? A bude jí každá žena jiné výdělečné povolání vykonávající buď doma neb mimo dům, tedy obchodnice, živnostnice, dělnice, rolnice atd.? Dá se sloučiti intensivní, vyčerpává duševní práce, z níž se zrodí dílo umělecké neb vědecké, s onou

rovněž intensivní a absorbující láskou a péčí, kterou dítě (a společnost jako jeho kurátor) žádá a očekává od matky? Nezlomí tyto dva planoucí ohně duše a srdce ženina?

Dá a nedá. Zlomí a nezlomí. Dle toho, o jakou ženu se jedná. Jsou spisovatelky, které samy tvrdí, že nedovedly by býti zároveň dobrými spisovatelkami a dobrými matkami; naproti tomu jiné o tom se nevyslovily, leč každý ví, že měly krásné a zdatné děti a napsaly znamenitá díla. Pro příklad netřeba choditi daleko: máme doma geniální Němcovou, která ve velmi nesnadných okolnostech životních, naposled skoro v bídě odchovala řadu dobrých dětí a napsala mistrná díla belletristická. Ona je představitelkou žen silného ducha, které slučovaly duševní práci s mateřstvím a domácností. Celá řada žen-lékařek, žen badatelek vyznává, že se jim zcela dobře pracovalo před narozením jejich dětí a za jejich nejútlejšího věku; spíše se práce zřekly za let prvního duševního vývoje dětí těch, kdy je učily a samy k tomu se dokonaleji vzdělávaly. Magdalena Thoresenová, norská autorka, měla opět za to, že by matka s uměleckou prací měla posečkati do dospělosti svých dítek. Jest to poněkud nebezpečný experiment, přistrčiti před talent závory do určitého času. Což jestli nadání zatím zakrní, neb dokonce usne, což jestli se v letech pozdějších nedá již získati ona výzbroj vzdělání a prohloubení, jíž je každému umělci třeba?

Spisovatelka, vědkyně, malířka a sochařka vykonávají svou duševní práci doma, čímž styk rodinný i péče o děti a domácnost jest do jisté míry usnadněna; podstata duševní práce jest taková, že nelze jí ani muži konati stále, a tak vždy

dostavují se hodinky, kdy může býti matka všecka zaujata dětmi. Feministky přísné observance vidí v tom uraženu svatost mateřství, když umělkyně, spisovatelka, badatelka dává svému dítěti odpadky svého času, jakousi almužnu; leč správně bylo namítnuto (i přítelkyní dětí Ellen Keyovou), že hodina, dvě, kterou duchem povýšená žena dá svému dítěti, více mu poskytne, než kdyby jiná po celý den byla jeho věrnou služkou a chůvou.

Poněkud tíže dopadá to s uměleckými a vědeckými povoláními, která vedou ženu mimo dům, s posláním lékařky, herečky, pěvkyně, učitelky; zvláště tento poslední stav studovaných žen již valnou dobu zápasí o maximu, že by i učitelka dovedla býti dobrou, ba pečlivou matkou. Při herečce a zpěvačce padá nad to na váhu, že musí býti stále krásná, svěží, roztomilá, což fysicky a psychicky není matce vždy možno. Leč i když připustíme, že dětem umělkyň, lékařek, učitelek vzato jest trochu času, jejž matka věnuje svému poslání, nemusíme nestranně uznati, že tato ztráta jest mnohonásobně nahrazena? Nahrazena nejen tím, co ona žena pro společnost a vzdělanost vykoná, nýbrž ušlechtilým dědictvím, které tyto ženy vypěstovavši své vlohy, svého ducha a svůj charakter přenesou ještě před narozením na své děti a které jim žena tupá, lhostejně kráčející ve vyježděných kolejích, nikdy dáti nemůže? To je zisk dětí největší, nemluvíc ani o tom, co může matka-učitelka poskytnouti dětem při výchově, matka-lékařka pak nad to při ošetřování tělesném. Slavná sochařka mateřství Virginie Demont-Bretonová vyjádřila se: „Čím jest žena intelligentnější, tím více jest žádoucno, aby měla děti.“ A připojuje dva argumenty rovněž závažné:

„Ostatně nemohu připustiti, aby umění olupovalo nás o největší radosti a nejsvětější povinnosti života.“ A „Žena, která zůstane mimo emoce života, nedovede stvořiti děl jímavých.“ Ano, společnost jako přísný kurátor dětí nemá práva, olupovati o ně ženu, poněvadž náhodou jest umělkyní neb ženou učenou; kurátorství to jest ostatně velmi zbytečné, neboť veliká většina matek chová v sobě hluboký cit povinnosti k dětem.

Ukáže se snad v některých případech, že žena není s to, býti zároveň práva svému umění i svému mateřství; tu připomínám slova osvícené feministky Dry. Katynky Schirmacherové: „Necítíte-li v sobě dosti síly, darovati světu i duševní hodnoty i děti, volte z obou povolání to, které vás více vábí vnitřním přesvědčením, že jste mu nenahraditelny. Nedovedete-li voliti, oddejte se utrpení, které vzejde z vaší nerozhodnosti.“

Umělec jest jaksi nejvyšší korunou lidstva, v něm vše má se zrcadliti, co v lidské duši kvete, trpí, žije, jemu nic lidského nemá býti cizí. Žádáme to od muže-umělce, a trpce stěžují si životopisci, neměl-li pro některé citové a myšlenkové stránky porozumění a vyskytují-li se v jeho díle proto místa pustá. A ženu právě ve jménu tohoto plného umění chtěli byste udělati polovičatou bytostí, vyloučiti ji z nejmocnějších emocí ženství? Ne, žena-umělkyně musí vše prožíti, protrpěti, musí jíti velikými ohni života, roztaviti v nich bolestnou svoji duši, teprve pak stvoří ryzí umění, vyloučí z něho šlaky nepřirozenosti, sentimentality, křivého nazírání. Pomněte na George Sandovou, která šla všemi proudy života

a tolik byla kaceřována, a pak přece byla jitřenkou nové doby ženského tvoření!

Námitka, že mateřství ženino nikterak nedá se sloučiti s určitým povoláním a posláním, podivným způsobem vyskytuje se hlavně, ba skoro výlučně při práci duševní, při povoláních intelligence. Velmi málo jest slyšeti, že by obchodnice, živnostnice, dělnice, rolnice měla se zříci své práce, svého povolání životního, poněvadž jest matkou, manželkou a správkyní své domácnosti. V těchto stavech pokládá se mateřství za cosi přirozeného, s ostatními poměry životními dokonale se slučujícího, ba manžel obchodník, řemeslník, dělník, rolník velmi rozhodně si žádá, aby mu žena byla vydatnou pomocnicí. Vyskytují se i jiné případy; na příklad každý z manželů vykonává povolání samostatné, jeden druhému nepomáhaje, a takto každý na svůj vrub příjmy rodinné, její blahobyt rozmnožuje, aneb alespoň těžkou existenci uhajuje; jsou i matky vdovy, manželky dočasně neb trvale od muže odloučené, jež samy prací svou vydržují sebe a své děti, které při tom vychovávají, i domácnost si obstarávajíce. Jest v tom tudíž veliká neupřímnost, zabraňuje-li se jen ženě-intelligentce, duchem pracující, aby byla chotí, matkou, měla svou láskyplnou domácnost, ať se to již děje z ohledů staré tradice, s hlediska existenčního boje, či z jiných ještě malichernějších příčin. Před prospěchem a trváním obchodu neb živnosti, před zdarem selské usedlosti, před nutností dobýti dostatečných prostředků hmotných musí ohled na ženino mateřství ustoupiti na několik hodin denně, — a větší statky kulturní, to, co přinese duševní práce skutečně nadané a vzdělané ženy,

zvýšená úroveň její vlastní, jejích dětí, její domácnosti, a konečně štěstí jejího srdce, její duše, nepotlačené ve svých nejvyšších vznětech, ve svých nejušlechtilejších cílech, by toho nezasluhovaly?

Žena jako choť již s menšími potkává se námitkami; vím o slavné spisovatelce, jejíž starý přísný otec připouštěl její geniální práci slovy: „Nu, nemáš dětí, můžeš beze škody psáti.“ Ale od úplného souhlasu i tu jsme ještě velice vzdáleni. Jedněm zdá se, že žena svou intensivní duševní prací muži se odcizí, že bude míti smysl jen pro to, co její mysl zajímá, čím se zabývá, nikoli pro životní práci manželovu, že zhasne mezi nimi plamen lásky a porozumění, když žena udržovati bude ještě jiný oheň ve své duši; že konečně v mysli této duševně pracující a samostatné choti vybují pýcha, která zdolá i rovnost manželů, natož aby připustila obvyklé v manželství poddanosti a druhořadnosti žen. Jistý počet mužů opět nepřeje si, aby i ženy účastnily se drsného životního zápasu, aby konaly výdělkovou práci, chtějí sami vše vybojovati, jen sami vydělávati, chtějí, aby žena zůstala ušetřena, jen je milovala, kvetla a voněla jako růže na trsu. Se stanoviska citového má tato něžnost mužova zajisté velikou cenu, menší již se stanoviska lidství, neboť stanoví bezohledně jednu polovinu manželského celku za bytost v usilovném boji se vyčerpávající, druhou za bytost nečinnou, požitkovou. Ostatně se mimoděk naskytuje otázka: Potrvá tato něžnost? Potrvá nejen při ženě krásné, mladé, svěží, ale i sestárlé, uvadlé?

Myslím, že si tábor mužů a souhlasící s ním

veřejné mínění dobře nerozumí, obává-li se, že duševní práce žen odcizí manželku choti a domácnosti, a vidí-li v passivním životě ženy záruku dokonalého štěstí. Leč ponenáhlu mění se tato mínění, dokonce i v galantní Francii, jak to velmi zřejmě ukazuje literatura dramatická a románová, i obšírné časopisecké diskusse. Naproti ženě, která duševní prací manželu se odcizí, staví se žena, která právě jí s ním úžeji splývá, stává se jeho spolupracovnicí, přítelem, po případě jeho pokračovatelem. Kolik velikých mužu, a nejen v posledních desítiletích, nepokrytě vyznalo, že choť, někdy i sestra, byla jim cennou pomocnicí, kolik žen dokončilo, aneb po jich smrti uveřejnilo dílo mužů jim drahých! Právě ve Francii koncem minulého a počátkem tohoto století vyskytlo se několik slavných pracoven lékařů, fysiologu, chemiků, v nichž ženy měly vynikající účastenství; nejstkvělejším příkladem jest proslulá vdova madame Curie-Skłondowská, pofrancouzštělá Polka, mimochodem řečeno i matka dvou rozkošných dcerušek a žena vzácně prostá.

Každá žena žádá si muže, jenž pracuje; lenochem by opovrhovala, a již z egoismu musila by se mu vyhnouti, byl by jí břemenem existenčním, nikoli ochráncem, oporou neb úplným živitelem. A muži chtěli by ženu, která nepracuje? Která jen a jen je miluje? I Tannhäusra omrzela nakonec ta ustavičná smyslná láska samy bohyně Venuše, a unikl jí z hory; žena, která by stále a stále muže jen milovala, jen vášnivé jeho lásky si žádala, unavila, vyčerpala by jej a znemožnila by jemu každou práci, každé poslání. Dramatik de Porto-Riche líčí takovou ženu, která po osmiletém manželství dusí svého muže vášnivou

láskou. A muž jí odpovídá: „Co chceš, abych ti odpověděl? Mluvíš pravdu a lituji tě hluboce, ale jest mi třiačtyřicet let, nejsem člověk, který tebe nenávidí, jsem muž, který brání si svou práci.“

Seznali-li jsme, že i matka dětí za určitých okolností s prospěchem neb bez škody může a má zabývati se prací duševní i tělesnou, vykonávati samostatné povolání, vyznáme si, že choť bezdětnou život přímo žene k volbě intensivního zaměstnání, přiměřeného vzdělání a vlohám jejím. Čím má vyplniti ony hodiny, které muž ztráví povoláním svým, — neboť zajisté z tisíce mužů 999, ba snad všichni vykonávají výdělečné neb čestné povolání, — vyplniti a neubíjeti? Velmi důmyslná věta ozvala se v jedné ze zmíněných francouzských anket: „L'oisiveté donne mille occupations, qui ne sont rien, et qui pourtant dévorent la vie“, t. j. „Nečinnost přináší tisíceré zaměstnání, které není ničím a které přece pohltí život.“ A o žádné nečinnosti neplatí to tou měrou, jako o sladké, smyslné nečinnosti ženy, která jen a jen miluje. Z ní prýští i jakási nákaza, která činí ženu pomalu lhostejnou ke všemu i nejnutnějšímu zaměstnání, odnímá jí zodpovědnost, správnost, neboť, jak pravil francouzský spisovatel, „Láska je bohémská“.

Pozorujme veliké milovnice, jimž je láska a prostředky, jak si ji zachovati a vždy znovu získávati, vším, pozorujme tyto dámy světa, ať jest to svět veliký, urozený a bohatý, aneb polosvět — čím naplňují své bytí? Oním tisícerým zaměstnáním, které není ničím a přece každou chvilku jim zabírá; nejsou ani hospodyněmi, ani matkami, i když zrodily děti, nedostává se jim

k tomu ani času ani chuti. A tu jsme opět v onom začarovaném kruhu, jenž otáčí se o úlohu ženy v rodině: těm, které by chtěly pracovati duchem, které radostně a plně chtěly by zastávati povolání sebe nesnadnější, společnost a tradice to zakazuje, aneb alespoň zazlívá; a ty, které nemají žádného povolání, které nemusí ani pracovati ani vydělávati, nestarají se v tisícerých případech ani o vedení své domácnosti a vyhýbají se povinnostem a zodpovědnosti matky, přenechávajíce je placeným zástupkyním. Ony jen milují, se líbí, jsou něžny ať k choti, ať k příteli, ony jen kvetou a voní jako růže na trsu, — dle poetického, leč poněkud vyvětralého předpisu tradice.

Ale, zeptáte se, kde probůh zůstala při bezdětné manželce domácnost, vyžadující rovněž celého člověka, domácnost, která od věků poskytovala ženě zaměstnání více než dostatečné? Při svědomité hospodyni i bezdětné nemůže přece nastati ona tak nakažlivá nečinnost? Ano, po věky dávala domácnost své vládkyni celou, alespoň časově celou výplň života, — jen že ony věky již navždy minuly a se nevrátí. Tehdy, kdy vyráběla se doma každá potřeba, již nyní lépe a laciněji dodává pokročilý a stále se zdokonalující průmysl, kdy nebylo strojů, zdviží, vodovodů, umělého osvětlení, ústředního topení, kdy bylo třeba ukládati si a opatrovati veliké zásoby, poněvadž komunikace velice nedostatečná tak kázala, kdy každá práce trvala nesmírně dlouho, — tehdy správné vedení a zastání domácnosti několikačlenné bylo samo úplným a dosti nesnadným povoláním. Ale i jí zastala energická žena jedna, někde dvě, a mnohá snaživá ženská mysl, jíž byla zakázána práce duševní,

smutně vadla ve své nečinnosti. Výmluvně vypravuje Světlá v konečné kapitole „Upomínek“, jak mladá ještě babička se svěží matkou zastaly všecko vedení složité domácnosti na konci let čtyřicátých, a jak ona, jež učiti se nesměla, zoufala si při zbytečném šití a nucené zahálce. Všecku tuto práci, již nyní koná průmysl a stroje, aneb jež vůbec pokrokem doby odpadla, nutno ženám nahraditi, nahraditi čímsi účelným, světu prospěšným, co je těší a povznáší a jest přiměřeno jejich vlohám, povaze a vzdělání. Sociální práce, jíž se ženy velmi horlivě ujímají, vyplní zajisté mezery nastalé v moderní, snadné domácnosti; kde však je snaha po vysokých cílech a možnost jich dosíci, kde nad to vyskytuje se pro ženu nutnost zúčastniti se existenčního boje rodiny, zmnožovati její blahobyt, tam práce organisovaná, určité povolání, vhodnější je náhradou za ono dávné povolání v domácnosti, pokrokem doby mizející. Ve Francii bylo řečeno: „Jediné správná tradice jest práce; kdysi nazývala se (pro ženu totiž) domácnost, nyní nazývá se povolání.“ I nám lze plně přijmouti tuto krásnou zásadu a říci si: ano, povolání pro ženu, jehož jest schopna — mateřství, manželství, domácnost, rodina vůbec, na závadu jí nebude.

Ale ovšem — s velikým omezením. Nesmí to již zůstati stará domácnost, tradiční rodina, na starých útvarech nelze stavěti novou budovu, ona by udusila, co cenného a dobrého zůstalo v přežitcích. I rodinu, domácí krb nutno postaviti na nových základech, ženské hnutí zde nesmí se zastaviti polovičatě a nevšímavě, musí odhodlaně jíti dále.

Mělo zřetel dosud více k ženě mimo rodinu,

ji vzdělávalo, jí razilo dráhu, jí usnadňovalo úkol a konečně i obšťastniti se snažilo její snad nuceně osamělý život; jest na čase, aby více si všímalo ženy v rodině a odklízelo s její cesty kameny překážek, trní předsudku. Musí tomu býti jako v zákonodárství, pokud žen se týká; nejprve se vždy jednalo o ženy svobodné, samostatné, jim dobývána práva veřejná, politická, ale pak seznáno, jaká jest v tom nesrovnalost a že dlužno pomysliti na všecky stavy žen, jinak osvobození a zrovnoprávnění nebude úplné. Na ženském hnutí, jeho vůdkyních a myslitelkách jest nyní, aby nejprve zkoumaly, jak duševně a sociálně osvoboditi matku, manželku, hospodyni, jak dáti jí všecky možnosti práce, vyššího vývoje, poslání, povolání; a pak, až naleznou cestu neb cesty skutečně vhodné, aby je razily do široka a dovedly k metám.

Již nyní bylo dosti psáno o této důležité stránce společenské, neboť nemohlo býti o tom nejmenší pochybnosti, že ani žena nejenergičtější, duševně i tělesně nejsilnější, nedovedla by duševně pracovati, určité povolání se zdarem konati a zároveň plně zastávati domácnost, jak byla spravována dle starých tradic. Navrhovány, ovšem ne u nás, způsoby rozličné.

Nejradikálnější jest socialisace rodiny a domácnosti, myšlená tím způsobem, že by pro větší neb menší počet rodin byla společná kuchyně, společná prádelna a žehlírna, kde by osoby společně placené konaly odbornou svou práci. Malé dítky umístěny by byly v jeslích a opatrovnách i školkách mateřských. Šití oděvu a prádla, správka jeho ovšem konaly by se také mimo dům. Takto by správkyni domácnosti, matce a choti,

zůstal skorem jen úklid, ale vrátivši se z povolání svého, neb ukončivši svou práci doma konanou, ať tělesnou, ať duševní, přece mohla by kolem sebe šířiti lahodu a teplo, mohla by dáti muži a dětem hodnoty citové, dětem nad to i hodnoty výchovné. A volné její hodiny byly by skutečně hodinami míru, ne-li odpočinku, kdežto nyní po vykonaném povolání nastává ženě, zvláště méně zámožné, úmorné štvaní domácí práce. Systém tento, hlásaný v rozličných obměnách zvláště Američankami a německými socialistkami, dá se, jak zřejmo, aplikovati téměř na všecky stavy společenské, jediné snad s vyloučením rolnictva, na dělnictvo, živnostnictvo, úřednictvo, učitelstvo a vůbec stavy intelligentní i velmi zámožné. Navrhovatelky jeho doufají, že vybavil by mnoho hodnot kulturních, nesmírnou sílu užitečné ženské práce a ušetřil snad ještě více ženských sil, předčasně vadnoucích a hynoucích.

Jiný způsob původu anglického, hodící se však více méně pro manžely bezdětné neb s dětmi již značně odrostlými, jest přebývání v domácnosti najaté, neb v pensích, hotelích, kde všecka zodpovědnost hospodyňská spadá na podnikatele oněch hromadných domácností, jejichž jest to výdělečným povoláním. Ani zde, jako při sesocialisování domácnosti není třeba služek, přes to jest to systém značně nákladný.

Nejkonservativnější, ač přece reformní způsob jest onen, kde sice domácnost zůstává samostatnou, po případě opatřena jest služebnou trvalou neb chvilkovou, kde však vše, co jen poněkud lze, dá se vykonati závody odbornými, a kde k oněm pracím, které prováděny jsou doma, pořízeny jsou nejnovější stroje nejvyšší

výkonnosti. Netřeba specialisovati zařízení takové; jest známo z velikých veřejných ústavů, a veliké domácnosti kus po kuse je přijímají, od ústředního topení po vyssavače prachu, od hotových jídel a konserv po odborné cídění záslon, koberců, oken, natírání neb umývání podlah zvláštními ústavy.

Tradiční pečlivá a obětavá hospodyně zarazí se nad vší tou blasfemií, sepne v uděšení ruce, ba snad i zaslzí. Tedy všecku útulnost, všecky domácí cnosti, všecku nenahraditelnou práci ženinu má odplaviti krutý čas, vše se má změniti? Ach, drahá, tradiční hospodyňko, on odplavuje, on mění stále, i za vaší paměti a před vašima očima! Vy již tak nevedete domácnost, jak ji vedla vaše matka, bába, a dokonce vaše prabába; vy nepředete, netkáte, nebarvíte látky, nevaříte mýdlo, pivo, nelijete svíčky, nemísíte a nepečete chléb, nemáte ve své špižírně zásob na mnoho let. A přiznejte se, nebylo vám někdy úzko, když chtěla jste i ve změněné domácnosti své všemu vyhověti, při tom trochu čísti, vzdělávati se, s dětmi stejný krok udržeti, umění užíti, humanní prací lidstvu prospěti — jak to vše pořídíte? Nezdálo se vám, že by den měl míti 48 hodin, a vy ještě jednu hlavu a ještě trojí ruce? A nezamyslila jste se často nad sociálními převraty, nad rostoucím uvědoměním a osamostatněním tříd rukou pracujících, za nichž řídnou řady služek, množí se počet továrních a domáckých dělnic, a vydržování služebné stává se pro hospodyni středních vrstev pomalu nemožným? Zdá se, že hnutí služebných vynutí si ne-li úplnou socialisaci, tož nejpronikavější reformy domácnosti, rodinného krbu, a že takto zevnitřní po-

třeba si urve, co vnitřním palčivým potřebám ženské duše nechtělo býti dáno.

Možno, že i mladé neb nastávající hospodyňce bude ze všeho toho úzko. Byla moderně vzdělána, vypěstila svoje schopnosti, nechtěla by odhoditi essenci tolika roků, ale nechce se odříci vrcholu ženství, chce býti milující manželkou, jemnou dobrou matkou a míti kolem sebe krásnou teplou, harmonickou domácnost plnou umění a jasu. Líbí se jí to, jak to měla matinka, bylo u ní tak milo, útulno, pohostinno, nechtěla by na složení takového domova nic měniti, a přece plně svou bytost vyžíti, duševně, umělecky neb vědecky pracovati. Snad bude tak šťastna, že matka její, sama dokonavši úkol hospodyně, nastoupí jej u dcery; snad naskytne se nějaká dobrá teta, sestřenka, sestra, která bude jí pomocnicí a usnadní jí cestu po zvolené dráze. Snad; neboť ty tradiční dobré a obětavé tety, vydatné opory přetížených matek a hospodyň, které svět v odvetu dařil nevlídným názvem mrzutých panen, pomalu vymírají, ženy nyní chtějí býti svými, samostatnými, i když jsou svobodny. To byly by výjimky, ale všeobecně řečeno, bez kompromisu, bez slevování, se starou domácností to nepůjde. Moderní žena bude i moderní hospodyní, či lépe moderní strážkyní a vládkyní rodinného krbu, přijme nutné reformy, přizpůsobí svůj život době, ovšem tak, aby sama byla šťastna, aby i ti, které miluje a jimž náleží, nestrádali, nýbrž při ní a s ní šťastni byli.

V době přechodní zajisté bude trochu konfliktů, trochu obětí; leč, jak již řečeno, nadějeme se do ženského hnutí a jeho vůdkyň, že i tu úkol

svůj vykonají. Ženské hnutí započalo tím, že ujímalo se soucitně slabých, nešťastných, opuštěných, nemocných, vyrostlo z dobročinnosti, která jediné ženám jako veřejná činnost byla umožněna; ono pracovalo pak za své příslušnice, jichž neujímal se nikdo. A ono roste, stoupá, rozvíjí se mnohými ušlechtilými ratolestmi, rozkvétá četným překrásným květem; jak nechtělo by rozkvésti co nejnádherněji ženskou prací uměleckou, vědeckou, vychovatelskou, záchrannou, jak nepřálo by si, aby i žena zářila na nejvyšších vrcholcích života! Ale takové květy dlužno chrániti před mrazy a pohromami, zářivá světla nutno napájeti možnostmi života, ne dusiti a zhášeti.

*

II.

Výdělková schopnost ženy provdané.

(Psáno 1911.)

Věcí samozřejmých, každodenních zřídka kdy si vážíme; vdechujeme vzduch více méně čistý, pijeme vodu nezbytně nám potřebnou, a neuvěd mujeme si jejich ceny dříve, než jsou nám odňaty. Právě tak má se to s funkcemi, činnostmi; jsou-li konány pravidelně, spontánně, nezištně, nepřipadne nikomu, že mají jakýsi význam, a teprve když ustávají z příčiny jakékoli a objeví se po nich mezera, nedostatek, ukáže se, jak byly užitečny. Avšak podivným způsobem dochází méně často k ocenění a chvále těch, kteří funkci tu vykonávali, než k hněvu, že se jí zřekli, ji odhodili.

Činností toho druhu byla vždy práce provdané ženy v domácnosti, po případě její pomoc při povolání manželově, v obchodě, řemesle, zemědělství a p. Zdálo se i v kruzích velmi zámožných téměř nemyslitelným, aby žena do-

mácnosti neřídila, určitých prací (vaření, úklidu, opatřování a správku prádla a p.) v ní nevykonávala, považováno to za její samozřejmou povinnost; avšak cena této činnosti odhadována jen v případech negativních, to jest, žena-manželka odsuzována velmi rozhodně, když nekonala jí řádně aneb zříkala se jí vůbec.

Ba, neceněno ani příliš, pomáhala-li žena v obchodě, řemesle; vždyť krám, dílna bývají spojeny s bytem, vždy lze i po opatření domácnosti a dětí získati dosti prázdných chvil a hodin, kdy možno tam odejíti, manžela zastati neb mu pomoci. V zemědělství ženina činnost na poli, louce, ve chlévě pokládána jest vždy za součástku domácí práce; muž-rolník nedovede si ani pomysliti, že by hospodyně, zároveň s ním venku a při dobytkářství zaměstnaná, chtěla se vyhnouti úkolům užší domácnosti. Naopak ukládá jí často práci i při domáckém průmyslu.

Poněkud příznivěji posuzována pomoc ženina, byla-li konána mimo dům, v obchodě na příklad vzdálenějším; leč stávalo se to asi z té příčiny, že působnost ženina doma musela býti nahrazována osobou zpravidla placenou. Práce ženy provdané pokládána zásluhou jen tehdy, přinášela-li určitou částku hotových peněz v domácnost. Že by její pomoc v závodě mužově aneb dokonce činnost hospodyňská cosi zvláštního znamenala, nikdo si nepřipouštěl; že by byla hodna určité odměny, zdálo se prostě absurdním. Dosti bylo na tom, že dostávalo se jí podílu na společné domácnosti, stravy, bytu, tepla, oděvu, právě jako osobám služebným, u rodiny zaměstnaným a zvláště placeným.

Po dlouhý čas udržoval se nerušen a uznáván tento řád společenský; v praxi ubylo ženám sice rozličných druhů práce, ale v theorii znehodnocování ženské činnosti v rámci domácnosti stále trvalo. A při rostoucím uvědomění žen tento krutý tlak vzbudil protitlak; před několika lety v jistém, tuším francouzském, shromáždění žen ozval se požadavek, aby manželky-hospodyně za svou činnost byly náležitě honorovány. Nejradikálnější kruhy feministické uznávaly sice oprávněnost tohoto přání, ale jinak bylo stiženo všeobecným posměchem, a tak stalo se, že již na žádném příštím sjezdu neb shromáždění nebylo probíráno, jak feministky na určito očekávaly.

Nechať kdokoliv na tento radikální postulát pohlíží s úsměvem opovržlivým či útrpným, jisto, že jeho obšírné projednání bylo by osvětlilo a urovnalo mnohé poměry značně zamotané a temné. Odhalilo by obětavost žen právě nejskromnějších a nejtišších, která přechází v hotové mučednictví, nejsou-li manžel neb ostatní členové rodiny dosti spravedlivi, laskavi; objevilo by nesčetné neznámé hrdinky, které, odsunujíce vlastní osobnost, znají jen utrpení a práci, jež šířice kolem sebe útulné teplo, harmonickou lahodu, necítí se vždy šťastnými, ve své bytosti uspokojenými; vyjevilo by na druhé straně, jak zcela nenahraditelny jsou ve svém působení tyto dobrovolné, vždy ochotné pracovnice.

Nejde tu jen o pouhý plat, stravu a ostatní opatření, která udělována jsou osobě hospodyni nahrazující. I žena zcela správná a poctivá vykonává zpravidla svou práci jako povinnost, ale nikoli se zřetelem k celku, k prospěchu rodiny, u níž

jen dočasně trvá. Ženy pak sobecké při vedení cizí domácnosti, výchově cizích dětí mají na mysli na prvém místě vlastní prospěch svůj přítomný, úspory svoje, budoucnost jim zajišťující.

Je-li dozor a spolupráce manželčina a matčina i v úzkém obvodu domácnosti veliké ceny, — přímo nedocenitelna bývá její pomoc při obchodě, živnosti; choť jest nejlepším důvěrníkem, s nímž lze sdíleti se o všecka obchodní tajemství, nejlepším společníkem, kterému na zkvétání živnosti právě tak záleží jako samému majiteli.

Snad pokrokem doby rozšíří se i lepší poznání o podstatě ženské práce; leč do nedávna valná většina mužů-předností domácnosti pevně byla přesvědčena, že jen oni sami jsou positivní osobností v rodině, že jen oni představují výdělkový princip, kdežto manželka jejich, hospodyně, jest čímsi passivním, tvorem, kterého nutno chrániti a především — živiti. A zatím podrobný rozbor příjmů a vydání, rozbor vší práce obou manželů v domácnosti i mimo dům konané, nutně by osvětlil, že jest to veliký omyl, že nejen muž osvědčuje svoji schopnost výdělkovou, že také žena jest principem aktivním, k blahobytu rodiny svou prací přispívajícím.

Želela jsem vždy nedůstojného postavení zneuznaných hospodyň a vřele si přála, aby pokračující sociální uvědomění i jejich osud zlepšilo. Případ, o kterém as před půl rokem referovaly denní naše listy, dovedl by ujasniti temno zmatených pojmů o ceně manželky-hospodyně a pomocnice mužovy a vyzdvihnouti ji samu na stupeň naprosté rovnocennosti.

Před soudem projednávána byla jedna z žalob, stále ještě se opakujících, které zavinila

hrůzná katastrofa železniční u Uherska. Třicetiosmiletá žena obchodníkova, židovského vyznání, matka tří dětí ve stáří čtrnácti, třinácti a dvou let, jela z Kolína do Vídně a byla strašným způsobem usmrcena i s dcerkou, které hodlala opatřiti ve Vídni lékařskou radu. Manžel zesnulé, majitel obchodu zbožím módním a střižným, žaloval, že byl odchodem ženiným krutě poškozen, ba existenčně ohrožen, neboť choť jeho stala se mu výbornou společnicí, jíž bezstarostně svěřoval závod svůj, když vydával se na obchodní cesty; při tom opatřovala svou domácnost a vychovávala pečlivě děti. Přinesla mu i věno (16.000 K), ale daleko více přispívala mu svou prací; jen s její pomocí zvelebil živnost svoji tou měrou, že na př. v roce minulém prodal zboží ve velikém za více než třikráte sto tisíc, v drobném za 15.000 K, jen její zásluhou měl režii poměrně malou, neboť zaměstnával pouze jednoho příručího za 140 K měsíčně a neplaceného učedníka. Žádal (kromě útrat pohřebních a na pomník) od eráru železničního jako náhradu za činnost manželčinu roční rentu 11.000 K, za její vedení domácnosti, výchovu a dozor na děti dalších asi 2100 K, dohromady tedy jako úrok z jistiny, kterou představovala usmrcená okrouhle 13.000 K, kterážto částka jsouc kapitalisována dá 515.000 K. Tak značně cenil si obchodník a manžel svou pilnou a obratnou pomocnici, a pravil o ní: „Mé manželky nenahradí ani dvě síly, neboť pracovala v obchodě i v domácnosti poctivě, svědomitě a levně.“

Obchodník byl se svými požadavky skorem docela zamítnut, hrazeny mu pouze útraty pohřební; neuznáno ani spolupůsobení usmrcené

jeho manželky v obchodě, ani její práce v domácnosti, ani výchova dětí a dozor na ně. Zástupce eráru dokonce v pochybnost uváděl její dvojí pracovní schopnost, — a o hodnotách ethických, lásce, péči, souladu, které ovdovělý muž a osiřelé děti ztratili, již dokonce nebylo řeči. Jako na útěchu vypočteno žalobci, že nyní nemusí pro zemřelou opatřovati šat a životní potřeby (!) — a vubec poukázáno k nezvratné platnosti zákona, jenž u manžela nepřipouští žádných alimentačních nároků.

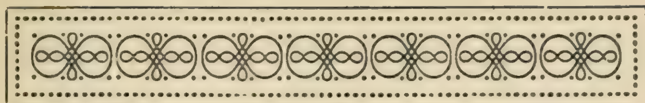
Zákon zde stojí na témže stanovisku, jako většina veřejnosti: ženina práce v domácnosti, v živnosti mužově, při výchově dětí nemá materielní ceny, její ztrátu není povinen nahraditi ten, kdo ztrátu zavinil!

I když připustíme, že v případě právě vylíčeném manžel s praktickým smyslem kruhů, kterým náleží, přepial před soudem škodu svoji, přece nikdo neodvážil by se tvrditi, že neutrpěl ztráty velmi značné. Nenalezl-li si druhou choť rovnocennou, byl konec výnosným obchodním cestám s takovou bezpečností podnikaným, bylo nutno děti dáti na vychování, přijmouti pro řízení domácnosti, prodej v krámě placené síly.

Tomu, kdo jen poněkud se zamyslí nad postavením a konáním ženy, domácnost svoji obezřetně řídící a v ní pracující, svoje děti moudře a hygienicky vychovávající, hospodyňky, která nad to věnuje několik hodin denně živnosti mužově, vysvitne zajisté nezvratná pravda, že výdělková schopnost ženy provdané jest velmi značná, i když výsledek této schopnosti není odevzdáván v hotových částkách peněžních.

Pokračující doba naše napravila již tak mnohý mylný názor na ženu; žena nová, emancipovaná, přestala býti strašidlem kruhů konservativních; snad přivodí i spravedlnost k pracovnicím nejtišším a skloní se před nimi s úctou, jíž zasluhují.

III.

Settlementy, osady sociálního smíru.

(Předneseno v „Akademické čítárně" počátkem r. 1900.)

O. Schreinerová dává Cizinci ve svém „Petru Halketovi" vypravovati malý příběh: Mužové spali na planině; noc byla chladná a tichá. Když tak spali, v hodině, kdy jest noc nejtemnější, jeden z nich se budil. Daleko na východě viděl víčky svými napolo zavřenými slabou pouze čáru, tenkou jako vlas, jež lemovala vrcholy pahrbků. I zašeptal v temnu svým soudruhům: „Rozednívá se." Avšak oni, již měli víčka pevně semknutá, bručeli: „Lže, nesvítá." — „A přece den nastal."

Podobenství, které tuto týká se příchodu království lásky a rovnosti lze užiti o každé idei, povznesení a blaho lidstva za cíl mající. Objeví se zprvu jako velmi vzdálená, tenounká čára světelná, jako ojedinělá bludná jiskra, již však málo kdo uvidí, neboť veliká většina člověčenstva má víčka pevně semknuta, pohřížena jest ve tmu a spánek. Ale pak stává se čára širší, jisker vyskočí více,

ponenáhlu všecka obloha promění se v plochu světelnou, z jisker šlehá plamen větší a větší, — a všichni již vidí, ze světla se těší, na plameni se ohřívají, ke svým účelům ho užívají. Ovšem, že trvá někdy staletí, ba tisíciletí, než z prorockého pruhu a jiskry rozvije se plné, blahé světlo; tím pomaleji vítězí idea, čím nepříznivější jsou podmínky jejího vývoje ve fysickém a psychickém složení lidstva.

Idea sjednocení lidí všech zemí a plemen v jediné království lásky postupuje velmi, velmi zvolna; jest stará tisíciletí, leč od tenké vlasové čáry, od bludné jiskry nepokročila ještě přespříliš daleko a nikdo nevíme, kolik nových staletí, ba tisíciletí uplyne, než světlo a záhřevný oheň její zaplaví celý známý nám svět. Ještě že známe několik těch jisker, které kdysi v plápol mohutný se spojí. Settlementy, o nichž dnes promluviti chci, jsou také jednou z jisker.

Co vlastně rozumí se „settlementem"? Doslovně přeloženo znamená settlement osadu, v našem případě osadu neb dům v chudé čtvrti města, v němž bydlí vzdělaní muži a vzdělané ženy za tím účelem, aby chudé své sousedy poznávali, s nimi se sblížili, jim svou radu, pomoc a účast přinášeli. Obyvatelé settlementu činí jakýsi klub, jehož členství zavazuje k účastné sociální práci a pomoci; dům sám vedle bytů vždy v sobě zavírá rozsáhlou místnost, kam přicházejí dělníci, dělnice a chudina, aby se tu osvěžili, pobavili a svoje vzdělání rozšířili. Jak zřejmo, jest idea, jež dala vznik settlementům, tak stará jako sama láska k lidstvu; vždy vyskytovali se jednotlivci, muži a ženy šťastnější, vzdělanější neb zámožnější, již šli mezi chudé a bídné a sili tu

květy své lásky, pomoci a účasti. Kristus sám jest nejlaskavějším toho svědectvím; v jeho stopách šli mnozí jednotlivci, ba církve přímo organisovaly jakousi hromadnou sociální pomoc, ovšem vždy na základech přísně konfesijních. Staré kláštery ve svém původním, neporušeném zařízení byly vlastně také „settlementy"; v zemích protestantských hlavně v Anglii a v severní Americe, sociální práce pomocné ujala se v novějších dobách tak zvaná „vnitřní misse", kterou si mnozí pletou se settlementy.

Leč nejen z řad církevních propagována myšlenka práce tříd vzdělaných pro třídy chudé povznesením jich úrovně, rozšířením jich vzdělání. Učinil tak již proslulý Carlyle ve svých spisech, romanopisec Charles Kingsley již jaksi formuloval ideu settlementů v románě svém „Alton Locke", za ni přimlouval se Ruskin, Morrisson. Jak vidno, není myšlenka těchto osad nová, nýbrž velmi stará; nový jest pouze způsob jejího uskutečňování, její organisace, methoda její práce.

Do jaké značné, ba naprosté míry jest nová, v nejlepším slova smyslu moderní, o tom nejlépe poučíme se, srovnáme-li organisaci settlementů se způsobem práce „vnitřní misse". Zde lidé dobročinní, zámožní, z většiny vzdělanější, hledí vyšetřiti poměry chudého dělnictva neb zbědovaného proletariátu občasnými návštěvami (‚calls') a dle zkušeností získaných zařizují svou zdravotní, duševní a sociální pomoc. Jest to i při nejlepší vůli členů „vnitřní misse" vždy jakési sestupování bohatších, vzdělanějších neb osvícenějších k chudým, nevzdělaným a mravně skleslým. Přirozeně vyhledává si misse proletariát

nejnižšího řádu, zločince, žebráky, tuláky, jimž často jejich bída stala se řemeslem. Spořádanější rodina dělnická, neb maloživnostnická zůstává tu zcela stranou, poněvadž případ její nezdá se vnitřní missi tak palčivým; ona ujímá se především bídy největší, nejrychlejší pomoc vymáhající. Přes to nedochází vždy svého cíle, jelikož občasnými návštěvami nelze proniknouti k samému jádru sociálního zla a obsáhnouti všecky navzájem se protínající poměry chudých a proletářských tříd. Nad to jsou členové misse často nejprohnanějšími chráněnci i klamáni. Leč tento občasný neúspěch není nejstinnější stránkou misse, — vždyť každá sociální práce přemáhá podobné překážky! — kořen této akce není dosti zdráv. Není splněn hluboký úkol poslání, jest porušena vlastní podstata misse lásky. Zde nesetkávají se různé živly na jedné půdě, nepracují společně a vzájemně, vadné poměry neobrozují se z vlastní vnitřní síly, nýbrž náprava přichází zvenčí. Zde vždy jedna strana dává, káže, napravuje, druhá přijímá, naslouchá, — proti sobě stojí dva tábory: dobrodinci, missionáři, kazatelé — a chudáci, hříšníci, nevědomci. Zdánlivě plní se smiřovací misse lásky, — a přece sociální nesrovnalosti a propasti zůstávají, ba prohlubují se roztrpčeností obdarovaných a napravovaných.

Settlementy založeny jsou na principech zcela jiných: jednak na předpokladu, že v každé i sebe opovrženější třídě občanské jest dosti síly, vůle a mravnosti, by ponenáhlu sama sebe dovedla obroditi, jednak na methodě vzájemného prospívání si, práce společné. V settlementu nestýká se dobrodinec se žebrákem, zde člověk žije s člo-

věkem, dva lidé různých vrstev společně pracují, trpí, se snaží — po lidsku. V lepších vrstvách — a to nejen u nás! — pousmívají se namnoze výroku, že by styk s chudinou, s dělnictvem, s proletáři dovedl nějak obrodivě působiti v život intelligence a bourgeoisie. I dobromyslní a šlechetní lidé z těchto stavů domnívají se, na nich že jest dávati, jich nedůstojno však bráti. Settlementy však ukazují, jak drahocenné dary podává právě spolužití s vrstvami lidu; rozhled po životě úplně jest reformován, skutečná cena hmotných a duševních statků uvedena na pravou míru, způsob života a jeho požadavky zjednodušeny, společnosti přivoděno, ne-li ona absolutní rovnost, jež osvědčila se prozatím utopií, tož vyrovnání sociálních protiv a ostrostí. Hluboký vliv settlementů uznáván do té míry v Anglii, že dočasný v nich pobyt považován jest za nezbytnou část vychování seriosního člověka zámožných a inteligentních tříd. Již v belletristických knihách anglických, jež zabývají se vedle psychologické kresby společenskými problémy, všude setkáváme se s líčením života v settlementech.

Seznavše zásadu, na níž zbudována práce settlementů, poohlédněme se po jich genesi, to jest po genesi jich organisace, po prvních případech, kdy prastará myšlenka prospívání vyšších vrstev nižším provedena moderním duchem, opravdovým duchem lásky a rovnosti. Doba této genese spadá již ve třetí třetinu věku devatenáctého, jevištěm jest opětně Anglie, scéna tolika již velikých společenských oprav. Student university Oxfordské Edward Denison odebral se r. 1867 do Londýna a usadil se trvale ve vý-

chodní části metropole v Whitechapelu poblíže Veliké nemocnice. Londýnský východ a jihovýchod, končiny zvané Smithfied, Whitechapel, Spitalsfield, Bethnal-Green, Saffron-Hill, Southwark, Rotherhithe, sídlo to nejchudší a nejskleslejší části obyvatelstva millionového města se všemi svými odstíny bídy, zločinu a neštěstí, známy jsou i mimo Anglii veškeré čtoucí inteligenci ze slavných románů geniálního Dickensa, z Olivera Twista, Bleak House, Nicholas Nickleby a Dombey and Son. Zde skrývá se v položbořených a poloshnilých a přece vůči policii bezpečně opatřených domech churavý, špatně placený dělník vedle lupiče, matka drobné rodiny zmořená „sweating-systemem" vedle poběhlice z povolání, nejnižší proletariát anglický mísí se tu s vystěhovalci všech národů, s politování hodnými Irčany, s židy-vetešníky a majiteli domáckých dílen. Obrazy nejpronikavějších běd naskytují se zde denně, tragedie zvrhlosti, ale také truchlohry odříkání odehrávají se tu napořád. Sem přišel Edward Denison, stýkal se s chudými sousedy, učil se je poznávati, snažil se jim přispěti. Po něm přistěhoval se John Richard Green a konečně r. 1874, známější nad oba předešlé Arnold Toynbee, kterého mnozí považují za vlastního původce settlementů. Arnold Toynbee byl rovněž studentem Oxfordským; hodlal sepsati dílo „Převrat v průmyslu" (The IndustrialRevolution), i usadil se ve východní části Londýna, aby mezi dělníky a dělnicemi sebral k němu látku a doklady. Žil zcela způsobem těchto vyděděnců společnosti, strádal a trpěl s nimi a poznával také, co posud málo inteligentům bylo zjevno. Vedle studií svých

konal přednášky v Londýně a jiných velikých městech anglických, by získal sobě spolupracovníky a opuštěnému tehdy stavu dělnickému a chudině vůbec přátele. Své reformatorské knihy o převratu průmyslovém nedokončil, jako zlomek zůstala sociologům dědictvím, — zemřelť Arnold Toynbee poměrně mlád nemocí vyděděnců, mezi nimiž žil — tuberkulosou. Leč nežil a nezemřel marně tento průkopník a prorok budoucnosti; svým působením, svými rozpravami nasil jisker, jež ponenáhlu sesilovaly se a pojednou vyšlehly v plápol. R. 1885, tedy před patnácti lety vyšel náhle v časopise londýnském Nineteenth Century článek, kde ukazována práci sociální, týkající se chudinství, zcela nová dráha. Nové, vzdělané, kritické pokolení pohrdalo domněnkami a doslechy, žádalo si určitých fakt a číslic, žádalo si poměry chudinské poznávati vlastní zkušeností uprostřed dotyčných vrstev společenských. Této sbližovací snaze vrstev středních s druhé strany v ústrety kráčela touha kruhů dělnických a proletářských po větším a hlubším vzdělání, po seznání života oněch kruhů, jimž dosud jen záviděly, které pro jich často jen domnělé výhody nenáviděly. Nejlepší cestou k společné práci zdálo se, aby vzdělanci, aniž zřekli se povolání svého, přestěhovali se do chudých neb dělnických čtvrtí a tam, seznamujíce se ve volných svých chvilkách s rodinnými, společenskými i zdravotními poměry spoluobčanstva, učinili po zralých úvahách opatření v jich prospěch. Zavznělo nové heslo, heslo obratu, heslo moderní: „Ne peníze, leč sama sebe“ (Not money, but yourselves), to jest: „Nebudete již, ó, boháči, sestupovati s ošklivostí k chuďasovi, podávajíce mu

almužnu s odvrácenou tváří; dáte mu sebe, svoje myšlenky, svoji bytost, svůj čas, svou práci, dáte je jako bratr dává bratru a on dá vám, co svého má.“ Článek onen, credo uvědomělých, moderních lidumilů, nezůstal pouhým slovem; ještě téhož roku (1885) založen ve východní části (v „East-Endu“) Londýna první „settlement“, jenž na pamět ušlechtilého Arnolda Toynbee nazván „Toynbee-Hall“. Dům, v němž láskyplní vzdělanci shromažďují okolní dělnictvo obou pohlaví, aby jim poskytli ušlechtilou zábavu, osvěžení a vzdělání, stal se pak vzorem a matkou dlouhé řady podobných institucí, jež se od sebe různí leda jednotlivostmi, zbudovány jsouce na stejných zásadách. Druhým settlementem v Londýně byl téhož roku v Bethnal-Greenu založený Oxford-House; popud k němu vyšel rovněž z kruhů universitních, leč, kdežto Toynbee-Hall připouští nestranně všecka vyznaní, zbudován Oxford-House na základech církevních, nepřiznávaje se jinak ke způsobům „vnitřní misse“.

Tyto osady sociálního smíru osvědčily za krátko tak znamenitou, do hluboka i široka jdoucí působnost, že palčivá jich nutnost všeobecně mezi anglickým vzdělanstvem uznávána. Počet jich v Londýně stále se množil; v jiných továrních neb hlavních městech pak povstávaly settlementy dle vzoru metropole.

Anglické ženy nedaly se muži zahanbiti. Přirozeně hned při založení prvních settlementů bylo pociťováno, že by žena spíše nalezla si cestu k srdcím žen a dětí dělnických, snadněji a rychleji dovedla seznati jich poměry. Muži i počítali s faktem, že ženy, nevykonávající určitého povolání, mohly by se vydatněji věnovati sociál-

nímu dílu než muži zabývající se jím pouze v prázdných chvilkách. Dva roky po založení Toynbee-Hallu povstal v jihovýchodní části Londýna v Southwarku první ženský settlement. Podivným, leč každému znalci lidské společnosti srozumitelným řízením nebyly to ženy bohaté, nezaměstnané, dlouhou chvílí si někdy přímo zoufající, jež šly se usadit a pracovat mezi a pro obtížené sestry, — nýbrž ženy velmi zaměstnané, za to však uvědomělé a inteligentní: studentky ženských „colleges“ při universitách v Oxfordě a Cambridgi. I ženské settlementy množily se rychle, přede dvěma roky založila Lady Margaret's College v Londýně již dvanáctou ženskou osadu, tak že se v anglické metropoli počet jich rovná zcela počtu osad mužských. V jiných městech britských jest settlementů devět, pět mužských, čtyři ženské, ve Skotsku pět vesměs mužských, a sice v Edinburgu tři, v Glasgowě dva.

Německá dáma, Eliška Gottheinerová, která ztrávila v ženském universitním settlementu na Nelson Square v Southwarku několik dní, vypravuje mnoho zajímavého o tomto středisku snaživých žen. Dům uvnitř prostorrý a pohodlně zařízený, zevně ničím se neliší od svých sousedů; vzdělankyně v něm usazené na rozdíl od většiny settlementů konají svou práci stále, berouce si na čas dovolenou ze svého povolání. Hlavními cíli si určily: přispívati ku blahu chudších tříd londýnských, zvláště jich žen a dětí, t. j. pomáhati jim hmotně i mravně, podávati a sprostředkovati jim vzdělání a osvěžení; udržovati dům neb domy jako obydlí žen, jež hodlají se věnovati sociální práci pomocné

*

a chudinství, aneb vzdělati se pro tyto odbory; sbírati částky peněžní pro účely settlementů a využiti jich nejprospěšnějším způsobem. Zvláštností domu v Southwarku, která činí jej i kromě prvenství časového jaksi mateřskou osadou všech ostatních ženských settlementů, jest vychovatelský kurs sociální práce pomocné, který obyčejně trvá jeden rok a jen k výslovnému přání žačky prodlužován jest o rok druhý. Ženy a dívky zde se vzdělávající navštěvují všechny ústavy dobročinné jakéhokoli druhu, přednášky, týkající se chudinství a národního hospodářství; také samy pracují pojednání z oborů těch. Seznávaje takto svou správou i svými žačkami potřeby a poměry všech dobročinných institucí, jest settlement s to pracovati jim jednak do ruky, jinak má pomoc v každém případě na snadě. Takto docílí se i blahodárného soustředění i rozčlenění práce. Přes to vzal si settlement v Southwarku i specielní odvětví na starost: péči o děti zmrzačené a duševně nedostatečné.

Ženská tato osada universitní v neustálém jest styku se známou miss Octavií Hillovou, která zařízením dělnických bytů o tolik usnadnila neradostný život dělnictva. Jak známo, skoupila miss Octavia Hill, bývalá zcela nezámožná učitelka řečí, starší domy, dala je upraviti na dělnické byty a vybírá každotýdně nájem i skrovnou částku na nutné opravy, čímž nejen zabraňuje dluhaření mezi nižší třídou, ale seznamuje se i s nejintimnějšími poměry rodin v jejích domech bydlících. Také ona jest jakousi průkopnicí práce v settlementech konané, i jest zcela srozumitelno, že s ženskou osadou universitní pracuje ruku v ruce. Věnovala velkou

zábavní místnost Red Cross Hall, kde obyvatelky settlementu pořádají každotýdně malá divadelní představení, večírky hudební a pěvecké. Posluchačstvem jsou v první řadě obyvatelé a obyvatelky domků miss Hillovou spravovaných, avšak i ostatnímu dělnictvu v okresu jsou zábavy ty přístupny a věru přehojně navštěvovány, ač se platí vstupného jeden penny (asi 9 hal.). Dámy ze settlementu pořádají i občasné výstavy obrazů a květin, z nichž prostí občané rovněž čerpají mnoho zábavy a osvěžení.

Settlementy mužské i ženské, které v Anglii tolik prospěšného za dobu poměrně krátkou 15 let vykonaly, a jichž vznik plným právem lze nazvati počátkem nové doby v sociální práci, i za oceánem v severní Americe dosti rychle se ujaly a rozšiřovaly. Bylo-li v městech anglických třeba středisek, kde pomíjely by rozdíly stavů a vyznání, kde hleděno by bylo jediné k vzájemnému prospěchu všech: jak naléhavo bylo jich zřízení v zemi, obydlené pravým chaosem národností, plemen a příslušníků nejrůznějších církví! Když zahájena na př. práce settlementu v Chicagu, pravila miss Jane Addamsová ve svém proslovu: „I ti, kteří se nehonosí žádným vyznáním víry, jsou nám vítáni.“ Vskutku shromažďují se v settlementech amerických, v nichž není závazků ani náboženských, ani národnostních, křesťané všech církví, Turci a Číňané, pohané i židé, Indové i Japonci! Klub v sedmnáctém okresu chicagském spojuje v sobě neméně než třicet osm národností, mezi nimi i Čechy! Všechen svár tu utuchává, ba národnosti se sbližují ve společném uskutečňování nejsvětějších lidských zájmů.

Předměty, o nichž jednáno v přednáškách a konferencích settlementů amerických a anglických, cíle, k jejichž dosažení pracují, jsou přečetné a rozmanité; prof. Henderson sestavil „Přehled činnosti settlementů" — i jest to obrovský seznam, který nelze tuto ani z části reprodukovati. Uvedeme alespoň některé hlavní oddíly této práce; ve zdravotnictví zastoupeno poučování matek, hygienické reformy, feriální pobyt dětí, veřejné lázně a umývárny, tělocvik, opatrovny, první pomoc nemocným a raněným, ochranné zákony proti vykořisťování prací žen a dětí v továrnách; oddíl „výdělek a mzda" zavírá výchovu v různých zručnostech, zřizování spořitelen, půjčoven a nabádání k spořivosti, organisaci žen za zlepšením mzdy, bezplatnou poradu právní, vyšetřování otázek námezdných. Rovněž bohatý je program oddílů: náboženství, vyučování a výchovy, politiky, krasovědy, všeobecných společenských oprav a převratů. Až se hlava čtenáři zatočí nad spoustou práce, jež čeká muže a ženy soustředěné v settlementech.

Kromě Anglie a severní Ameriky honosí se jimi dosud málo zemí; jsou to hlavně britské osady v Asii, Africe a Japonsku (Kioto a Tokio), jež kráčejí v této sociální práci po stopách země mateřské. Veliké kulturní státy a národy, Francie, Německo, Italie, settlementů nemají. Z Ruska dochází nejnověji radostná zvěst, že povstalo tam cosi, co na vlas podobá se blahodárné osadě smíru, třeba že vytvářeno jediným pracovním směrem. Na podzim 1898 vystěhoval se hlouček nezámožných studentů a studentek petrohradských, nemoha déle snášeti stále se zvyšující drahoty bytů, na předměstskou obec Střelné.

V prázdných chvilkách pořádali mladí vzdělanci zábavy a hry pro drobnou mládež místní a poskytli takto chudičkým dětem radostí dosud nepoznaných. Jistý inteligentní hospodář navrhl osadě, aby hry dětí se střídaly se zábavnou prací hospodářskou, návrh přijat a přispěním velkoknížete Konstantina Konstantinoviče dostalo se dětem potřebných pozemků. Lze sotva uvěřiti, jakému úspěchu těšil se tento podnik; děti k práci na poli a v zahradě, k ustavičnému pobytu na čerstvém vzduchu přilnuly mnohem více než ke hrám; ke stu chudých dětí, chráněncům to studentské osady, přibyly i děti z rodin zámožnějších, ke školáčkům žáci a žačky gymnasií.

I malý sbor zakladatelů rozmnožil se novými členy universit; tito nejdospělejší studenti a studentky práci zemědělskou a hry řídí. V zimě pořádány agronomické přednášky v jízdárně velkoknížete; rozpravy byly do té míry jasny, zábavny a populární, že zúčastňovaly se jich i větší děti. Professoři universit, kteří ze zvědavosti navštívili neobyčejné shromáždění, sami se nabídli jako spolupracovníci. Dnes, kdy počet přihlásivších se dětí činí tři tisíce, zakládány jsou v Petrohradě i v některých venkovských místech spolky poboční, které zajisté způsobí ozdravění a osvěžení ruské městské mládeže a naučí ji přirozenějšímu, činnějšímu žití. Tedy přece alespoň jediná zpráva ze středu širé říše Slovanstva, ukazující k tomu, že byly pochopeny zásady moderní praktické sociologie!

U nás, na nejzápadnějším křídle, nezablýskla dosud ani jediná jiskérka, neukázala se ještě ani vlasová čára nového dne. Téměř vše, co u nás vykonáno v oboru lidumilství, sociální práce

stojí posud na staré půdě almužny více méně nucené, dobročinnosti z části nepromyšlené; ještě stále sestupuje člověk bohatší, šťastnější, vzdělanější k chudému, chorému a prostému bratru a sestře. Tam, kde dávají se dosud peníze, nikoliv sám člověk, ovšem velmi vzdálen jest duch settlementů. Třiatřicet let tomu, co Edward Denison usadil se ve Whitechapelu, dvacet šest co následoval ho nezapomenutelný Arnold Toynbee, patnáct let, co jako uskutečnění jeho ideí a smírného díla založena Toynbee Hall, více než sto settlementů roztroušeno po celém světě, — v Čechách z nich není ani jediný.

Marně přemýšlím o tomto úkazu v zemi, kde studentstvo zvláště od r. 1848 jest vynikajícím činitelem veřejného i duchovního života. Mohlo by býti k tomu poukázáno, že v českém boji o bytí — nebytí jiné jsou to proudy, které zaujímají mysl českého mladého i staršího intelligenta. Aneb že složení našich i velkých měst jest způsobu zcela rozdílného měst anglických a amerických, že tam, kde v jediném třeba domě kterékoliv části města bydlí s boháčem a chudším intelligentem dělník, maloživnostník, ba i zmrzačený žebrák, není sociálních propastí ni protiv a netřeba též smiřující, prolínající se sociální práce.

Ještě před třemi roky nepohnutě a uceleně jako temný přízrak hmotné bídy a společenské hniloby kolem středověkých památek kupil se chaos temnošedých domů a tmavých uliček, který v menším rozměru byl Praze týmž zdravotně a mravně infekčním zřídlem, jakým jest Londýnu jeho East-End. Rozbourány pak celé fronty ulic, celé uzavřené bloky domů, odkrývány téměř neuvěřitelné závady hygienické a sociální,

ale ani v jediném tom domě neodkryt universitní neb jiného stavu společenského settlement, společná domácnost intelligentů, jež by se po několik let hleděla seznámiti s nešťastným lidem tu žijícím a umírajícím, učila jej jinému, rozumnějšímu, lepšímu žití, vysvětlovala mu zdravotní a sociální nešvary, příčiny to jeho živoření a skomírání, zřídila tu síň pro přednášky, malé koncerty, čítárnu a ušlechtilou zábavu vůbec, která by zkrátka učinila, aby zdravý pramen vyvřel zhluboka z pod tohoto bahna a ponenáhlu očišťoval a zúrodňoval půdu, právě tak českou, jako ona mezi paláci hradčanskými a malostranskými. Nelze se domnívati, že by studentstvo nebylo znalo poměrů, panujících v pražském Whitechapelu a Rotherhithu. Jednak leží vysoké školy téměř na hranici této čtvrti, jinak pozorujeme z líčení v belletristických pracích mladší generace, že zná je velmi dobře, ba že je studovala.

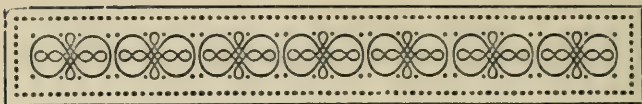
Nepochopení významné sociální úlohy mladších vzdělanců u nás tím více zaráží, že tomuto stavu právě ze specielně českých poměrů vyrostlo zvláštní poslání. Český intelligent svým vzděláním, svými zvyky a požadavky náleží k t. zv. vyšším a středním, svými hmotnými poměry vždy, svým původem pak ve většině případů přimyká se k třídám t. zv. nižším, k stavu selskému, k maloživnostnictvu, k dělnictvu. Jest tedy skutečným pojítkem mezi dvěma světy. Dle této samozřejmé misse dalo by se očekávati, že první universitní settlement stálý povstane v Praze, v temnotách mizící nyní páté čtvrti, že dočasné osudy českých intelligentů vyskytnou se někde v okresích dělnických hmotně i národně ohrožených, — a nikoliv v Anglii, kde studentstvo

opětně přichází z vrstev vysokých a středních, nemajících o životě proletariátu, jeho nebezpečí a potřebách ni zdání. Nestalo se tak. Leč — co konečně na tom? Patnáct, dvacet let uběhlo, aniž byly u nás sledovány stopy skvělých příkladů, — dvacet let jest však sotva okamžikem v sociálním vývoji národů. Ponurý chaos uliček a domových bludišť tam na břehu Vltavy ustoupí jednotvárným řadám pravidelných, světlých staveb a podaří se leda zachrániti velmi význačné architektonické a dějinné památky jeho; ale kolem Prahy, vždy se zvětšující, porostou osady chudých, osady dělníků, čtvrti malého, zápasícího živnostnictva, — ne jednu Toynbee a Red Cross Hall, ale deset, dvacet, půl sta takových středisek společné, usmiřovací, ozdravovací práce pojmou končiny Radlic, Zlíchova, Kobylis, Holešovic a Žižkova, údolí Nuselského, vysočiny za zbořenou branou Strahovskou. Přibude čtvrtí obydlených chudým dělným lidem a přibude i těch, již by se mohli vydati do jich středu a na základě svých studií a zkušeností školských a sociálních státi se tím, čím byl Toynbee a jeho stoupenci. Opravdové všestranné vzdělání mládeže universitní se prohlubuje a z úzkého jejího kruhu přenáší se v kruh širší, učitelstva, obchodnictva; k studentstvu mužskému uvolněním novodobým přibývají studující ženy, jež snad nezapomenou na příklad daný již před třinácti roky jich družkami z anglických colleges, zahanbivších ostatní vzdělané, ale nezaměstnané dívky a paní.

Myslím, že chauvinism u nižádného národa, pokud nevymřel v něm úplně zdravý smysl pro pokrok, nesahá tak daleko, aby styděl se jíti za dobrým příkladem národů jiných. Snad, až

po několika letech opětně sčítány budou settlementy, vzrostlé zatím ze sta na několik set, nalezneme mezi nimi i české osady smíru. Dříve však třeba připraviti půdu; opustiti systém bezmyšlenkovitých neb vynucených almužen, systém blahovolného sestupování k tak zv. proletariátu a nahraditi jej skutečnou, nelíčenou láskou bratrskou a sesterskou. Až i u nás zazní na všech stranách heslo: „Ne peníze, nýbrž samy sebe!“, objeví se, zprvu jako světelná čára, pak vždy šířeji a výše nový den společenský, nová doba všelidského štěstí.

IV.

Ženy ve věznicích a trestnicích.

(Psáno r. 1901.)

U nás v Čechách, jako v celém Rakousku, činnost ženy ve věznicích, ať z lásky k trpícímu lidstvu, ať jako chlebodárné povolání vykonávaná, jest thematem dosti málo probíraným. Ne proto, že by u nás nebylo trestanek mladistvých i starších, méně i více provinilých, na jejichž duše mocně i jemně by s to byla působiti láskyplná mysl ženina, ani proto, že náš zákonník zcela vylučuje při neblahých občankách trest si odpykávajících styk jejich se ženami jinými. Příčina úkazu, proč na programu našeho ženského hnutí tak dlouho neocitla se péče o trestanky, ať dobrovolná, ať placená, z povolání, tkví asi v tom, že obstarávání provinilých žen svěřeno, jako bývá to v zemích oficielně katolických, řeholnicím. Při „velebných sestrách" zdá se veřejnosti a zvláště ženským, jinak horlivě činným kruhům, že v jedno splývá čin lidumilný

s povoláním, a že by jednak bylo zbytečno vnášeti humanní práci tam, kde již trvá, jinak že by bylo neslušno, vyrvati jim povolání, ve kterém celkem se osvědčují. Pokus, jim je odníti, nemá ostatně nijak zaručený úspěch; stát ministerstvo spravedlnosti, které svěřuje řeholnicím péči o vězenky, činí tak zajisté nejen se stanoviska náboženského, katolického, nýbrž i proto, poněvadž dozorkyně ty jsou laciné, požadavků skromných a mají silnou hmotnou oporu ve svém řádu, určitým jměním vládnoucím. Opatrovnice, úřednice světská, která třeba i neměla ve své rodině přítěž, jest nucena domáhati se zabezpečení svého stáří pensí neb úsporami, i žádá nutně od státu větší vydání než vypláceno jest řeholi za tu kterou sestru. Právě tak zdálo se správám nemocnic, zakladatelům opatroven vždy žádoucnějším ustanovovati jeptišky, než síly světské; byly-li tyto tak laciné jako řeholnice, nevyhovovaly vzděláním a chováním, vzdělané paní a dívky opět byly nuceny vyžadovati většího služného na výživu vlastní a svých rodin a alespoň skrovnou vyhlídku na jakési zaopatření ve stáří. I zdálo by se, jako by světské osobnosti nebyly vůbec s to konkurovati s řeholnicemi ani ve službě ošetřovatelské, ani v úřadě školském a pěstounském; zatím vidíme, že počet učitelek-řeholnic téměř mizí u přirovnání s učitelkami světskými, že jeptišky jsou pěstounkami na opatrovnách poměrně nemnohých, a že vedle řádu milosrdných sester povstávají nejen ošetřovatelky ze svazů Červeného kříže, ale i spolkové a soukromé kursy, vycvičující ženy bezplatně neb za malý peníz a nechávající jim jich úplnou samostatnost.

Úspěšná konkurence středověké instituci řeholnic, činných ve prospěch lidstva, která na první pohled zdála by se bez soutěže, má příčiny mnohé a dosti spletité. Předně neroste ženské řeholnictví již tak rychle jako za dob, kdy jediné klášter podával ženě možnost učiti, opatrovati nemocné, napravovati pobloudilé; liberálnější doba nová, čím dále tím více otevírá ženě cest k práci úspěšné, lidem prospěšné a spolu existenci uhajující. A toto uvolnění navzájem zase přivádí tak značnou nabídku sil více méně dobrých, řádem nevázaných, že lidská společnost neusiluje o rozmnožení ženských řeholí, jak kdysi činila. Na druhé straně objevilo se, že laciná a úplnou oddaností svou i jinak výhodná práce jeptišek má i svoje stinné stránky, plynoucí ze zvláštního jejich postavení mimo svět a život. Ozvaly se hlasy, že dívka-řeholnice, která nesmí býti člověkem, ženou v plném rozsahu, nedovede vychovávati děvčátka na celého člověka-ženu, že ta, jíž není dána možnost pokušení a pádu, nedovede hříchu ani pochopiti ani odpustiti, že často přísný řád řeholní kolliduje s poměry skutečného života. Kromě toho právě liberálnost, pozvolné mizení orthodoxie v naší společnosti způsobilo v některých osobách jakousi bezděčnou, často neodůvodněnou nechut k řeholnicím.

Tímto způsobem rozmnožily se vedle „školských sester" světské učitelky a pěstounky, vedle jeptišek-opatrovnic ošetřovatelky světské a jest zajisté jen otázkou málo desetiletí, snad jen pětiletí, že na místo velebných sester vstoupí do trestnic světské úřednice a dozorkyně, že i věznice dokořán otevrou se ženské lidumilné

práci.*) Nebude proto snad nezajímavo, pohlédnouti se, jak má se to s pusobením žen v trestnicích jinde; my, jež v přemnohých oborech ženské otázky (v universitním studiu, v zakládání středních škol atd.) předčily jsme nad veliké země kulturní, v této věci neučinily jsme dosud ani prvého kroku a jest se nám ve všem učiti od sousedů bližších neb vzdálenějších.

Všimněme sobě nejprve dobrovolné, lidumilné činnosti žen ve věznicích. Návštěva trestanek vzdělanými, dobrosrdečnými paními jest u nás zcela neobvykla, neorganisována jest i práce ve prospěch propuštěných káranek, kdežto iniciativou několika osvícených soudních hodnostářů již více let trvá spolek pro blaho propuštěných káranců mužských. Za to v jiných zemích vykonána paními již veliká ve směru tom práce.

Jasný zjev Alžběty Fryové, „anděla vězňů“ (1780—1845) do světlé stopy své přivábil hojně následovnic, na něž tato hrdinná Angličanka působila buď bezprostředně na svých četných apoštolských cestách po Irsku, Belgii, Francii, Nizozemsku, Dánsku, Prusku a jiných částech Německa, aneb prostředně mohutnými výsledky své činnosti. V Anglii není téměř vězení, kam by k ženám nedocházely ušlechtilé paní, a jisté dámy vysoké aristokracie učinily věznice svým výhradným životním úkolem.

Ve Francii, jak dobře známo, jest celá řada t. zv. „oeuvres“ (činů — lidumilných sdružení), jež zabývají se trestankami, propuštěnými kárankami a ženami mravně kleslými, třeba že

*) Za roky zatím uplynulé i v Rakousku světské síly v trestnicích dobyly si práva.

i v této katolické zemi mají či měly v lidumilství veřejném řeholnice široké pole. V Německu t. zv. „vnitřní misse“ (Innere Mission) pečuje o ženy provinilé a kleslé, a docházejí k nim vedle diakonek (jakýchsi evangelických sester, jen málo řády vázaných) i mnohé ženy světské; ba v nejnovější době jsou to, zvláště v Prusku, výhradně ženské spolky pokrokového rázu, jež vymohly si, že působení ženského milosrdí otevřeny věznice a trestnice, a ujaly se nešťastnic v nich sídlících. Pracují o jejich nápravu nejen po dobu internace; aby káranky zvláště mladistvé neupadly po osvobození svém opět v ruce svůdné, očekávají je na př. na velikých nádražích v Berlíně, Štětíně atd. dámy a sprovázejí je do bezpečných útulků.

Jinde nalezli bychom asi jen zjevy zcela ojedinělé; tak Marie Konopnická vypravuje nám ve svých obrázcích „Za mříží“, jak již roku 1882 navštěvovala varšavská vězení ženská.

Vyskytnou se všude i v budoucnosti asi obětavé ženy, žijící v příznivých poměrech, které volný svůj čas a část svých příjmů věnují trpícím. Ale již již objevuje se mocný obrat ve smýšlení sociálním, přání a vůle, aby to, co ojediněle a dobrovolně se stávalo, urovnala, ucelila a spojila pevná organisace, — aby práce humánní nebyla konána volontérsky, diletantsky, nýbrž od sil k tomu nejvhodnějších, vyškolených, výhradně k tomu ustanovených a placených. Působení žen na provinilé družky, dílo tak nesnadné, málo slibné, často odstrašující, vždy všecku duševní sílu napínající, bude v budoucnu zajisté z prvních, které z oblasti čestné funkce posune se na pevnou půdu životního

povolání. Učiní tak státy ve vlastní svůj prospěch, t. j. ve prospěch svých občanek, jejich nápravy a budoucí zdatnosti; výhoda, která z toho vyplyne ženám pro službu v trestnicích schopným, náleží až v druhou řadu.

Vždyť již před rozvinutím t. zv. ženského hnutí, dovolávajícího se nových činností pro individua k nim způsobilá, v letech třicátých a čtyřicátých ustanovovaly státy ženské síly ve svých věznicích, ovšem nejvíce pro úkoly nižšího řádu, v posledních pak desetiletích množí se případy, kdy vzdělané, energické paní stávaly se představenými trestnic i mimo Anglii, která bývala vždy o několik honů před kontinentem.

V létě právě minulém (31. květ. a 1. červ. 1901) konán v Norimberce, v Bavořích, sjezd úřednictva německých trestnic, jenž poskytuje hluboký pohled v otázku působení ženina ve vězništví a vrhá slibné paprsky i na budoucnost této dosud dosti neobvyklé dráhy. Jelikož sociální poměry a životní podmínky v sousedním státě jsou valně podobny našim, nebude snad nezajímavo, jak veřejnost a zvláště konkurující muži pohlížejí na vstup vlivu ženina do ponurých kobek žaláře. V Prusku již r. 1842 ustanoveny první dozorkyně v ženských věznicích, obyčejně diakonky, a od té doby počet jejich velmi se rozmnožil.

Dozorkyně neb naddozorkyně stráví s trestankami deset hodin denně, každou třetí neděli má prázdno, v ostatních týdnech jedno prázdné odpoledne. Služného dostává 700 M, které tříletými přídavky stoupne až na 900 M; vždy se jí propůjčuje byt zdarma, aneb přeje-li si toho, přibytečné. Osvědčila-li se dozorkyně po mnoho let, stává se vrchní dozorkyní, dílovedoucí

v pracovnách trestanek aneb hospodyní věznice, její služné dostoupí (dle drahotních poměrů krajiny) 900—1500 M, byt neb příbytečné jest větší.

Deset hodin denně za mřížemi s osobami, z nichž většina jest zvrhlá, všecky zajisté zoufalé neb nepřirozeně apathické, jest pro ženu zajisté úlohou těžkou, zvláště když při tomto smutném pobytu vyžaduje se od ní, aby celou silou mysli na svěřenky nešťastné působila; proto ustanovení takových dozorkyň omezeno jest jistými podmínkami a vykonáním příslušného běhu učebního. Vzdělání stačí z obecné školy, za to žádá se dobré zdraví, statečná postava, zachovalost mravní, křesťanské smýšlení a stáří (při vstupu) 24 až 38 let. Kursy bezplatné, pořádané zmíněnou již „vnitřní missí", trvají $4^1/_2$ měsíce; čekatelky cvičí se nejprve v některém evangelickém neb katolickém asylu pro kleslé dívky, pak přicházejí do policejní věznice berlínské, konečně do velikých trestnic (v Zaháni, Vratislavi, Chotěbuzi). Ustanoveny jsou teprve po zkušební době šestiměsíční.

Po prostých dozorkyních vkročily do věznic učitelky, když zařizovány školy pro mladistvé trestanky, školu nedochodivší neb zcela nedostatečně vycvičené. Nelze nepomysliti, že vliv těchto vzdělaných žen prospíval tou měrou, až vnukl správám trestnic neb dozorčím úřadům přání po trvalém pobytu podobných osobností ve světě žalářním. Tak poprve r. 1896 ustanovena paní z intelligence „představenou" trestnice, po druhé r. 1898; obě dámy, vdova po gymnasijním professoru a vdova po řediteli věznice, výborně se osvědčily, takže po r. 1898 jmenování

v Německu pomalu se trousila, a na zmíněném sjezdu otázka „zda ženy mají býti ustanoveny na místa vyšších úředníků a ředitelská v trestnicích“, činila již jeden z nejdůležitějších bodů programu.

Představené (Oberinnen) požívají ovšem vyššího služného (až 2700 M ročně), mají byt se zahrádkou, po deseti letech výslužné, zaměstnány jsou jen 8 hodin denně; ale úřady žádají od nich značnou míru vynikajících vlastností, kterými nemnohá paní se honosí: řádné vzdělání, aby byly s to sepisovati jasně a obratně zprávy k vrchnímu ředitelství, plné, nerušené zdraví, důstojnou osobnost, schopnou působiti na kleslé ženy, schopnou přiváděti je k vyznání a pokání, a hlubokou lásku a oddanost k zodpovědnému povolání představené věznic.

Že se takové ženy vyskytly, že pociťována vždy větší jich potřeba, tomu svědčí právě svrchu zmíněné jednání o sjezdu norimberském. Jsouť v pořadu vězeňského života provinilých žen zajisté četné fáse, kde muž ředitel není na místě: tak při přijímání, oblékání do vězeňských šatů, lázni, při noční prohlídce ložnic, v nemocnici. Naskytují-li se i u normálních žen stavy, kde opět jen ženě se svěřují, což teprve u těchto abnormálních nešťastnic, mezi nimiž jsou bytosti nervově předrážděné, hysterické, vražednice svých novorozeňat, budoucí matky a p.! To vše bylo plně uznáváno, na žádoucnost ženského působení v trestnicích kladena všeobecně váha, sporná byla pouze otázka, zdali mají býti ustanoveny ženy na všecka vyšší místa a na místa ředitelská.

Sám referent, ředitel trestnice Wehlscheidenské u Kasselu, poukázal k tomu, jak osvědčily

*

se vzdělané ženy na přemnohých veřejných působištích, jako učitelky, úřednice poštovní, železniční a telegrafní, jako obchodnice, a hlásal, že není příčiny, aby vyloučeny byly z trestnic, z míst vrchních dozorkyň, představených a hospodyň. Navrhl resoluci: V ženských trestnicích buďtež výhradně ženami obsazena místa dílovedoucích, dozorkyň a vrchních dozorkyň; pokud jen trochu možno místa úředníků výpravčích, pokladních a hospodářských, místa učitelská a lékařská; strážcové, poslové, řemeslníci, duchovní a ředitelé buďtež jen pohlaví mužského. Resoluce ta byla nejen přijata, nýbrž se strany ředitele hamburské trestnice, Dr. Gennata vyvolala ještě požadavek úplné rovnoprávnosti žen při obsazování míst i nejvyšších, ředitelských. Tento přítel ženského hnutí akcentoval duševní rovnocennost ženy, která osvědčila se již v tolikerých oborech a odmítal strážnou ruku mužovu, jež měla by se vznášeti nad působením ženy. Uváděl vlastní dlouholeté zkušenosti v trestnici, kde chováno jest 450 žen.

Vzpomeneme-li jiných sjezdů mužských, kde více z osobních příčin než věcně potírána konkurující činnost žen, oceníme v norimberském kongresu nesmírně pochvalné uznání ženského hnutí. Tento moderní problém dojde zajisté tam nejdříve rozřešení, kde postaví se ve službu pravé lidskosti. A kde by rozumná, útlocitná, důstojná žena mohla lépe prospívati člověčenstvu, než po boku ženy jiné, jež ze slabosti, shlukem okolností neb konečně vrozenými zlými náklonnostmi poklesla? Ona vnikne jí v srdce, osvítí její zatemnělý rozum, láskyplně vezme ji za ruku a sprovodí s cest šerých, křivolakých na slunnou,

byť obtížnou cestu práva a pravdy. Jest zajisté lhostejno, učiní-li tak spontánně jako výplň vlastního života, nedosti zásobeného povinnostmi a pracemi, aneb přinucena jsouc sociálními poměry, uchopiti se služby milosrdné při sestrách klesIých jako povolání výdělkového.

Lze s určitostí prorokovati, že v několika desetiletích po celé Evropě k rozličným druhům úřednic veřejných přidruží se úřednice, učitelky a lékařky vězeňské a že s nimi humanní dílo ruku v ruce vykonávati budou dobročinné slečny a paní.

V.

Nové možnosti práce žen.

(Psáno na podzim 1909.)

Řešení „ženské otázky" kladeno bývá zpravidla do kruhů intelligence více méně zámožné, nejvýše ještě do kruhů uvědomělých dělnic. Ženským hnutím míněn velice často otevřený neb skrytý boj s muži, to jest dobývání posicí vzdělanostních, výdělkových a sociálních, které byly od věků doménou mužů a z nichž ženy neprávem cítí se vyloučeny. Následující úvahy a návrhy, třeba řadíme je v oblast ženské otázky, dotýkají se však vrstev, mezi nimiž jen výjimkou vyskytuje se ženské hnutí; nejedná se v nich o nijaké dobývání posic mužských, nýbrž o vyplnění posic vůbec neobsazených, o nijaký antagonismus obou pohlaví, právě v této věci téměř nemožný, ale ovšem o zmnožení ženské mohoucnosti výdělkové.

Po prvním vášnivém a blouznivém rozmachu ženského hnutí dávno bylo všemi rozumnými

živly pochopeno, že nejde v něm o boj pohlaví, nýbrž o společnou jejich práci, rozdělenou dle individualit a schopností, práci, která rozmnoží národní jmění hmotné i intellektuální. Promluvíme o věci, která byla ženami na škodu národního statku nadobro zanedbána, kdežto v cizině, ba v nejbližším národním sousedství právě ženskou prací, podnikavostí a důmyslem stala se stálým a vydatným pramenem čestného příjmu.

Kdokoli trochu cestoval za hranicemi našich korunních zemí, ba kdokoli jen vykročil z úzkého kruhu výhradně Čechy obývaných krajů, ihned sobě povšiml, jakým zlatým zdrojem pro domorodce jest krása krajiny, příznivé její klimatické poměry. Rádi se posmíváme svým sousedům dalším neb bližším, jak dovedou místům jen poněkud líbezným neb památným získati proslulost někdy až světovou, jak vyrábějí umělé vodopády, umělé ozvěny, jak pracně opatřují vstup do různých roklí a slují, jak každé místo poskytující trochu slušnou vyhlídku korunují pavillonem neb rozhlednou, vybírajíce z toho všeho ovšem značné vstupné a etablujíce všude prodejny na různé památky místní neb na výrobky domáckého průmyslu. Zapomínáme při svém výsměchu, že my naopak svoje kraje úžasně zanedbáváme, že o mnohých českých končinách líbezných, ba velikolepých, historicky a přírodně zajímavých, sami nevíme, ne-li abychom mezi cizinci o nich známost šířili, že jest nám celkem lhostejno — jedinou Prahu vyjímajíc — zdali k nám někdo zavítá, naši končinu si zamiluje, v ni se vrací ochotně a s láskou a o ní dále známost šíří

Máme jednoty pro rozmnožení návštěvy ci-

zinců, máme organisované a skoncentrované okrašlovací spolky; ale všecka tato činnost jest jaksi theoretická a nepronikla do vrstev, jichž součinnost jest tu nezbytna. Jak často k doporučení některého přírodní krásou vynikajícího místa ozve se námitka neb varovná poznámka, že tam nelze člověku slušně a pohodlně žíti, že požitek z lesů a malebných zákoutí, z lahodného vzduchu a čerstvé vody kalí naprostý nedostatek i nejskrovnějšího pohodlí a opatření. Námitky ty nebývají vždy bezpodstatny; vskutku zahání nedbalost obyvatelstva turisty a letní hosty z míst, jež by jinak byla se stala středisky feriálního a cestovního života, postupně tak rozkvétala, jako to vídáme v cizině, a všemu svému okolí dodala zároveň nového ekonomického významu. Vizme končiny přímořské na severu a jihu; vizme oblast alpskou ve Švýcarsku, Bavorsku i zemích rakouských, vizme Porýní, Durynský a Černý Les; tam během nemnohých desetiletí nejzapadlejší vesnice staly se kvetoucími místy lázeňskými, z každého skromného „châlet", z pastýřských kdysi chýší vykouzleny malé, hezké a pohodlné villy a skromné restaurace, vedle nich záhy povstávaly více méně skvostné hôtely a „pense", při upravených cestách postaveny krámky krajkářek, vyšívaček, prodavaček nápojů, ovoce, pečiva, zboží z dřeva řezaného a nezbytných pohlednic. V patách za podnikavostí domorodých obyvatel šla moderní technika, stavěla závratné dráhy různého druhu, vymyslila nová vozidla, zdviže, provrtala skály, visutými mosty zbavila sluje a rokle jich hrůzy, — nebude pomalu místa pro turistu nedostupného v těch končinách, o nichž úplnou

pravdou stalo se žertovné rčení, že jsou přijímacími salóny Evropy a výhradně živy — svými cizinci.

U nás v českém kraji nemáme sněhových hor a ledovců, mořský břeh jest daleko, málo jen jezer rozeseto v naše tiché lesy; ale tyto lesy jsou širé a kouzelně krásné, naše byť nevysoké hory předčí snad mnohé pohoří středoevropské, velikou reklamou vychvalované, údolí našich řek a říček mají scenerii co nejrozmanitější, vždy vábnou, pozoruhodnou. Již sama mapa horo- a vodopisná i geologická označuje Čechy a Moravu jako zemi zajímavou, právě jako historie její přímo vyzývá k jejímu poznání a probadání cizinou, — a tato země jest poměrně opomíjena. Že jí jest, toť ze značné části vinou našich žen, jako jest zásluhou žen jinonárodních, že jejich domovina jest překotně vyhledávána.

Téměř stereotypní stala se již žaloba na těžký existenční boj kruhů rolnických a živnostnických v malých městech a zvláště na nesnadný život jejich žen. Rolnická žena nese vskutku těžké břímě, vykonávajíc několikerý úkol hospodyně, matky, pomocnice mužovy ve všech těžkých pracích stavovských, ba někdy úkol samostatné pracovnice. Výsledek této námahy býval a dosud jest poměrně nepatrný; i pomáhávala si žena rolnická domáckým průmyslem, zvláště tkalcovinou, která zřizováním továren stala se takměř zbytečnou. Jiná odvětví domáckého průmyslu ženského, vyšívání, krajkářství a p., ponenáhlu mizela a teprve v nejnovější době pracně jsou obnovována. (V živnostenských kruzích malých měst jsou poměry asi stejné, ba rolnický stav s těmito vrstvami takměř splývá a leckde se

stotožňuje.) Po jinakém zlepšení ženy rolnické se neohlížely a mlčky trpěly dále; neníť podnikavost a iniciativa význačnou vlastností našeho lidu.

Již v nejbližším našem sousedství bylo tomu jinak. Poznala jsem před dlouhou dobou, v dívčích svých létech, malé klimatické místo Dubí (Eichwald) u Teplic; tam manželky malých řemeslníků zařídily ve svém stavení několik světnic pohodlně po městsku a pronájmem jich za doby letní, připravováním snídaní a prostých večeří rozmnožovaly velmi vydatně mužův výdělek. Bydlela jsem tehdy u pekaře, jehož chléb roznášela služebná do okolí, zvláště do Teplic; táž služebná obsluhovala hosty letní, kdežto manželka pro ně vařila a jinak o jich pohodlí se starala, jsouc při tom podporována dcerkou as dvanáctiletou. Domnívám se, že podnikavost paní pekařky mužův příjem takměř zdvojnásobila, třebaže užitek z pokojů pronajímaných omezoval se toliko na tři, čtyři měsíce. V osadě Varnově za Misdroyí prostá letní restaurace ustavena jest v myslivně; služka lesníkova byla zároveň sklepnicí, paní a dcery opatřovaly hostům, jsouce takměř neviděny, kávu, čaj, pečivo a dobře při tom zpeněžovaly svoje drůbežnictví a kravařství. V lázních Reichenhallských bydlela jsem před několika lety na samých hranicích města, již ve stínech Nonnského lesa v dvojdílném stavení: zadní část sloužila majitelce za prádelnu v rozsáhlém slohu, kde zaměstnáno bylo velmi mnoho žen; přední villovou část obývali hosté lázeňští, o něž sama starala se dcera, — dvojí tedy závod pílí a podnikavostí ženskou vzniklý. Bylo by lze namítnouti, že ve všech těchto pří-

padech působil příklad velikých měst lázeňských, a vskutku lze i na „našich“ světových lázních studovat, jak vychovávají obyvatelstvo svého okolí k využívání sil pracovních a vhodnému upotřebení nemovitého majetku. Ale vždyť množství lázní a míst klimatických ještě před málo desetiletími bylo rybářskými vesnicemi a pohorskými zákoutími, i dle jména neznámými, kde bídně a těžce vlečeno břímě života, kdežto dnes obyvatelstvo jejich radostně dívá se v budoucnost, ničeho se neobávajíc.

Ze světových lázní v Čechách a jinde poučili se v poslední době někteří lékaři a hostinští a zařizují lázně čistě naše. Jest nyní na ženách rolníků, malých řemeslníků v městečkách příznivých klimatických poměrů, na manželkách lesníků a hajných, aby po příkladu žen jinonárodních zařídily své chaloupky, domky, hájenky a myslivny na milá a vhodná obydlí pro letní hosty. Nábytku po městském způsobě, jehož se na venkově obyčejně nedostává, není tak těžce dosíci; peřin bývá u našich hospodyň dle starého zvyku množství; obsluha zaměstná vhodně domácí dcerky a příbuzné, které mnohdy nedostatkem vhodného zaměstnání strádají, aneb upoutá jistotou značného zpropitného venkovské služky, utíkající do měst, továren, neb emigrující do Vídně i do Ameriky. Mnohem lépe než posíláním na městské trhy zpeněží pak hospodyně na vesnici neb na samotě svou drůbež, vejce, mléko, máslo, po případě zeleninu a ovoce; letní její host, byť byl i nucen oběd opatřovati si v hostinci, vděčen jí bude, poskytne-li mu za přiměřenou cenu pokrmy ostatní.

Jedné věci tu arciť třeba, jíž u nás málo

bývá dbáno: vzorné čistoty; vzhled selských živností, celých vesnic, byť v celku sebe malebnější, neuspokojuje požadavků intelligenta městského. Odtud ty neutuchávající humoresky z letních bytů o vyhlídce na mrviště, o inventáři selského obydlí, jeho neotevíraných oknech, prachu, zašlé podlaze, nevítaných vetřelcích atd. Toho všeho ovšem v alpských villách a salaších, v pensích a rybářských domcích nebývá.

Oživení malebných, leč neznámých zákoutí podnikavostí žen bude pouze počátkem velikých změn; větší nával obyvatelstva rozmnoží agendu místních řemeslníků a přiměje pracovníky nových oborů, by se tu usadili; oživí a obrodí místní obchod a poskytne lokálnímu průmyslu, prostému i uměleckému, zvláště pak t. zv. průmyslu domáckému možnost, aby se šíře uplatnil, jména a odběratelstva získal. Jako ve Švýcarsku posety jsou cesty drobnými stánky vyšívaček a krajkářek, jako v Bavořích všude vyloženy jsou hračky a památky ze dřeva řezané, tak může býti i u nás, jakmile jen určité kraje zaplaví se hosty a turisty. Orlicko naše i Pošumaví jest končinou krajkářskou, Chrudimsko vlastí vyšívaček, pahorkatina Českomoravská i Podkrkonoší snadno dovedou konkurovati svým drobným zbožím dřevěným, — co cenných, rázovitých a užitečných památek z cest odnesli by si návštěvníci — kdyby jich tu bylo! Německočeské krajkářky v Rudohoří dávno využily výhody cizineckého přílivu; od Chebu po pískovcové hory, jimiž Labe z Čech se dere, vidíme ženy, které na odiv chodců při prostém stolečku krajky paličkují neb na rámu vyšívají a skromně svoje výrobky jim nabízejí. Cizina o těchto pracovnicích a jejich

díle také velmi dobře ví, kdežto naše poorlické a pošumavské krajkářství nenápadně se známějším rudohorským v jedno splývá, a bílé vyšívání na Chrudimsku, nestihne-li ho stejný osud, bývá dokonce považováno za vídeňské a švýcarské.

Našim rolnickým ženám otevřena již řada dobrých celoročních i dočasných hospodyňských škol a kursů, kde možno získati všecky vědomosti o vedení domácnosti, jichž třeba k vydatnému využití turistiky a obvyklého stěhování se městského obyvatelstva na venkov za měsíci letních a prázdninových; dcerky mohou tu posloužiti matkám mnohým pokynem, mladší odchovanky poučiti starší hospodyně. Uchopí-li se ženy rolníků, maloměšťáků, lesníků s celou myslí nového úkolu toho, rozmnoží nejen svůj příjem vlastní, ozdraví poměry ve vrstvách svých, zvláště pokud se čeládky týče, ale pomohou i „bezzemkům", ještě tíže života hájícím, domáckým pracovnicím průmyslovým a nesčíslným těm nejskromnějším existencím, které rády podnikly by malý obchůdek, třeba z něho plynul užitek sebe skrovnější. Ohromná řada žen lépe, snadněji aneb nově zaměstnaná znamenala by jistě značné zmnožení národního jmění českého.

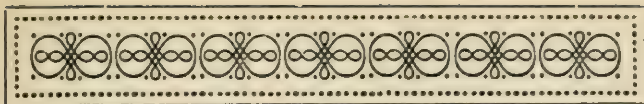
Naše okrašlovací spolky, zbavíce se své liknavosti, zajisté by snahu žen podporovaly zřizováním, zlepšováním a označováním cest, budováním snadných průchodů, vyzdobením míst k odpočinku vhodných a p. A zajisté i u nás šli by za nimi podnikaví technikové, takže po čase i naše nádherná zákoutí honosila by se divy moderního důmyslu, které dosud cizině jen závidíme.

Jsme, pravda, národ nešťastný, jehož hlavní sílu absorbuje národnostní boj, ruce naše jsou jím zabaveny a svázány; ale právě vrstev, o nichž jsme tuto promluvili, dotýká se tento boj jen v druhé řadě, — jsou s to působiti plnou silou na poli ekonomickém, — a získávajíce novým způsobem národní jmění zároveň v zápase vykonají svůj úkol.

Jsme na konci léta; akci navrženou nelze nyní konati, — leč lze ji připravovati. Obáváme se, že úvahy ty skromné jen výjimečně dostanou se k těm, jichž se týkají. A tu vybízíme čtenáře své: znáte každý jednu i více žen rolnických, chotí lesníků na krásných samotách, majitelek hezounkých domků v zahradách; znáte světnice, v nichž zahálí neupotřebený nábytek, znáte vzdechy žen a dívek nepřiměřeně neb nedosti zaměstnaných. Povězte jim, co jste viděli v Alpách a krajinách přímořských, vybídněte jich, aby využily, co jim bylo dáno, naplňte je radostí ukázáním všech možností, kterých dosud si nepovšimly na škodu svou i národního celku.

ŽENA V POLITICE.

I

Volební právo žen u nás.

(Psáno na podzim 1903.)

Naše i cizí pohádky vypravují v několika obměnách, jak vždy kdosi měl bdíti za noci, aby mu nebyl vzat poklad, nebyla zpustošena zahrada, aneb aby uchytil vzácného tvora jakéhosi, který měl nemocnému vrátiti zdraví, tesknícímu srdci veselost a štěstí. A vždy ten kdosi, nechať to byl princ, voják neb prostý tovaryš, usnul, sad byl rozdupán, zlatý pták uletěl, kouzelná jablka byla očesána. Až pak konečně, někdy do třetice, někdy teprve po mnohém zklamání, jeden statečný přece dovedl se ubrániti spánku a tak v hodině dvanácté dosáhl toho, po čem dychtil, co bylo mu uloženo získati. V pohádce rozkošně se poslouchá o princích, zlatém ovoci a rajských okřídlencích, — a ve skutečném občanském životě zaspávají se většinou osudné hodiny, kdy pták šťastné náhody přiletí, a jablka

možného úspěchu dozrávají, — a pak ovšem nastane tklivý nářek o nespravedlivém řádu a žalostném osudu, jenž trvá tak dlouho, dokud — nezaspí se příznivá chvíle znovu. U nás v Čechách mají tyto nářky jakési zvláštní domovské právo, daly by se o zaspání a nebdění psáti dlouhé historicko-politické výklady; leč nechci zde poukazovati k tomu, co zanedbáním ušlo politickému faktoru v Čechách, mužům; chci jen zcela nepokrytě říci ženám, že již několikráte zaspaly příznivou chvíli svého úspěchu, a pobídnouti je, aby zapudily nevčasnou dřímotu, aby bděly, jinak že naposledy zjeví se okamžik vhodný a ony naposledy jej promeškají.

Roku 1848, kdy alespoň na krátký čas dána byla lidu úplná občanská svoboda, byly ženy, nejen u nás, ale i jinde, ještě tak málo uvědomělé, že nebylo lze od nich žádati zájmu o jakási práva veřejná. Po několikaleté tišině roky šedesáté opětně probudily politický život; tehdy několikráte po sobě ustanovovány a měněny volební řády, ženy z voleb do obcí, sněmu, rady říšské buď úplně vylučovány aneb přiřčeno jim právo voliti plnomocenstvími. Nechceme se tu rozepisovati o tom, kde a jaké ženy a kam volily plnomocenstvími neb nevolily vůbec, kdo za ně se přimlouval a kdo proti nim vystupoval; vždyť výsledek všech těch zákonů a jich výkladů, libovolných a náhodných, těch šarvátek slovných a písemních rovnal se — nulle. Žádná Češka ani nejsamostatnější, ani největší poplatnice, ani nejhorlivěji ve veřejných službách působící (učitelka, úřednice) nedomohla se práva, jemuž těšil se muž ve stejných poměrech životních: nesměla jíti k volebnímu osudí a otevřeně dle nejlepšího

svého přesvědčení voliti si zástupce do obce, sněmu domácího, parlamentu širšího. Nespravedlivost ta nemile dotýkala se sice několika mužů poslanců, ale ženy samy celkem málo si jí všímaly, nebděly, neusilovaly, aby při ustavičných změnách řádů volebních pamatováno bylo i toho, že dosud v zákonodárných a správních sborech nezastoupena beze vší příčiny zůstávala celá polovina národa.

Mezitím ve všech kulturních zemích rostlo uvědomění žen; docházely zprávy z Ameriky, že několik států již povolilo ženám právo volební nejen do rad školních a městských, ale i do sněmů; zvěstováno z Anglie, že nedostačuje již paním tamním, aby účastny byly jen porad o dobro obce a školy, že přejí si „poddanství žen", proslulým Stuartem Millem tak pronikavě odsouzené, míti zrušeno i ve sněmovnách. Příklady uvědomění i politického u žen naskytovaly se hojněji a hojněji a zdálo se jen otázkou času, kdy ženy české, pilně zaujaté zvelebováním svého školství, uchopí se iniciativy svých sester pokročilejších a přičiní se i o nápravu křivd občanských stále na nich páchaných. Tehdy na sklonku devatenáctého věku bylo feministické hnutí již tolik vykonalo pro ženské pohlaví, že každý byl by prorokoval, nyní, až chvíle nastane, že bdělejší, opatrnější budou ženy svých předchůdkyň.

Leč co stalo se? Vydán po r. 1895 zákon o páté kurii (ovšem jen pro radu říšskou); dosud jen ti byli schopni voliti, kdož měli určitý majetek aneb platili určitou částku daní; nyní však každý člověk, dvacetičtyřletý, bezúhonný a příčetný bez ohledu na jmění a daň, volil do páté kurie, ti pak, kteří již měli dříve právo voličské,

volili i v kurii své (velikých statků svěřenských i nesvěřenských, měst a obcí venkovských), volili tedy dvakráte. Byla to veliká chvíle sociálního a politického, ovšem neúplného, vyrovnání, kdy nebylo rozdílu mezi lidmi, — a i tuto chvíli naše ženy zaspaly, — zlatý pták občanské svobody uletěl, zazpívav jen o rovnosti mužů, nikoli však o rovnosti lidí všech. A tak se stalo, že k první volbě šel třeba mladý tovaryš, kdežto vdova po mistru, sama teď mistrová, zůstala pěkně doma; že matrona, zrodivší, odchovavší a dosud živící mladíka čtyřiadvacetiletého, studenta neb bezplatného úředníka, viděla syna odcházeti k osudí v plném vědomí občanské zralosti; že nemladé, desítky let sloužící učitelce bylo v nesnázích klopiti oči před mladičkým kollegou, před nedlouhým časem zkoušku dospělosti složivším. A neslýchaná tato křivda nerozvířila ani bouře mezi ženami našimi; klidně, bez protestu ji snášely, jdouce za prací v jiných oborech ženské otázky, za dílem vzdělanostním, humanitním, uměleckým, hospodářským, pokud vůbec neskládaly ruce v klín aneb nerozptylovaly se zevními malichernostmi.

V posledních několika měsících mezi muži některých pokrokových stran opětně zaznělo heslo po reformě, po změně řádů volebních; chtějí všeobecné, rovné a stejné hlasovací právo, slibujíce si od něho ozdravění mnohých poměrů. Bojíme se, aby na ženy naše opětně nesnesl se onen neblahý, zlou mocí čarodějnou způsobený spánek za chvíle rozhodné, o jakém vypravují pohádky; i připomínáme jim, aby chtěly konečně, co jejich jest a odhodlaně po tom vztáhly ruku. V b..chorce spánek strážcův budí veselost, ve

skutečnosti se nebdělým přihazují následky velmi nemilé.

Nevíme ovšem, bude-li volební právo žen pokladem milým, jakýmsi zlatým jablkem sladké chuti, rajským ptákem, který zazpívá písně okouzlující a uklidňující; spíše se domníváme, že bude ten dar provázen úzkostí a zodpovědností, že zachutná někdy dosti řízně a že nedá nám upadati do lahodných jen snů o svobodě, nýbrž vyburcuje nás k stálé, bdělé činnosti. Leč, objeviž se právo to v budoucnosti jakkoli, nutno přece po něm dychtiti, po něm se snažiti, poněvadž jest to právo, tedy něco, co nám náleží, bez čehož jsme zkráceny, necely ve své občanské podstatě. Právo pak přináší povinnosti, a povinnosti úkoly, mnoho úkolů konati, doplňovati, zdokonalovati koloběh lidských osudů na zemi, proto jsme byli postaveni na tento svět.

Požadavek žen, aby se jim ve všech veřejných sborech dostalo aktivního i passivního práva (práva voliti a býti volenu), budí, alespoň v Evropě, většinou dosud nevoli, ne-li posměch. I v Anglii, tak velice pokročilé co do svobodných zřízení, skoro po půl století ženy marně domáhají se vstupu do parlamentu, a poslední jejich pokus, jehož vyhlídky zdály se dosti příznivy, ztroskotán před pěti lety stranou svobodomyslnou, jejíž vůdce Mr. Labouchère na místě třetího čtení předlohy o volebním právu žen dal na program za velikého smíchu dolní sněmovny návrh zákona o osobách hmyzem stižených. A v ostatních zemích evropských jsou ženy cílů svých ještě mnohem vzdálenější. A přece jedná se tu spíše o theorii zákoníkem stvrzenou, než o praxi. Nechtějme si ani vzpomínati oněch zábavných

pověstí o damách vznešených neb jen krásných, které útlými prsty zaplétávaly a zamotávaly osudy říší, způsobovaly války a smíry; přidržujme se jen skutečných fakt. V téže Anglii, kde tvrdošíjně upírají ženám majetnicím (a o ty hlavně jednalo se při posledních pokusech!) právo odebrati se k volebnímu osudí a projeviti své mínění o zdatnosti navržených kandidátů poslanectví, ustavena byla t. zv. Primrose League, sdružení to hlavně dam, které pomáhají k vítězství svobodomyslným poslancům a na označení svých úmyslů zdobí se petrklíčem (primrose). Liga ta po všecky roky svého trvání dodělala se velikých výsledků. U nás v Čechách, v Rakousku, v Uhrách, v Německu, Francii atd. jest množství měst, jejichž rady by se zhrozily, kdyby občanky, správně své daně platící, chtěly rozhodovati stejně s muži ve sborech, a přece města ta nedovedla by se již dnes obejíti bez součinnosti žen v chudinství a v mnohých oborech ženského školství. Města a okresy z rukou soukromé často dosti skryté dobročinnosti převzaly celé řady úkolů: zakládají dívčí školy pokračovací, školy mateřské, opatrovny a jesle, živí, šatí a vychovávají chudé neb osiřelé dítky, starají se o šestinedělky a ženy nemocné, — ale to vše jest bez spolupůsobení žen naprosto nemožno, a ženy v pravdě úkoly ty vykonávají, kdežto města a okresy jen poskytují hmotné prostředky a jakousi vrchnostenskou ochranu. Ve skutečnosti, v praxi jsou tedy ženy spolupracovnicemi městských a okresních sborů, kdežto v theorii, v písmeni zákona jsou z nich vyloučeny a kamsi do temného kouta zastrčeny.

Touha žen po volebním právu nevyplývá

zajisté z okázalosti neb rozmarné schválnosti; ženy chtěly by práva jim přislušejícího dosíci hlavně proto, aby o nich nebylo jednáno bez nich. Vyžadoval-li toho prospěch národa neb strany některé, aby poslanci odešli na delší čas ze sboru zákonodárného (jako stalo se na př. u nás za poslanců-deklarantů), což tu bylo stesků a výčitek, že zákony byly jim vnuceny, že upraveny jim poměry zcela proti vůli jejich, že podobné jednání vlastně platnosti nemá! A ženám dálo se tak vždy, o jejich nejvlastnějších zájmech rokováno a usuzováno, aniž se jich kdo zeptal, jak o tom či onom smýšlejí, aniž měly samy možnost o tom se vyjádřiti! Ba ony byly tíže postiženy, než kterýkoli stav, strana, národ, o jehož zájmech sněmovny rokují; vždy jest tu kdosi, byť to byla menšina dosti skrovná, jemuž z politických příčin na tom záleží, aby přání, žádost došla vyslyšení a uskutečnění, jsa přesvědčen, že po druhé ti, kterým pomáhal dnes, pomohou zase jemu. Ale na ženách, které nejsou voličkami ani volitelny, v politickém veřejném závodění tedy naprostou nullou, nezáleží žádné straně, žádné většině ani menšině, — petic jimi zadávaných desetkráte zapomínáno a snad po jedenácté jsou nedbale přečteny, palčivé jejich potřeby docházejí uskutečnění po dlouhých letech trapného očekávání neb nikdy, zákony týkající se nejosobitějších stránek jejich tělesných i duševních, jsou sdělávány muži, kteří jen málo mohou jim porozuměti. K obžalobám těmto nalézáme doklady u nás i v jiných zemích. Vzpomeňme jen ustavičných žalob našich učitelek, že u srovnání s kollegy-muži jsou zkracovány, jednou co do služného, po druhé co do vedoucích

míst, — a to proto, poněvadž nejsou voličkami; vzpomeňme, jaká léta trvalo a kolika petic, deputací, článků, brožur bylo třeba, než dovolena dívkám maturita, otevřena filosofická fakulta universit, fakulta lékařská; podívejme se do Francie, kde přes velikou rozhořčenost a ustavičný protest žen nebylo po tak dlouhý čas možno odstraniti příkaz zákoníku (code) Napoleonova, že „vyhledávání otcovství jest zakázáno". Jsou zajisté jisté poměry společenské, které správně a dle skutečné potřeby budou upraveny teprve tenkráte, až ve sborech zákonodárných budou na dotaz vzaty ženy. Tak na př. právo manželské, poručenské, rozvod, celibát učitelek a úřednic, práva a poměry dětí nemanželských, ochrana dělnic, mladistvých osob a dětí, mravnostní policie, úprava dívčího školství pokračovacího a odborného atd.

Není věru žádné příčiny, proč by svéprávná, bezúhonná, zdravými smysly nadaná žena nesměla voliti těch, o nichž jest přesvědčena, že v obci, sněmě, parlamentě konajíce práci prospěšnou i její oprávněné požadavky přednesou a uhájí; a nebude příčiny, jen co instituce volebního práva aktivního poněkud se ujme, aby nejlepší, nejnadanější, nejvýmluvnější a nejpoctivější z těchto voliček nebyly vybrány k zastoupení jich. Jest to pouhý zastaralý předsudek, jakési bezmyšlenkovité trvání na něčem, co bylo a dále býti nemusí. Rolník byl kdysi připoután k půdě vrchnostem náležející, byl součástkou jejich majetku, — a nyní jest svobodným člověkem, občanem plných práv požívajícím; bezzemek, žijící hmotnou prací svých rukou, ničím nebyl považován od privilegovaných stavů, — a dnes

soubor těchto pracujících bezzemků jest činitelem ve státu dosti rozhodujícím, někdy velmi rozhodujícím. Žena byla sice zavírána v ústraní domácnosti, ale přece v ní vždy ctěna matka nových pokolení, sloup rodiny, — proč jen ona by měla býti poškozována, když všecky jiné křivdy pozvolna jsou napravovány?

Dnes již sotva kdo by odvážil se tvrditi, že není žena myslícím člověkem; dokud žila v ústraní, zůstávala utajena její veliká práce v lidstvu, vychovatelská, zjemňující, hospodářsky zachovávající, a jen ženy velmi vynikající, ducha neohroženého, za svíravou barieru vykročily ve veřejnost, jich duch uznáván, jich životní dílo zaznamenáno. V posledních desítiletích však nelze již tvrditi, že myslící žena jest výjimkou; dívky učí se téměř stejně jako hoši, školy střední a vysoké navštěvovány jsou ženami, práce jimi vykonaná v literatuře, v umění, ve vychovatelství, jest tak ohromná, že by bylo velikým ochuzením všech evropských kultur, kdybychom z nich vyškrtly díla a působení žen.

Že by sobě ženy prací ať hmotnou, ať intellektuální nedobývaly plného práva občanského, rovněž nelze tvrditi. Pohleďme v rozličné stavy žen, jakou práci konají, a mějme při tom dvojí na mysli: jednak, že většina žen přispívá lidstvu těžkým vysilujícím mateřstvím, jednak že na ní jest žádáno vedení domácnosti a práce s ní spojená jako cosi, co i při jiném zaměstnání jakoby rozumělo se samo sebou.

Žena rolnická, ať již manželka majitelova, ať podruhyně, u nás v Čechách snad údělem má osud nejtěžší. Ještě než den zasvitne započne práce její, která končí, když již všichni ostatní spí. Jí jest ne-

jen na poli, louce a ve stodole pracovati a dobytek obstarávati jako muži, z její ruky očekávají pracující chutnou a hojnou stravu, členové domácnosti všechen obvyklý pořádek v jizbě i v šatstvu a prádlu, — a při tom jest žena ta matkou několika dětí často dosti drobných, mnoho péče vyžadujících. Kdo viděl ty malé rolnice, jak, připravivše tři čtyři hodiny po půlnoci snídaní, běží za šera na trávu, a když se vracejí k nové práci, jako odpočinek na jednu ruku vezmou si nemluvně, na druhou jiné mladé dítě a chovají je, dokud nevolá jich k sobě plotna, — ten seznámil se se skutečnými hrdinkami práce a odříkání. V zimě ovšem odpočívá louka a role, ale hospodyně zároveň s nimi klidu nedochází, víme ť ze statistiky, že právě mezi malorolnictvem sídlem jest domácký průmysl, v němž účastenství ženy jest značné. Žena rolnická nad to ve stínu svého namáhání nalézá málo světlých paprsků; v té příčině jest proti ní dělnice a žena dělnická u výhodě, jelikož moderní sociální hnutí i jí skytá mnohou zábavu, mnohý duševní požitek zdarma neb za nepatrnou cenu: knihu, přednášku, divadlo, koncert, výlety atd. Ale ovšem i život dělnic je těžký: buď pracuje zároveň s mužem v továrně, a pak běda jí, jejím dětem, její domácnosti, kde s větrem o závod neb v noci jest jí doháněti, co ve dne za tovární neb jiné práce zameškala; aneb zůstává doma a neví si rady, jak skrovného výdělku mužova nejdříve a nejlépe pro tolik členů rodiny užiti.

Rozpoltěna jest činnost obchodnice, maloživnostnice, jejíž mysl zároveň sklíčena starostí o děti, domácnost a zaměstnání existenční, v němž buď mužovi pomáhá, neb jež sama vykonává. I každá

řádná intelligentka stavu středních a vyšších, — nečítajíc ani těch, které vůbec věnovaly se cele intellektuálnímu povolání jako učitelky, umělkyně atd. — vykonává v našich těžkých českých poměrech tolik různých úkolů soukromých a veřejných, že jí obyčejně den k nim nestačí a ona na konci roku vždy s povzdechem dívá se zpět na čas příliš rychle uběhlý a vpřed na vše to, co jí do nové doby zůstalo nevykonáno.

Tak, kamkoli se podíváme, všude spatřujeme pracovnice pilné, statečné, neohrožené — a ty, které tolik prospívají obci, národu, lidstvu, neměly by zároveň rozhodovati o jeho blahu, jeho budoucnosti? Namítne se, že jest také velmi mnoho žen, které nepracují ani duchem ani rukama, a mezi těmi že jsou i takové, které ani mateřstvím nevykupují si své právo občanské na této zemi; leč zda není také dosti mužů, kteří nepracují vůbec a jen těží z toho, co šťastný osud, píle rodičů, výbojnost předků poskytla jim hojného?

Právo volební, jak bylo uzákoněno před připojením páté kurie, řídilo se jen dle censu; t. j. ten, kdo platil určitou daň, byl zařazen do seznamu, po případě do určité třídy voličů. Ani tehdy nebylo lze tvrditi, že není žen, které by dle tohoto měřítka byly oprávněny volební právo vykonávati. V každé kurii voličské (svěřenské statky vyjímajíc, kde platí jen mužská posloupnost), v kurii velkostatků nesvěřenských, v kurii měst i venkovských obcí, ba snad i v oblasti, z níž vycházejí voliči do komor obchodních a živnostenských, bylo hojně paní a dívek více než 24letých, samostatných majitelek usedlostí a půdy, živností a obchodů či soukromnic, jež

z přiznaného jmění na penězích a cenných papírech ve výši censu daň platily, aneb konečně funkcionářek (učitelek, úřednic atd.), jež za stálé služné nějaký veřejný úřad vykonávaly. A kde nebyly ženy úplně samostatny, přispívaly k dani mužově neb platily ji nepřímo, rozmnožujíce svým jměním nemovitým neb movitým, svou prací obchodní a živnostenskou daňovou schopnost mužovu neb bratrovu.

Vidíme tedy, že není na žádné straně příčiny, proč by žena plnoletá, neporušených mravů a ducha neměla vykonávati volební právo právě tak dobře jako muž týchž vlastností: ona myslí, ve školách se vzdělává, ona pracuje hmotně i duševně, ona prospívá lidstvu vedle práce i mateřstvím jako muž zase pokolení jí zrozené a odchované živí a na veřejnosti chrání, ona platí daně přímo a nepřímo jako mužský poplatník. Přes to ozývají se stále námitky proti udělení úplných občanských práv celé „slabší" polovině národa.

Námitky ty jsou nejrůznějšího druhu, duchaplné i směšné, přátelské i zpátečnické, zdánlivě pokrokové i čistě osobní. Tak jedni z pouhého jemnocitu nechtějí připustiti žen do vřavy volebních síní a politických schůzí; téhož argumentu užívalo se po léta, když mělo ženám býti zabráněno ve studiu lékařském, které prý, v míře ještě vyšší než studium ostatní poruší jejich jemnost, něžnost, učiní je mužům odpornými. Bylo již s dostatek vytknuto spravedlivými přáteli ženské věci, jak k porušení ženskosti a něžnosti nikdy nebývá poukázáno, jedná-li se o nádenickou práci žen v dolech, při stavbách, v zemědělství, o práci dojista nesmírně těžkou,

vysilující a tudíž jemný organismus žen a jejich citlivou mysl porušující. Ostatně jen ten, kdo nezná národní a průkopnickou práci dnes u nás již sty ženami konanou, mohl by ještě tvrditi, že žena nehodí se „do vřavy veřejného života“.

S jiné strany ukazuje se na zbědovanost parlamentu, sněmu, na jich nemohoucnost, na nepříjemné poměry ve sborech menších a gratuluje se ženám, že sám zákon zabraňuje jim trapných těch výjevů se účastniti. Připadá to, jako by otec dvěma dětem byl zanechal majetek, kdysi pěkný, který však časem sešel a zpustnul; i volá jeden z dědiců a přátelé jeho na druhého: „Nedbej o zanedbanou tu usedlost; viz, pole jsou vykořistěna, louky chudé, v domě hnijí prkna v podlaze a děravou střechou proniká déšť a sníh!“ Nemyslím, že by dědic k vyzvání tomuto zřekl se svého práva; spíše by se snažil, aby pole a louky znovu zúrodnil, vyměnil prkna, spravil střechu a odkaz otcovský opětně zvelebil. I není třeba obavy, že by přístup do života parlamentárního byl ženě na ujmu a škodu; jen jí dejte občanské její právo, — jak si v něm povede, co podnikne na využití jeho, jest záležitostí její. Nebylo ostatně vídáno, aby si kdo vytouženého daru nevážil, jej zanedbával či dokonce na svou škodu ho užíval.

Jako důvod pro odpírání volebního práva užíváno bývá i fakta, že žena neplatí daně z krve, nekoná vojenské povinnosti. Zapomínají ti, kteří jí vytýkají, že nenasazuje života svého za bližní své, že ona přece dává jej v šanc pro nové pokolení. Kolik matek umírá, kolik zmrzačeno jest na celý svůj věk při narození dětí? — zajisté neméně než vojínů na bojišti! A i pravi-

delný porod a strázeň za prvního roku života nemluvněte vyváží bez odporu onen rok neb roky vojenské služby mužů. Aby nebylo výčitky „dobrovolného roku vojenského", navrženo bylo před nějakým časem, aby i dívky došedší 20. roku stáří konaly dobrovolnou službu na př. v nemocnicích, sirotčincích, útulcích a jiných sociálních institucích. Jest to myšlenka pozoruhodná a dobrá, která dala by se provésti alespoň při dívkách, které nejsou nuceny uhajovati si prací svého bytí; poskytla by jim často postrádanou náplň života a výbornou školu pro budoucí povolání. Po případě mohla by i zcela nemajetným dívkám býti uložena „jednoroční služba" za úplné zaopatření a skrovničký honorář; vždyť i při jinoších činěn jest rozdíl mezi synem rodičů chudých a zámožných. V čas války konaly by ženy ony služby milosrdenství, kterým nyní věnují se jeptišky, diakonky a členové sdružení červeného kříže. Nejlépe by ovšem bylo, kdyby již konečně osvícenost lidská odstranila příčinu výčitky ženám činěné, válku samu; jim přece by příroda vždy stejně ukládala těžký úkol, který jedněm nutí na rty vzdech o přetížení nespravedlivém, kdežto jiným jest posilou myšlenka, mnoho že jest od nich žádáno a očekáváno a proto mnoho že třeba vykonati a trpěti . . .

To vše jsou celkem osobní a theoretické námitky proti volebnímu právu žen, které neměly mnoho vlivu na tento obor ženského hnutí; ale naskytovala se od první chvíle, kdy požadavek ten se ozval, námitka jedna, která ustavila se ve skutečnou překážku a často již zmařila dosažení cíle. Jest to mínění mužů, že žena, živel přirozeně konservativní, bude zadržovati pokrok a snad

dokonce posilovati zpátečnictví, reakci. Tímto míněním vysvětluje se i hádanka, proč strany liberální, svobodomyslné, od nichž dalo by se očekávati, že budou pracovati za rozšíření lidských práv, za odčinění starých křivd, skoro ve všech zemích byly odpůrci volebního práva žen, ba namnoze i hnutí ženského vůbec, kdežto strany konservativní tyto snahy podporovaly. V té věci jest opravdu těžko předvídati, zda by obavy liberálů se splnily; šly-li by ženy za svými vůdkyněmi, které snad bez výjimky jsou ženy pokrokové, opravdu svobodomyslné, či daly-li by se do vleku strany konservativní, či konečně, odhodily-li by liberální strany vůči nezměnitelnému faktu svůj odpor k účastenství žen ve veřejném životě a získávaly jich pro své cíle?

Nutno však poukázati k tomu, že získávání volebního práva nejširším vrstvám lidovým nikde, kde ujímali se ho lidé opravdu osvícení, nebylo sprovázeno obavami, jak tento lid, snad dosti ještě zatemnělý, snad i hojně analfabety promíšený (v Rakousku na příklad v Haliči, v zemích alpských) při volbách bude smýšleti, kterou stranu bude podporovati. Vždyť právě dar volebního práva má nejširším vrstvám lidu býti rozšířením obzorů, pobídkou k myšlenkové práci, k zájmu o záležitosti občanské, národní, lidské. A tak ani ženám nebudiž právo to odpíráno z neurčitého a neodůvodněného strachu před jich zpátečnictvím; ten, komu rozšíříme obzor, sotva vrátí se do tmy a omezeného prostoru. My pak v Čechách chovejme radostnou naději, že Češky nezapomenou se nad dějinným posláním svého národa, ale že přispěchají do řad světlonošů; že rozpomenou se na starou pověst o dcerách Kro

kových, jež nevzývaly jen bohy a hojily rány, nýbrž i důmyslně soudily a spravovaly lid svůj; že uvědomí si, jak předkyně zakládaly a dařily nejen kláštery a kostely, ale i školy, a jak v kronice českého ženství zapsána nejen Zuzana Černínová, ale i Husitky na Vítkově, Marta z Boskovic a Johanna z Krajku.

Lze ovšem předvídati, že volební právo žen způsobí v obcích, sněmech, parlamentech určitou změnu; zkušenosti v některých zemích napovídají, že změna nebude se týkati stránky politické, nýbrž mravní a hospodářské.

Tak na př. ženy v určitých částech Australie (Angličanky), jakmile jim bylo dáno volební právo, ustanovily se na tom, že zvolí jen muže mravně bezúhonné, poctivé, o nichž budou přesvědčeny, že v pravdě stanou se zastanci lidu, spravedlivými a nezištnými. V Norsku před časem nedlouhým dáno ženám právo volební do obcí; při prvních volbách ukázalo se, že straně samostatných pokrokově smýšlejících žen jednalo se nikoli o politické zabarvení zastupitelstva obecního, nýbrž o věc, o skutečnou práci v obcích. Na jejich volebním provolání, „listině nepolitické“ bylo mezi kandidáty tolik předních jmen mužských, že se toho strany zalekly, a strana konservativní ještě v poslední chvíli vší silou o své vítězství v řadách žen se přičinila, což se jí na některých místech i podařilo. V Americe, v oněch státech, kde ženám dáno úplné právo volební, aktivní i passivní, uskutečněny byly pozoruhodné reformy zvláště v chudinství, ve vězeňství a školství.

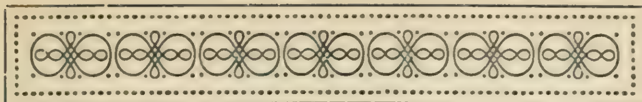
Aby však ženy platně a blahodárně zasáhly ve správu obcí, zemí, států, až snad po letech

přijde okamžik úplné občanské jejich svobody, k tomu třeba jim vážné a všestranné přípravy; četba dobrých pojednání a děl vědeckých jim přístupných vedle obvyklé u žen lektury čistě zábavné, návštěva přednášek i národohospodářských, soc.-politických, historických, zdravotnických vedle oblíbenějších literárních a turistických stává se ponenáhlu příkazem pro ženu, jež chce nabýti rozhledu a poučení o oborech veřejného života jí blízkých. Takovým doplněním svých vědomostí, rozšířením svého obzoru získá si i respektu u mužů; ponenáhlu nebude se již zdáti tak podivným, že stvoření, smýšlející jako oni, domohší se stejného stupně vzdělanosti, pracující o prospěchu všeobecnosti jim po boku, žádá si i rovných s nimi práv občanských. Víc a více bude těch, jimž objeví se spravedlnost požadavku, a tím i pracovníků pro uskutečnění jeho. Možno, že doba ta jest dosti ještě daleká, možno, že dala by se přiblížiti rychle usilovným snažením. R. 1900 na jaře již již odhodlávaly se české medičky, jež trpěny na fakultě jako hospitantky a ke zkouškám nepřipouštěny, že půjdou dostudovati do Švýcar a pak domáhati se budou nostrifikace; a ejhle, na podzim byly v Rakousku fakulty lékařské ženám otevřeny. Nevíme tedy, jaká jest v rozhodujících kruzích pro volební právo žen nálada, jaké jsou jeho vyhlídky. Těšíme se, že jsou tu mnohé strany, které mu přejí, — ale víme určitě, že jest právě nyní doba vhodná, o ně se hlásiti! I vybízíme ženy naše, aby poradíce se s právníky a politiky, svými spolky a sdruženími zadávaly petice za volební právo, aby pořádaly ve svých sdruženích pilně schůze o volebním právu žen a účast-

nily se mužských schůzí druhu toho; aby nedaly se másti pošklebky, ba ani neúspěchy léta trvajícími; aby při tom horlivě vzdělávaly se na uvědomělé, obezřetné občanky. Ukáží-li ženy naše, že opravdu záleží jim na získání úplné občanské rovnosti a svobody, zajisté že uskuteční se,*) co budiž jim heslem: „Ne již o nás bez nás, nýbrž o nás s námi!“

*) *Poznámka z r. 1911.* Ženy české od počátku r. 1904 skutečně se vším úsilím, ve spolcích i zvláštními komitéty domáhají se svého práva volebního: manifestovaly i pro všeobecné, rovné a tajné volební právo, které, když v Rakousku uskutečněno, opět je ignorovalo: kandidovaly i r. 1908 do českého sněmu, kde pro město právo to mají. Přes to stojí záležitost volebního práva žen u nás na stejném mrtvém bodu, ba jest nebezpečí, že při eventuální činnosti sněmovní pro sněm je ztratí.

II.

Proti volebnímu právu žen.

(Psáno koncem roku 1908.

Není snad stránky ženského hnutí, která by v posledních čtyřech nebo pěti letech vystupovala tak zřetelně v popředí veřejného života jako boj za volební právo žen; po otevření universit a škol středních žádná nezpůsobila tolik diskussí, agitace, ruchu jako tato. Pomalu všecky strany politické počaly se s požadavkem volebního práva žen smiřovati; jedny z přirozené a spravedlivé liberálnosti, jiné pod nátlakem poměrů, ještě jiné v tajné naději, že veliké massy žen budou vítanými pomocnicemi jich politických cílů.

Požadavek volebního práva žen aktivního i passivního hýbal všemi vrstvami; a to nejen u nás v českém království, v rakouském soustátí. Od nás rozcházely se po světě zprávy celkem střízlivé o horlivém boji a malých jeho výsledcích. Více vzrušující, zajímavější a pestřejší byly zvěsti

*

z Anglie, země v Evropě politicky, kulturně i osvětově nejpokročilejší. Přirozeně měly uvědomělé ženské kruhy evropské za to, že Anglii, zemi veliké svobody, připadne primát v boji za volební právo žen, že Anglie podá příklad a vzor zemím ostatním.

Známo sice, že v Americe a v Australii ženy domohly se v určitých státech překvapujících výsledků politických; avšak ony státy ve zmíněných světodílech vymykají se naprosto srovnání se státy evropskými. Jsou obývány kolonisty a potomky kolonistů; ženské pohlaví bývá tu ve značné menšině a součástkou obyvatelstva velmi vzácnou a ceněnou. Není tudíž s podivením, že činiteli tak žádoucímu učiněny byly veliké sociální a pak i politické koncesse. (Zcela výjimečné postavení služek v Australii jest na příklad dobrou illustrací, proč ženy domohly se tak velikých úspěchů v australských státech.)

Bojovnice za volební právo žen mohly sice poukazovati k dobrým výsledkům žen voliček a volených v Americe a v Australii, ale nedoufaly, že vlády svých zemí příkladem tím k povolnosti pohnou. Jakési příznivé teplo, ve kterém by i jinde mohlo uzráti ovoce neustávající jejich péče, očekávaly spíše z Anglie, vlasti Stuarta Milla, země obdivuhodné konstituce. V Anglii již r. 1830, kdy téměř na celé ostatní Evropě ležel těžký mrak absolutismu, a sněmoven lidových nebylo, přimlouvali se někteří vynikající mužové za rozšíření volebního práva na ženy; r. 1851 vystoupily ženy s tímto požadavkem samy; r. 1858 již zajímal se o ně prime-minister lord Russel; r. 1866 vyslovil Disraeli-Beaconsfield svoje podivení, že v zemi ovládané ženou

nemají ženy volebního práva; v rok příšti spadá slavná řeč Stuarta Milla ve prospěch žen, v níž navrhoval, aby slovo man (muž = člověk) bylo zaměněno za slovo person (osoba), a tím strženy všecky přehrady a překážky, které staví se v cestu politickému zrovnoprávnění žen. Zdálo se tehdy, že jsou ženy na postupu; od r. 1869 volily do obecních zastupitelstev, od r. 1870 do školních rad; v pravdě šly od porážky k porážce. Stuart Mill, nejupřímnější jich zastánce, ztratil místo poslanecké; státník vlivuplný Sir John Bright, a co více vážilo, veliký Gladstone postavili se proti nim; od r. 1887 samy jejich družky z nejvybranějších kruhů, mezi nimi proslulá spisovatelka národohospodářská Beatrice Sidney Webb počaly se vyslovovati proti „Women's Suffrage"; r. 1897 dosáhlo neúnavné snažení žen vrcholu, a zároveň nastal zahanbující pád: přičiněním radikálních frakcí prodloužena debatta o nechutném zákonu, týkajícím se osob hmyzem stižených, tou měrou, že znemožněno třetí čtení předlohy o volebním právu žen. Angličanky neumdlévaly sice, ale bylo znáti, že minulý neúspěch velmi je sklíčil; zvolna pracovaly dále články, peticemi, deputacemi. Odvahy dodávala jim okolnost, že popudem Ameriky organisovalo se hnutí pro volební právo žen ve veliké světové spolky a svazy, které navzájem ideově a místy i hmotně se podporovaly.

Konečně alespoň levému křídlu feministek došla trpělivost: petice a jiné krotké prostředky nahradily repressaliemi, a na kontinent docházely z Anglie zprávy o demonstrativních průvodech, dobrovolném vězení žen, o útocích na parlament, odpírání daní, v čemž nejvyššího rekordu do-

sáhla mrs. Montefiore, která zahradila se ve svém domě jako v pevnosti. Každou chvíli přinášely noviny příhody a episody z působení „suffragettek“, jak jsou nazývány radikální zastánkyně volebního práva žen, nejposledněji přibyla fantastická anekdota o létadlech, jimiž ženy hodlají operovati.

Avšak vítězství stále nepřicházelo; parlament obojí jako by zapomínal, že v zemi již po tolik desetiletí trvají ženské kolleje a university, že dlouhá řada žen-spisovatelek pomohla upevniti slávu Anglie, že v sociálněpolitickém a národohospodářském hnutí, v němž Velká Britannie předčí nad ostatní Evropu, vyskytují se jména ženská, že volby samy jsou takměř nemožny bez přispění ženských „leagues“, z nichž jest nejznámější „Primrose League“ (liga petrklíčová). Místo úspěchu konečného, najisto očekávaného nejen Angličankami, ale i pokrokovými ženami ostatních zemí, dostavilo se cosi neočekávaného. Ojedinělé ženy, které dychtění a práci za volební právo žen neschvalovaly, srazily se v mocnou organisaci, v Národní Ženskou Ligu proti Volebnímu Právu Žen (Women' National Anti-Suffrage League) a provolání, v němž rozhovořují se o svých cílech a jejich důvodech, napsala jim spisovatelka té doby za nejpřednější označovaná, romanciérka mrs. Humphry Ward.

Provolání její uveřejněno nově ustavující se ligou již v červenci, brzy po Amsterodamském kongressu ženském, a hned srpen přinesl opět v revue „Nineteenth Century“ (Devatenácté století) břitký essay, týkající se téhož předmětu. A když vyšel její nejnovější román „Diana Mallory“, i v něm vyskytovaly se ostré šlehy proti

volebnímu právu žen. Ač již přede dvěma roky podána parlamentu anglickému ženská petice proti volebnímu právu žen, k níž jistý čilý konservativní komitét sehnal 37.000 podpisů, překvapilo vystoupení mrs. Humphry Wardové v čele anti-ligy co nejtrapněji právě vynikající osobností vůdkyně, a připadalo všem ženám za své volební právo se snažícím v Anglii i na kontinentě, v Americe i v Australii jako rána přímo ve tvář.

Vědělo se sice, že příliš vášnivé počínání si suffragettek nelíbí se ani všem svobodomyslným ženám, a že zajisté způsobí jakýsi protitlak; ale jednak nejzuřivější útoky, sesměšňující průvody, pouliční scény jsou za voleb v Anglii na denním pořádku, a bylo vysvětlitelno, že naučily se jim ženy od mužů, jednak nynější mluvčí hnutí za volební právo žen, doktorka Fawcetová, po Lydii Beckerové a Emily Daviesové jeho vůdkyně, na kongressu v Amsterodamě nepokrytě přiznala, že vášnivé počínání si suffragettek přece jen upozornilo, a tím prospělo úsilí o volební právo žen, uznávajíc takto, že nejkrajnější, nejradikálnější křídlo pomohlo tlačiti dobrou věc strany umírněné. Suffragettky provedly tu starý parlamentní trick. Ve dnech 13. a 20. máje spatřil Londýn ony ohromné, statisícové, dobře uspořádané průvody přivrženkyň volebního práva žen, — a teď tyto ženy stojí zahanbeny před tváří všeho pokrokového světa, stigmatisovány jako živel státu, společnosti, rodině škodlivý!

Manifest Wardové sepsán jest ovšem vzhledem k poměrům anglickým, ale vyplavuje na povrch diskusse tolik všeobecně platného i sám v sobě, i v rozhořčených odpovědech, které zavzněly

zvláště z Ameriky a z Německa, že neváháme i v našich malých poměrech o něm promluviti. A pak — jest to zjev symptomatický, který v současnosti každého kulturního národa se vyskytuje: žena, jíž se dostalo vysokého nadání a všech možností je rozvinouti a ho užíti, která přiřkla si právo promlouvati ve svých spisech o všech otázkách společností současnou hýbajících, i politických, sociálních, národohospodářských, tlačí svoje družky do ústraní, upírá jim právo, jehož by sama se nevzdala, tiskne celému pohlaví v čelo znak méněcennosti, ač sama pro sebe žádá alespoň rovnocennost, ne-li partikulární povýšenost. I tento úkaz podivný, záhadný co do příčin stojí za úvahu a rozbor.

Důvody Wardové jsou mnohé a velmi rozhodné; ale přece jest na nich znáti, že pronesla je občanka země, kde ženy vykonaly ve všech oborech dílo vynikající. Neoperuje nikde s onou „ztrátou něžnosti", s rozumovou nedostatečností žen, vyplývající z malých mozků, zbraněmi to u nás velmi oblíbenými, aniž vylučuje ženu z národa. Naopak, manifest má pro věc volebního práva žen velmi nebezpečný konec: apeluje na vlastenectví a zdravý rozum žen, žádaje, aby hnutí potlačeno a vykořeněno bylo ženami.

Uvádíme z důvodů Wardové alespoň hlavní: Pole ženské působnosti již silou přirozenosti jest rozdílné od pole mužova, a tak i podíl ženin na správě státu musí býti jiný. — Moderní stát jest organism velmi složitý; jeho bytí závisí na vojenství, námořnictví, diplomacii, finančnictví, dolování, dopravě, samých to faktorech, které jsou ženě naprosto neznámy, ba nepřístupny. A právě jimi se parlament, kam chce žena vniknouti, nej-

častěji, skorem výhradně zabývá. — Volební právo udělené ženám by jejich vliv spíše zmenšilo než zvětšilo; nyní stojí žena mimo strany a jest všemi slyšána, neboť její vliv rovná se vždy jejímu vzdělání a rozumu. Poslední prostředek projevení moci nechať klidně ponechá muži, jehož fysická síla jest zodpovědna za správu státu. — Volební právo do obcí, aktivní a passivní, otevírá ženě veliké pole působnosti, právě takové, na jaké stačí její síly po řádné úpravě života rodinného a osobního. — Reformy, které domněle závisí na volebním právu žen, mohou býti provedeny i bez něho, jak ukazuje minulé období, v němž tolik bylo učiněno ve prospěch a na ochranu žen a dětí. — Udělením volebního práva povstávaly by jen komplikace v rodinách, společnosti a ve státě; kdyby dáno bylo ženám za těchže podmínek jako mužům (tedy podmíněno jsouc majetkem, daněmi, důstojenstvím atd.), vyhlíželo by nespravedlivě a vzbudilo by závist a roztrpčení opomenutých žen; kdyby dostalo se ho manželkám, vzniklo by rozdvojení a svár mezi manžely; kdyby uzákoněno bylo všeobecné právo hlasovací bez rozdílu pohlaví, povstala by ohromná přesila žen-voliček, která posunula by samy základy anglické monarchie. Stát tak veliký nemůže, na rozdíl od malých států, vrhati se v nebezpečné otřesy a seslabení ústředí moci tím, že přivodí si náhle ohromné massy voličů dříve vyloučených přírodou neb nedostatečností svou.

Zní to na první pohled velmi moudře, ač hodně konservativně a ještě více aristokraticky. Ale kdo ohledá důvody Wardové až po samé jádro, dodělá se jiného přesvědčení. A to feministky americké a německé i učinily.

O Americe, kam podnikla mrs. Humphry Ward před časem studijní cestu, vyjádřila se, že tam po zlých zkušenostech jest volební právo žen nadobro mrtvo; jest přesvědčena, že kdyby dnes v Coloradu po druhé se jednalo o volební právo žen, že by bylo zamítnuto; poukazuje také ke zjevu, zajisté závažnému, že ve školních radách v Bostoně a New-Yorku není členem nižádná žena.

Američanky však prohlašují, že paní Wardová jest o poměrech amerických naprosto neinformována, a že pravý opak jejích tvrzení srovnává se s pravdou.

Jejich mluvčí jest tu kazatelka Reverend (ctihodná) Anna Shaw, důvěrná přítelkyně a nyní nástupkyně zesnulé nejpřednější bojovnice za ženské právo volební Susany B. Anthony. Aby ukázala, že není v Americe věc volebního práva mrtva, podává trochu statistických dat. Právě v posledním roce, jako vůbec v celém posledním desetiletí vzrostla přízeň pro volební hnutí žen. Kromě jednot, které sloučeny jsou ve Svazu pro volební právo žen, a u nichž petování za ně jest samozřejmo, r. 1904 zadalo 334 národních spolků za volební právo žen, r. 1906 počet ten vzrostl na 500. Tyto spolky ze značné části byly jen mužské (tak na př. obrovský dělnický svaz Federation of Labor, čítající mnoho set tisíců členů), některé, jako spolky střídmosti a výchovné, skládaly se z mužů i žen, opět jiné byly čistě ženské. Všecky pak doplňovaly se z mass nejrůznějšího stavu a přesvědčení, byli tu dělníci a intelligence, lidé přísně nábožensští, kruhy průmyslové a obchodní. R. 1907 složila představená přední „college“ na paměť Susany

B. Anthony 60.000 dollarů jako základ ve prospěch volebního práva žen, s jiné strany složeno 25.000 d. jako zřejmý důkaz zájmu o agitaci prováděnou bojovnicí zemřelou.

V Coloradu jednalo se vskutku již po druhé o volební právo žen i bylo přijato: neúčast ve zmíněných školních radách vysvětluje kazatelka Shawová tím, že v New-Yorku radu tu navrhuje osobně sám purkmistr, v Bostoně pak že zredukována na pět členů a stala se sborem čistě politickým. V rozsáhlé školní radě Filadelfské pak zasedá 39 žen, jako jich vůbec ve školních radách značně přibylo. Američanky nelekají se anti-ligy, spíše očekávají, že počínání žen paní Wardovou vedených a inspirovaných věc volebního práva posílí.

To je řečeno, pokud se Anglie týče, poněkud bezstarostně; zajisté že proslulé jméno romancierky vykoná svoje poslání; zajisté že fama zástupy žen, které půjdou za ní, zvětší a zvšeobecní; zajisté, že ke stům neb, dejme tomu, tisícům žen, které z plného přesvědčení své konservativní mysli jsou proti volebnímu právu žen a které odsuzují výstřednosti suffragettek, přidají se ohromné zástupy žen nemyslících, aneb pohodlných, aneb plujících s velikým proudem, aneb těch, které zalíbiti se chtějí mužům Anglie, v převážné většině volebnímu právu žen dosud nepřejícím. A tento dav, jak správně praví německá feministka, jest pro slavnou spisovatelku takových duševních hodnot, jakými slyne Wardová, více zahanbujícím průvodem než několik poblázněných suffragettek. Německé vůdkyně Helena Langeová, Ika Freudenbergová (z jejíž stati v měsíčníku „Frau“ vyjímáme mnoho za-

jímavých dat) nepodceňují soupeřství Wardové nijak; hledí její důvody vyvrátiti protidůvody, čerpanými z kolotání moderního života a napiatě očekávají, jak se věci v Anglii dále budou vyvíjeti.

Tak upírají, že by se dvě různá pole činnosti nemohla dotýkati, protínati, ba spojovati. Muž a žena, byť pracovali zvláště a různým způsobem, mohou se spojiti v úloze třetí.

Apodiktické tvrzení Wardové o podstatě moderního státu, které žena naprosto nerozumí, rozškubávají takměř na atomy. Táži se, i když jedná se o případ passivního volebního práva, tedy o poslance, zdali všichni poslanci ovládají všecky obory paní Wardovou jako nejdůležitější státní faktory vyjmenované, či zdali spíše není každý z nich odborníkem v některém? Ve státě moderním, kde otevřeny jsou university a jiné vysoké školy všem, kde jest hojně pomůcek vzdělávacích, nedosáhne čilý a nadaný duch určitého stáří, aby nedostalo se mu jistého rozhledu v disciplinách státní správy, zvláště je-li v něm sklon pro život politický. A ženy, jež chtěly by se uplatniti jako poslanci, nejen že měly by příležitost získati si vědomostí v oborech dosud jim cizích, ale přičinily by se i o to, pudila-li by je neodolatelná touha do sněmovny. Právě v Anglii, a ponenáhlu také ve Francii, ve Švýcarsku, v Německu, povstává dlouhá řada pracovnic sociálně politických a národohospodářských.

Tolik o právu passivním, na které by zajisté jak muži tak ženy jen výjimečně aspirovali. Jinak má se věc s právem aktivním. Kolik voličů ovládá diplomacii, vojenství, námořnictví, finanč-

nictví, dolování atd. atd.? Ovšem jest žádoucno, aby voličové i voličky byli politicky vzděláni, a ženy samy, všude, kde zápolí o volební právo, uznaly, že třeba navštěvovati politické schůze, studovati programy kandidátů a hlavně činiti si samostatný úsudek, neboť jest stejným svědectvím neuvědomělosti občanské, běží-li kdo slepě s davem, neb zůstává-li nečinně doma. Při vynikajícím účastenství, které mají ženy za posledních desetiletí v zápase hospodářském, v obchodu a i v průmyslu, nelze ostatně tak naprosto tvrditi, že by žena i nestudovaná neznala všeobecného stavu hospodářského, jeho změn a rozvratů.

R. 1907 pravil anglický ministrpresident Campbell-Bannerman, že vláda v poslední době projednala mnohé záležitosti a zákony, které nejblíže týkaly se žen (omezení úmrtnosti dětí, stravování školáků, boj proti alkoholismu, potírání práce žen a dětí v závodech továrních, zvláště hrnčířských). Paní Wardová klade všecky tyto sociální důležitosti patrně v obor působnosti obecních, hrabských a školních rad, — dle výroku ministra zabýval se jimi však parlament. Reformy ony sice pronikly i bez žen-voliček a poslankyň, ale za jak dlouhou dobu, a kolik žen a dětí zahynulo, než k nim došlo! A nebyly by se uskutečnily, kdyby sama vláda nebyla se zarazila nad nedostatečností — rekrutů!

Německé feministky nevěří, že by volební právo žen mělo vliv neblahý; poukazují k tomu, že ve všech zemích, kde bylo zavedeno, působilo způsobem usmiřujícím, vyrovnalo vášně stran: na místo politických rozdílů nastoupila praktická potřeba hospodářská. Převážná většina ženského voličstva přispěla by dle nich k tomu, že by vášně

stranické se ubrousily, — co jde do šíře, ztrácí svoje ostré hroty. Že by se politický život zkomplikoval, že by vládě snad úkol její byl znesnadněn, lze předvídati; leč nebyly by to zajisté překážky nepřemožitelné. Jaká hrůza šla ve všech téměř zemích ze vstupu sociální demokracie do politického života, aneb ze všeobecného práva hlasovacího, — a hle, účinky nebyly tak revoluční, jak prorokováno! A dostaví-li se nějaký stín, bude jen laciným výkupem za čin pokrokový, spravedlivý a lidský.

Rovněž tak sobeckým, aristokratickým a reakčním důvodem proti volebnímu právu žen jest hrozba, že otřesena bude síla a moc ústředí; toho důvodu užíváno bylo a bývá proti ženě všude, když jde o to, aby byla odstrčena aneb aspoň do pozadí odsunuta. V rodině ustupovala manželu, aby pevněji a výše stála moc „hlavy rodiny", podobně tomu bylo ve školství, v úřadech, v občanské společnosti vůbec. Ženskému hnutí však jedná se právě o zrovnoprávnění ženy, a jako nezastavuje se před prahem manželské jizby, uznávajíc jen ono manželství za pravé, kde míru a shody docíleno jest respektováním vzájemných práv, nemůže se zastaviti ani před parlamentem a voličským osudím, třeba pro počátek politickým zrovnoprávněním ženy povstaly nezvyklosti, ba i menší komplikace.

V Německu zvláště ženy zarazil aristokratismus Wardové, odkazující stále několik representativních žen do rozličných komisí a odborných rad a vzdalující celek za vratkých záminek i od volebního osudí. Vskutku v tomto aristokratismu shledáváme pramen podivného jejího

počínání, v něm a v individualismu jejím, individualismu zde zcela falešném.

A nejen počínání Wardové: Od samého vzmachu ženské otázky ukázalo se, že první ženy národa jen výjimkou věnují se službám hnutí, aneb jsou s ním srozuměny. Veřejný život, alespoň politický, jest jim odporný, zajímají se jen o srdce ženino, o její boj za štěstí lásky, o její mateřství; jako vyslovené individualistky halí se ve svoje sny, stoupají po oblacích poesie, hamižný zápas existenční, ať jde v něm o kus chleba aneb o vyšší statky, jest jim potřísňujícím prachem všednosti. V Italii dvě veliké romancierky Neera a Matilda Serao jsou naprostými odpůrkyněmi ženského hnutí; slavná, universitou korunovaná Švédka, Selma Lagerlöf, nestará se o ně ani v nejmenším,*) a její krajanka, filosofka Ellen Key, o jejímž credu lze těžko říci, zda jest to odstín nejkrajnějšího individualismu budoucnosti či úžasné reakce — jde přímo proti němu; není tomu mnoho měsíců, co ve Francii cenou vyznamenaný román „Princesses de science“ frondoval proti lékařkám a vyššímu studiu; v Německu o nejpopulárnějších romanciérkách doby přítomné (Viebigové, Ebner-Eschenbachové, Ricardě Huchové atd.) nebylo slyšeti, že by podporovaly snažení feministek. Ovšem jsou také příklady kladné: geniální George Sand šla v zápas nejen za právo ženy, ale i za theoretický socialismus a byla vynikajícím způsobem politicky činna; Jihoafričanka Olive Schreinerová v čelo všech utlačených, za něž ve svých spisech zápa-

*) To se v nejnovější době změnilo.
(Poznámka z r. 1911.)

sila, postavila ženu utlačenou jako individuum i člena společnosti; u nás největší zesnulé spisovatelky Němcová a Světlá vedly si opačně, než jak činí Angličanka Wardová: Němcová v ruchu roku 1848 pracovala ruku v ruce s Havlíčkem na uvědomění českého lidu, a jakou rozhodnou feministkou v životě i ve svých spisech byla Světlá, jest dosud v živé paměti.

Snad jest to věcí temperamentu, záliby, výchovy, disposice a nelze zazlívati snílkům a samotářům mezi ženami umělkyněmi a vědkyněmi, oddalují-li se věcí veřejných, ba snad jimi opovrhují. Jsou alespoň upřímny a přejí si zůstati nerušeny na jediném, vyvoleném poli své činnosti. Všecky vůdkyně feminismu více je milují než ony osobnosti z řady tvůrkyň, které, předstírajíce, že tendencí mají dobro ženy, vpadají bojovnicím v zad.

Paní Humphry Wardová nenáleží ani k jedněm ani k druhým, nýbrž k zjevům podivným, neupřímným, které to, co schvalují pro sebe, za škodlivé vyhlašují jiným; její methoda jest obdobna s vystupováním některých spisovatelek u jiných národů, odkazujících přísně každou ženu k nejvlastnějšímu jejímu úkolu, kolébce, vařečce, jehle, a zapomínajících při tom, že samy matkami nikdy nebyly, jehlou a vařečkou nevládly a jen péra užívaly za nástroj svého působení a — svého vlivu. Wardová, pravda, nežene své družky pouze k domácímu krbu; ale kdo přečetl jen jediný z jejích objemných románů, ví, že politika, činnost ženy na řečnické platformě, agitace a působení v massách lidových jest jí patrně obsahem života, naplňuje její myšlení jako v důsledku její knihy.

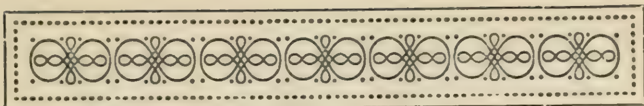
Mrs. Humphry Ward jest té doby považována za největší spisovatelku Anglie; u nás by jí nebyla: ona především není poetkou. Její knihy jsou doktrinářské, mnohdy celé dlouhé stránky čtou se jako národohospodářský nebo politický traktát, jednají o dolování, ochraně dělnictva, striku, zdravotních opatřeních, ba i o diplomacii, tedy o všech těch záležitostech, o nichž ve svém manifestě anti-ligy s takovou určitostí tvrdila, že jim žena porozuměti nemůže... Neznám všech románů Wardové, znám jen významnou trojsvazkovou „Marcellu", pak „Sir George Tressady" a obsah nejnovějšího díla „Diana Mallory". Zarazilo mne v nich jedno: ve všech týž boj proti liberalismu — radikalismu, který à tout prix představován jest nesympatický, jalový, vratký, kdežto konservatismus i se svými slabostmi jest oslavován; ve všech zklamání ušlechtilé, myslící ženy z poslance-radikála, prý typického představitele strany. Jest skoro nemožno podívati se ze vzdálených a málo informovaných Čech do zákulisí anglického života politického i literárního a nalézti předlohy oněch hrdin a hrdinek mrs. Wardové, vytušiti, jakou cestou a jakými zkušenostmi nabyla romanciérka doktrin v nich ztělesněných. Kdybychom však chtěli býti zlomyslní, opáčili bychom francouzské pořekadlo, řekli si při její Marcelle, Dianě Mallory a jiných „Cherchez l'homme" a dohádali se velikého zklamání přesvědčení a srdce, které utrpěla představitelem radikalismu, a které naučilo ji nenáviděti všecky liberální a radikální snahy u mužů — i u žen.

Aristokratismus a konservatismus není u Wardové ostatně zcela pevný; v „Marcelle"

na příklad ve světle přímo ideálním líčí představitele socialismu a theoretického anarchismu, kteří se duchovně i společensky co nejúžeji stýkají s představiteli vyslovených toryů.

Nesejde konečně na tom, co vedlo paní Wardové péro při spisování manifestu anti-ligy i vzpomenutého ostrého článku v „Nineteenth Century“ a co román „Diana Mallory“ zbarvilo opětně tak protisuffragisticky; jisto jest, že věci volebního práva žen v Anglii i jinde ťala viditelnou ránu. Třeba nyní vyčkávati, jak se v Anglii boj žen proti ženám rozvine, a kdo konečně politicky zvítězí; ani odpůrcové a odpůrkyně volebního práva žen nemohou býti tak zcela jisti, že se doktrina Mrs. Humphry Ward ukáže učením zdravým, stát posilujícím a zachovávajícím, a že nebude na konec odmítána jako zastaralý konservatismus a zakrytá — osobní rancuna.

III.

Politické vzdělání žen.

Kapitola snad již opožděná?

(Psáno koncem roku 1910.)

Zdá se to nedávno, kdy na všech stranách rokovalo se o politické, veřejné práci žen, o volebním právu, kdy ozývaly se hlasy o vhodnosti a možnosti jejich práva aktivního, passivního, o žádoucnosti jich vstupu do politických spolků. Dnes všecky ty agitace a úvahy, které se ostatně osvědčily pouhými theorematy, nepřinesšími skutečných praktických výsledků, takměř utichly, a jako jediný, vzdálený ohlas ozývají se jednak satirické pošklebky, jednak vzájemná blahopřání politických stran, že připuštěním žen ku práci situaci ještě nezhoršily.

Před pětiletím, šestiletím, kdy se ženské hnutí s plným usilím vrhalo v boj za občanskou rovnoprávnost, za volební právo ve všech sbo-

*

rech zákonodárných, ženy samy byly docela přesvědčeny, že svojí eventuální činností způsobí mnoho dobrého, při nejmenším že přivodí nejednu sociální reformu; věřily, že je sprovázejí sympathie všech osvícených lidí, a že hlouček mužských jich přátel, feministů, čím dále, tím bude hojnější.

Připadá, že po několikerém neúspěchu svého snažení ženy nejen staly se méně nadějnými, nejen méně věří v podporu kruhů pokrokových, vzdělaných, ale že celá věc zastoupení žen ve veřejných sborech posunuta jest jaksi do stínu, do pozadí, že ubylo jí přátel tam, kde jich mělo přibývati, a že přibylo jí posměváčků a odpůrců v kruzích, kde by se toho byly ženy nejméně nadály.

Jest to úkaz neobyčejně zarážející, a lze říci i nezvyklý. Volební právo žen bylo, alespoň v theorii, bez odporu věcí pokroku, spravedlnosti, a podobné záležitosti s počátku vždy veliké massy pobuřují k odporu, k posměchu, než přičiněním jasných, střízlivých duchů a silou fakt razí si dráhu. Zde však zavládl postup docela jiný; zlhostejnění nastalo velmi záhy, jako by se jednalo o věc zastaralou, dávno odbytou, a s nechutí, často s posměchem odvraceli se od dobývání politické rovnoprávnosti žen duchové povznesení, kteří spravedlnost v oborech jiných chrání a lidu svému po boku a vzoru jiných národů moderních statků kulturních dobývají. Tato fronta osvícených, obrácená náhle proti včasnému zápasu žen, nemůže býti a není bez příčin velmi hlubokých.

Boj o politické právo žen byl častokráte přirovnáván k dobývání vyššího a nejvyššího

školství ženám. Také při něm bylo neskonale mnoho protivníků ze všech vrstev a (ku podivu!) protivníků z intelligence nebylo nejméně a nejmírnějších; i při něm vyhlašováno urputně, že takto bude poškozeno lidstvo, ztracena ženskost, a mužům vytvořena konkurrence zcela zbytečná. Leč postupem času zotvírány ženám brány škol, z mladých odpůrců ženského studia stávali se otcové studentek, žárlivě a dychtivě střežící pokrok svých dcer a sledující úzkostně vyhlídky jejich životní, studiem získávané. Lze směle tvrditi, že odpůrců vyššího ženského studia velmi ubylo, že vzdělané stavy se tohoto nepřátelství málem zřekly; uznalyť zajisté, jak mnoho dobrého přivodila nová etapa ženského života, jak zdvižena úroveň pohlaví tak zvaně slabého, jak usnadněn boj o bytí tím, že nesčíslně žen se ho účastní, a jak při tom „ženskost" až na řídké a výstřední případy nezničena. Mohlo by se zdáti, že toto vítězství ženského studia vítáno bylo tak radostně se stanoviska čistě utilitářského, nikoli zásadního a kulturního; leč prozkoumáme-li běh světa nestranně, přesvědčíme se, že zpravidla vítáno jest to, co společnosti, a to okamžitě, prospívá. Reální občan chválí si nový, hmotný úspěch, a idealista, filosof, libují si skrytě, že pronikla při tom myšlenka krásná, ryzí, spravedlivá.

Jest zcela jisto, že věc volebního práva žen, alespoň v nynějším svém stadiu, stala se nepopulární u mnohých lidí myslících právě s hlediska utilitářského, takže i bývalá zásadovost ustoupila v řadu druhou. Ženy dlouho stály mimo všechen politický, veřejný život, jako byly ho vzdáleny nejširší vrstvy lidu (u nás před pá-

tou kurií a před všeobecným právem volebním). V posledních letech bylo však lze studovati jako politického činitele lid rolnický, dělnický, massy vůbec; a za jejich obdobu považovány ženy, z volebního práva dosud vyloučené, zcela politicky nezkušené a neškolené. Řada politiků a mužů veřejně činných nespokojena a zklamána jest výsledky všeobecného hlasovacího práva; tvrdí, že situace států nezlepšilo, naopak, že k veslu přivodilo živly krajně konservativní, zpátečnické, proti nimž jindy bojováno jménem kultury. I dovozují, že dle zkušeností dosavadních týž byl by výsledek volebního práva žen; že politicky neškolené a nezralé ženy ve své veliké většině staly by se nikoli činitelem kladným, nýbrž nástrojem rukou pracujících k rozkladu, negaci. Hlasy tyto vycházely z vrstev vzdělaných, osvícených; to na první pohled saráží, jako zaráží, že právě ony kruhy, kterým ženské hnutí vzdělanostní a sociální bylo jindy solí v očích, které ženu jako člověka přímo neuznávaly, náhle pro její volební právo se vyslovují, a tu, která „má v církvi mlčeti“, vychovávají si na mluvčí.

V prvním nadšení pro volební právo žen u nás právě iniciátorky jeho věřily, že staré, krásné a slavné tradice nepřipustí tomu, aby dcery „světlonoše v středověkém šeru“ tak se nad sebou zapomenuly, by staly se šiřitelkami temných a zpátečnických snah. Ale ukazuje se, že tyto tradice uchovaly se jen v hlavách a srdcích žen jednotlivých, kdežto massy žen jen tenkráte půjdou za pokrokovými a moderními hesly, vyřknou-li je ti, jimž massy věří a důvěřují — a, jak známo, ne všecky strany, zmohutnělé a vytvořené všeobecným právem hlasova-

čím, zdvihly světlý prapor vývoje, vzdělanosti, zápasu za novou lepší dobu.

Octla-li se pak věc volebního práva žen, zrozená z nejideálnější snahy po spravedlivosti, po plném uplatnění se bytosti, nikoli ve středu lidí budoucnosti, nýbrž v táboře lidí minulých, staré a falešné základy společnosti úzkostlivě chránících, jest to takměř urážkou tohoto snažení, ranou ve tvář těch, které ho nevzbudili proto, aby zabedněna byla vrata a dvéře, nýbrž aby otevřela se okna dokořán.

Neočekávaná konstellace nutí k hlubokému přemýšlení: Zde kdesi zeje veliký nedostatek, zde stala se chyba, opomenutí, jež třeba napraviti.

Pracovnice na poli veřejného práva a jejich nezištní mužští pomocníci chystali massám žen cosi, k čemu tyto dosud nedozrály. Žena bývala po dlouhá století všestranně spoutána, jen zvolna s ní padaly okovy nevzdělanosti a neuvědomělosti. Politický život byl jí z věcí nejméně srozumitelných a nad to dávala se vždy uchvacovati citovým životem. Kdož dovedli působiti na jejich srdce, získávali si žen snadno; rovněž kdož šli dále v kolejích jim obvyklých a drahých, kdož chránili, co od dětství výchovou a silnou tradicí mnohých pokolení bylo ženě svato, nedotknutelno. Jen jasný, přísně vychovaný rozum sám sebou rozezná, kde tradice jest špatná, kde a kdy cesta po vyšlapaných kolejích vede k cíli na ten čas škodlivému!

Tradičnost a cit rozumem neovládaný úplně vysvětlují, proč strany reakční domohly se tak velikého vlivu na ženy, — a domohly by se ho na ně i tenkráte, až by v rukou ženy ležel hla-

sovací lístek! — a proč na druhé straně ženy ve veřejnosti činné dopouštěly se mnohých chyb, o jejich veliké impulsivnosti, nikoli však o jejich chladné a prozíravé rozvaze svědčících.

Stesk, že ani u nás ani ve většině zemí jiných nejsou ženy pro vykonávání volebního práva, ani aktivní ani passivní, zraly a úplně připraveny, přirozeně ihned vyvolá námitku, že také muži ve svých velikých massách pro ně připraveni nejsou. Že přes svoje poměrně dlouhé účastenství ve veřejném životě i oni řadí se jako hlasovací materiál k jistým stranám zpátečnickým a svými vůdci a zástupci jsou, aneb chtějí býti rušiteli znenáhlého, ale stálého vývoje kulturního a politického. Že nejen anglické sufražetky, tento vášnivý předvoj britských žen po zastoupení ve státě toužících, provádějí hlučné demonstrace, dopouštějí se insultů, ale že i muži určitých stran vnášejí v parlamentarismus živly rušivé, jež v době, kdy konstitučnosti dobýváno, byly by se zdály nemožnými.

Leč chyby a nedostatky na poli jednom nikdy nemají přivozovati poklesky na poli druhém, nýbrž je zamezovati a před nimi vyvarovati.

Užijeme opětně jako analogie zápasu o vyšší vzdělání žen, který byl alespoň tak těžký a opravdový jako bezvýsledný dosud boj za jejich hlasovací právo.

Když otevřely se ženám fakulty universit a jiná vysoká učiliště, vstupovaly v ně dívky nadání nevšedního, aneb vynikající alespoň neobyčejnou pílí a vytrvalostí. A na počátku hnutí, právě tak povstalého z ideální touhy po spravedlivosti a povznesení, měly by se objevovati samé chyby, samé zkázonosné nedostatky? Jako

nechtělo ženské studium umožniti a rozmnožiti vzdělaný proletariát, jehož již mezi jinochy bylo dosti, tak politická svoboda a rovnoprávnost žen nemá a nesmí přivoditi jakési stádní vykonávání volebního práva, nesmí umožniti opakování hesel nepochopených, nezažitých, theorií jinde vyposlouchaných. Vláda fráse hlučné a hluché jest u nás i jinde již tak veliká, že netřeba ji rozšiřovati a sesilovati budoucími voličkami a poslankyněmi!

Změněná fronta politických stran, rozličná zahanbující fakta, jež vyskytla se v kronice dosavadního veřejného působení žen, ustálily v opravdovém ženském hnutí přesvědčení, že tu jest třeba něco učiniti, mnoho učiniti. Chápou to jednotlivci osvícení i celé spolky, zvláště ženské, a s povděkem lze uznati, že již ujaly se práce. Za posledního pětiletí pořádány i pro ženy přednášky politické, a ony připouštěny jsou k přednáškám konaným v jednotlivých stranách politických, ba zvány i k jejich práci. Leč toť jen pouhý zlomek vší té činnosti, která dosud čeká svého provedení.

Přednášky politické a s nimi tak těsně souvisící národohospodářské pro ženy slýcháme po většině jen v hlavních stotisícových městech; zřídka kdy odhodlává se k nim některá politická organisace aneb vzdělávací sbor ve střediskách menších; na venkově pak jest skoro pravidlem, nejen že se na ženu v té příčině naprosto zapomíná, ale ona že vylučována jest, když naskýtá se vzácná příležitost přednášky politické pro muže. A konečně čím prospěti může taková ojedinělá rozprava, konaná v roce jednou, nejvýše třikráte, ženě jí neuvyklé, k ní

nepřipravené? Zavzní jí jako divná, nesrozumitelná, nad to velmi nudná pohádka.

Ne tedy jednotlivé a nahodile sehnané přednášky, nýbrž celé souvislé a organisované cykly, jež zaváděly by posluchačky do samých počátků politické abecedy a vedly je dále k seznání nejrůznějších oborů veřejného života, ku poznání všech stran u nás i jinde, jich cílů, jich předností a vad, způsobu, jakým postupují a pracují. Požadavkem samozřejmým jest tu úplná nestrannost přednášejících, tak aby cykly místo poučení nebyly rozvášňováním a štvaním. Nejpovolanějšími pořadateli kursů takových jsou ženské jednoty, které vždy více méně stojí nad stranami, soustřeďujíce v sobě ženy nejrůznějšího přesvědčení (ovšem také zcela neuvědomělé!). V hlavních městech cykly t. zv. extense universitní každoročně obsahují jeden i dva politické kursy; ženy, jež dosti horlivě navštěvují od počátku část literární a uměleckou extensí, neměly by se ani vyhýbati části jejich politické a právní. Stálou součástkou těchto cyklů měly by býti pohledy v ženské hnutí u nás a v jiných zemích; přiházívá se zahanbující fakt, že i takové ženy, které přejí si všech občanských práv dobýti, které hodlají v určitých sborech rozhodovati, nevědí, jak utvářil se stav jejich nynější, a jen mlhavě si uvědomují, čeho vlastně chtějí dosíci.

Dvě nauky dlužno přiřaditi k čistě politickému vzdělání žen: národní hospodářství a dějepis. Známo, jakým důležitým činitelem jest žena, zvláště hospodyně a matka ve složení našeho hospodářského života, a jak mnoho závisí ve státě na jejím poznání správných cílů. První

debut pokročilejších a uvědomělejších sester na severu (ve Finsku a v zemích skandinavských) ukázal, že, jakmile ženy přistoupí k volebnímu osudí a vstoupí v zákonodárné sbory, rozvrství se spíše na základě národohospodářském než čistě politickém a že také rozhodovati budou nejčastěji ve směru tom, nikoli v otázkách vysoké politiky. Leč rozhodovati v určitém oboru lze platně jen tomu, kdo má v něm jasný rozhled; bez něho i budoucí voličky a poslankyně byly by pouhým „hlasovacím stádem", rozmnožily by sice početně status voličstva, ale nesesílily by pracovní zdatnosti a možnosti parlamentarismu. Stejně má se to se znalostí dějepisu; dnešní stav vlasti naší i ostatních civilisovaných států není přece jakýmsi ve vzduchu se vznášejícím oblakem, fata morganou náhle se snesší, nýbrž poslední vrstvou vrstev mnohých, časem znenáhla se uloživších. Nemůže rozuměti vrstvě poslední, kdo neví, jak ostatní povstaly, rostly a zase se drobily.

A věru, často ani pilná návštěva dobře organisovaných přednáškových cyklů nestačí; slova umlknou, zalehnou, bývají zapomenuta. Nutno je oživiti, doplniti četbou děl a časopisů, k látce slyšené se přimykajících, což jest tím snadnější, jelikož přednašeči zpravidla udávají příslušnou literaturu a také četné knihovny jí jsou zásobeny.

Přednášky politické, feministické, národohospodářské, historické, neustávající promyšlená četba, jaká to námaha, jaký to složitý aparát k docílení důstojné přípravy veřejného života žen!

Tak ozvou se četné hlasy a uštěpačně zeptají se, zda účast v oné oblasti, z níž byly ženy dosud vyloučeny, stojí za všecko to úsilí? Leč

nejsou-li ženy ochotny podrobiti se mu, pak v pravdě nejsou hodny plných občanských práv, a jejich vykonávání bylo by pouhou marnivou okázalostí, sportem, škodlivým nad to, kdyby daly se získati stranami a cíli zpátečnickými.

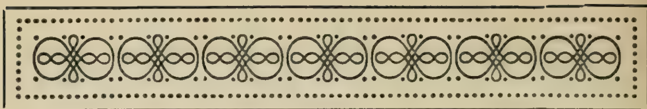
Ovšem že podobný složitý aparát neškodil by ani voličům již oprávněným, mužům; vyhnuli by se mnohému nezdaru, bystřeji by prohlédali k jádru záležitostí politických a učinili by nemožnými leckterou pustou scénu za voleb i ve sněmovnách. V Anglii, klassické zemi parlamentarismu, množství mužů přímo pro politiku se vzdělává; na kontinentě vykonává se vůdcovství, mandát poslanecký často jen tak mimochodem, považuje se za cosi, na čem nezáleží, jak jest prováděno.

Doba nejblíže přítomná není dobývání a získávání volebního práva žen právě přízniva; ale jest možno, že se situace politická a zákonodárná náhle změní, a tu jde o to, aby ženy byly připraveny, aby nová doba, vážný úkol nalezly hotové lidi. Proto neváháme vysloviti požadavek shora naznačeného pronikavého politického vzdělání žen, ne-li pro všecky, tož alespoň pro vůdkyně, pro ty, které ostatní poučují a chtějí jim býti vzorem. Požadavek ten a naděje, že z celé duše vynasnaží se ženy jej splniti, budou se snad zdáti ideálem, z utopie do našeho života přeneseným; leč musí býti vždy kdosi, kdo trvá na ideálech a utopiích, které zprvu zdají se neuskutečnitelnými, s nichž pak se slevuje a které na konec, alespoň v podstatě, přece se vyplní.

Ve velikém, stále se zostřujícím boji o bytí zvyšována jest v oborech všech potřeba vzdělání; nebylo by správno, aby ženy, umínily-li si

vnikati v obory nové a nové a v nich s muži soupeřiti, či správněji a moderněji řečeno, v jedné řadě s nimi pracovati, chtěly se vyhnouti nejvýše možnému vzdělání a spokojiti se s menší zdatností. Společnost zajisté s ní by se nespokojila a právem poukazovala by na porušení spravedlnosti a — rovnosti. Vždyť rovnoprávnost nemůže povstati libovolně z diktátu a rozmaru kohokoli, i ona vyvíjí se organicky; ze stejných práv vznikají i stejné povinnosti a naopak. Právo platného a důstojného vstupu žen do politického života přirozeně žádá si i povinnosti plné a vážné přípravy.

IV.

Svazy žen a nacionalismus.

(Psáno počátkem r. 1910.)

Někdy na podzim 1909 četla jsem v denních listech o schůzi mezinárodního svazu žen, konané, tuším, ve Vídni. Nepamatuji se již, kolik zemí a národností bylo tam zastoupeno, ani zdali zastoupeny byly dostatečně české ženy, ale ještě velmi živě tane mi na mysli, jak do očí bily nesrovnalosti, byť násilně tlumené, mezi jednotlivými odbory, spořádanými dle států neb národní příslušnosti, a jak mezi četbou referátu, dosti krátkého, padlo alespoň pro mne zcela nové světlo na ženské hnutí české. Okamžik ten často se mi vrátil, i nechtěla bych, aby trudné a vážné úvahy, jím vzbuzené, zůstaly našim vedoucím ženám utajeny; i věnuji jim konečně několik slov.

Ženské hnutí u nás, jako všude, vystupovalo s počátku (a z části dosud vystupuje) jako antagonista všeho mužského pohlaví. Počáteční tento ráz byl pochopitelný, ba přirozený; ženy stály

tu s prázdnýma rukama, ohrazeny vysokou zdí zvyklosti, která odkazovala je na určité území (rodinu), zabraňovala jim přístup do širší kulturní společnosti a vrhala na ně svůj tmavý stín, až zdály se plemenem jiným, méně cenným. Běželo nyní o to, zeď tu zbořiti, dále a dále vnikati na území volné, dobývati oněch statků všeobecně lidských, vzdělání, školství, individuální a občanské svobody, na něž protivníci osobovali si výhradné právo.

Byl to boj, jen boj, tuhý zvláště do té doby, dokud tábor odpůrců do jednoho stál umíněně na svém, nechtěje lidskou — ne stejnost — nýbrž rovnocennost uznati a vzpouzeje se, uděliti ženám něco z toho, co bylo jeho vlastnictvím po staletí. A že tento zápas byl všude stejný, nechať ženy došly k vědomí svých křivd dříve nebo později, zrodilo se v ženách vědomí jakési solidarity; Slovanky pociťovaly se za jedno s Němkami a Francouzkami, Italky s Angličankami a Severoameričankami, úspěch ženský v zemi jedné považován za vítězství všech, křivdy vzdělanostní neb sociální, páchané na ženách určité národnosti, želeno ženami všemi — aneb se alespoň zdálo, že jest jí želeno...

V ženských časopisech zaznamenávány horlivě zprávy o nových úřadech, jichž dobytí kdekoli se ženám podařilo, jmenována každá nová škola, ženám otevřená, každý spis jimi napsaný, vynález jimi učiněný; s neutuchajícím zájmem sledován boj za volební právo, za politickou rovnocennost žen, jejich hnutí mravnostní, abolitionistické, protialkoholické. Zdálo se, že pevné pouto stejného snažení a citění pojí uvědomělé ženy celé zeměkoule, že hnutí ženské provedlo

skorem nemyslitelný zázrak: vyhladilo všecky rozdíly mezi plemeny, národnostmi, stavy, zapomnělo na různosti stáří, povahových disposic a že chystá se nyní ve velikou harmonii spojiti jednu polovinu lidstva, kdežto druhá, která kdysi stavěla se jí na odpor a jí neuznávala, dále bude prohlodávána a ničena zápasem raçovým, stavovským a směrovým.

Ty, které poznaly, že jsou vojíny jedné armády, proti společnému nepříteli bojující, ovšem řadily se k sobě čím dále tím těsněji; pouhé sympatie měnily se v pevné, dopodrobna provedené organisace, jež jako oka v umělé síti v sebe zasahovaly a ponenáhlu všechen známý svět do svého pletiva pojímaly. Povstávaly ženské svazy, zavírající v sebe nejprve jen homogenní státy; později pod praporem Světového svazu, Mezinárodní rady spojovaly se ženy nejrůznějších zemí, národností, sobě navzájem neznámých.

Ženy, slyšíce a čtouce o tom, byly hrdy na svůj úspěch, svou početnost přímo imposantní; věřily, že nyní bude boj dobojován brzy v jejich prospěch, že bude snadno dosíci všeho. Ani nepozorovaly, že se poměry zatím dosti změnily; zeď osamocení, nespravedlivé zvyklosti zvolna se drolila, stín, temnem svým ponižující, ustupoval leckde světlu, jednotný zástup protivníků pomísil se s přáteli, často s pomahači upřímnými. Po troskách sesuté zdi šli jednotlivci k ženám, podávali jim ruce a zvali je: Pojďte, pracujte s námi, starý blud a zloba ustupují nové pravdě, správnému poznání.

Ohromné, na obranu vybudované organisace žen stály nyní tváří v tvář proti mužským šikům, které jen z části a někdy dosti liknavě měly se

k útočení, jsouce zabaveny jinými úkoly. Zdálo se někdy divákům, vzdáleným a nepředpojatým, jako by zahájen měl býti donquichotovský boj proti větrným mlýnům. Ale ženy toho neviděly; uvykly po tolik desítiletí nepřátelství mužů, zápasily tak usilovně za drahé statky svobody a práv, že nepozorovaly, jak fronta znenáhla se mění a drobí.

A nepozorovaly také, že drobí a různí se vlastní jejich pluky, a že imposantní těleso, které bylo jejich pýchou, není vlastně celkem, nýbrž mosaikou, složenou z různě zabarvených kaménků, sloučených tmelem dosti vratkým. Neobrazně řečeno: na prvních sjezdech a schůzích Světového svazu neb Mezinárodní rady žen pořádaných v Americe, v Anglii, v Německu, příslušnice různých zemí a národů, opojeny jsouce číselnou representací feminismu, již považovaly za zřejmé svědectví svého vítězství, říkaly si, že navzájem sobě rozumějí, že jejich zájmy nijak se neliší, že všecky jejich prapory jsou stejny a nesou stejný znak.

Ale v době nejnovější, když občasné ty schůze se opakovaly, postřehly ženy, jak mnoho rozdílného jest ve formě i podstatě samé jejich feministického snažení, nemluvíc ani o podružných proudech ženského hnutí; jak hluboké prorvy zejí mezi národy velikými, světovými, mezi zeměmi, které jsou zároveň státem, a těmi, jež byly násilně ve státní celek některý sevřeny. Příslušnice světového národa mimoděk shlížely na národ některý, jehož řeč byla neznáma a jehož počet nepřesahoval jednu desítku milionu; ženy národa toho zase navzájem cítily se rozbolněny, uraženy, že ony, které s obětavým zájmem sledují činnost

svých šťastnějších sester, nestály jim za nejmenší studium, za nejskrovnější snahu poznání, i když zdál se toho vyžadovati zájem všeženský.

Zástupkyně samostatných států přirozeně žádaly, aby k svazu jejich připojily se země politicky podřízené; leč ženám těchto zemí připadalo to opět velmi nepřirozeným, aby spřaženy byly s pracovnicemi, od nichž různí se jazykem, zvykem, snahou a s nimiž sloučeny jsou jediné cílem za osamostatnění a povznesení ženino.

Zatím jednalo se ve feministické světové organisaci většinou o theorie neb o věci vnější; řečněno v jazyku často většině nesrozumitelném, representováno a velikolepým způsobem provozováno mezinárodní pohostinství; obsažné a vzletné resoluce oddeklamovány, jež by ovšem zůstaly beze všeho výsledku, kdyby jednotlivé odbory všesvětového svazu nebyly pokračovaly ve své specielní práci.

Avšak tu tam i v nejhorlivějších zastaňkyních ideálu mezinárodního ženského hnutí zvolna probouzely se úzkostné předtuchy, jak bude, až vzletná theorie promění se v reálnou praxi, až všecka ta pravidla a zásady hlásané budou se prováděti na společné půdě. Podáme jasnou illustraci.

Jest tomu něco více než pět let, kdy české ženy odhodlaly se způsobem pokud možno nejrozhodnějším manifestovati pro mezinárodní hnutí ženské. Světového kongressu, jenž tehdy v Berlíně zasedal, zúčastnily se sice jen dvě, tři Češky, ale předsedkyně jeho, paní M. W. Sewallová, jež přes Prahu se vracela, měla býti slavnostně uvítána, ona měla s pomocí americké Češky, paní J. Humpalové-Zemanové, která nás

již na mezinárodním sjezdě v Chicagu v r. 1893 zastupovala, připojiti české ženy, sdružené ve spolky, k Mezinárodní radě žen. Ač representace dopadla tehdy důstojně, ač vynikající spolky české o závod se staraly, aby představitelce „světového ženství“ objasnily svou podstatu a podstatu Čechů vůbec, — zůstavila episoda v duši myslících Češek jen trudné pocity. Nejen že bylo zcela jasno, jak Mezinárodní rada žen neví, čím jsme, co chceme, jak pracujeme, v čem jsou naše nedostatky a v čem naše překážky, — Češky objevily se ve své ochotě připojiti se ke Světovému svazu jako faktor velmi zbytečný, velmi málo žádoucí — quantité négligeable. Demonstrována nám světová organisace ženská jako nějaká růžice s velmi mnohými paprsky; Češky měly se státi na jednom z paprsků nepatrnou, postranní, sotva viditelnou částicí, bylyť tak skrovné počtem, přihlásily se tak pozdě, skoro dodatečně, byly občankami země nesamostatné, národnostně ještě k tomu rozdvojené! Pravda, — lidu tak neblahému, jako jest náš, vždy a všude kázána jest skromnost, a on ji v cizině pokorně dává na jevo; leč přece dotýkalo se nepříjemně a bolestně, když vycházelo na jevo, že vlastně na tom Mezinárodní radě ani tak tuze nezáleží, připojíme-li se, ba že by světové hnutí ženské šlo stejně ku předu nejen, kdybychom se nepřipojily, — ale kdybychom vůbec nic nedělaly, v jeho smyslu nepracovaly . . .

A jiné dilemma! Dle zvyklosti v Mezinárodní radě, že každý stát aneb každá veliká národnost má svůj odbor ženský, byly by Češky vřaděny do odboru rakouského a staly se malou součástkou organisovaných rakouských spolků ženských,

svazu to jednot, které, neopovrhovaly-li námi přímo, nás vždy ignorovaly a umlčovaly. Aneb jako Slovanky měly jsme se státi jakýmsi — pokud státní příslušenství a politické poměry tomu připouštěly — společně slovanským tělesem s Polkami, Ruskami haličskými i v carství, Chorvatkami, Srbkami, Slovinkami, Slovenkami. Ač tato druhá eventualita, která ostatně nedostala se přes jakousi mlhavou možnost, — zdála se přijatelnější a sympathičtější, tušil hluboký znatel poměrů jednotlivých slovanských kmenů ihned nebezpečenství brzkého rozvratu.

Zdálo se vůbec, že tvůrkyně Světového svazu žen, Mezinárodní rady, Američanky a Angličanky, podívavše se jen zběžně na mapu světa a neznajíce kromě poměrů vlastních a snad ještě Francouzek a Němkyň ničeho dopodrobna, diktovaly všeženskému hnutí jakési všeobecné zákony, jež sotva bylo by lze provésti.

A to ne snad jen, pokud se Češek týče! Považuje-li se království pruské neb i německé císařství za státní jednotku, jak vřaditi v jeho „svaz" Polky v Poznaňsku, Francouzky v Elsasku a Lotrinsku? Hodí se ženy irské ve svaz anglický, byť i náležely k němu politicky a mluvily jeho řečí? A měl-li by ruský svaz spojiti alespoň všecky ženy slovanského kmene, zdaž cíle i zájmy Polek a Rusek nejsou skorem tak velmi protichůdné, jako zájmy Češek a Němkyň v Rakousku? Jaká to konečně nespravedlnost, že Maďarky, — které jako jejich muži jsou representativní jen ustavičným absorbováním podrobených jim národností, jako příslušnice samostatného státu (Uherska) a raçy již jen ve Finsku a to ve zvláštní obdobě se vyskytující, měly by

býti oprávněny k založení samostatného odboru, když slovanským kmenům, početnějším a významnějším, právo to jest upíráno?

Na oné schůzi „všeženské" ve Vídni plně vysvitla absurdnost „Všeobecného svazu ženského". Uvědomělá feministka není přece jen bojovnicí za práva dosud jí upíraná, nýbrž i členem určitého národa a tím určitě zabarvené individuum. Jsem daleka všeho národního chauvinismu a nepřátelského partikularismu; ale na druhé straně věřím, že v nynější době již nelze do šablon všeobecných předpisů vtěsnávati ani člověka ani národ, že je nutno přáti jim svobodného, zvláštního rozvoje. I pozorovatel, jenž nazval by zastaralým chauvinismem fakt, že nemohly se ve „světovém svazu žen" usjednotiti spolky na práci národnostní, v níž co jeví se úspěchem a cílem jedněm, jest smrtí druhým — připustí, že nelze ani feministické úkoly řešiti v jednotlivých zemích a národech dle šablon, neb zdvořileji řečeno dle všeobecných pravidel. Kdyby Mezinárodní rada byla sebe pevněji přesvědčena, že v přítomné chvíli jest třeba vykonati tu neb onu feministickou úlohu a kdyby sebe přísněji a horlivěji svůj rozkaz hlásala, — ženy jednotlivých zemí, chtějí-li věci své prospěti, musí prováděti nejdříve to, čeho nejvíce jest třeba a prováděti to způsobem vhodným národu a prostředí, v nichž žijí. Neníť ženská otázka všude na stupni stejném; co v oblasti jedné jest palčivým životním problémem, ve druhé pozbylo své aktuálnosti, jsouc dávno vykonáno a vyžadujíc pouze svého pravidelného pokračování na cestě již upravené.

A i kdyby byl se rozvoj ženské otázky vzdě-

lanostní a sociální bral všude stejným tempem, — jak velmi různé jsou základy, na něž u jednotlivých plemen a zemí dlužno postaviti školství, jak odchylují se poměry žen v lidu více zemědělském od poměrů v prostředí čistě průmyslovém, jak samo podnebí a raça mění a určuje práci, kterou ženy pro ženy hodlají vykonati! Ženské hnutí získává si svou oprávněnost nikoli provozováním tvrdošíjné oposice quand-même, frontou proti mužům, nýbrž tím, že pohlaví ženskému prospívá, je posiluje a na stupeň vyšší povznáší. Ženám pak neprospíváme potlačováním jich základní bytosti.

Nelze tedy ani v oboru školském, vzdělanostním a sociálním pracovati podle jakési všesvětové normy; jakmile však dotkne se ženské hnutí činnosti národnostní, t. zv. vlastenecké, a související s ní národohospodářské a národopisné, tu již jest nezbytno, aby ženy téhož kmene šly svou samostatnou, zvláštní cestou. Každý kmen nevymírající touží po síle, po expansi; u kmenů potlačených jeví se to bojem za bytí, u kmenů početně silných a mocných snahou, aby získána byla půda vždy širší a základy existenční i do hloubky upevňovány. Tak ženy menšího kmene, chránice svůj jazyk a vzdělání své mládeže, nutně střetnou se s feministkami národa velikého, jenž považuje jich snahu za zbytečnou a sobě škodlivou a snaží se absorbovati celý jejich dorost ve školy své, vštípiti mu jazyk svůj. Tak ženská práce, která podporuje průmysl a obchod vlastní, dosud vratký a jen za usilovné snahy života schopný, potká se vždy s nepřátelstvím strany druhé, vidoucí v ní náhlou, sobě škodlivou rozpínavost; tak ušlechtilé snažení,

aby paměti i budoucnosti byla zachována rázovitost lidu, jeho umělecké, prumyslné i historické památky, smeteno bude jako výspa silnými vlnami mořskými podrývající prací žen šťastnějšího lidu, který na základě politického příslušenství skonstruoval si právo na osobitost, která jinému náleží.

Podívejte se do Uher, kde Maďaři, a hlavně jich ženy, urvaly pro sebe všecky projevy slováckého lidu, svou bytostí tak význačného; vzpomeňte bouře, kterou rozvířilo heslo „Svůj k svému"; vzpomeňte i boje mezi „Schulvereinem" a „Ústřední Maticí školskou"; připomeňte si, jak v Elsasku hlavně ženy snaží se zachrániti staré tradice. Řeknete si, že jsou to zjevy povážlivé, zarmucující, které jasně ukazují, jak vzdálený jest dosud čas, kdy podají si kulturní národové bez nepřátelství a závisti ruce, aby svorně pracovali ku povznesení, zdokonalení a štěstí všelidskému.

Jak si tu vésti? Zanechati vší práce, nesoucí se ku blahu žen? Návrh takový by každá uvědomělá žena velmi horlivě odmítla, neboť přes nastalé zlepšení ženina postavení, přes změnu ve smýšlení mužů, vzdělaných a myslících mužů, zbývá dobývati ještě mnohých statků a práv, jichž nelze pohřešovati ženě, plně a hluboce žijící.

Jest třeba změniti frontu! Ba, zrušiti ji, kde jí protivník nečelí; jest třeba ne přejíti z jednoho tábora do druhého, — nýbrž spojiti šiky stejně smýšlejících pracovníků v tábor jeden — bez ohledu na pohlaví. Štěstí, povznesení, kulturní ucelení a mravní prohloubení jednoho národa jest přece společným zájmem všech jeho členů; nechať společně k němu pracují, v míru,

v dorozumění, rozdělíce si úkoly dle svých schopností, individualit a prostředků. Podobná společná práce uspíší vzájemné poznání a tím i vzájemnou úctu; nelze si pomysliti, že by žena, pracující a snažící se po boku mužově, neustálila v něm — pokud není ducha omezeného neb nezdravě umíněného! — přesvědčení o plné a rovné své ceně a takto i jeho nepřiměla, aby pomáhal jí získati toho, čeho dosud se jí jako příslušnici pohlaví dlouho zanedbávaného nedostává.

Práce ve velikém světovém rámci dle všeobecných pravidel jest zatím za poměrů stávajících nemožna, nemožna alespoň v jistých oborech. Zajisté i její čas přijde se vzdělaností stále se prohlubující, s humanitou vždy se tříbící; až tu bude, pak ona činnost, pojímající miliony různorodé ve svůj koloběh, ukáže se čímsi přirozeným, co dostavuje se bez zápasu pohlaví, plemen, politických činitelů. Nebude pak ani hradebních zdí, ani opovržení, ani závisti.

Myslím, že onen den jest dosud velmi vzdálen; zatím v pološeru obrany neskládejme, ženy ani muži, ruce v klín a konejme své kulturní úkoly.

OBSAH.

Vzdělání a školství: Str.

Žena v povolání:

Žena v politice:

